This is a digital copy of a book that was preserved for generations on library shelves before it was carefully scanned by Google as part of a project to make the world's books discoverable online.

It has survived long enough for the copyright to expire and the book to enter the public domain. A public domain book is one that was never subject to copyright or whose legal copyright term has expired. Whether a book is in the public domain may vary country to country. Public domain books are our gateways to the past, representing a wealth of history, culture and knowledge that's often difficult to discover.

Marks, notations and other marginalia present in the original volume will appear in this file - a reminder of this book's long journey from the publisher to a library and finally to you.

Usage guidelines

Google is proud to partner with libraries to digitize public domain materials and make them widely accessible. Public domain books belong to the public and we are merely their custodians. Nevertheless, this work is expensive, so in order to keep providing this resource, we have taken steps to prevent abuse by commercial parties, including placing technical restrictions on automated querying.

We also ask that you:

+ *Make non-commercial use of the files* We designed Google Book Search for use by individuals, and we request that you use these files for personal, non-commercial purposes.

+ *Refrain from automated querying* Do not send automated queries of any sort to Google's system: If you are conducting research on machine translation, optical character recognition or other areas where access to a large amount of text is helpful, please contact us. We encourage the use of public domain materials for these purposes and may be able to help.

+ *Maintain attribution* The Google "watermark" you see on each file is essential for informing people about this project and helping them find additional materials through Google Book Search. Please do not remove it.

+ *Keep it legal* Whatever your use, remember that you are responsible for ensuring that what you are doing is legal. Do not assume that just because we believe a book is in the public domain for users in the United States, that the work is also in the public domain for users in other countries. Whether a book is still in copyright varies from country to country, and we can't offer guidance on whether any specific use of any specific book is allowed. Please do not assume that a book's appearance in Google Book Search means it can be used in any manner anywhere in the world. Copyright infringement liability can be quite severe.

About Google Book Search

Google's mission is to organize the world's information and to make it universally accessible and useful. Google Book Search helps readers discover the world's books while helping authors and publishers reach new audiences. You can search through the full text of this book on the web at `http://books.google.com/`

HARVARD LAW LIBRARY
3 2044 059 348 623

Digitized by Google

HARVARD LAW SCHOOL
LIBRARY

Digitized by Google

Digitized by Google

Digitized by Google

Digitized by Google

Digitized by Google

2239

ÖT ÉV

TÖRTÉNETE

1867—1872

Facta loquuntur

PEST, 1872

KIADJA RÁTH MÓR

Digitized by Google

Ráth Mór kiadásai:

STEIN LŐRINCZ.

Az államigazgatás és igazgatási jog alapvonalai.

Folytonos tekintettel Angol-, Franczia- és Németország törvényhozása és irodalmára. Hazai viszonyainkra és törvényhozásunkra való utalásokkal átdolgozta **Kautz Gusztáv**, jogakademiai tanár.

Ára fűzve 5 frt. Diszkötésben 5 frt. 80 kr.

Kautz Gyula.

A társulási intézmények a nemzetgazdaságban.

A m. t. akademiai által a nagy Fáy-dijjal koszorúzott pályamű. Diszes nagy 8-r. Ára fűzve 3 frt. 60 kr. Angol diszkötésben 4 frt. 50 kr.

Tartalom: Első könyv. A részvénytársulatok. Első fejezet: A részvénytársulatok közgazdasági szempontból. Második fejezet: A részvénytársulatok szervezete az európai törvényhozás jelen állása szerint. — Második könyv. A bankok, s különösen a jegybankok. Első fejezet: A bankügy elmélete. Második fejezet: Az európai és amerikai banktörvényhozás és a főbb bankintézetek szervezetének ismertetése. Harmadik fejezet: A bankkérdés Magyarország szempontjából. — Harmadik könyv. A földhiteli, ipar- és kereskedelmi bankok, s a biztosítási intézetek különösen. Első fejezet: A földhitelintézetek, azok szervezete és szerepe az európai államok gazdaságában. Második fejezet: Az ipari és kereskedelmi bankok általában s közgazdasági és törvényhozási tekintetben. Harmadik fejezet: A biztositásügy jelen állása stb. — Negyedik könyv. A népbankok és takarékpénztárak. Első fejezet: A népbankok szervezete, műveletei és hatása közgazdasági szempontból. Második fejezet: A takarékpénztárak általában s Európa különböző államaiban különösen. — Ötödik könyv. A társasulatok, termelési és fogyasztási egyletek. Első fejezet: A társasulatok közgazdasági és törvényhozási szempontból. Második fejezet: A productiv- és consumtiv-egyletek, azok szervezete és állása különösen. Harmadik fejezet: A munkások associatiói, munkásegyletek általában s Európa különböző államaiban való szervezetük és törekvéseik szerint. — Függelék. Egyéb közgazdasági egyesületek és társasulási intézmények.

Laboulaye Eduard.

AZ EGYESÜLT ÁLLAMOK TÖRTÉNETE.

A 3-ik kiadás után francziából forditva.

Első kötet: **A gyarmatok a forradalom előtt.** (1670—1763.)

Második kötet: **A függetlenségi harcz.** (1763—1782.)

Harmadik kötet: **Az egyesült államok alkotmánya.** (1783—1789.)

(Cabinet-kiadás.)

Ára 7 frt. Angol kötésben 9 frt.

Kemény Zsigmond tanulmányai.

Kiadja **Gyulai Pál.**

2 kötetben. (Cabinet-kiadás.) Ára fűzve 4 frt. 60 kr. Angol diszkötésben 6 frt.

Tartalom: I. A két Wesselényi. — Széchenyi István. II. Erdély közélete 1791—1848. — Eszmék a regény és dráma körül. — Szinművészetünk ügyében. — Szalay, Magyarország története. — Macaulay, Anglia története. — Arany Toldija. — Idősb Szász Károly. — Vörösmarty Mihaly.

Digitized by Google

ÖT ÉV

TÖRTÉNETE

1867—1872

Facta loquuntur

PEST. 1872

KIADJA RÁTH MÓR

HUN
964
OTE

Digitized by Google

FORTY
O

JAN 4 1933

42/8
1

Digitized by Google

ÖT ÉV

TÖRTÉNETE

Digitized by Google

Digitized by Google

Midőn öt évvel ezelőtt a magyar alkotmány helyreállíttatott, a törvényhozás újra megnyílt mezején a nemzet egy nagy forradalom félbenszakadt rombolásaival s befejezetlen alkotásaival állt szemben. Az adott viszonyok és nem ignorálható tények, a kor fejlődése és két évtized mulasztásai azon feladatot tízték Magyarország elé: a forradalom művét úgy a rombolásban, mint az alkotásban befejezni. A magyar országgyülés 1867. februártól kezdve, nem névleg, de tényleg, alkotmányozó gyűlés volt. Az elmúlt öt év törvényhozásának alig volt fontos ténye, mely ne a multból ránk maradt viszályok kiegyenlítésében, régi visszaélések beszüntetésében, százados szükségek kielégitésében vagy oly alkotásokban állt volna, melyek számára előbb a tért a múlt rombadőlt hagyományaitól meg kellett tisztítani.

Szerencsére a monarchia békéje meg volt őrizhető, s a nemzet ez öt évet kizárólag az uj szervezkedésre, egy uj existentia alapjainak lerakására fordíthatta. Végtelen tanulságos látnunk: mikép foglalja el egy nép a tevékenység mezejét, melyről évtizedek erőszaka leszorítá, miként működik teljes, felszabadult erejével saját újjáteremtésén, miként használja fel kitartása s bátorsága diadalát, miként tud szakítani a mult balságos maradványaival s felhasználni annak életképes hagyományait, miként bírja a jelent összekötő kapocscsá tenni az egymástól annyira különböző

Digitized by Google

mult és jövő között. Mert ha nincs ugrás a természetben, nincs a politikában sem; s ami itt annak látszik, nem más, mint az események rohamos haladása bizonyos irányban, melyek csak azáltal lettek erőszakossá, mert sokáig erőszak által gátoltattak a fokozatos haladásban.

S miután a feladat 1867-ben az volt: kibontakozva azon zavarból, melyben egy lehetetlenné vált mult hagyományai, a nem ignorálható jelen követelményei, egy forradalom félbenszakadt műve s két évtized halomra gyűlt tényei valóságos chaoszszá keveredtek össze, — államintézményeinket oly alapokra rakni le, melyek öszhangzásban a kor tényeivel és igényeivel, Magyarország állami létét biztosítsák s szabadságának és fejlődésének szabad tért nyissanak, — ma azon kérdés áll előttünk:

valjon sikerült-e ez, és mennyire? miként használtuk fel ez öt évet intézményeink újjáteremtésére?

Mindnyájan láttuk, sokan közőlünk szerepeltek azon eseményekben, melyek e kérdésre a feleletet megadják. Nincs Magyarországban valamirevaló polgár, ki ha egyébbel nem, reményeivel s aggodalmaival részt ne vett volna a lefolyt évek ama nagy küzdelmében, melyben állami létünket és szabadságunkat a biztosság garantiáival ellátott intézményekre törekszünk alapítani.

Valjon nem felesleges munka, nem oktalan kisérlet-e ily viszonyok közt „históriát“ írni azon nemzedék számára, mely azt megalkotá?

Háborúban a harcosok legnagyobb része nincs azon helyzetben, hogy itéletet mondhasson az egész hadviselés felett, mert annak csak azon részleteit ismerheti kellőkép, melyekben közvetlenül részt vett.

Digitized by Google

A vezérek viszont, kik oly positiót foglalnak el, melyről a műveletek minden részleteit áttekinthetik, képtelenek reá, mert nem bírnak a szükséges elfogulatlansággal oly események megitélésére, melyekben saját tevékenységök nyilatkozik.

Igy a politikában is.

Ezért hiszem, hogy egy részrehajlatlan szemlélő, ki a lefolyt küzdelmeket nem valamely párt szempontjából, hanem az ország érdekeinek objektiv álláspontjáról tekinti, nem cselekszik felesleges dolgot, midőn megkisérti vázlatát adni a felszabadúlt Magyarország első félévtizedének. Elismerem, merész vállalkozás ily közel fekvő időről történetet írni. Teljesen az nem is sikerülhet. De ha sikerült az események tárgyilagos elbeszélése, a szereplők részrehajlatlan megitélése által oly képet adnom a lemult évek történetéről, melyből némi hasznos tanúságokat vonhatunk le a jövőre, úgy elértem célomat.

És ha egyátaljában jogosult e kisérlet, úgy legjogosultabb kétségkívül ma, midőn az 1869—72-diki országgyülés már befejeztetett. Tartsunk tehát rövid pihenőt, s mielőtt a jövőben követendő politikánk felett határoznánk, idézzük vissza emlékezetünkbe a lefolyt öt év eseményeit, hogy lássuk, valjon helyes volt-e a politika, melyet a múltban követtünk? s hogy, a mennyiben nem lett volna helyes, miként lehet a jövőben az elkövetett hibákat jóvátenni, a mulasztásokat helyrepótolni?

1872. april 20-kán.

Digitized by Google

I

A Bach-rendszertől sem jóakarói, sem ellenségei nem vitathatják el, hogy demokratikus volt, — a maga módja szerint. Megvalósítá az 1848-iki forradalomnak nehány ez irányban tett, de még papiron maradt nagy fontosságú vívmányát. Behozta a közteherviselést, adott úrbéri pátenst, s az ősiségi pátens és a polgári törvénykönyv életbeléptetése által véget vetett az aristokratikus magyar magánjog uralmának. S demokratikus volt nemcsak rendszabályai hozatalában, hanem azok alkalmazásában is. A Bach-korabéli hivatalnokoknak utasításul volt adva, hogy a mennyire csak lehet, az alsóbb néposztályoknak fogják pártját a felsőbbek ellen. A politikai üldözés mezején a grófi vagy bárói korona ép oly jelentéktelen volt 1850 után, mint jelentékeny 1848 előtt; sőt a barrikádokról került premiernek különös kedve telt benne, százados nevek hordozóinak nyakára hágni plebejus talpával.

A parvenu báró, a néptribunságról felkapott absolut miniszter, ki az osztrák kormányban addig példátlan fitymálással bánt el az ősrégi, büszke magyar aristokratiával, ily módon nem lehetett népszerű ember a magyar toryk szemében. A Bach-rendszernek ekként

Digitized by Google

ellensége lett nemcsak azon hazafias része a magyar aristokratiának, mely egynek érzé magát a nemzettel, mely Wesselényiben, Széchenyiben, Batthyányban s másokban hű harcosokat és megbízható vezéreket adott a nemzetnek, hanem ellensége lett azon, Bécs és Róma felé gravitáló része is, mely az osztrák kormányt, a míg nemcsak absolut, de aristocratikus is volt, mindenben támogatta Magyarország ellenében, mely még pár évvel előbb, 1847-ben is megkísérté Magyarországnak a Metternich-féle Austriába olvasztását.

Ezen, az aristokratia iránt tekintettel nem levő, tehát „minden szentet lábbal tapodó“ absolutismus ellen a magyar conservativek határozott oppositiót képeztek. Az olasz háborúig azonban ez oppositiónak nem volt politikai fontossága. Súlyt csak akkor nyerhetett, midőn Bach báró elbocsáttatott s a külcsapások és benső elégületlenség tanácsosnak mutatták megkisérteni a Magyarországgal való kibékülést.

A magyar conservativek 1860. októberben hatalomra kerültek, s megkisértették a kiegyenlitést.

De ügyöket elválasztották a nemzet ügyétől. A Pesti Napló, Deák Ferencz közlönye, 1860. novemberben kitűzte a 48-as zászlót, melyet a nemzet csakhamar magáénak fogadott. E nemzeti politika ellenében a conservativek az októberi diploma keresztülvitelét vállalták magokra. Nyiltan támogatták e diplomát, mely kedélyes bonhomiával megtagadta Magyarország állami önállását, és csinált belőle tartományt, melynek joga van némi „autonomiára“; s midőn gr. Apponyi György 1861-ben a junius 30-iki leirattal Pestre jött, vele együtt rendelet érkezett a budai hadparancsnoksághoz, hogy szükség esetén fegyveres hatalommal is támogassa a nemes grófot azon országgyülés feloszla-

Digitized by Google

tásában, melynek egyik háza szerencsés volt benne elnökét tisztelhetni.

E készség azonban a Bécsben hangadó osztrák államférfiakat nem bírta eléggé meghatni. A conservativek „nem kellettek“ sem a nemzetnek, sem a kormánynak, s egy meghiusult kisérlet után kénytelenek valának az ügyek vezetését a magyar aristokratia egy további árnyalatának engedni át.

Szerencsére aristokratiánk az efféle „árnyalatokban“ nem szenved hiányt, s igy a nemzetnek megvolt azon vigasztalása, hogy az 1861-iki országgyülés feloszlatása s a rákövetkezett provisorium ismét fényes történelmi nevek auspiciuma alatt mehetett végbe.

Az országgyülés el vala oszlatva. A megyékben nemalkotmányos főispánok kinevezték a tisztikarokat. Katonai helytartó székelt Budán s a közös hadsereg naponként uj babérokat aratott az adóexekuciók mezején. A sajtó el vala nyomva, a hirlapirók egymásután a Károly-kaszárnyába vándorolva élvezték gr. Pálffy Mór vendégszeretetét. Törvény nem létezett. És, bár az absolutismus emberei mindig a „rend“ nevében szokták a szabadságot megfojtani, bár az 1861-iki provisorium céljául szintén csak a rend helyreállítása tűzetett ki, soha a rendetlenség nem volt Magyarország közigazgatásában nagyobb, mint e négy éves kivételes állapot alatt, hacsak a rendszerré vált corruptiót nem akarjuk az állami rend nevével feldiszíteni.

Az eredmény, melyet e provisorium felmutatni bírt, olynemű vala, hogy jobb lett volna a kormányra nézve, ha elmarad. Mert azon nehány erdélyi képviselő, ki ott szégyenkezett a birodalmi tanács padjain, csak annál kirívóbbá tette a kormány politikájának teljes fiaskóját Magyarországon.

Digitized by Google

E provisorium nem a conservativek műve volt. Ők akarták a kiegyenlítést. De a mód, melyen akarták, lehetlenné tette azt, amit akartak.

Kiegyenlítést akartak az októberi diploma, vagy, mint utóbb kitűnt, az 1847 értelmében.

E kiegyenlítést a nemzet, mely Deáktól jelszavává fogadta a 48-iki törvényeket, határozottan elvetette. Az osztrák kormány, mely februári chartájával még az októberit is meghazudtolta, sokalta. A conservativek sem alul, sem felül nem bírtak támaszszal. Bukniok kellett.

A nagy politikai hiba, melyet októberben kezdett szereplésökben elkövettek, abban állt, hogy oly programmot akartak megvalósítani, mely rajtok, vagyis egy csekély cliquen kivül nem kellett senkinek.

Hogy a sikernek csak némi reményével is működhessenek, el kellett volna fogadniok a nemzet programmját, melyet összes Magyarország népe támogatott.

Valószínű, hogy, ha ezt teszik, 1860-ban még kormányra sem hivatnak; vagy ha igen, Schmerling felülkerekedése után még gyorsabban buknak meg. Valószínű, hogy ez által a kiegyenlítés 1861-ben épen úgy meghiúsult volna, mint meghiúsult így. De nem lehetetlen, hogy sikerült volna Magyarország követeléseinek igazságos, sőt a monarchiára nézve szükséges és üdvös voltát döntő körökben bebizonyítaniok; és kétségtelen, hogy a koronát megkímélték volna ama csalódástól, melyet éveken át táplált, hogy t. i. Magyarországgal lehet más alapon is, mint a törvényes 48-ikin, kibékülni.

Nem tették, és ezáltal bukásukat megfosztották azon dicsőségtől, mely hasonló körülmények közt a

Digitized by Google

bukással jár; és a koronát ugy, mint az osztrák államférfiakat megerősitették azon tévhitben, mely szerint Magyarország kész árúba bocsátani alkotmányát. Mert ezt kivánta implicite az októberi diploma, ezt nyiltan a februári pátens, melyért a conservativek szintén részt vettek a felelősségből. És 1861-től 1864-ig senki sem remélte volna, hogy Magyarország becsalható a birodalmi tanácsba, ha a conservativek el nem hitetik Bécsben, hogy a 48-iki zászló nem egész Magyarország symboluma.

És Bécsnek e reménye, mely a conservativek 1860—61-iki szerepléséből új tápot merített, egyik legnagyobb akadálya volt a kiegyezésnek.

A bécsi kormány, a birodalmi tanács többségére támaszkodva, miután az egyenes reichsrath-választásoknak Magyarországon elrendelésébe a korona belé nem egyezett, a kiéheztetés eszközéhez nyúlt. Schmerling felállítá a jogvesztés elméletét, mely szerint Magyarország régi jogait az 1848—49-iki harcban elvesztette, s a birodalmi tanács tapssal fogadta az államminiszter körmönfont okoskodását, nem gondolta meg, hogy, ha ez elmélet helyes, akkor a dynastia is csupán a hódítás ingatag jogcímén uralkodik Magyarországon, akkor Magyarországnak, amint ereje van, joga is van Ausztriától elszakadni. Tapssal fogadta a miniszter jelszavát is, ki nyiltan hirdette, hogy „várhat", teljesnek nyilvánítá magát, ami sohasem volt, és remélte, hogy e fiktió alapján képes lesz a monarchiát alkotmányosan újjászervezni. És valjon csodálhatjuk-e e reményt az osztrák politikusokban, midőn maguk előtt látták Magyarország legfényesebb neveinek hordozóit, kik a 48-iki törvényeket ép ugy perhorreskálták, s a nemzet követeléseit ép oly veszélye-

Digitized by Google

seknek hirdették a monarchiára nézve, mint Schmerling úr és engedelmes többsége?

Magyarország ismét a passiv oppositióra vala utalva. De a provisorium alatti passiv oppositió sokban különbözött a nemzetnek a Bach-rendszer irányában tanúsított magatartásától. A forradalom után a kétségbeesés vett volt erőt a nemzeten. Ez az egyeseket végletekre hajtá. Voltak, akik teljesen lemondtak a nemzet jövőjéről, voltak a kik csak új forradalomtól remélték a már nem valószínű menekülést. A valódi remény, mely nyugalmat ád és munkásságra bíztat, csak kevés erős lélekben élt.

Nem igy 61 után. A külesemények megingatták az absolut kormányt, s az 1861. év rövid politikai élete bebizonyítá, hogy a nemzet távolabb áll a politikai haláltól, mint bármikor. Az 1861. év átalánossá tette ismét a reményt. Deák második felirata, melyet a képviselőház aug. 8-kán egyhangulag fogadott el, mérsékletet öntött ismét a kedélyekbe, és helyreállítá az egyetértést. És ezek valának az 1861—65-iki passiv ellenállás jellemző vonásai.

Az összes nemzet a második feliratot fogadta programmjává; s azon szilárd, de mérsékelt magatartás, melyet négy éven át tanúsított, megkönnyité a Schmerling-kormányra nézve beteljesitenie a felbomlás azon természetszerű processusát, melynek csiráját már keletkezésekor magában hordá.

A birodalmi tanács többsége 1864—65 telén az államminister ellen fordult. Schmerling állása megingott. Ekkor Deák Ferenc elérkezettnek találta a pillanatot, üterére tapintani a koronának és közvéleménynek egyszersmind. Megirta a hires „husvéti cikket“, mely 1865. april 16-kán a Pesti Naplóban megjelent

A husvéti cikk. 1865. apr. 16.

Digitized by Google

s Magyarország álláspontját a kormánynyal szemben kifejté. Egy magyar báró bemutatta a Napló e számát a császárnak, ki a cikket elolvasván, nem titkolható örömmel vette a hirt, hogy az Deák tollából eredt. Hasonló sensátiót költött e cikk a nemzetben. Ez egy hirlapi cikk uralkodó és nép közt oly termékeny magját vetette el a bizalomnak, mely többé ki nem volt irtható. Hatása bizonyítá, hogy a lelkek már megértek a kibékülésre.

A közeledés, melyet Deák felszólalása a szellemekben létrehozott, csakhamar tényekben nyilvánult. Juniusban a császár Pestre jött a gazdasági egyesület kiállitását megnézni; s a bizalom és ragaszkodás néhány ösztönszerűleg váltott szava elég volt a Schmerling-kormány megbuktatására.

Schmerling bukása.

A nemzet ékesszóló bizonyítványát adta politikai érettségének, s a császár elhatározá magát egy uj kisérletre.

Nehány héttel utóbb ismét a conservativek ültek a kormányon és most szabad kézzel működhettek. Ők adták az irányt a ministeri tanácsban, s nem kellett többé centralista osztrák ministerek ellen küzdeniök, mint 1861-ben. Amit ezentúl tettek, tisztán saját meggyőződéseik és képességeik szerint tették.

A kormány összehítta az erdélyi országgyülést, mely törvényesen nem létezett többé, az unió megvitatására, mely már törvény volt, s melyet végrehajtani kellett volna, nem megvitatni.

Nem állitotta vissza a megyéket, melyek nélkül Magyarországon alkotmányos élet nem volt képzelhető.

A nemzet Deák és társainak mérséklő hatása alatt szó nélkül tűrte e törvénytelenségeket. A kormány nem panaszkodhatott, hogy az ország nem méltányolja

Digitized by Google

helyzete nehézségeit. Az 1865-iki kormány iránt, melynek politikáját nem osztá, oly előzékenységgel, oly bizalommal viseltetett, minővel alkotmányos kormányok is ritkán dicsekedhetnek.

Magyarország békülékeny hangulatát osztá Erdély is, melynek gyülése lehető mérsékelt hangon sürgette az uniótörvény végrehajtását s Erdélynek a pesti országgyülésre meghivását, ami végre december 15-kén meg is történt.

Időközben a septembeṛi manifestum felfüggeszté a februári chartát, s a magyar országgyülés megnyittatott.

A trónbeszéd meghozta a conservativek programmját. Elfogadta kiindulási pontul a pragmatica sanctiót, de a közös ügyek fogalmát kelletén túl terjeszté, a 48-iki kormányforma megváltoztatását s a királyi hatalmat korlátozó 48-iki törvények revisióját követelte. A trónbeszéd. 1865. dec.

A conservativek nem tanultak s nem feledtek semmit.

Ez a trónbeszéd nem elégíthette ki a nemzetet. Az egyetlen haladás, mely belőle szólt, a jogvesztés elméletének feladása s a pragmatica sanctio elismerése volt. Ezeken kivül a trónbeszéd követeléseivel ugyanazon ponton állt, melyet a conservativek 1861-ben elfoglaltak.

Szerencsére Deák szava példátlan befolyással bírt a nemzet közvéleményére. A képviselő jelöltek kevés kivétellel Deák nevével s politikájával zászlajokon léptek választóik elé, s ennek aegise alatt nyerték mandátumjokat. Deák tekintélye és népszerűsége oly általános volt, hogy az országgyülés elején sokan lehetlennek tarták pártok keletkezését. A Hon roszallta

Digitized by Google

a Deákpárt megalakulását, mert „a baloldal is Deák elveit vallja.“ De Deák azon reményben, hogy a törvényhozás nem lesz kénytelen a követelések meddő terére szoritkozni, melyen a nézetegység fentartása a nemzetben előrelátható volt, jókor hozzálátott elvbarátainak egyesítéséhez, s pártja 1865-ben kétakkora volt, mint 1861-ben.

Az első felirat. 1866. febr.

A trónbeszédre adandó válaszul Deák 1866. febr. 8-kán egy felirati javaslatot terjesztett a képviselőház elé. A Deákpárt s a 61-iki határozati párt, melyek 30—40 tag kivételével az egész házat magokba foglalták, pártolták a javaslatot, s az egyhangúlag elfogadtatott volna, ha a conservativek fel nem szólalnak ellene. Megtették. Megtámadták a javaslatot a kormány álláspontjáról s tiz napig tartó vitát idéztek elő. Bartal György és gr. Apponyi György voltak vezérszónokai a csekély párttöredéknek. Ellenökben Eötvös és Ghyczy, Andrássy és Tisza, Szentkirályi és Somsich és mások keltek fel a nemzet álláspontjának védelmére s minden beszéd egy-egy csatavesztés volt a kormányra nézve. Végre február 22-kén Deák szólalt fel, s a conservativek által hirdetett opportunitási politika ellenében a jogfolytonosság eszméjét a legragyogóbb beszédek egyikében védte, melyek a képviselőházban valaha tartattak. Parlamenti vita ritkán hozott pártnak ily nagy szabású diadalt. A conservativek minden álláspontjukból kiverve, kénytelenek valának letenni a fegyvert, s a felirati javaslat, mely ellen oly nagy szenvedélylyel kezdték meg a harcot, végre ellenmondás nélkül elfogadtatott. Még a conservativek nagy része is ráadta szavazatát.

A feliratban, mely a képviselőházban febr. 26-kán hitelesíttetvén, a Budán időző uralkodónak átadatott,

Digitized by Google

a képviselőház mindenekelőtt köszönetet mondott neki alkotmányos szándékaiért. Elismerte, hogy a trónbeszéd könnyített a helyzet nehézségein, elismerte a közös ügyek létezését, sőt megigérte, hogy haladéktalanul hozzá fog látni e tárgyban egy javaslat készítéséhez. Kijelenté örömét afelett, hogy az uralkodó Austriában is vissza akarja állitani az alkotmányos életet, s e körülmény figyelembevételét igérte. Köszönetet mondott a horvát és erdélyi ügyben tett lépésekért s elnézést és bizalmat igért a kinevezendő magyar ministeriumnak. De más részt az októberi diplomát és februári pátenst határozottan elveté; kivánta, hogy a pragmatica sanctio feltételei az uralkodó által is teljesíttessenek; kijelenté, hogy a közös ügyek elismerése mellett fenn akarja tartani Magyarország állami önállását, az 1848-iki törvények revisióját a felelős kormány kineveztetése előtt megtagadta, követelte ennek kinevezését, Fiume s Dalmátia visszacsatolását, a számüzöttek haza bocsátását, a megyék helyreállitását s általjában a jogfolytonosság elvének gyakorlati elismerését.

Senki sem lehetett s nem is volt kétségben az iránt, hogy e felirat a nemzet kilencvenkilenc századrészének nézeteit fejezi ki. De a conservativek nem akartak az ország szava előtt meghajolni. Nem érték be azon éclatans vereséggel, melyet a képviselőházban szenvedtek, s átvitték a nemzet elleni harcot a felsőházba, oly térre, melyen még a formaszerinti győzelem is vereség vala.

Külön feliratot inditványoztak a felsőház részéről, mely a képviselőházét leszállítsa. A vitában, mely e kérdés felett kifejlett, 1866. februárban, az aristokratikus gőg és vallási türelmetlenség oly szenvedély-

Digitized by Google

lyel támadták meg az 1848-iki törvényeket, Magyarország állami létének törvényes alapját, mely a megdöbbent közönséget figyelmezteté reá, hogy van még az országban párt, melylyel egykor heves harcot kellend vívnia a 48-iki eszmékért. A papok mind a conservativekkel szavaztak s a külön felirat elfogadtatott.

A februári vitákban a conservativek compromittálták a kiegyenlítés eszméjét, midőn korona és nemzet közé állva, erre oly kiegyezést akartak ráerőszakolni, melyet az sohasem fogadhatott el.

Ennek dacára a képviselőház nem mondott le a reményről. A felirat kimondta volt, hogy a ház javaslatot fog készíteni a közös ügyekről, s rögtön a felirat elküldése után 1866. febr. 28-kán Deák Ferenc e célra egy 67 tagu bizottság kiküldését indítványozta. Az indítvány március 1-jén egyhangulag elfogadtatott. Ekként a hibát, melyet a conservativek a trónbeszédben s az országgyülésen elkövettek, a képviselőház Deák vezérlete alatt, amennyiben hatalmában állott, jóvátette.

A 67-es bizottság kiküldése.

Jóvátette annyira, hogy az uralkodó, közvetlenül a képviselőház felirati vitája után elhatározá magát a magyar ministerium kinevezésére, s már készen állt egy királyi leirat, mely az országgyülést e tényről értesítse.

A conservativek azonban minden erejöket megfeszítették az alkotmány ezen egyedül teljes és correct visszaállításának meggátlására, és gr. Eszterházy Móricnak sikerült az uralkodó szándékát megmásítania.

Az okmány, mely egy tollvonással véget vetett volna a három százados alkotmányküzdelemnek, megsemmisíttetett, s helyette leküldetett a hirhedt már-

Digitized by Google

ciusi leirat, mely még a trónbeszéd kedvező hatását is semmivé tette. Márciusi leirat.

A képviselőház, midőn a 67-es bizottmányt kiküldé, a gyakorlati térre lépett, melyen egyedül volt az alkotmánykérdés megoldható. A márciusi leiratban a kormány, ahelyett hogy e térre követné, folytatta az elméleti vitát az államjogi kérdések felett. Polemizált még oly követelések ellen is, melyek a feliratban nem foglaltattak. A trónbeszédben a korona egy lépést tett az ország felé, s a képviselőház a felirat és a 67-es bizottmány kiküldése által a közeledést viszonzá, — és a márciusi leirat még a trónbeszédnek is mögötte maradt. Élesebben mint az, támadta meg a 48-iki kormányformát, s mindazon 48-iki törvények előleges revisióját követelte, melyek azóta végre nem hajtattak, mert „világrendítő mozgalmak pressiója alatt keletkezvén, a rögtönzés bélyegét viselik magokon.“

Ezt sem a trónbeszéd, sem az 1861. julius 21-iki leirat nem kivánta; de kivánták a conservativek 1866. márciusban.

E leirat után, mely határozott visszalépés volt a trónbeszéd álláspontjáról, a képviselőház, ha nem akarta az alkudozások fonalát elejteni, nem tehetett mást, mint folytatni a meddő vitát s a leiratot egy uj feliratban megcáfolni. Midőn a második felirati javaslat március 19-kén felolvastatott, a képviselőház közfelkiáltással akarta elfogadni, de a conservativek ismét megtámadták a nemzet követeléseit. S most már nemcsak megverettek, de megfutottak is. Mert miután a jogfolytonosság elve ellen intézett szenvedélyes kifakadásaik után némelyek névszerinti szavazást kivántak, a conservativ töredék meglapult és rászavazott a javaslatra. Második felirat.

Digitized by Google

A felirat nem volt s nem lehetett más, mint a leirat pontonként való cáfolata. De e tekintetben Deák mesterművet alkotott benne. Az alkotmányosság alapfogalmait oly elragadó ékesszólással s a logika oly elragadó hatalmával fejtegette, hogy e munkálatot bármely szabad nép politikai katekizmusául fogadhatja. Nyiltan, tartalék nélkül kifejté az ország követeléseit, de egyszersmind kifejezte az országgyülés készségét, a törvényes állapotba való átmenetelt lehetőleg megkönnyíteni. És intésül a korona számára, mely az Eszterházy Móricok veszélyes tanácsaira hallgatott, határozottan szakított mindazon aristokratikus és feudális igényekkel, melyek a magyar kiegyenlitést saját céljaikra remélték kizsákmányolhatni. Deák s a képviselőház tudták, hogy a márciusi leirat bűne kizárólag a conservativek mesterkedésének eredménye volt; vállukon keresztül tehát a békejobbot egyenesen az uralkodónak nyujtották.

Sőt tovább mentek.

A 67-es bizottmányt a ház azért küldte ki oly jókor, hogy az javaslatot készitvén a közös ügyekről, nemzet és korona meggyőződjenek, hogy a fenforgó kérdéseket lehet minden félre nézve előnyös módon megoldani. E bizottmány most, a márciusi leirat dacára, május 3-kán egy 15 tagu albizottságot választott, mely gr. Andrássy Gyula elnöklete alatt rögtön hozzá is látott e munkálat elkészítéséhez.

A 15-ös albizottság munkálata.

Ily stádiumban volt a kiegyenlítés ügye, midőn a monarchia Porosz- és Olaszország által váratlanul megtámadtatott. E válságos helyzetben már az önfentartási ösztön is azt követelte volna, hogy szánja el magát a kormány azon rendszabályokra, melyek a birodalom belerejét megkétszerezték volna. Porosz- és

A 66-iki háború.

Digitized by Google

Olaszország hatalmas szövetségesre számitottak Magyarország elégületlenségében s az osztrák viszonyok zavart voltában, és hála a conservativ kormány bölcseségének, nem csalódtak számitásukban. A kormány elnapolta a magyar országgyülést s vele együtt a nemzet reményeit az alkotmány helyreállítása iránt; elnapolta ugyanakkor, midőn a 15-ös albizottság megjelent közösügyi munkálata félreérthetlenül bizonyitá, miszerint Magyarország kész a monarchia hatalmi állásának fentartására minden lehetőt megtenni. A conservativek a háborúba kevert uralkodót megfosztották egy kielégitett Magyarország támogatásától; s Deák, midőn a königgrätzi vereség után Bécsbe hivatott, kénytelen vala nyiltan kijelenteni a császárnak, hogy a jogaitól megfosztott Magyarországtól rendkivüli erőfeszitést várni nem lehet. A pesti lapok parlamenti kormány kinevezését kivánták, felszólitották a kormányt, adjon egy eszmét a népnek, melyért lelkesülni tud, de a conservativek még e kritikus napokban, melyekben a monarchia létele forgott kockán, sem valának képesek saját érdekeikről a haza és monarchia javára megfeledkezni. Deák és Andrássy eredménytelenül hagyták el Bécset, s szemben a monarchia alaposan összezavart viszonyaival, szemben minden népei elégületlenségével a császárnak nem maradt más hátra, mint a lehető gyors békekötésben keresni menekülést az általános felbomlás veszélye ellen.

A háború eredményei.

A háború szerencsétlenül végződött. A julius végén megkötött béke nehéz csapásokat mért a monarchiára. De a vereség, melyet a háromszázados bécsi politika szenvedett, egyszersmind egy szebb jövő csiráit rejté magában. Austria elveszté olaszországi birtokait, de ezáltal megszabadult egy tartománytól, melynek meg-

Digitized by Google

tartása temérdek áldozatába került, melynek birtoka folytonos ellenséges helyzetbe hozta Olaszországgal s lehetetlenné tette a barátságos viszonyt Franciaországgal. Kiszoríttatott Németországból, de ezáltal leszoríttatott egyszersmind azon német politika teréről, mely a monarchia legjobb erejét problematikus külső célok javára absorbeálta, ezáltal felbomlott azon viszony Austria és Németország közt, mely, mint a historia bizonyítá, lehetetlenné tette Magyarország állami önállását. A porosz-olasz háború által Austria hagyományos európai szereplésének két ágától, az olasz és német politikától, elesett; és a viszonyok hatalma által arra utaltatott, hogy súlypontját és céljait ezentúl önmagában keresse, hogy minden erejét önnön javára és felvirágzására fordítsa.

Érezte mindenki, hogy a prágai béke által az egyetlen fensőbb politikai természetű akadály háríttatott el a magyar kiegyenlítés utjából. A béke megkötése után az egész monarchia várta a magyar országgyülés összehivását, s mintegy a dolgok természetszerü következményének tekinté azt, hogy most már a magyar felelős ministerium kineveztessék.

A conservativek harca a 48-iki törvények ellen.

Csak a conservativek nem látták be, hogy a magyar alkotmány helyreállitása most már nemcsak lehetőség, de a megváltozott viszonyok közt első rangú politikai szükség a monarchiára nézve. Lapjaik a háború alatt ugy, mint a háboru után folytatták a harcot a 48-iki alkotmány ellen. Mialatt a bécsi centralista lapok a maguk álláspontjáról támadták meg Magyarország követeléseit s a paritás elvét határozottan elvetették, a magyar conservativek lapjai, a Pesti Hirnök és Magyar Világ az ország érdekeinek hősies megtagadásával küzdtek a 48-iki kormányforma

Digitized by Google

ellen. Nyiltan hirdették, hogy a parlamentáris rendszer nem fér össze a pragmatica sanctióval s a közös ügyekkel; concessiókat kivántak a 15-ös albizottság közösügyi munkálatán túl is a birodalmi egység s absolutismus javára, és augustusban új experimentumot helyeztek kilátásba, mely azonban nem kellett senkinek. És hogy minden kétséget eloszlassanak afelett, hogy egy clique rögeszméin kivül csupán annak uralomvágya vezérli politikájukat, végre hajlandók valának a 48-ból elfogadni a felelős kormányt, de nem a parlamentárist; jól tudva, hogy a parlamentáris kormányrendszer pártjukat visszahozhatlanul megfosztandja az uralkodás jótéteményétől.

A conservativek átlátták, hogy az alkotmány visszaállitása véget fog vetni pártjuk dicsőségének, s rettenthetlenül folytatták a hatalomért való harcot az ország és monarchia rovására. Hétről hétre, hónapról hónapra halasztá a kormány az országgyülés összehivását, mintha csak célja volna elkeseriteni a nemzetet, s megfosztani a reménytől, hogy követelései békés uton teljesittetni fognak. A baloldali sajtó már megindította a harcot a Deákpárt közösügyi munkálata ellen, s a kormány még mindig lavirozott, midőn minden elveszett nap egy-egy argumentum vala a baloldal kezében kiegyenlités ellen.

A conservativek s a kiegyezés.

Másfél év alatt, melyben a conservativek korlátlanul uralkodtak a kormányban, egy lépéssel sem vitték előre a kiegyezés ügyét. Kormányzásuk egyetlen eredménye 1866. őszén az volt, hogy a bizalom, melyet az uralkodó igéretei a nemzet lelkébe oltottak, tünedezni kezdett, hogy a kiegyezés ellenei az országban napról napra szaporodtak, s a Pesti Napló kény-

Digitized by Google

telen vala a kormányt a Deákpárt visszavonulásával fenyegetni, ha tovább folytatja halogató politikáját.

Ily körülmények közt a nemzeté s első sorban azon férfiaké, kik után a közvélemény indult, vala az érdem, hogy az alkudozások fonala nem szakadt meg, mint 1861-ben. Deák a nemzetet mérsékelni, Andrássy az uralkodót megnyerni igyekezett, nehogy a nép türelmetlensége s a kormány csökönössége jóvá nem tehető összeütközésekre vezessenek. És sikerrel. Nemzet és korona mindinkább meggyőződtek róla, hogy a conservativek nem tényezői, de akadályai a kiegyenlitésnek. Akarták a békét, de ugy, hogy Magyarország azt a 48-iki vivmányok árán vásárolja meg. És miután kétségtelen vala, hogy az ország a forradalom vivmányairól lemondani nem fog, csakhamar kétségtelenné lőn az is, hogy a kiegyenlités a conservativek segélyével nem, de ellenökben talán sikerülni fog.

Digitized by Google

II

A monarchia 1866. nyarán ritka látványt nyujtott a világnak: népet, melynek milliói eszélyesebbek, mint saját kormánya; absolut uralkodót, ki alkotmányosabb érzelmű, mint egy alkotmányos eszmékben nevelkedett nemzet kebléből vett tanácsosai. Valamint a császár volt 1865-ben az első, kit a husvéti cikk meggyőzött és bizalomra hangolt Magyarország iránt, úgy 1866-ban is ő volt a döntő körökben az első, ki átlátta, hogy a kiegyenlités csak a magyar alkotmány teljes helyreállítása által és csak a nemzet bizalmát bíró férfiak segélyével vihető keresztül. Ő, ki a háború alatt Deáktól és Andrásytól kivánt tanácsot, a háború után ismét felhivatta az országgyülés alelnökét Bécsbe. Megindult a ministeri értekezleteken és a coulissák megett vitt küzdelem az ellentétes irányok közt; melyben egy részen Andrásy gróf állt, Magyarország közvéleményére, más részen a conservativek s az udvar absolutistikus elemeire, századok traditióira s a tényleges hatalom birtokára támaszkodva. A küzdelem esélyei hullámzottak. Augustus elején illetékes körökben ismét meg akarták kisérteni, nem lehetne-e Magyarországot egy összparlament eszméjének megnyerni; majd ismét

Andrásy és Lónyay Bécsben.

Digitized by Google

azon nézet kapott túlsúlyra, hogy a magyar alkotmány visszaállítandó, de csak a 15-ös albizottság közösügyi munkálatának törvénynyé létele után. A mérleg a magyar alkotmány helyreállítása javára hajolván, a conservativek igyekeztek a dolgoknak e rájok nézve kedvezőtlen fordulatából lehetőleg hasznot venni. Eleinte conservativ ministerium kinevezése forgott szóban, majd hajlandók lettek volna a Deákpárttal egyesülten ministeriumot alkotni. September elején már kézről kézre járt egy coalitiós ministérium névsora, melyben Sennyey, Ürményi, Majláth nevei békében megférték Andrásyé, Eötvösé és Lónyayé mellett. De Andrássy, Eötvös és Lónyay, kik e tanácskozásokban Magyarország érdekében részt vettek, határozottan kijelentették, hogy ily ministeriumba nem lépnek. A 15-ös albizottság munkálatát tették programmjokká, és készek valának annak keresztülvitelét magokra vállalni, de jól tudták, hogy ez csak oly kormánynak sikerülhet, melynek minden egyes tagja teljesen bírja a nemzet bizalmát. A fuzionális kormány eszméje tehát elejtetett. A magyar ministerium kinevezése elvben már el volt fogadva, de két nehézség állt megvalósulása utjában. Az első a conservativek valának, a második azon absolutistikus udvari elemek, melyek a conservativek magatartásából erőt s támogatást merítettek s az alkotmány helyreállításának előfeltételéül tüzték egy közösügyi törvény hozatalát, mert „Austriát nem lehet megkötött kézzel kiszolgáltatni Magyarországnak.“ Ezáltal a kiegyenlítés ügye zsákutcába szorult. A magyar országgyülés ugyanis az alkotmány teljes helyreállítása előtt törvényalkotásba jogérvényesen nem bocsátkozhatott. E circulus vitiosusból csak egy módon volt menekülés: oly ministerium kinevezése által, mely az ország-

Digitized by Google

gyüléssel szemben tárcakérdést csinál a 15-ös munkálatból. Ez egyedül lehető és alkotmányos kiút azonban a kormány által el nem fogadtatott. Októberben a császár egy rendkívüli bizottságot küldött ki a 15-ös munkálat megbírálására, Hübner báró elnöklete alatt, melyben magyar részről Andrásy és Lónyay vettek részt, de hála a conservativek másfél éves harcának a 48-iki alkotmány ellen, a bécsi politikusok csökönösége e bizottmányt is eredménytelenné tette; amennyiben ezek is egy közösügyi törvény előleges meghozatalát kivánták, mibe a magyarok bele nem egyezhettek. 1866. okt.

A kiegyenlités kérdése az udvari körökben ily módon szinte megfeneklett; s a kormányférfiakban vagy az akarat vagy a képesség hiányzott egy nagy elhatározásra, mely egyedül szabadithatta meg a zátonyra jutott járművet. Az országban napról napra nőtt a türelmetlenség, s az elégületlenség félreismerhetlenül nyilatkozott. S a mód, melyen a kormány a hangulat fenyegető fordulatának elejét venni megkisérté, végleg tönkretette annak tekintélyét. Október 17-kén kiadatott egy kézirat, mely az országgyülés összehívásához szükséges előintézkedéseket elrendelte, de annak összegyülését az uralkodó cholera miatt elhalasztá. Az ország tudta, hogy az említett szükséges előintézkedések semmiben sem állnak, s az elégületlenség érzelméhez most azon megérdemlett kicsinylés járult, melylyel a kormány iránt viseltetett.

Bajos megmondani, meddig huzódott volna még a kérdés, és mennyi idő kellett volna Andrásynak és Lónyaynak minden ellenállás megtörésére, ha a conservativek továbbra is megtartják a hangadó szerepet a kormányban. Szerencsére azonban október végén a b. Beust.

Digitized by Google

döntő hatalom kisiklott kezökből, midőn b. Beust neveztetett Austria külügyministerévé. A szászországi b. Beust középszerű államférfiúi tehetség, de ügyes, finom diplomata volt, s egy megbecsülhetlen tulajdonságot hozott magával a kormányba: elfogulatlanságát. Mint a mindig Austriával tartó Szászország ministere, ismerte a monarchia viszonyait, de mint távol szemlélő, nem bírt annak belügyeiben sem rokon sem ellenszenvekkel. Azon kevés bécsi ministerek egyike vala, kik nem gyűlölték Magyarországot, s az első, ki annak javát akarva előmozdítá. Világosan látta a monarchia belviszonyait, átlátta hogy úgy az absolutismusnak, mint a conservativ és feudális igényeknek napja lejárt, s amint kellő tájékozást szerzett magának, befolyását latba veté a magyar kérdés mielőbbi kielégítő megoldása javára. Október 30-kán neveztetett ministerré, s már azon királyi leiraton, melylyel az országgyülés november 19-kén megnyittatott, félreismerhetlen vala, hogy a kiegyenlités ügye hathatós támaszt nyert benne.

Novemberi leirat.

A novemberi leiratban az uralkodó elismerését nyilvánítá a 15-ös munkálat „kiindulása és végirányzata felett," s kijelenté, hogy az „alkalmas csatlakozási pontul" szolgálhat a kiegyezésre. Sőt belement az operátum részleteibe is, és megjegyzéseket tett egyes pontjaira. Határozottan megigérte a felelős kormány kinevezését s a közösügyi kérdés részletes elintézését már a leendő felelős kormány teendői közé utasítá. Míg 1861-ben a kormány kijelenté, hogy az 1848-iki törvényeket soha el nem ismeri, s az 1865-iki trónbeszéd azoknak csak alaki érvényét ismerte el, most az uralkodó tartaléktalanul elismerte e törvényeket és

Digitized by Google

szava kezeskedett az országnak arról, hogy „küszöbén áll immár óhajai teljesülésének!“

E leirat félreérthetlenül bizonyítá, miszerint a conservativek, kik az alkotmány egyedül helyes visszaállítását s ez által a kiegyenlítés létrejövetelét eddig gátolták, minden ponton megverettek. E pillanattól fogva tényleg meg valának bukva, s csak addig maradtak még kormányon, mig Andrásy és Lónyay kiegyenlítették azon technikus természetü akadályokat, melyek a magyar ministerium kineveztetésének még útjában álltak. A conservativek bukása.

A kiegyenlítés eszméje eként a kormánykörökben megszabadult egy ellenségtől, de ugyanekkor a nemzet kebelében támadt egy másik ellensége, melyet ép úgy le kelle győzni, hogy a béke nemzet és korona közt végre létrejöhessen. S ez az 1861-iki határozati párt ivadéka vala, mely azáltal tette magát nevezetessé, hogy többségre jutván megijedt önmagától és önkényt átengedte volt a diadalt a kisebbségnek. E párt számos tagjai 1865-ben Tisza Kálmán és Ghyczy Kálmán vezérlete alatt külön pártot alakítottak. Hirdették ugyan, hogy Deák elveit vallják, de azért nem csatlakoztak hozzá. Az országgyülés első évében azonban a Deákpártot követték, és követték nemcsak a negátió mezején, midőn a nemzet követeléseit kelle formulázni, de követték akkor is, midőn a Deákpárt az akció terére lépett s a 67-es bizottmányt kiküldé. Ennek 15-ös albizottságában nyilatkozott először a két párt közt a nézetkülönbség, mely addig csak a hangosabb deklamátióban nyilvánult. A Tisza-párt, mint a 15-ös albizottság kisebbsége, különvéleményt készített a közös ügyekről. Most, 1866. novemberben, midőn Deák a 67-es bizottmányt munkálko- Nézetkülönbség a közös ügyekben.

Digitized by Google

dása folytatására kívánta utasíttatni, Tisza Kálmán azt indítványozta, jelentse ki az országgyülés, hogy a 67-es bizottmány az alkotmány helyreállításáig felfüggeszti működését. Hosszú vita támadt e kérdés felett, melynek végén Deák indítványa 227 szóval 107 ellenében elfogadtatott. E vitában vált el e párt teljesen a Deákpárttól. A kedvező novemberi leirat után megtagadta azt, amit a kedvezőtlen márciusi után megtett, s így 1866-ban azzal kezdte szereplését, amivel 1861-ben befejezte: önmagának meghazudtolásával.

A baloldal elválása a Deákpárttól. 1866. nov.

A kérdés, mely az országgyülés két nagy pártját egymástól elválasztá, a közös ügyek kérdése vala. Az uralkodó személyének azonsága Magyarország és Austria közt, ama korban, mely egész Európában a fejedelmi absolutismus és annak nyomán a centralisátió kora volt, három század folytában szükségkép közös ügyeket hozott létre a két birodalom között. Magyarországnak önálló kültörténelme megszünt. A pragmatica sanctio oly jogokat adott a királynak, melyek mellett Magyarország e kapcsolatban nem bírta állami önállását fenntartani. A törvény biztosítá az ország függetlenségét, de ellentétben állt a tényekkel s azon nagy királyi hatalommal, mely hasonlókép törvényben gyökerezett. Az 1723-iki alsótábla, a pragmatica sanctio megkötése után érezte, hogy e törvény hallgatólag közös ügyeket teremtett, de azokat meg nem határozta, s szerződésre akart lépni Austria rendeivel e közös viszonyok szabályozására. A kormány azonban, mely az absolutismus hatalmát ily kötés által veszélyezettnek látta, e szándék kivitelét meggátolta. A létező, de el nem ismert közös ügyek folytonos alkotmányharcot idéztek elő, s e küzdelemben az erők egyenetlensége folytán vesztes mindig a nemzet vala.

A közös ügyek kérdése.

Digitized by Google

Az egyetlen dolog, amit elérni birt, az volt, hogy az ország képzelt önállását törvényekbe iktathatta, melyek a valósággal ellentétben álltak s a gyakorlatban lehetetlenek valának. És még e papiros törvények garantiája is igen tökéletlen vala. Az 1791: X. tvcikk kimondá „hogy Magyarország más tartományok módjára ne kormányoztassék", — ami tulajdonképen még az absolutismust sem zárta ki, mely szintén többféle lehet. Ugyanez év más törvényein, mint az 1791: XVII. tvcikkben, mely magyarok alkalmazásáról szól a külügyministeriumban, már a valóságos reálunió szaga érzik meg. Oly erős volt a tényleges helyzet logikája, hogy a 91-ki rendek Magyarország önállását vélték biztosítani oly törvény által, mely egyenesen ellene vala irányozva. Ily módon, szemben a fejedelmi hatalom nagyságával, Magyarország 48 előtt a valóságban alig bírt többel, mint a belkormányzati önállás külformáival. A kül-, had-, kereskedelmi s vámügyek a bécsi kormány által, absolut módon és egységesen kezeltettek Magyarország hozzájárulása nélkül, a pénzügy legfelső forumban az osztrák kormány kezében volt, melynek döntő befolyása illusoriussá tette még a belkormányzat és törvényhozás függetlenségét is. A 48-ki forradalom érezte ez ellentétet törvényeink s a valóság közt, és átlátta, hogy az a közös ügyek el nem ismert létezéséből származik. Amíg tehát az ország beligazgatását s törvényhozását önállóvá tette, s nemcsak törvényekkel, de intézményekkel is biztosítá; a külügyet, a hadügy egy részét s ezeknek költségeit közöseknek elismerte. De nem állapíthatá meg a közös ügyeknek sem terjedelmét, sem kezelési módját. Érintkezésbe akart lépni az osztrák országgyüléssel e kérdés megoldása végett, de nyujtott keze visszautasíttatott. A

A közös ügyek 1848-ban.

Digitized by Google

közös ügyek kérdése megoldatlan maradt, s e nyílt kérdések a 48/9-ki háborúba sodorták az országot.

Nem az, ami a 48-iki törvényekben megvolt, hanem az, ami belőlök hiányzott, okozta 48-ban az ellenforradalmat. A békés kiegyenlítésnek Magyarország s a dynastia közt tehát főfeltétele a közösügyi kérdés elintézése vala. Ennek világos öntudatában készíté a Deákpárt a 15-ös albizottságban közösügyi munkálatát. Meghatározta benne a közösügyek körét, kezelésökre nézve megállapítá az alkotmányos eljárást, kimondá, hogy Magyarország s Austria ez ügyekre a paritás alapján egyenlő befolyással birjanak s a delegátiók intézményében organumot adott e befolyásnak. A nagy változás, melyet e munkálat magában foglalt, abban állt, hogy a közös ügyek az absolutismus kezéből kivéve a két birodalom alkotmányos kezelése alá adassanak; hogy a szabad Magyarország ezentúl a szabad Austriával érintkezzék, mint nemzet nemzettel.

A baloldal első különvéleménye.

A 15-ös albizottság kisebbsége különvéleményt készített e kérdésben. A baloldal e véleményben, hasonlóan a Deákpárthoz elismerte a feloszthatlan birtoklás és kölcsönös védelem elvét, a királynak a hadseregre vonatkozó főhadúri jogait, kész volt részt vállalni az államadósságból, kereskedelmi és vámszerződést kötni Austriával, egyetértésben vele állapítani meg a közvetett adók alapelveit stb. A baloldal a közös ügyek költségeinek felosztására nézve még a quota-rendszert is elfogadta s véleménye a lényeges pontokban alig volt egyéb, mint másolata vagy más szavakkal való kifejezése a Deákpárt programmjának. Lényeges eltérés volt azonban a két párt közt a közös ügyek kezelésére nézve. A Deákpárt az alkotmányos kezelés lehetővé tétele végett érintkezésbe akart lépni Austria kép-

Digitized by Google

viseletével, s ezáltal a két birodalom közt, melyet eddig a fejedelmi hatalom tartott össze, oly szövetséget hozni létre, melynek tárgya és célja az alkotmányos szabadság biztosítása legyen. A baloldal kész volt kibékülni a dynasztiával, de elveté a népek szövetkezésének eszméjét. Elfogadta a közös ügyeket s a quotát, de fázott egy szabad nemzettel való érintkezéstől; s hogy ezt elkerülhesse, azon kérdések eldöntését, melyek számára a Deákpárt a delegátiókat alkotta, vég forumban a király absolut hatalmára bízta. A lényeges, elvi eltérés a Deákpárt és baloldal közt tehát abban állt, hogy amaz az önállóságot azon befolyásban kereste, melyet Magyarország saját ügyeire gyakorol, s az alkotmányosság biztosítására szövetkezni akart az osztrák néppel; ez viszont az önállást az elszigetelésben vélte feltalálni s ennek kedveért az alkotmányt a fejedelmi absolutismus törvénybe igtatásával akarta megkoronázni.

Az országgyülés el levén oszlatva, a pártok egyelőre csak a sajtóban küzdhettek egymással. A Hon csakhamar hadjáratot indított meg a Deákpárt munkálata ellen, ráfogva hogy az reális unióra vezet, és megtámadta a közös ügyeket, melyeket pedig saját pártja is elismert. A háború után, mely a kiegyezés legnagyobb akadályát elhárítván, annak kivihetőségét csak növelte, a Hon, miután a baloldal absolutistikus munkálata nagy visszatetszést szült a közönségben, felfedezte, hogy az idő nagyot változtatott a két munkálaton, minél fogva többé egyik sem fogadható el. Decemberben a képviselőház felirata átadatott a császárnak, s ez kielégítő feleletet adott rá. B. Beust Pestre jött a Deákpárttal értekezni, Andrásy és Lónyay pedig Bécsben jártak a had- és pénzügy rendezésére nézve

Digitized by Google

részletes megállapodásokat hozni létre. Az alkotmány visszaállítása s a kiegyenlítés létrejötte már küszöbön állt. De minél közelebb jutott a nemzet óhajai teljesüléséhez, annál szenvedélyesebbé vált a baloldal küzdelme ennek szükséges előfeltételei ellen. Mialatt januárban a Hon a sajtóban folytatta a polemiát, a 67-es bizottmány első ülésében Tisza Kálmán visszavonta a 15-ös albizottság kisebbségének munkálatát, s a 67-es bizottmányban a baloldal nem is lépett fel új operátummal. Rövid idő alatt a Tisza-párt ez alkalommal másodszor desavouálta önmagát.

A 67-es bizottmány.

A 67-es bizottmányban megkisérté a baloldal a kiegyenlítést meghiusítani. Nyáry Pál indítványozá, hogy az alkotmány helyreállítása előtt a 67-es bizottság ne tárgyalja a közös ügyi munkálatot, mire pedig a képviselőház utasítá. A többség azonban a Deák-párt részén vala, s a 67-es bizottmány csekély változtatással magáévá tette a 15-ös munkálatot.

Hadkiegészítési pátens. 1867. jan.

Az alkotmány visszaállítása közelebb állt mint bármikor, midőn egy közbejött tény az országgyülés eddigi eredményeit fenyegetni látszott. Az 1866-iki háború csatányosan bizonyítá a hadsereg reformjának szükségét. A kormány nem akarta bevárni az alkotmányos élet helyreállítását s elhatárzá a reformművet a maga szakállára megkezdeni. Első intézkedése egy hadkiegészítési pátens kiadása volt. E pátens megjelenése e pillanatban, midőn a nemzet az alkotmány visszaállítását várta, megdöbbentő hatást szült az országban. A kormány bámulatos könnyelműsége, melylyel e fontos kérdést absolut hatalommal akarta elintézni, azonban szerencsére nem gátolhatta meg az ügyek kifejlődését. Az uralkodó szilárdan el volt határozva az alkotmány helyreállítására, és akarata elvette

Digitized by Google

élét a kormány ügyetlenségének. Deák felirati javaslatot inditványozott, mely óvást tegyen a pátens ellen. Az óconzervativ gr. Cziráky a felső házban ez alkalmat is felhasználta 48-iki törvények megtámadására s azok előleges revisióját követelte. De a conservativek már oly alaposan meg valának bukva, hogy szavuk nyomtalanul elhangzott. A képviselőház egyhangúlag elfogadta Deák feliratát, s midőn az január 23-kán az uralkodónak átadatott, ez határozottan megigérte a magyar ministerium kinevezését a közel jövőben, melynek rögtöni életbeléptetését már csak technikus természetü nehézségek gátolják.

A kölcsönös jóakarat és elhatározott szándék csakhamar győzött e nehézségeken. Január 21-kén gr. Larisch osztrák pénzügyminister elbocsáttatott s helyében b. Becke, a kiegyenlítés osztrák részről való előmozdítóinak egyike bízatott meg a pénzügyek ideiglenes vezetésével. Február 6-kán a 67-es bizottmány befejezte a közösügyi munkálat tárgyalását. Másnap Deák és Andrásy az uralkodó által Bécsbe hivatak. A császár Deákot szólítá fel a felelős kormány megalakítására. De Deák hajlott korára hivatkozván, nem fogadta el a kitüntetést s gr. Andrásy Gyulát ajánlta az uralkodónak, e „gondviselésszerű férfiút“, kinek ifjúi erélye képes lesz a helyzet nehézségeivel megküzdeni. A császár elfogadta az ajánlatot s Deák és Andrássy részvételével megállapíttatott a kinevezendő ministerium névlajstroma. Február 12-kén ministertanács tartatott Bécsben, melyben már a leendő magyar ministerek is részt vettek. Elkészíttetett ezután a leirat, mely Magyarországot alkotmánya helyreállításáról s a magyar ministerelnök kineveztetéséről értesíti. A leirat első szövegezését a császár hidegnek

A ministerium megalakulása.

Digitized by Google

találván, Horvát Boldizsárt bízta meg egy új leirat készítésével, mely Magyarország iránti rokonszenvének melegebb kifejezést adjon. A nagyfontosságú okmány, mely az uralkodó alkotmányos érzületéről és népe iránti szeretetéről ékesszóló bizonyságot tett a világ előtt, február 17-kéről kelt és 18-kán már a magyar képviselőházban felolvastatott. Február 19-kén több elitélt kegyelmet nyert. 23-dikán a ministerelnök gr. Andrásy Gyula értesité a képviselőházat, hogy az összes ministerium kineveztetett, s a korona új tanácsosai 28-kán megjelentek a képviselőházban.

Az alkotmány helyreállítása. 1867. febr. 17-én.

Az alkotmányos kormány gr. Andrásy Gyula elnöklete alatt, kire egyszersmind a honvédelmi ministerium vezetése bizatott, állt: b. Eötvös József vallás és közoktatási, Lónyay Menyhért pénzügyi, Horvát Boldizsár igazságügyi, Gorove István kereskedelmi, b. Wenkheim Béla belügyi, gr. Mikó Imre közlekedési és gr. Festetich György udvari ministerekből. Mind oly férfiak, kik az ország bizodalmát bírták, kiket a nemzet megszokott volt törekvései élén állva látni.

A ministerium.

A ministerium minden tagja a Deákpárthoz tartozott. A königgrätzi ütközet után, midőn a ministerium kinevezése az udvarnál szóban forgott, Andrásy a Deákpártból és baloldalból akart kabinetet alkotni. A kormány kineveztetésének ügye azonban augustusban elejtetett. Az év végén már egy ily coalitiós ministerium lehetetlen vala. A baloldal a közösügyek feletti vitákban végleg elvált a Deákpárttól, s így Andrásy kénytelen volt kabinetjét a szoros értelemben vett Deákpárt soraiból megalkotni.

Az ország óhajainak rég várt teljesülése kimondhatatlan lelkesedést szült mindenfelé. Az örömhír

Digitized by Google

villámgyorsasággal elterjedt az országban, a templomok megnyíltak hálát adni istennek a szabadság vértelen diadaláért, febr. 20-kán minden város kivilágított s Magyarország minden részéből egymást érték az üdvözlő és bizalmi iratok Deákhoz s Andrásyhoz. Az országgyülés egy küldöttség által köszönte meg az uralkodónak az alkotmány helyreállítását. Milliók kértek áldást a nemzet nagy vezérére, ki annyi hányattatás után a hazát végre biztos révpartba vezette, a nagyreményü államférfiúra, ki egy ország újjáteremtésének fáradságos de dicső munkájára vállalkozott, és mindenek felett azon uralkodóra, ki önmegtagadása és igazságszeretete által sietett évtizedek tévedéseit helyrehozni; s midőn a király március 12-kén Pestre jött, élénken tapasztalta saját szavainak igazságát: „Boldog fejedelme csak boldog országnak lehet!“

Digitized by Google

III

1867. febr. A kormány első teendői.

Az újon kinevezett ministeriumnak tevékenységét mindenekelőtt a legégetőbb szükségek kielégitésére kellett forditania. Első sorban állt ezek közt az ország anyagi sztikségeinek fedezése. Alkotmányosan megállapitott költségvetés nem létezett, s a ministerium ilyet a már megkezdődött évre nem készithetett. A kormány tehát felhatalmazást kért az országgyülléstől az adókat az előbbi kormány által megállapitott költségvetés alapján behajthatni. Nem volt halasztható a hadsereg kiegészitése sem, mely a januári pátens visszavétele folytán már úgyis elkésett volt. A kormány tehát kénytelen volt felhatalmazást kérni az ujoncállitásra is. Madarász József a szélsőbalról ugyan inditványozá, hogy az állandó hadsereg töröltessék el s negyvenezer honvédre bizassék az ország védelme, és hogy adóbehajtás helyett éljen el az ország egy évig adósságból; de a képviselőház még nem volt megérve Madarász eszméi számára s a kivánt felhatalmazásokat a kormánynak megadta.

Nem kevésbé szükségesek, de már népszerűbbek valának a kormány némely más tényei. A Thun-féle protestáns pátens hatályon kivül helyeztetett. A ministerium felhatalmazást kért a megyék helyreállitására s esküdtszékek felállitására, melyek a 48-iki sajtótörvény

Digitized by Google

értelmében sajtóvétségek felett itéljenek. A törvényhozás megszavazta a kivánt rendszabályokat s 1867. március 9-kén a magyar sajtó először lélekzett fel ismét szabadon tizennyolc éves elnyomása után. A pesti hirlapirók március 16-kán diszlakomát rendeztek e tény megünneplésére, s azon részvét, mely az ország minden részéből ez alkalommal nyilvánult, bizonyitá, hogy a nemzet nagy sulyt fektet a sajtó felszabadulására, s hogy a közönség megelégedésével csak azon férfiak érdeme versenyezhet, kiknek az irott szó visszanyert szabadságát köszönte. A sajtó felszabadulása.

A kormánynak april 10-kén kelt rendelete visszaállitotta a törvényhatóságokat. A megyei s városi bizottmányok az egész országban visszafoglalták helyöket, melyből a provisorium alatt kiszorittattak, s april és májusban a tisztujitások mindenfelé megtartattak, melyeknek túlnyomó részében a Deákpárt ült diadalt. Hogy anyagi emléke is legyen az alkotmány visszaállitásának, Lónyay a koronajavak tulajdonát képező földtehermentesitési kötvényekből megvette a magyar korona számára a gödöllői uradalmat. Az országgyülés helybenhagyta a vételt s a király örömmel adta beleegyezését a jószág megszerzésébe, mely azóta a királyi család kedvenc nyári tartózkodási helyeinek egyikét képezi. Március 10-kén a miniszterium végleg átvette a kancellária és helytartótanács kezéből az ügyek vezetését. A császári rendőrigazgatóság beszüntettetett, a magyar testőrség ismét életbeléptettetett, a kétfejü sasok mindenütt helyet adtak Magyarország cimerének, — minden hirdette, hogy Magyarország végre visszaadatott önmagának. Megyék helyreállitása.

Eleget tevén a pillanat szükségeinek, a törvényhozás haladéktalanul hozzálátott azon függő kérdések

Digitized by Google

törvényes megoldásához, melyek háromszáz év óta a korona és nemzet közti viszályok kiapadhatlan forrását képezték. Andrásy február 28-kán, midőn a ministeriumot a képviselőháznak bemutatta, a kormány főfeladatának jelenté ki „az ország alkotmányát a birodalmi kapcsolat tekintetéből oly kölcsönös garantiákkal ellátni, melyek annak állandó fennmaradását és békés kifejlődését biztositják.“ E kölcsönös garantiákra nézve a magyar kormányférfiak a 67-es bizottmány munkálatát tették programmjokká, s e programm alapján vállalták el a kormányt. E munkálatot, mely részvétökkel keletkezett, a korona magáévá tevén, a ministerium tárcakérdést csinált annak az országgyülés általi elfogadásából.

A közösügyi bizottság március 9-kén beadta jelentését a képviselőháznak, s március 20-kán megkezdetett annak tárgyalása. Böszörményi a szélsőbal részéről megkisérté meghiusitani a tárgyalást; de inditványával, mely azt a koronázás utánra akarta halasztani, kisebbségben maradt. A Deákpárt és baloldal elhatározták a tárgyalást, miután a király koronázása csak a törvénynek általa való szentesitéséhez, de nem a törvényjavaslatnak az országgyülés általi tárgyalásához szükséges.

A közösügyi javaslatok.

A baloldal, mely első közösügyi véleményét a 67-es bizottmányban visszavonta, időközben ujat készitett s azt a képviselőháznak benyujtá, melynek most a két munkálat közt kelle választania. A deákpárti és baloldali javaslat megegyeztek az elválhatlan birtoklás, kölcsönös védelmi kötelezettség s ezek mellett Magyarország állami önállásának elvében, de a baloldal azon záradékkal, hogy „csak a fejedelem, illetőleg az uralkodóházra“ terjeszté ki a védelmi köteles-

Digitized by Google

séget s igy a népek szövetkezésének elvét nyiltan elvetette. A Deákpárt az uralkodó udvartartásának költségeit nem közöseknek nyilvánitá; a baloldal erről meg nem emlékezett. A Deákpárt a külügyet közösnek dekretálta. A baloldal, mely első véleményében ennek közösségét szintén elismerte, a másodikban középkori szokás szerint megtette a külügyet ismét királyi jus reservátumnak, miáltal annak közössége épen nem volt kizárva, de melyre Magyarország alig gyakorolhatna befolyást. A Deákpárt s a baloldal első különvéleménye közöseknek ismerték el a hadügy némely részeit, oly módon, hogy a hadsereg vezérlete, vezénylete, s belszervezete a király hatáskörébe tartozzék, de a hadseregkiegészités, védelmi rendszer megállapitása stb. a magyar törvényhozásnak maradjon fenntartva. A baloldal második operátumában a hadügy közösségét látszólag elvetve azt is jus reservátummá tette. A Deákpárt s a baloldal első munkálata az emlitett közös ügyek költségeit közöseknek ismerte, de ugy, hogy az adók kivetése s behajtása a magyar országgyülés és kormány teendőjét képezze; a baloldal második munkálata elvetvén a közös ügyeket, költségeik közösségét is elvetette. A közös költségek fedezésére nézve a Deákpárt s a baloldal első munkálata a quota-rendszert fogadták el; a baloldal második munkálata e tárgyról — nem szólt semmit. A közös ügyek kezelésére a Deákpárt egy közös felelős ministeriumot akart, a baloldal szerint ez ügyeket a király intézi a magyar és osztrák udvari miniszterek tanácsával. A közösügyi kormányzat ellenőrzésére a Deákpárt országgyülési küldöttségeket dekretált, vagyis a delegatiókat, melyek külön tanácskozzanak, s melyekben Magyarország egyenrangu befolyást gyakorol a közös ügyekre Aus-

Digitized by Google

triával. A baloldal első különvéleménye ez ellenőrzést a két országgyülésre bizta, s ha ezek meg nem tudnak egyezni, a király absolut hatalmát tette döntővé a két országgyülés akarata közt; második különvéleményében azonban, a közönség kárhoztató itélete elől meghátrálva, az absolut uralkodói hatalmat kihagyta, és nem tett helyébe semmit. Egyebekben mindkét párt késznek nyilatkozott részt vállalni az államadósságokból, kereskedelmi és vámszövetséget kötni Austriával és a közvetett adók alapelvei, vasuti kezelés, pénzrendszer iránt egyességre lépni a monarchia másik birodalmával.

A pártok államjogi politikája.

A baloldal, mint ezekből kitetszik, nemcsak egy de több véleménynyel is birt a közösügyi kérdésben; de önálló gondolkozásmódját kissé kétségessé tette ama körülmény, hogy véleményei készitésében mindig megvárta előbb a Deákpárt javaslatát; s önálló munkálat helyett a Deákpárt elaborátumának változtatására szoritkozott. E változtatások azonban nem voltak szerencséseknek mondhatók. A vezéreszme, mely belőlök szólt, nem más vala, mint látszólag többet követelni a Deákpártnál, s igy hazafiasabb szinben tűnni fel, mint a többség. A látszaton túl azonban igényei nem terjedtek, mert feltételei, melyeket a kiegyenlitésnek szabott, részben lehetetlenek, részben kevésbé előnyösek voltak Magyarországra nézve, mint a többségéi. A Deákpárt javaslatának irányadó eszméje volt: a közös ügyek kezelését az absolutismus kezéből kivéve alkotmányos kezelés alá adni, s emellett Magyarország önállását s befolyását a közös ügyekre intézmények által biztositani. A baloldal első munkálatában nyiltan, a másodikban implicite a fejedelem absolut hatalmával akarta az alkotmányt betetőzni, növelte volna

Digitized by Google

Magyarország elszigeteltségét, de nem önállását, s befolyását a közös ügyekre ismét csak papiron álló s a valóságban gyakorlatiatlan törvények által biztositotta volna. E két, illetőleg három munkálat összehasonlitása kétségtelenül bizonyitá, hogy az ellenzék nem birt egy életképes politikai párt alkotó erejével; s hogy szemben a Deákpárttal, mely a modern állameszmék és az alkotmányos szabadság mezején állott, csak a múlt elavult előitéleteit s a 48 előtti kor szűkkeblű táblabirói politikáját képviselte.

Közösügyi viták. 1867. márc.

Midőn a kérdés a képviselőház elé került, a két párt már teljesen elválva állt szemben egymással, mindenik a maga javaslata körül sorakozva. Az ellenzék részéről a szónokok egész serege támadta meg a többség munkálatát. B. Simonyi Lajos és Tisza Kálmán, Jókai és Ghyczy, Ivánka Imre és Bónis, Mocsáry és Madarász, Várady Gábor és Bernáth Zsigmond s mások hosszú beszédekben keltek ki ellene s a maguk javaslata mellett. A Deákpárt részéről Eötvös, Szentkirályi, Horváth Boldizsár, Zichy Antal és mások léptek fel és fényes szónoklataikkal az ellenzéket minden positiójából kiverték. E vita imposans mértékben bizonyitá a Deákpárt szellemi fölényét a baloldal felett. Az államférfiui felfogás, tág látkör, éles ész és ruganyos szellem vívtak itt kicsinyes előitéletek, táblabirói szűkkeblűség, politikai rövidlátás, korlátolt felfogások és tehetetlen középszerűség ellen. A vita kilencedik napján a tárgy már teljesen kimerítettnek látszott s a feljegyzett szónokok jobb és baloldalon seregesen elálltak a szótól. Nem is volt többé mit mondani, miután Deák március 28-kán oly diadalt aratott beszédével, mely bármely parlamentben a legnagyobb ritkaságok közé tartozik. E beszéd volt egyik fény-

Digitized by Google

pontja az egész országgyülésnek. Március 30-kán végre megtörtént a szavazás és a többség javaslata 257 szóval 117 ellen, tehát 140 szótöbbséggel elfogadtatott. Még egyszer került ugyane tárgy szavazás alá, május végén, midőn a munkálat törvényjavaslat alakjában terjesztetett a képviselőház elé. Böszörményi ismét elhalasztani igyekezett az ügy eldöntését, s a baloldal kicsinyes vitákat támasztott, melyek végén máj. 29-kén a törvényjavaslat 209 szóval 89 ellenében elfogadta-
1867: XII. tott. Junius 12-kén, már a koronázás után a korszakot alkotó 1867. XII. tvcikk a koronás király szentesitésével ellátva kihirdettetett. E törvény alapján az országgyülés Lónyay inditványára rögtön egy 15 tagú küldöttséget választott, mely a közös ügyek költségeiben való részvétel aránya s az államadósságokban való részesülés módja felett Austria hasonló küldöttségével tanácskozzék; és ezáltal végrehajtsa azt, amit 1848 őszén Kossuth inditványára hiába kisértett meg a magyar országgyülés: a függő kérdések felett egyességre lépni a szabad Austria népével. És igy a háromszázados alkotmányviszály békés úton kiegyenlittetett. Létrejött a rég várt béke nemzet és király közt. Századokon át Magyarország jogai és a valóság két különböző dolog valának. Az 1867. XII. törvénycikk szentesitése óta ismét egygyé lettek.

A közösügyi törvényen kivül a koronázás előtt az országgyülés még nehány törvénycikket alkotott, melyek részint a megváltozott viszonyoknál fogva elkerülhetlenek valának, részint a koronázás előkészítésére szolgáltak. Miután a régi magyar nádori méltóság a felelős kormányrendszerrel össze nem fért, s a 48-iki törvényhozás a nádor hatáskörének egy részét különben is István nádor személyéhez kötötte volt, a törvény-

Digitized by Google

hozás felfüggesztette a nádori hivatalt, s i
kinevezésének jogát az egész világ divatjaké
ruházta. Módositotta továbbá az 1848. IV
§-ának intézkedését az országgyülés feloszl.
ben, és pedig oly módon, mely a baloldal ...ese
szerint is nagyobb biztositékát nyujtá az alkotmányosságnak, mint az idézett 48-iki törvénycikk. Ezeken kivül megalkotta az országgyülés a koronázási törvénycikket, törvénybe igtatta a királyi hitlevelet és koronázási esküt, valamint V. Ferdinánd király és Ferenc Károly főhg trónlemondását, a királynak s királynénak koronázási díjt ajánlt, megválasztá a koronaőröket, és végre gr. Andrássy Gyulát bízta meg koronázás alkalmával a nádor teendőinek végzésével. Ez előkészületek megtörténvén, jun. 6-kán kihirdettetett a képviselőházban az uralkodó által már aláirt koronázási hitlevél és 1867. junius 8-kán I. Ferenc József Magyarország királyává koronáztatott.

Koronázás 1867. junius 8.

Az általános lelkesülést, melyet a koronázás, a királynak az ország törvényeire letett esküje s a hosszú belviszályok szerencsés kiegyenlítése az egész nemzetnél költöttek, mesés mérvben fokozták a királyi pár nemes tettei, melyek nyomon követték a koronázás ünnepélyét. Általános, kivételt nem ismerő politikai amnestia hirdettetett, melylyel kapcsolatban az elkobzott javak visszaadása is kimondatott, és junius 9-kén nem volt többé száműzöttje Magyarországnak. Junius 10-kén a király az ország által neki ajánlott 50,000 arany koronázási dijt az 1848—49-iki honvédek rokkantjai, özvegyei s árváinak segélyezésére adta, és példáját követte Erzsébet királyné, a nemeslelkü hölgy, ki a magyar nemzet iránti szeretetével hozzájárult a béke létrehozatalához, s kit Magyarország

Amnestia.

A királyi pár adománya a honvédeknek.

Digitized by Google

azóta megszokott védangyalának tekinteni. Nagy léleknek kellett lennie annak, melyben ily nemes gondolat megszülethetett. De e tény nemcsak a szép lélek nyilatkozása, hanem a király részéről nagyfontosságú politikai tett is vala: Ferenc József ezáltal elismerte, igazolta Magyarország védelmi háborúját. E harcot, mely éveken át a jogvesztés elméletének igazolására szolgált, most a koronás király arra használta fel, hogy általa alkotmányos érzületének s a nemzet iránti feltétlen bizalmának csatányos tanuságát adja. Lélekben, mely ily elhatározásra képes, nem lehetett többé keserűség, nem utógondolat. A létrejött békének ez volt legékesszólóbb, mert legszívhezszólóbb manifestátiója.

„Ő felsége, — mondá baráti körben b. Eötvös József 1858-ban, midőn egy az akademia ügyében nyert kihallgatásról tért meg, — a legszívósabb jellemek egyike, melyeket valaha ismertem. Ez oka, hogy oly szilárdul ragaszkodik azon kormányelvekhez, melyekkel együtt növekedett fel. De ha egyszer átlátta e rendszer káros voltát, — s esze és szíve kezeskedik róla, hogy át fogja látni, — ha elhatározza magát alkotmányunk helyreállítására, ép oly szívósan fog ragaszkodni az alkotmányosság rendszeréhez, és meglátjátok, Magyarországnak Mátyás óta nem volt oly népszerű királya mint lesz Ferencz József!“ — Eötvös jóslata beteljesedett. Ma már öt év jó és rosz esélyei bizonyítják, hogy királyunk azon őszinte, minden ízökben alkotmányos szellemű királyok egyike, minőket ritkán mutat fel a história. És Eötvösnek igaza volt: Mátyás óta nem volt oly népszerű királya Magyarországnak, mint az, kinek fejére 1867. junius 8-kán milliók áldása mellett tétetett fel Magyarország koronája.

Digitized by Google

Leirhatatlan a lelkesedés, és ami ennél többet ér és többet nyom: a megelégedés, melylyel az ország ez eseményeket fogadta. Még Kossuth sem bírta azt leszállítani. Nehány nappal a koronázás előtt, május végén jelent meg Deákhoz intézett nyílt levele, melyben a közösügyi művet megtámadta s Deákot az ország jogainak feladásával vádolta. A 48-iki forradalom nagy vezérének, kinek nevét, melyet másfél évtizeden át még kiejteni sem volt szabad Magyarországon, a nép nagy tömege még mindig a szabadság symbolumának tekinté, Kossuthnak nyilt és feltétlenül kárhoztató felszólalása közvetlenül a koronázás előtt, váratlanul lepte meg az országot. Lázas izgalmat szült mindenfelé és sokan egy új, viszontagságos korszak előhírnökét vélték benne látni, mely a visszanyert alkotmányt ismét kockára teendi. De ha Kossuth fellépése villám volt, legalább nem gyújtott. Az izgalmas hatás, melyet keltett, csakhamar lecsillapult, s nehány nappal utóbb, midőn a király sz. István koronájával fején végig lovagolt a fővároson, a nép lelkesedése oly viharban tört ki, melylyel szemben Kossuth hatalmas szava szúnyogdöngéssé törpült. Midőn milliók beszélnek, az egyesnek hangja, legyen bármily erős, elhangzik. Kossuth levele, azáltal hogy eredménytelen vala, szintén csak növelte a koronázási ünnepély erkölcsi pompáját.

Kossuth levele Deákhoz.

A dolgok természetében rejlett, hogy az országnak ez ünnepe egyszersmind diadalmi ünnepe lett azon férfiaknak, kiknek erős és bölcs politikája Magyarországgal e napot megéreté. A nép, ha félre nem vezetik, nem szokott hálátlan lenni, s a Deákpártnak és kormánynak, mindenek felett pedig Deáknak s Andrá-

Digitized by Google

synak is tetemes részt juttatott a nap jótékony dicsőségéből.

Tisza honvédsegélyezési indítványa.

De Milciades diadala megzavarta Themistokles álmait. Vágyott ő is a dicsőség után, de miután gyöngének érzé magát nemes versenyben felülmúlni azokat, kiket gyűlölt, mert nagyobbak voltak nálánál, legalább meg akarta nekik keseríteni a diadalt. Junius 18-kán Tisza Kálmán határozati javaslatot indítványozott a képviselőházban az iránt, hogy a kormány utasíttassék még az év folytán törvényjavaslatot terjeszteni a ház elé a honvédek rokkantjai, özvegyei és árvái sorsának biztosítása iránt. Vérszemet kapott erre Miletics és ugyanezt indítványozta azok özvegyei s árvái számára, kik 1848/9-ben Magyarország ellen fellázadtak. Miletics fellépte azonban nem volt képes a baloldalt az indítvány tapintatlanságáról meggyőzni. Nem látta be vagy ignorálta azt is, hogy szemben a király által kezdeményezett honvédsegélyezéssel, ez valódi demonstrátió lett volna azon király ellen, ki nagylelkű tettével rangját felülmulta. De Tisza Kálmán tudta, hogy kisebbségben marad. Egyetlen célja volt indítványa által zavarba ejteni a kormányt, mely azt el nem fogadhatta s ezáltal okvetlen veszteni fog népszerűségéből. A közönség érettsége azonban meghiúsítá a baloldal célzatait. Andrásy és Horvát Boldizsár nagy hatással szóltak az indítvány ellen, mely jun. 21-én a ház által elvettetett, s a közvélemény a kormánynak adott igazat az ellenzéki vezér kicsinyes támadása ellenében.

A baloldal eljárása.

Ez indítvány, nem egyéb egy maszkirozott tőrszúrásnál a kormány ellen, legsajátabb gondolata volt Tisza Kálmánnak. Neki már sikerült bélyegét nyomnia azon pártra, mely egy gyönge pillanatában fele-vezérévé

Digitized by Google

fogadta. A baloldal politikáját Tisza Kálmán a maga képére teremtette. E politika nem volt oly oktalan és szenvedélyes, de nem oly merész és őszinte sem, mint a szélső balé. Az őszinteség hiánya volt főjellemvonása a Tisza-féle politikai képmutatásnak. Voltak a baloldalon, kik kezdetben úgy gondolkoztak, hogy a nemzeti kormányt támogatni kell az ország újjáalkotásának nagy művében. Jókai a ministerium kinevezése után kimondta a Hon-ban, hogy „az első átalakulás nehéz művének keresztülvitele nem lehet pártkérdés," Mocsáry Lajos pár nappal utóbb ugyanazon helyen részt követelt a Deákpárt által kivitt „győzelemből" az ellenzéknek is, és biztosítá a kormányt, hogy nem kell „factiozus ellenzéstől" tartania, Bónis pedig választói előtt hirdeté, hogy a nemzet elérte célját s így most a kormánynak bizalommal s támogatással tartozunk. De csakhamar, sőt az ily nyilatkozatokkal egyidejűleg a „győzelem", melyből Mocsáry részt követelt magának, „az ország jogainak feladása" lett, bizalom és támogatás helyett a baloldal az országgyülésen és sajtóban a bizalmatlanság és gyanusítás magját hinté el, a legjelentéktelenebb dolgokból pártkérdést csinált, és nem szűnt meg a nemzetet képzelt veszélyek felidézésével folytonos aggodalmas izgatottságban tartani, hogy a kormányt s többséget elnyűhesse s depopularizálhassa.

A szélső bal.

Őszintébb, férfiasabb, bár oktalanabb volt ennél a szélsőbal magatartása. Azon csekély párttöredék, mely Madarász József és Böszörményi László szava után indult a képviselőházban, méltánylandó buzgalommal igyekezett az országot politikájának képtelenségéről meggyőzni. Madarászék a 48-iki törvények betűihez tapadva nem bírtak érzékkel azok szelleme iránt. A szen-

Digitized by Google

vedély és vakság ingoványa által elszigetelték magokat a világtól, s a jogfolytonosság nagy elvét túlzásaik által naponként nevetségessé tették, midőn tizennyolc év eseményeit teljesen ignorálhatni vélték. Meg akarták állítani a napot, mint egykor Jósué; s feledték, hogy ez csak egyszer történt, és akkor sem volt igaz. A képtelenségek ez álláspontjáról naponként megkondították a halálharangot az ujjászületett Magyarország bölcsője felett. Akadályozni, halogatni igyekeztek ők is mindent, mint a baloldal, de legalább a mód, melyen ezt tevék, nyíltan feltárta céljaikat. Midőn Madarász a minisztérium kineveztetése után a többségnek megható naivitással öngyilkolást ajánlt s az országgyülés feloszlatását indítványozta, s adó helyett adósságból akarta az ország minden költségeit fedeztetni, midőn Böszörményi a koronázást elhalasztatni akarta: ezáltal magok adták a közönség kezébe a helyes mértéket politikájok megitélésére.

Nemzetiségek.

De ha őszinteség dolgában nagy volt is a különbség a bal és szélsőbal között, megegyeztek abban, hogy nem tudták, vagy nem akarták átlátni, hogy politikájok nemcsak kormány-, hanem nemzetellenes is. Míg ugyanis a nemzetiségek azon képviselői, kik nemzeti vágyaikat Magyarország érdekeivel s integritásával meg tudták egyeztetni, a Deákpárt soraiban foglaltak helyet, addig mindazok, kik politikai aspirátióik megvalósulását csak Magyarország romjain remélhették, az ellenzék soraiba álltak. Macellariu, ki egy oláh speechcsel köszöntött a képviselőházba, Miletics, ki a szerb lázadók megjutalmazását indítványozta, s a Dáko-románia és Délszlávia minden hívei a Tisza Kálmán és Madarász híveivel karöltve izentek háborút a „magyar“ kormánynak.

Digitized by Google

E magyarfaló elemek csatlakozása azonban nem bírta a „magyar“ ellenzék szemeit megnyitni; s vezérei, midőn a tanácsteremben és sajtóban a Deákpárt szellemi fölénye s okainak ereje által visszaverettek, meghátráltak a megyékbe, hogy onnan indítsák meg a mozgalmat az új törvények megbuktatására. A megyei tisztújításokon helyenként oly, többé alig sejtett előítéletek nyílvánultak, hogy a baloldal vezérei reménnyel fordultak a megyékhez. Májusban Tisza Kálmán Biharban, Ghyczy Kálmán Komáromban határozatokat indítványoztak a közösügyi törvényjavaslat ellen, s mások követték példájokat akkor is, midőn a javaslat már törvénynyé vált. E határozatok, melyek nehány megyében elfogadtattak, első sorban törvénytelenek valának, mert a megyének volt joga kormányrendeletek, de sohsem volt joga törvények ellen remonstrálni. Sértők voltak az országgyülés irányában, mert bennök a megyék nagy dölyffel kijelenték, hogy ezentul ők „fognak őrködni az alkotmány felett.“ Beleavatkoztak a törvényhozás jogkörébe, mert a kormány ellenőrzése ennek képezi jogát és kötelességét. S végre reaktionáriusok voltak, mert midőn a megyék többségét szembe, sőt fölébe akarták állítani a parlament többségének, midőn a nép jogait bitorolva ítéltek az országgyülés tettei felett, s a vis inertiae alkalmazásával fenyegették a felelős kormányt és törvényhozást, nem a ministeriumot, nem a többséget, hanem egyenesen az ország egységét s a 48. év legnagyobb vívmányát, a parlamentáris kormányformát támadták meg. Kossuth levele. épen akkor jelent meg, midőn a megyék mindenfelé a hazafiúi „aggodalmat“ dekretálták, s az ellenzék hatalmas támogatást várt az egykori kormányzó beavatkozásától. De a nemzet érettsé-

Megyei reakció.

Digitized by Google

gén mindkét támadás hajótörést szenvedett. Kossuth levele esemény helyett másodrangú epizóddá lett a visszaállított alkotmány történetében. A megyék közől alig öt-hat érezte magát hivatva Tisza Kálmán megyéjének példáját követni, s így a megyei mozgalom, melytől az ellenzék oly nagy eredményeket várt, csak arra vezetett, hogy a Deákpárt túlnyomó többségét a megyékben is félreérthetlenül kimutassa.

Az ország kormányzatának átvétele, az ezzel járó temérdek apró bonyodalmak megoldása, a dolgok új rendjének megállapítása ezalatt végbement. Temérdek volt a munka. Az ügyeket, melyeket a helytartótanács maga kezelt, fel kellett osztani az egyes ministeriumok közt s ezeknek hatáskörét szabatosan körülírni, belszervezetöket megállapítani. Számos tárgyban előbb a bécsi ministerekkel kellett értekezni s tőlök mindazon ügyeket, iratokat s okmányokat átvenni, melyek Magyarországra vonatkoztak. Az ország önálló kormányt nyervén s így az addig Bécsben elintéztetni szokott ügyek is a magyar kormány vállaira nehezedvén, a régi tisztviselői személyzet elégtelen volt a megszaporodott teendők ellátására s a ministereknek nagy gondot adott a szükséges állomásoknak használható erőkkel való betöltése. Nagy nehézséget okoztak azon németajkú hivatalnokok is, kik a magyar nyelvet nem bírták, de kiket ügyismereteiknél fogva egyelőre nélkülözni nem lehetett. A ministereknek magyar és használható tisztviselői kart kellett teremteniök oly 18 év után, mely alatt a jobb elemek a hivatalnoki pályától, mint hazafiatlantól elfordultak. A hivatalkeresők sáskaseregként lepték el a ministeriumot, legnagyobb részt alig birva más qualifikátióval mint azon negativ erénynyel, hogy az absolutismust nem szolgálták s a hazát

Digitized by Google

el nem árulták. Az ellenzéki lapok még szaporíták e téren a nehézségeket, midőn védelmökbe vettek minden megbukott, de magyar hivatalnoki aspiránst, s üldözték a kormányt minden német tisztviselő megtartása miatt akkor, midőn ezeket elbocsátani annyi lett volna, mint a közigazgatás gépezetét nehány irányban egyszerüen megállítani.

Ami ideje a kormánynak e nagy terjedelmű, az erőket elforgácsoló tevékenysége után még fennmaradt, azt az ellenzék lehetőleg absorbeálni igyekezett kicsinyes, minden csekélységre kiterjedő oppositiójával. De ennek dacára a hasznos tevékenység az államélet minden terén már ez ülésszak alatt megindult. Mialatt a deákpárti sajtó, azon meddő, de kikerülhetlen polemiák mellett, melyekre az ellenzék által kényszerítetett, reformügyek és szakkérdések tárgyalásával foglalkozott, a képviselőház nemzetiségi bizottmánya elkészíté véleményes jelentését s az egyes ministerek saját szakjokban megindították a szükséges előmunkálatokat a törvényhozás számára. Mikó felhatalmazást kért és kapott több rendbeli vasútvonalak munkábavételére, s arra, hogy a magyar vasúthálózat kiépítésére az előmunkálatokat megtehesse s az építés számára pénzről gondoskodjék. Horvát Boldizsár szakbizottságot hítt össze a szükséges reformok felett tanácskozni, s juniusban az új törvénykezési rendtartásról, a birói felelősségről, a büntetőtörvény- s eljárásról, írói és művészi tulajdonról már törvényjavaslatokat készített, melyekre a ház kodifikáló bizottságot választott, hogy az országgyülési szünidők alatt rólok jelentést készítsen. Minden téren megindult a munka. Az ülésszak vége.
A nemzet tizennyolc évi elnyomatás után Deák és

Digitized by Google

társainak vezérlete alatt újult erővel foglalta el a közélet felszabadult mezejét, hogy minden irányban megvesse egy jobb jövő alapját, mialatt a baloldal egy sorban állva az ellenséges nemzetiségi elemekkel
1867. július. ez alapot aláásni igyekezett.

Digitized by Google

IV

Július elején az országgyülés, mely az utolsó félévben a magyar alkotmányos jog századokra kiható diadalát igtatta törvénybe, felfüggeszté üléseit. A ministerek a parlamenti elfoglaltságtól egy időre megszabadulva, irodáikba vonultak dolgozni; az országgyülés által kiküldött bizottságok az osztrák küldöttekkel tanácskoztak a quota megállapítása s a kötendő kereskedelmi és vámszerződés felett, Lónyay pedig a magyar vasúti kölcsön megvalósításán fáradott, míg a deákpárti képviselők hazatérve választóikat igyekeztek a nyert vívmányok felett felvilágosítani. A baloldali képviselők ezalatt tovább haladtak a megkezdett úton, melyen céljok volt a parlamentáris kormányt az országgyülés mellőzésével, a megyék segélyével megbuktatni. Mocsáry már márciusban kezdett cikkezni a 47-es megye előnyeiről, Nyáry Pál Pestmegye gyülésén kiadta a jelszót, hogy a megye nem alája, hanem melléje van rendelve a kormánynak s az ellenzék tagjai szószéken és sajtóban versenyt izgattak a régi megye visszaállítása, sőt jogkörének kitágítása mellett. Nem gondolták meg, vagy nem törődtek vele, hogy a megyék „coordinált“ voltáról szóló doktrina nemcsak hogy minden kormányzást lehetlenné tenne, de az egy-

1867. július.

Megyei mozgalom.

Digitized by Google

séges Magyarországot hetven egynehány kis tartományra decomponálná, melyek közől a szerbek, románok s mások csekély fáradsággal kihasíthatnák amit szemök szájok megkiván. Ahol többségre bírtak vergődni, minden lépten nyomon összeütközésbe igyekeztek keverni a kormányt a megyékkel, s a megyei bizottmányokkal oly végzéseket s óvásokat fogadtattak el a nemzet törvényhozása ellen, melyek, mint például Hevesmegye hirhedt juliusi határozata, szomorúan bizonyíták azon éretlenséget és tudatlanságot, azon vakságot és reaktionárius szellemet, mely az illető megyék hangadó többségének agyában uralkodott.

A megyék közől ugyan csak hat lépett a baloldal értelmében nyílt ellenkezésbe a kormánynyal, s így a kormányzásnak közvetlen megakadásától az ország jelentékeny részében tartani nem lehetett, de könnyen veszélyessé válhatott a közel jövőben ezen, a törvényhatóságok nevében s tekintélye alatt űzött agitáció, mely midőn meglepően tudott a vidéken nagyszámú félmívelt elemek nyelvén beszélni, viszhangra talált ez előítéletekkel s tévfogalmakkal saturált osztályban. És növelte a megyék eljárásának veszélyességét azon lassanként rendszeressé váló támogatás, melyben a visszaállított alkotmány elleni oppositiójuk azon férfi által részesült, kinek oroszlánrésze volt a 48-ki törvények meghozatalában, s ki most tekintélyének s ékesszólásának nem megvetendő hatalmával megtámadta azon törvényeket, melyek a 48-iki törvényhozás mívének csak kiegészítésére szolgáltak. Kossuthot elcsábítá azon nagy, bár csak pillanatnyi hatás, melyet Deákhoz intézett levele előidézett s egymásután küldé be epistoláit az országba; e levelekben, nem minden ellenmondás nélkül, a legkülönfélébb oldalakról

Kossuth manifestumai.

Digitized by Google

támadva meg a többséget és művét: hol philosophiai elmélkedésekkel, hol divatos frázisokkal, majd a legista pedáns okoskodásaival, majd a nemzetközi diplomata körmönfont észjárásával. Irt ily epistolát a jászladányiakhoz, kik képviselővé akarták választani; irt Vácnak, irt Nagy-Várad városának s Biharvármegyének. Mások azon szerencsében részesültek, hogy a Kossuth-ház ifjabb sarjadékai által örvendeztettek meg, kik apjok példáját követve fogalmazták átkozódó leveleiket. S midőn e különféle manifestumok, — mert Kossuth minden levele egy-egy manifestum vala, — a Deák-párti lapokban alaposan megcáfoltattak, irt leveleket a Pesti Napló szerkesztőjéhez, melyeket Kemény Zsigmond oly derült nyugalommal boncolt fel és cáfolt meg, hogy Kossuth tisztelői is belátták, miszerint a politikának, melyért szót emel, tévesnek kell lennie, mert még Kossuth lángelméje sem képes azt veszteség nélkül megvédeni.

Kossuth e többrendbéli, ragyogó tollal irt, de sophismákkal telt proclamátióinak eredménye csak szomorú lehetett. Az országnak, mely nyugalmat kivánt, Kossuth oly politikát prédikált, mely okvetlen polgárháborura vezetett volna. A magyar népet megnyerni e politika számára ugyan képtelen volt, de képes volt aggodalmat költeni és keserüséget támasztani számos lélekben akkor, midőn ok csak a megelégedésre és szükség mindenekfelett a férfias tevékenységre volt. Még szomorúbb volt ez eredmény önmagára nézve. Vácon és Pécsett ugyan megválasztották képviselőnek, sőt ez utóbbi helyen hivei névnapján oly demonstrátiót csináltak, mely nevetségessé tette annak tárgyát, kapott bizalmi nyilatkozatokat egyesektől, hirlapoktól s testületektől, de mégis maga törte meg fellépése

Digitized by Google

által azon nimbust, mely nevét addig környezte. Midőn souverain módon biróul lépett fel a törvényhozás és nép többsége felett ő, ki évek óta oly jóslatokkal állt elő, melyeknek mindig ellenkezője teljesült, — midőn Magyarország függetlenségének feladásával vádolta a Deákpártot ő, ki a duna-confoederátió javaslatát készité, — midőn nemzetietlennek állitá a Deákpárt politikáját, ő, ki a váci levélben a dualismust megtagadva a foederalismust proclamálta, midőn ugyanebben a habsburgi dynasztiát incompatibilisnek állitá Magyarország függetlenségével, ő, ki a magyar koronát a muszka cárnak akarta felajánlani, — midőn méltatlan és valótlan vádakkal lépett fel, ő, kit sokan magasabban állónak tartottak, semhogy szüksége legyen a rágalom fegyveréhez nyulnia: Kossuth a magyar értelmiségnél maga ingatta meg az iránta való tiszteletet.

De Kossuth önmagának csak erkölcsi veszteségeket okozott. Kézzelfoghatóbb bajokba keverte azokat, kiket vakság és fanatismus hiveivé tettek. Mialatt ő Turinban biztosságban ülve fogalmazta lázító manifestumait, a veszély, mely belőlök eredhetett, itthon levő híveit fenyegette. A miniszterium sokáig mozdulatlanul nézte e napról-napra növekvő izgatást. Bízott a szabadság hatalmában, mely önmaga behegeszti a sebeket, melyeket saját keze ejtett rajta. A kormány bántatlanul hagyta megjelenni s terjesztetni Kossuth manifesztumait, nem akadályozta annak megválasztását, ki a hazába való visszatérés helyett, önkénytes számkivetésében a nemzet martyrjának hirdette magát; s megelégedett azon védelemmel, melylyel a deákpárti sajtó győztes polemiáiban s a nemzet józan eszében bírt. De a közvélemény nem tudott sokáig ezen objektiv álláspontón megmaradni. A közönség nagy része

Digitized by Google

aggodalommal tekinté azon rendszeres izgatást, melyet a bal és szélsőbal, Kossuth és a nemzetiségek a sajtóban és szószéken űztek a visszanyert törvényes alap ellen, és erélytelenséggel, gondatlansággal vádolta a kormányt, melyet az ellenzék könnyen gyöngeségre s gyávaságra magyarázhatna. A ministerium kénytelen volt engedni a közvélemény nyomásának és bebizonyítani, miszerint nem a gyöngeség volt forrása türelmének. Ez volt a hangulat, midőn Kossuth a váci választókhoz irt levelében az eddiginél erősebb hangon szólalt fel, s a dynastiát Magyarország függetlenségével incompatibilisnek nyilvánitá.

Kossuth váci levele.

A kormány a Magyar Ujság azon számát, melyben a levél megjelent, utólagosan, a sajtótörvény értelmében lefoglaltatta. Az ország kilenc tizedrésze helyeslé e rendszabályt; csak Hevesmegyét voltak képesek az ellenzék izgatói annyira félrevezetni, hogy nyiltan kikeljen ellene. Eger városa azon meggondolatlan lépést követte el, hogy Kossuthnak, váci levele után bizalmi nyilatkozatot küldött, s abban különböző iratainak tartalmát magáévá tette. Ez, a Magyar Ujság lefoglalása után nyilt kihivás volt a kormány ellen, melyre felelni kellett. A ministerium előtt, mely nem akart erőszakos rendszabályokhoz nyulni, két út volt, melyek mindenikét a magyar közjogi praxis és törvények támogatták. Vagy perbe idézhette Eger város hatóságát, vagy meg kellett a törvénytelen s illetéktelen végzést semmisitenie. A kormány az enyhébb eszközhöz nyúlt, s ahelyett hogy a város hatóságát fejenként biró elé idézze, elrendelte a törvénytelen végzés megsemmisítését. Elrendelte a törvényes közeg, Hevesmegye hatósága útján. Hevesmegye azonban megtagadta a rendelet végrehajtását, sőt védelmébe vette Eger

A hevesi ügy.

Digitized by Google

város eljárását. A kormánynak most, ha nem akart az alkotmányos térről lelépni, csak egy útja maradt, az, melyet a régi magyar praxis előírt: királyi biztost küldeni a megyére, ki a rendeletet végrehajtsa. A belügyminister el is küldé a királyi biztost, ki a megyei bizottmány működését felfüggeszté s a miniszter rendeletének érvényt szerzett.

A honvédegyletek.

A megyén és sajtón kivül az ellenzék a nyári hónapokban megkisérté a honvédegyleteket is izgatásai eszközévé tenni. Az alkotmány visszaállítása után mindenfelé feltámadtak az 1861-ben alakult honvédegyletek, vagy újak keletkeztek, s a királyi pár nagylelkű adománya új lendületet adott a közönség hazafias jótékonyságának. Megindult a gyűjtés a honvédek özvegyei s árvái javára. A vidéken elszórt honvédegyletek juliusban központi gyülésre jöttek össze Pesten. Mialatt a kormány tervet dolgozott ki a begyült és begyűlendő adományoknak igazságos elosztására nézve, melyek élén állt a királyi pár százezer aranya, a szélsőbal nem átallá a humanitás e nemes mezejét is szenvedélyes kifakadásainak színhelyévé tenni. A juliusi honvédgyülésen oly hangok hallaták magokat, melyeken minden jobb erkölcsi érzés megbotránkozott, s a szétoszlott honvédegyletek Aradra október 6-kára találkozót adtak egymásnak. Egy honvédgyülés Aradon, az októberi vérengzések évnapján, — a legigazságtalanabb demonstrátió lett volna azon király ellen, ki oly fényes elégtételt adott az ellene harcolt honvédeknek. A kormány tehát betiltá a gyülést, s az egyletek, azon mérsékelt magatartás által, melylyel e tilalmat fogadták, jelét adták, miszerint nem céljok magokat a szélsőbal által továbbra felhasználtatni. September vége óta a honvédügy, mint az izgatás esz-

Digitized by Google

köze, kisiklott a szélsőbal kezéből, s az egyletek, a volt honvédeket és hozzátartozóikat segélyezve s a szabadságharc áldozatainak emlékeket emelve, azok voltak, aminek lenniök kellett: a nemzet kegyeletének hirdetői és hazafias jótékonyságának csatornái.

Az új ülésszak.

Igy álltak a dolgok, midőn a képviselőház sept. 30-kán ismét megkezdte üléseit. Mindjárt az első ülésben Lónyay pénzügyminister jelenté a háznak, hogy sikerült egy 60 milliónyi ezüst kölcsönt kötnie vasutak és csatornák épitésére, ötven évi törlesztésre. A kapott bécsi ajánlatok nem levén elfogadhatók, Lónyay e kölcsönszerződést egy frankfurti bankárházzal kötötte. A szerződés feltételei nem valának alkalmasak lelkesedést idézni elő, de azért a kölcsön olcsóbb volt, mint Austriának utóbbi kölcsönei, annyival olcsóbb, mert hasznos beruházásokra volt forditandó. A kölcsön szükségét eléggé bizonyitá az ország mostoha helyzete közlekedési eszközök dolgában. Mig például Angliában minden $1\frac{1}{2}$, addig Magyarországban minden 19 □ mértföldre esett egy mértföld vasut. A képviselőház át is látta a szükséget s a kölcsönszerződést egyhangulag megerősité.

Vasúti kölcsön.

Magyarország fennállása óta ez alkalommal lépett először mint önálló állam az európai pénzpiacra, és a fogadtatás, melyben részesült, bizalmi szavazatnak volt tekinthető. Nincs ridegebb, részrehajlatlanabb biró a pénznél, s az európai pénzpiac, midőn oly mostoha pénzügyi viszonyok közt, mint a 67-kiek valának, olcsóbban adott kölcsönt az uj magyar államnak, mint régi nagy birodalmaknak, csatányosan bizonyitá hitét a magyarországi viszonyok maradandóságában. Az erkölcsi diadal, melyet a Deákpárt által alkotmányának birtokába visszahelyzett Magyarország ez ügyben

Digitized by Google

aratott, annál nagyobb volt, mert az ország ellenségei gúnyosan fiascót jósoltak az első kisérletnek.

Ez azonban az ellenzéket vissza nem tartóztathatá, hogy minden áron a kormány megbuktatására ne törekedjék, s ezen ülésszak alatt is felhasznált minden alkalmat a ministerium depopularizátiójára. Első alkalmat szolgáltatott erre a királyi ügyek igazgatójának folyamodása, ki engedélyt kért a háztól, Böszörményi László, mint a Magyar Ujság szerkesztője ellen, pert indíthatni. Az ügy több izben megfordult a képviselőházban, s mindannyiszor zajos, elkeseredett vitákat okozott. A kérdés lényegében véve az volt: valjon a képviselői immunitás adhat-e valakinek jogot a törvény megszegésére? s Miletics, Nyáry, Madarász és Várady egy sorban küzdtek azon felfogás mellett, mely ha érvényre jutna, a képviselőház tagjait fölébe emelné a törvénynek. Az ellenzék szokása szerint névszerinti szavazást kivánt s a ház nagy többséggel megadta az engedélyt a per megindítására. Második kedvező alkalom volt a hevesi kérdés. A belügyminister okt. 30-kán válaszolt három ez ügyben beadott interpellátióra, kimutatván, miszerint a nyilt ellenszegülésbe lépő megyével másként, mint fentebb előadtuk, nem bánhatott. A szélsőbal a miniszteriumot vád alá helyeztetni inditványozta, Tisza a ház roszalását kivánta kifejeztetni, Percel Mór egyszerü s végre Pulszky egy jeles beszédben indokolt napirendre térést inditványozott. Nyolc napig tartott a vita. Nyáry és Madarász, Ghyczy és Böszörményi, Várady, Jókai, Bónis, Csiky, Tisza kétségbeesett erőmegfeszitéssel támadták meg a kormányt, de el kellett törpülniök Deák és Eötvös előtt, kik e kérdésben tartott beszédeikkel ön-

Böszörményi pőre.

Digitized by Google

magukat felülmulták. A névszerinti szavazásban a ház nagy többséggel helyeselte a ministerium eljárását.

Következtek az ülésszak legfontosabb feladatai, a quota és államadósági járulék meghatározása s a vám- és kereskedelmi szövetség megkötése Austriával, mert a törvénybe foglalt kiegyenlités csak e függő kérdések megoldása után volt a gyakorlati életbe átvihető. A magyar országgyülés küldöttségének nehéz harca volt az osztrák deputatióval. Ez csak akkor akart a közös költségekhez fizetendő quota megállapitásához fogni, ha egyszer az államadósságok ügyében létrejött az egyesség. A magyar küldöttség, mely az államadósságokra nézve csak „előleges értekezéssel“ volt megbizva, a feltételt nem teljesitheté és nagy fáradságába került az osztrákok ellenállását legyőznie. Végre ez sikerült s abban történt megegyezés, hogy Magyarország 30, Austria 70%-kal járuljon a közös költségekhez. Ez arányszám igazságos voltát az bizonyitá leginkább, hogy a túlzók sem Magyarországon, sem Austriában nem voltak vele megelégedve. Mindketten túlterheltnek álliták magokat, s épen ez bizonyitá, hogy egyik sem lőn túlterhelve. Midőn a kérdés törvényjavaslat alakjában decemberben a képviselőház elé került, Madarász és Böszörményi egyszerüen visszautasitották a javaslatot. Ghyczy, Tisza, Ivánka s mások a baloldalról pedig a 28:72 arányszám mellett küzdöttek. Zsedényi, Somssich, Trefort, Kautz kimutatták az ellenzék álláspontjának félszegségét s a törvényjavaslat végre Lónyaynak nagy hatású beszéde után elfogadtatott. Az évenkénti közös költségek körülbelül 100 millióra rúgtak s igy a „mérsékelt“ baloldal két millió forint kedveért kész lett volna a kiegyenlitést meghiusitani. Még kicsinyesebb s parlamenti párthoz

A hányadtörvény. 1867: XIV.

Digitized by Google

méltatlanabb volt eljárása az államadósági ügy tárgyalásakor. Azon kétszáz millió államadósági tőkének visszautasitása, melyet a bécsi kormány 1848-ban kivánt Magyarország által elvállaltatni, döntő súlyként esett az ellenforradalom mérlegébe. Azóta az osztrák államadósságok nagyban megszaporodtak, s afelett senki sem lehetett kétségben, hogy Magyarországot nem ugyan jogi kötelezettség, de politikai szükség kényszeriti ez adósságból részt vállalni. Európa nem engedhette, hogy három milliárdnyi érték elveszszen, mely nagyrészt a külföld kezében volt, már pedig ha Magyarország az államadósságban részvételt visszautasitja, Austria az állambukást ki nem kerülhette volna. Hogy a kiegyenlités után e részvételt megtagadni nem lehet, belátta maga Kossuth is, és ugy számitott, hogy Magyarországnak 33%-ot, tehát ⅓ részt kellend elvállalnia, s e számitását fenyegetés alakjában hirdette is. Eként nemcsak a kiegyenlités, de Magyarország existentiája az államadósági kérdés békés és gyors megoldásától függött, mert a megtagadás válságba, sőt harcba kevert volna Austriával, s e harc prédára vágyó ellenségektől körülvett helyzetünkben csak Magyarország elbukásával végződhetett. A minis-

Államadósági törvény. 1867: XV.

terium tehát egyezkedett az osztrák kormánynyal, s abban állapodott meg, hogy Magyarország 29.189,000 frt meghatározott évi járulékot fizetend Austriának az államadósságok költségeire, vagyis magára vállalja azok ⅕-ödrészének fedezését. S magára vállalja oly módon, mely minden solidaritást e kérdésben Austriával kizár; mert az adósság ezáltal tisztán Austria adóssága lesz, s Magyarország szövetségesét csak támogatja annak elviselésében. Ez egyesség a lehető legelőnyösebb volt Magyarországnak ugy jogaira mint

Digitized by Google

érdekeire nézve. Kimondá, hogy csupán opportunitásból járul az adósságok fizetéséhez, és $^1/_5$-öd rész terhet rótt ránk abból, miből Kossuth szerint $^1/_3$ várt ránk. A szélsőbal nem fogadta el a javaslatot. Madarász általános népszavazás alá akarta a kérdést bocsáttatni. A mérsékelt baloldal belátta a rendszabály mellőzhetlen politikai szükségét, s nem vethette vissza egyszerűen a kivánatot, de a tárgy elhalasztását indítványozta, hogy a szükséget, melyet el nem ismernie lehetetlen volt, fegyverül használhassa a ministerium ellen. Tisza, Bónis, b. Simonyi, Ghyczy, Jókai küzdtek a kormány ellen, támogatva a tót Dobrzánszky s az oláh Román S. által, kinek a javaslat nem kellett, mert „a dualistikus elvből foly.“ Kilenc napig tartott a vita, melyben Kautz, Trefort, Somssich győztesen cáfolták az ellenzéket s Deák, Eötvös, Lónyay, Pulszky azt minden ponton megverték. A ház nagy többséggel elfogadta a javaslatot.

Kereskedelmi s vámszövetség Austriával. 1867: XVI.

Hátra volt még a XII. tvcikk által kiszabott kereskedelmi és vámszövetség megkötése Austriával. A legjobb akarat mellett is mindkét fél részéről, nagy technikus nehézségek gördültek a kötés útjába, mert nehéz volt a közbenső vámvonalat megszüntetni a két fél érdekeinek s önállásának sérelme nélkül. A kormánynak végre sikerült e nehézségeket szerencsésen legyőznie, s a szerződésnek, melyre az osztrák kormánynyal lépett, főpontjai a következők valának: a monarchia egy vámterületet képez, melyen belől közbenső vámvonalnak helye nincs; a fennálló külszerződések érvényeseknek ismertetnek, újak csak mindkét fél törvényhozásának beleegyezésével köthetők; a közvetett adók a két birodalomban hasonló elveken fognak alapulni; közös lesz a tengeri zászló, egyenlő a pénzláb,

Digitized by Google

mérték és súly; a szövetség 10 évre köttetik. E szövetség szüksége sem lehetett kérdés tárgya; s a XII. tvcikk létrejövetele után a baloldal azt egyszerűen vissza nem utasíthatta. Megkísértette tehát, midőn a szerződés helybenhagyás végett az országgyülés elé került, ezt is elhalasztani s a hosszú vitában, mely e kérdés felett kifejlett, Várady, Nyáry, Ghyczy ismét jobb ügyre méltó makacssággal fogyasztották az ország idejét.

Győzött a ministerium mindezen kérdésekben nagy többséggel, s győzött oly módon, mely a közönség elfogulatlan és értelmes részét mind erősebben fűzte a Deákpárt zászlajához, mert ama számos viták, melyek hónapokon át folytak, nemcsak a Deákpárt tetemes szellemi fölényét bizonyíták, de egyszersmind azon meggyőződést öntötték a kedélyekbe, hogy egyedül a Deákpárt az, mely komolyan, felelőssége öntudatában cselekszik, míg az ellenzék oppositiójának egyetlen célja az oppositió. De azért az ellenzék működése két irányban mutatott fel sikert. Merész, elkeseredett izgatásától vérszemet kaptak a nemzetiségek kolomposai s a „Zasztava“ nyíltan kijelenté, hogy a magyar alkotmány ránézve nem irányadó. Ez uraknak kedvökre való szövetséges volt azon párt, mely ép oly elkeseredéssel törekedett a „magyar“ kormány megbuktatására mint ők, s hogy minek tekintették az ellenzéket, mutatta a zombori szerb párt eljárása, mely septemberben Kossuthot léptette fel képviselői jelöltül. Másik eredménye az ellenzék működésének az volt, hogy számos lélekben kételyeket támasztott a kivített diadal értéke és bizalmatlanságot azon politika iránt, mely Magyarországot visszaadta önmagának. A szélsőbaloldali sajtó faragatlan piszkolódásai ugyan csak a nyers tudatlan-

Az ellenzék hatása.

Digitized by Google

ságra hathattak, de csakhamar nyomába lépett a mérsékelt baloldal az országgyülésen úgy mint a sajtóban. Nem elveket, hanem oly szándékokat támadott meg, melyeket önmaga insinuált a Deákpártnak. A kormánynyal szavazókat denunciálta a fellármázott közönségnek. Személyes gyanúsítások, rágalmazás voltak mindennapi kenyere. Klapka hazatérve a 67-es alapot elfogadta, s a kevéssel előbb égig magasztalt komáromi hősnek csakhamar kijutott a gyanusitásokból. E tekintetben a Hon tűntette ki magát leginkább. Míg Ludwigh Brüsselben gyártott unalmas cikkeivel igyekezett a hazát a hazaáruló Deákpárt körmeiből megmenteni, Csernátony az elvek harcát kicsinyes személyeskedéssé silányítá, melyben főszerepet nem az eszmék, hanem egy vagy más ember orrának nagysága vagy fülének kicsinysége játsztanak. De a Hon különben is magán viselte szerkesztőjének s pártvezérének bélyegét: Jókaiét, ki politikai naivitásával tudott a hét három napján háromfelé kacérkodni mindannyiszor egyenlően mély meggyőződéssel, és Tiszáét, kit a ki nem elégített hiúság elkeseredetté, maliciozussá s kétszínűvé tett. A baloldal nagy hangon hirdetett oly dolgokat, melyeket kivinni maga is vonakodott volna; minden alkalommal biztosítá a kormányt, hogy nem célja bizalmatlanságot gerjeszteni, s minden szavával és tettével a bizalmatlanság magvát szórta el. Nem tagadta meg a közös ügyeket s az államadósságokban való részvételt, — de a felelősséget érettök kizárólag a jobboldal nyakába igyekezett keriteni. A Bachrendszer alatt hazafias dolognak tekintetett adót nem fizetni. A baloldal nyíltan nem tagadhatta az adófizetés szükségét, de azért az adókat sem átallta felhasználni az izgatásra. A baloldal félt Kossuth hazajövetelétől, mert az Tisza Kálmán

Az ellenzéki sajtó.

Digitized by Google

napját elhomályosította volna, Vácon jelöltet is léptetett fel ellene, mit a jobboldal nem tett, de azért Kossuth nevét és leveleit is kizsákmányolta a kormány ellenében. S. közlönye híven követte. A Hon hol túláradt a loyalitástól, hol a szélsőbal véres szájú deklamátióit utánozta. A hétnek hat napján gáncsoskodott, gyanúsított, személyeskedett, és vasárnap kijelenté, hogy barátja a ministeriumnak. Nem fogadta el Kossuth álláspontját, megindító loyalitással tudott beszélni a dynasztiáról, de azért midőn Kossuth e dynastiát váci levelében rövid úton detronizálta, Jókai megtámadta Keményt, a miért Kossuth ellen írni mert és megtámadta a kormányt, amiért Egernek megtiltá, Kossuth mellett demonstrálni. A Hon insinuált, ferdített; elferdíté egyszer még saját szerkesztőjét is, és a szeretetreméltó regényírón megesett, hogy a Honban az ellen írt, amit a képviselőházban megszavazott.

De a baloldal csak hátráltatni, megakasztani nem bírta a Deákpártot hasznos tevékenységében. A Horvátországgal való egyezkedés ügye előrehaladt, Fiume képviselője már juniusban megjelent az országgyülésen, s decemberben törvénybe ment a zsidók emancipátiója. Ezalatt az osztrák birodalmi tanács a magyar 67-iki törvények értelmében módosítá a februári alkotmányt, magáévá tette a közösügyi törvényeket, a közös uralkodó dec. 20-kán szentesíté a megváltoztatott alkotmányt s 27-kén kelt leiratában értesíté az országgyülést, hogy a közös ministeriumot legközelebb a 67-iki alapon ki fogja nevezni. A nemzet emelkedett hangulattal tekinthetett vissza az elmúlt évre, mely Magyarországot Austria három százados hegemoniája alól felszabadítá. A Deákpárt nyugodt lelkiismerettel nézhetett művére, melynek becsét a közvélemény mind-

A közös kormány kineveztetése.

Digitized by Google

inkább megismerte. S a nemzet többségének növekvő bizalmát megkoronázta az emigrátió visszatért jeleseinek csatlakozása. Pulszky hazatérve rögtön megválasztatta magát s már ez ülésszak alatt első sorban küzdött a kiegyenlítés védői közt. Horváth Mihály visszatérve a számkivetésből, a deákpárti politika legtekintélyesebb hordozóinak egyikévé lett. Klapkának első szava, melyet a pucho-illavai kerület választóihoz intézett, az volt, hogy elfogadja a 67-es alapot, s Türr kegyetlen csalódást mért azon szélsőbali honfiakra, kik őt fáklyászenével tisztelték meg, midőn szónokuknak a 67-es alap helyeslésével válaszolt. A megtért emigránsok kitünő tagjai közt csak egy volt, ki nem csatlakozott nyíltan a többséghez: Percel Mór; de Kossuth elleni határozott fellépése által csakhamar bebizonyítá, miszerint csalódnak, akik őt a kiegyenlítés megbuktatására felhasználhatni remélik.

A számüzöttek hazatérése.

És ez természetes vala. Az 1866. év bebizonyítá, hogy a conservativek a kiegyenlítést létre nem hozhatták. Az ellenzék 1866/7-ben bizonyságát adta, hogy képtelen volna a békét nemzet és korona közt létrehozni. A Deákpárt diadalmasan beteljesíté azt, mire az ország többi pártjai képtelenek valának, s ezáltal magához vonzá mindazokat, kik elég elfogulatlanok valának belátni, hogy a politika, mely ily fényes eredményeket bír felmutatni, nem egy pártnak, hanem a haza érdekeinek politikája.

1867. dec.

Digitized by Google

V

1868. január. A ministerek s azon deákpárti képviselők, kik kormányhivatalt vállalván, mandátumjokat letették, ezalatt szinte kivétel nélkül újra megválasztattak, s a Deákpárt számra nézve nem apadt, erkölcsileg megszilárdult erővel lépett át az új évbe. A baloldalban azonban szakadás állt be az 1867. év végnapjaiban. A képviselőház ugyanis több baloldali képviselőt beválasztott a delegátióba. Ghyczy, Bónis, Várady, Tisza s többen el is fogadták a megbizatást. Egy más töredék Jókaival élén erre kijelenté, hogy nem helyesli a választás elfogadását. Az 1868. év elején ily módon a baloldal szétvált s oly látványnyal lepte meg a közönséget, mely mulattató lett volna, ha nem szövődtek volna a dologba oly kérdések, melyek az ország sorsát komolyan érdekelték. Politikai tétovázás és tapogatódzás a csak dilettáns módra ismert terrénumon játszták a vezérszerepet s később hozzájok járult még az újságírói kenyérirígység. A baloldalnak a delegátióba bement tagjai s elvtársaik annyira elkeseredtek Jókai secessionista nyilatkozatán, hogy jobb oldali lapokban elpanaszolták, hogy nincs közlönyök, mely nézeteiket képviselje. Ilyet igyekeztek tehát mindenek előtt teremteni s összeálltak a „Hazánk“ kiadására,

Szakadás a baloldalban.

Digitized by Google

mely mint a „balközép“ organuma lépett fel. A Hazánk megindulásával január közepén, a dolog a Honra nézve is komolylyá kezdett válni, mely versenytársat kapott benne. A másik részen is kezdték megbánni, hogy a szakadás ennyire nyílvánossá lett, s a Hon és Hazánk nehány héten át telve voltak oly nyilatkozatokkal, melyekben mindkét rész a maga tiszta baloldaliságát bizonyítá; s melyekből a tanuság az vala, hogy magok a párt vezérei sincsenek tisztában az iránt, mit tesz baloldalinak lenni. A külszín kedveért azonban mégis tenni kellett valamit, s a baloldal igen kényelmes módon ki is egyenlíté a kebelében támadt viszálkodást. A Hon és Hazánk ugyanis kétheti nyilatkozatok után megegyeztek abban, hogy a delegátióba menést nem tekintik pártkérdésnek, és így a kecske — sem lakott jól, a káposzta sem maradt meg. Hogy azonban a helyreállt külső egyetértés dacára a párt vezérei nem igen bíztak az elszakadt töredékben, bizonyítá az, hogy a Hazánkat, melyre ha a szakadás csakugyan megszűnt, többé nem lett volna szükség, továbbra is fenntartották. Tisza Kálmánt rosszakarói sem vádolták soha pazarlással, főkép ha közügyekről volt szó, ellenségei sem merték azzal gyanúsítani, hogy ambitióját képezi journalistákkal barátkozni, s ha ennek dacára némi áldozattal hozzájárult a Hazánk élete mécsének táplálásához, és annyira megfeledkezett magáról, hogy érintkezésbe lépett újságirókkal, a következés megmutatta, hogy jól számolt, midőn nem bizott a Hon szerkesztőjében. Mert a Hon, dacára annak, hogy ismét egyesült azokkal, kik a közös ügyek létezését nyíltan elismerték, már februárban kivette a szót a szélsőbal szájából s kijelenté, hogy semmiféle közös ügy ránézve nem létezik. Nem

A Hon és Hazánk.

Digitized by Google

megvetendő ügyességgel a „delegátió“ helyébe becsempészte a „közös ügyek“ fogalmát, s ellene izgatott, nem törődve vele, hogy ezáltal saját pártja ellen is izgat. Sőt Jókai még tovább is ment. Geniális elfogulatlansággal lepiszkolta a baloldal múlt évi juniusi programmját, melynek alapján félévig hirdetett előfizetést újságára. De bekövetkezett ismét március vége s a Hon és Hazánk újra alkudozni kezdtek és april elején csakugyan sikerült másodszor is egyesülniök, miután először már szerencsésen kiegyeztek. De azért az ármányos Tisza Kálmán a Hazánkat még mindig nem akarta beszüntetni.

Mialatt a baloldal e kicsinyes házi perpatvaraitól kellemetlenül érintve fordult el a józan és őszinte politika minden barátja, az ország már kézzelfogható előnyeit tapasztalta a Deákpárt politikájának. A közös ministerium kineveztetett s elnökévé b. Beust lett, azon államférfi, kinek osztrák részen legtöbb érdeme vala a kiegyenlítés létrehozatalában. Ausztria parlamentáris kormányt kapott, s ezáltal az alkotmányos kormányrendszer a monarchia mindkét felében meg volt alapítva. A magyar kormány elnöke már érezhetőleg gyakorlá a külügyekre azon befolyást, melylyel az 1867-iki törvény felruházta, s a hazánkra nézve oly fontos belgrádi udvarhoz magyar küldetett főkonzulnak, ki a ministerelnök teljes bizalmát bírta. Az anyagi jólét növekedése már mindenfelé érezhető vala s számos újonnan keletkezett társulat és vállalat bizonyitá, hogy az ország 1867-ben nemcsak szellemi s politikai, de gazdászati tekintetben is hatalmas lendületet nyert.

Az első delegátiók.

Megindultak ezalatt a delegátiók első tanácskozásai is. A két bizottmány versengett egymással a taka-

Digitized by Google

rékosságban s tanácskozásaik azon zajtalan csendben folytak le, melyet csak a kölcsönös jóakarat képes fenntartani. A szorgalom és munka e hasznos nyugalmát csak nehány napra zavarta meg Grivisics tábornok tapintatlansága. Grivisics, kit a hadügyminister felvilágosítások adása végett küldött a magyar delegátióba, itt úgy lépett fel, mint egy 1867 előtti, a katonai mindenhatósággal eltelt osztrák generális. Meglepő e fellépés nem volt, mert azt senki sem képzelte, hogy a kiegyezés máról holnapra megváltoztassa azon katonák gondolkozásmódját, kik az osztrák „Militärstaat“ emlőjén növekedtek fel. De ha kellemetlen volt Grivisics fellépése, megvolt annak jó oldala is. Figyelmeztette a közönséget, hogy léteznek még elemek, melyek az alkotmánynyal nem tudnak megbarátkozni; de egyszersmind megmutatá, miszerint a 67-iki intézmények erősebbek azon egyéneknél, kik a kamarilla 49-iki diadalaitól megittasulva, még sem 1859 sem 1866 által nem tudtak kijózanodni. Mert a hadügyér b. Kuhn sietett jóvátenni küldöttjének ügyetlenségét, s a Deákpárt tagjai megelégedéssel hallgatták Ghyczyt, ki férfiasan védte Magyarországnak az 1867-iki törvények által biztosított önállását, ugyanazon önállást, melyet szerinte és pártja szerint a Deákpárt feladott.

Ami az első delegátió eredményeit illeti, azok mérsékeltek valának. A hadügy mezején történtek nem elégíthették ki a magyar delegátió tagjait. De be kellett látniok, hogy nehány hónap alatt nem lehet egy századokon át megszilárdult organismust újjászervezni, hogy nem lehet belé egy lehelettel új életet önteni, és türelemmel oszlottak szét, a legközelebbi delegátióra bízva az ügyek tovább fejlesztését. Más tekintetben azonban az első delegátió örökké emlékezetes fog

Digitized by Google

maradni Magyarország történetében. Mialatt Párisban a közönség aláírta azon kölcsönt, melylyel hazánk először lépett mint önálló ország az európai pénzpiacra, azalatt Bécsben a magyar delegátió döntő tényezőként szerepelt a kül- és hadügyekben, s a közös diplomatia először lépett a veres könyvvel kezében Magyarország képviselői elé, hogy nekik számot adjon működéséről. Magyarország ezáltal bevezettetett az európai diplomatiába. Befelé sem maradt el e tények hatása. A delegátiók ez ülésszaka megcáfolta a hozzájok kötött aggodalmakat. Nem volt tehetetlen, számba nem vett testület, s nem lett közös parlamentté. Meg tudta tartani a helyes középutat e két szélsőség közt s döntő befolyást gyakorolt a közös ügyekre a magyar országgyülés nevében, anélkül, hogy küldőjének jogkörébe avatkozott volna. A férfiak, kik ez intézményt először vitték át a gyakorlatba, bebizonyíták, miszerint a törvény, melyet a papíron megalkottak, életképességgel bír a valóságban is.

Az első veres könyv.

Az országgyülés új ülésszakának, mely a delegátiók után lépett össze, első s legfontosabb teendője a költségvetés megállapítása volt. Márciusban Lónyay több pénzügyi törvényjavaslatot terjesztett a ház elé, a többi közt azt, mely magyar pénzek veréséről intézkedett, s melynek alapján a pénzverdék csakhamar elkezdték magyar arany-, ezüst- és rézpénzek készítését. April 16-kán pedig beterjeszté a törvényhozás elé a költségvetést, a költségek fedezésére vonatkozó törvényjavaslatokkal együtt. Az első budget szükségkép hiányos vala. Járatlan volt az út, hiányzottak az adatok, mikre támaszkodni lehessen. A pénzügyminister oly költségvetést készíthetett csak, melynek számos pontatlanságairól maga volt legjobban meggyőződve.

Költségvetés 1868-ra.

Digitized by Google

De meg voltak a budgetnek fényoldalai is. Nagyobbra szabta az ország költségeit, mint a múlt évben, de a földadót nem emelte fel, a tőkére, kamatszelvényekre és iparvállalatokra nem rótt új terhet, sőt az egyenes öröködési adópótlékot beszűntette, a tudományos intézetek és iskolák jövedelmeit felmenté a jövedelmi adó s illetékek alól, az államvagyon jövedelmét nagyobbra szabta és ami fő jótéteménye volt, a só árát jelentékenyen leszállította. Nevezetes könnyítéseket az ország terhein eszközölni nem lehetett, de Lónyaynak, ki az 1867-iki budgeten, dacára annak, hogy az önálló kormány berendezése többe került a kancelláriák számára előirányzott összegeknél, képes volt 3½ milliót megtakarítani, sikerült költségvetésében az egyensúlyt megtartania, dacára annak, hogy az ország szükségletei tetemesen megszaporodtak, s a törvényhozás a szükségeseken felül is szavazott meg költségeket. A rendes és rendkivüli bevételeket és kiadásokat a budget 135 millióra tette, adó- és bérleti hátralék volt még 44 millió. Az ország költségeiből az egyenes adók 55, a fogyasztásiak 11, a jövedékek 21, az illetékek 10 s az államvagyon 3%-ot fedeztek, s így ez évben az egyenes adók kissé nagyok valának a közvetettek javára. Ez volt nagyjában képe Lónyay első költségvetésének. Az ellenzék az országgyülésen panaszlá, hogy a kormány tönkreteszi az országot, de a következés megmutatta, miszerint Lónyay jól számolt, midőn az általános anyagi emelkedést a budget készítésénél szem előtt tartotta.

Mialatt a magyar országgyülés először gyakorolta az alkotmányos budgetjogot teljes kiterjedésében, az államélet egyéb térein sem akadt meg a tevékenység. Gorove újjászervezte a kereskedelmi s iparkamrákat,

Digitized by Google

Mikó az alföld-fiumei vasút nagyvárad-eszéki részét vette munkába, Horvát a vasutakat s csatornákat, melyek a kölcsön biztosítására leköttettek, telekkönyvezte, s Lónyay segélyével pénzügyi törvényszékeket állított fel, Eötvös bizalmi férfiakat hitt a zsidóság kebeléből Pestre, hogy a zsidó egyház újjászervezését bevezessék és szerencsésen rendezte a görög-keleti vallásúak egyházi viszonyait, kik ketté szakadva viszályban álltak egymással. Eötvös indítványára a törvényhozás egy a a szerbtől független metropoliát állított a Királyhágón túli részek számára s mindkét, szerb és román keleti egyháznak autonomiáját törvénybe igtatta.

Magyarországnak az 1867-iki törvények által biztosított önállását ez ülésszak alatt azon külállamokkal kötött szerződések is bizonyíták, melyek a törvényhozás elé kerültek elfogadás végett s általa némely változtatásokkal helyben is hagyattak. De legfontosabb feladatát az országgyülésnek ez ülésszak alatt a védelmi rendszer újjászervezése képezte. Az 1866. háború szomorú bizonyságát adta az osztrák katonai rendszer célszerütlenségének, s az újjászervezésnek azon kisérletét, melyet a kormány 1866. végén akart tenni, mert absolut módon kezdetett meg, épen a magyar törvényhozás hiusítá meg. Az alkotmányos élet a monarchia mindkét részében helyreállván, nem volt szabad a védrendszer korszerű reformját, a monarchia hatalmi állása e lényeges biztosítékának beteljesítését tovább halasztani. De sürgőssé tette e rendszabályt különösen Magyarország érdeke is, mely egy nemzeti honvédsereg felállítását kivánta. Az Andrásy által beterjesztett védelmi törvényjavaslatok, melyek külön szervezték a közös hadsereget, honvédséget és népfelkelést, átható reformját foglalták magokban az összes védrendszer-

Védelmi törvények.

Digitized by Google

nek. A hadügy egy részét, híven a 48-iki törvényhozás elveihez, e törvények is közösnek nyilvániták. A védelmi törvények a hadkötelezettséget 12 évre szabták, 10-re az állandó hadseregnél, 2-re a honvédségnél. A hadsereg kötelessége az egész monarchiát védeni, miben a honvédség által támogattatik. A közös hadsereg teljes létszáma tiz évre 800,000 főre határoztatik meg, mely számból Magyarországra, népességének aránya szerint 329,632 ember esik. A honvédség 82 gyalog-zászlóaljból s 32 lovas-századból áll. Alkottatik a közös seregben kiszolgált tartalékosokból, önkénytesekből s azon újoncokból, kik az évenkénti ujoncozás alkalmával a közös sereg kiegészitésére szükséges létszámon túl fennmaradnak. A honvédség a királynak a honvédelmi minister által ellenjegyzett parancsára mozgósittatik, s Magyarország határán túl csak az országgyülés engedélyével vihető. Az ország hat honvédségi kerületre osztatik: a Dunán inneni és túli, Tiszán inneni s túli, erdélyi és horvátországi kerületekre. A honvédség zászlaja és vezényszava magyar. Zsoldja egy a közös hadseregével. Béke idején a honvédség költségeit a magyar honvédelmi minister, hadilábon a közös hadügyminister fedezi. A honvédelmi minister közvetlenül a királylyal érintkezik s ellenjegyzi a tisztek kinevezését. A honvédségen kivül legnevezetesebb reformja e törvényeknek az általános védkötelezettség megállapitása volt, miáltal a hadszervezet a teljes jogegyenlőség alapjára fektettetett. A vagyonos osztály privilégiuma, a kiváltás megszűnt, s az általános védkötelezettség katonai téren az lett, mi az anyagin a köztherviselés volt. Ezáltal a hadsereg közelebb hozatott a polgársághoz. Mindeddig a katonaság elszigetelt, gyakran ellenséges kasztot képezett a

Digitized by Google

társadalomban; a 68-iki törvény azt demokratizálta s utat nyitott beléje a polgári szellem befolyásának, mely azt rövid időn átalakitandja. Az ürt pedig, mely emellett még az állandó katonaság és a nemzet közt fennmaradt, a honvédség felállitásával töltötte be. A honvédség független, nemzeti intézménynyé tétetett, s a 48-iki honvédek katonai elbánás dolgában is egy rangba helyeztettek a közös hadsereg tisztjeivel. Ezek a 68-iki védrendszer alapvonalai.

Izgatás a honvédség ellen.

Heves volt a küzdelem, mely e törvényjavaslatok felett kifejlett. Jókai a honvédügyet is felhasználta izgatásra a kormány ellen, s márciusban, mielőtt még a kormány javaslatai ismeretesek valának, de midőn már alapos kilátás volt az ország e régi vágyának megvalósulására, a Hon a szervezendő honvédség tekintélyét már előre aláásni igyekezett, midőn tagjait „belügyőröknek“ deklarálta. A baloldal később is megtett mindent ez intézmény depopularizátiójára, mely csakhamar oly fényes fejlődésnek indult. Midőn e törvények juliusban tárgyalás alá kerültek, Madarász, Patay, Csanády, Csiky, Vidacs a szélsőbalról ellene szónokoltak, Tisza, Ghyczy, Nyáry és Várady elfogadták, de előbb kellőleg — lepiszkolták. A Deákpártról Eötvös, Klapka, Andrásy és Deák fényesen megcáfolták az ellenzék minden kifogásait s hozzájok csatlakozott a forradalmi harc hőse, Percel Mór is, latba vetve tekintélyét a nemzeti haderő létesitésére. Egy éven át az ellenzék lapjai azzal gyanúsiták a kormányt, hogy nem akar honvédséget, most midőn nyilt javaslattal lépett fel, megjósolták, hogy e törvényből sohsem lesz honvédség, mialatt a bécsi centralista lapok a magyar vezényszó miatt támadták meg a javaslatot. Végre elfogadta a törvényhozás az új törvé-

Digitized by Google

nyeket, s ezek a 48. forradalom szellemét követve, mig egyrészt a monarchia fennállása érdekében a rendes hadsereg közösségét megállapiták, Magyarország önállását sokkal nagyobb mértékben megvalósiták, mint ahogy az 48 előtt, sőt a 48. törvények értelmében létezett. A javaslatok elfogadása után a király sietett a nemzetnek egy régi óhaját teljesiteni, mely főhadúri jogkörébe vágott, s 1868. aug. 6-kán elrendelte, hogy a magyar ezredek tiszti állomásai ezentúl magyarokkal töltessenek be.

Mig ekként a Deákpárt biztosan s határozottan haladt előre a megkezdett úton s az évnek nem volt egy hónapja sem, mely a 67-es politikának egy-egy diadalát ne jegyezte volna fel, az ellenzék a törvényhozásban, de még inkább azon kivül oly fokra vitte a kormány és többség elleni lázitást, mely okvetlenül polgárháborúra vezetett volna, ha a lelkiismeretlen izgatók törekvései hajótörést nem szenvednek a nemzet nagy többségének hazafias józanságán. Az ellenzék azon része, mely Tisza Kálmán után indult a házban s ez időben többször szétszakadt és ismét egyesült, ugyanazon benső ellentétekben szenvedő s ennek folytán ingatag és kétértelmű politikát követte most is, mely a mult évben kitüntette. Márciusban Tisza bihari párthiveit összehitta értekezletre s azzal lépett eléjök, hogy a szélsőbal izgatásai által „a társadalmi rend fenyegettetik“, — de azért, midőn a kormány a szélsőbal egyik organumát, a nyilt lázadás mezejére lépett pesti demokrata-kört feloszlatá, Tisza az elsők közt volt, kik a kormányt emiatt megtámadták. Jókai hiven követte decemberben megtagadott mesterét. Ugyanazon tollal, melylyel sentimentalis loyalitással üdvözlé a Pestre érkezett királynét, még a honvédügyet is felhasználta a kormány ellen, melylyel a királyné nevét

A baloldal eljárása.

Digitized by Google

egy nemes tett emléke fűzte össze; s Madarászéktól ellesett phrázisokkal izgatott a „quota“ elve ellen, melyet pedig maga is elfogadott. A kitünő regényiró egyátaljában oly kétértelmű játékot űzött a dynastikus loyalitással s a Kossuth-kultussal, mely Loyola bármely hívének becsületére vált volna. És ilyen volt a Tisza-párt egész működése. A mult év nyarán adott programmjukban kimondták, hogy „ha a gyakorlat kimutatja a közösügyi törvények veszélyes voltát“, azok megváltoztatására fognak törekedni; de a gyakorlat mindennap e törvények áldásos voltát bizonyitá, s 1868. márciusban, midőn Tisza az ingadozó baloldali meggyőződések megszilárditására új programmot látott szükségesnek, ez abban összpontosult, hogy „nem kell delegatió, nem kell közös miniszterium, de kell nemzeti hadsereg.“ Tehát túl ment a 67-ikin, dacára annak, hogy az események még azt is megcáfolták. Egy nap azt hirdették, hogy mindent elvesztettünk, másnap magoknak követelték minden diadal érdemét. Szóval reformokat, haladást kivántak s tényleg az üléseket semmis vitákkal töltötték be s tisztán romboló politikát űztek.

A kétértelműség, mely e párt politikáját jellemzé, kétségkivül csak egyeseknél lehetett az egyéni természet egyenes kifolyása. A baloldal túlnyomó részénél logikai következménye volt azon ferde helyzetnek, melyet a párt elfoglalt. Mert a Deákpárt közt, mely akarta a kiegyezést s elfogadta annak eszközeit, s a szélsőbal közt, mely nem akarta a kiegyezést, s igy annak eszközeire sem szorult, a balközép akarta a kiegyezést, de elveté annak minden lehetséges módozatait. Ez organikus ellentét folytán, mely politikája gyökerén rágódott, természetes volt, hogy midőn a

Digitized by Google

kiegyezésről általánosságban volt szó, a balközép túláradt a mérséklettől s loyalitástól, s midőn az elveket alkalmazni kellett volna, halvány szinekkel másolta a szélbal magatartását, s táblabirói elfogultsággal, aristokratikus gőggel űzte a — demagogiát.

E kicsinyes, férfiatlan oppositió nagy károkat okozhatott s okozott is az országnak, midőn azt a békés fejlődés útján feltartóztatá. Másnemű volt a veszély, mely a szélsőbal részéről fenyegette az ország nyugalmát, sőt létezését. A hosszas absolutismus nem maradhatott demoralizáló hatás nélkül a nemzetre. A Bach-kormány, mely minden szabadságnak esküdt ellensége volt, teremtett oly elemeket, melyek minden kormánynak ellenségei lettek. Ezekhez, a szabadság ez éretlen fanatikusaihoz járult a politikai frivolitás és érdekhajhászat, s a párt, mely ez elemekből alakult, csakhamar annyira sülyedt, hogy hangadó szerepet osztott magában közönséges iparlovagoknak, mint az ál-Vesselényinek, Asztalosnak vagy Madarász Vilmosnak, ki midőn martyrnak felcsapott, tolvajság gyanúja alatt állt s csalás miatt már másfél év óta köröztetett. Ez iparlovagok a politika köpenye alatt a „szent haza“ nevében garázdálkodtak s egymást kikiáltották vértanúknak.

A szélsőbal lázitásai.

E párttöredék szerepjátszását első sorban azon támogatás tette lehetségessé, melyben Kossuth részeltette, ki ez év folytán is irt epistolákat, s nem ismervén azon pártot, mely itthon nevét bitorolta, elmulasztá azt megtagadni. Kossuthnak emberi gyöngeségeivel ez elemek lealázó módon visszaéltek. Kossuth és fiainak arcképei tömegesen terjesztettek a nép közt, obskurus firkászok idétlen elmeszüleményeiket Kossuth nevének aegise alatt adták ki s e név kelendőséget

Spekulátió Kossuth nevével.

Digitized by Google

szerzett a ponyvairodalom újnemű termékeinek. Demokratakörök tiszteletbeli elnökké tették az egykori kormányzót, Pécs megválasztá képviselőnek s a „Nép Zászlója“ februárban fiaival „szentháromságnak“ deklarálta. Kossuth neve, melyet sokan lelkesüléssel, némelyek gyűlölettel, de senki sem ejtett ki azelőtt tisztelet nélkül, ezáltal naponként sülyedt. A tisztátalan szándékok, a politikai erkölcstelenség symboluma lett, s hivei, midőn nevében árulóknak hirdették az ország legtisztább jellemeit, csak saját prófétájukat prostituálták.

E kompánia, mert a párt nevét ez elemek nem érdemlik meg, a sajtóban, népgyűléseken és demokrata körökben egyenesen polgárháborúra lázított. Kikiáltották, hogy többé „nincs mit vesztenünk“ s hazafiságuk abban állt, hogy nem engedték a népet nyugalomra jutni. A szabadság nevében lázították a népet a szabadság vivmányai ellen, s a 67-es törvényektől és kormánytól a többségig és esküdtszékig nem volt egyén, nem intézmény, mely mérges gyanúsításaikat elkerülte volna. A demokratia cége alatt a viszálkodás magvait szórták, s adónemfizetést, földfelosztást, Ausztriától való elszakadást prédikáltak a szenvedélytől vakká tett tömegnek. A politikai oppositió köpenye alatt az osztálygyűlöletet szították, és csak a körülmények kedvezésének köszönhető, hogy azon politikai pyrománia, mely 1868 tavaszán érte el tetőpontját, nem lett undok lázadássá, melyben a vagyontalanság a vagyon, a söpredék az értelmiség, a becstelenség az erény ellen vítt volna irtó háborút.

Az izgatás jelszavai.

Ez izgatások nem maradhattak kézzelfogható eredmény nélkül. Pesten a közönség többségének józansága elvette élét a szélsőbal veszélyességének, mely az el-

Digitized by Google

itélt Böszörményinek fáklyászenét akart adni, hogy az esküdtszék ellen demonstráljon. De a vidéken, hol a vezérszerepet inkább a politikai becstelenség játszotta, s orránál fogva vezette a politikai éretlenséget, a mozgalom tettlegességekbe tört ki. Cegléd vidékén a felbőszitett nép kőhajigálással fogadott egy vasuti vonatot, azon hitben, hogy Klapka van benne. Mig itt csak nehány üvegtábla, Félegyházán már emberélet is esett áldozatul. A szélsőbal vidéki apostolainak egyik csillaga Asztalos János vala. E derék férfiú 1854-ben okmányhamisitás, 1860-ban hivatalos hatalommal való visszaélés, csalás és sikkasztás miatt pör alatt, s ez időben nyilvános erőszaktétel miatt vizsgálat alatt állt. Ily módon minősitve érezvén magát a hazafiság apostola gyanánt fellépni s anathemát mondhatni az áruló Deákpártra, lázitó proclamátiókat készitett, melyeknek refrainját szokás szerint Kossuth istenitése s Deáknak árulóvá nyilvánitása képezte. Népgyülést hirdetett Félegyházára, s azt dacára a hatóság tilalmának, megtartotta. Az összecsődített tömeg előtt felolvasta kiáltványait s véres szájú beszéddel tartá jól hallgatóságát. A hatóság, a tilalom áthágása miatt Asztalost a gyülés után elfogta, s elővigyázatból netaláni nyugtalanságok esetére még az éjjel katonai segélyt hozatott a szomszédból. Másnap az ottani demokrata-kör megalakulási ünnepélye fűtötte fel a félegyházi pusztakereső közönséget. A felpálinkázott nép zajosan követelte Asztalos kiadatását, mit meg nem nyervén, ostrom alá fogta a városházat s kapuját befeszitette. Midőn a felfegyverzett tömeg a betört kapun berontott, hat katona tüzet adott az ostromlókra. Ezzel a zavargásnak vége lett. A tömeg eloszlott, de több fogoly és egy halott lettek a szélsőbali izgatások áldozataivá.

A félegyházi eset.

Digitized by Google

Nemzetiségi izgatások.

E féktelen lázitástól, melyet a magát mindenekfelett „magyarnak“ hirdető szélsőbal űzött, csakhamar vérszemet kaptak a nemzetiségek. A román lapok nyiltan lázadással fenyegetődztek s a balázsfalvi gyülés májusban nagyhangu pronunciamentot bocsátott világgá az erdélyi unio s Magyarország integritása ellen. A Slovenski Noviny foederalismust proklamált és solidaritást az osztrák szlávokkal. Még veszélyesebb alakot öltött a magyarellenes agitatió Ujvidéken, hol a hatóság feje, a szerb magyarfalók vezére Miletics volt. Összeköttetésben állt Obrenovics Mihály gyilkosaival s a szerbek hazafias részének véleménye szerint a Serbia és Magyarország elleni conspirátiókban elnökölt. Polgármestersége alatt féktelen anarchia kapott lábra a városban, s a személy- és vagyonbátorság elenyészett. Számos ujvidéki polgár végre a kormányhoz folyamodott védelemért ezen a városi hatóság tekintélye alatt elharapódzó fejetlenség ellen. A kormány kénytelen volt királyi biztost küldeni Ujvidékre, s ez felfüggeszté hivatalától Mileticset, ki hatalmát a Magyarország integritása elleni lázitásra használta. És ezen elemekkel, melyek a magyarságnak nyiltan romlására törtek, s az ország feldarabolását prédikálták, a szélsőbal nem átallt egy gyékényen árulni. Miletics biztatta hiveit, hogy az alkotmány elleni harcban diadalmaskodni fognak s a kétkedőket a magyar ellenzékre utalta, mely szintén ez alkotmány bukására törekszik. A szélsőbal kezet fogott a horvát és szerb nemzetiségi túlzókkal, februárban közlönyében kitűzte a foederalismus zászlaját, s midőn az ujvidéki ügy a képviselőházban tárgyaltatott, Miletics és Csiky Sándor, Babes és Simonyi Ernő karöltve menydörögtek a kormány és többség ellen.

Digitized by Google

A magyar vidékeken a lázitás organumai közt előkelő helyet foglaltak el a demokratakörök, melyekben aljas érdek és politikai éretlenség a demokratia nevét befertőztették. A képviselőházi szélsőbal adta meg a jelt ez egyletek alakitására, Madarász pláne Turinba utazott a „prófétához“ utasitásokért, s onnan visszatérve körutat tett a vidéken, mindenfelé ily köröket alakitva, melyekben a politikai s értelmi proletariatus nyiltan conspirált az alkotmány ellen. A kormány tiszteletben tartotta az egyesületi jogot még e veszélyes aberrátióiban is, és csak a pesti demokratakör ellen lépett fel szigorral, mely a nyilt ellenállás mezejére merészkedett. A kormányhoz felterjesztett alapszabályok félreérthetlenül kimondták, miszerint a kör célja az alkotmány elleni izgatás szervezése. E pontoknak a belügyminister megváltoztatását követelte. A kör erre a pesti városi képviselęthez fordult, és pártfogását kérte a kormány ellen. A képviselőtestület azonban nyiltan kifejezte roszalását a kör irányа felett, s a demokratakör tagjai erre kijelenték, hogy nem teljesitik a kormány kivánatát, sőt hogy csak az erőszaknak fognak engedni. Az erőszak meg is jelent két szál városi drabant kiséretében s a hősök eloszlottak. A szélsőbal semmi hasonló esetet nem hagyhatott kizsákmányolatlanul. Csiky Sándor interpellálta a kormányt a pesti kör feloszlatása, s utóbb Simonyi Ernő, Madarász Vilmos és Asztalos elfogatása miatt, nemkülönben a félegyházi ügyben. Éktelen vitákat kerekitett a szélsőbal mindez ügyekből, de e viták, főkép a Madarász és Asztalos elfogatása feletti, melyben Horváth Boldizsár egy remek beszédben cáfolta az ellenzéket, a Deákpártnak úgy anyagi mint erkölcsi diadalával végződtek. Nem is lehetett ez máskép oly

Demokratakörök.

Digitized by Google

párttal szemben minő ez volt. E töredék eljárását eléggé jellemzé különben egy episod. Madarász százával adott be a képviselőháznak kérvényeket a 67-es törvények megváltoztatása iránt, mint eredményeit a párt vidéki izgatásainak. De csakhamar kisült, hogy e kérvények aláirói közől egyik rész sem irni sem olvasni nem tud, másik rész még a 67-es közösügyek előtt — meghalt, mig a harmadik rész olyanok aláirásaiból állott, kik utóbb nyiltan tiltakoztak ellene, hogy ők e kérvényeket alá nem irták, s kijelenték, hogy aláirásaik meghamisittattak.

A kormány lehetőleg szenvedőlegesen viselte magát e túlságokra vitt izgatással szemben, s csak ott lépett közbe netovábbat kiáltva a szennyes áradatnak, hol a közbéke tényleges megtámadása azt elkerülhetlenül szükségessé tette. Egyébként bizott a közönség józanságában s a 67-iki intézmények helyességében. És valóban, misem bizonyitá a 67-iki vivmányok becsét annyira, mint azon körülmény, hogy még a 68-iki izgatások sem valának képesek komolyan veszélyeztetni a rendet és szabadságot. Amely intézmények ellen még e rendszeres, teljes szabadsággal és kényelemmel űzött izgatás sem tudta az országot fellázitani, azok helyességét a nemzet túlnyomó többségének éreznie kellett. A kormány a nemzetre bizta a szélsőbal veszélytelenné tételét.

A baloldal magatartása.

És nem csalódott. A mérsékelt baloldal ugyan e tekintetben is hű maradt magához. Midőn a szélsőbali izgatások már kétségbe kezdték vonni a tulajdon szentségét, Tisza Kálmánban is megszólalt a geszti földesúr, s felfedezte, hogy a társadalmi rend fenyegetve van. Erre aprilisban a szélsőbal új programmjában megtámadta a baloldalt is. A Hazánk, mint e párt orthodox

Digitized by Google

organuma, többször felszólalt a lábrakapó anarchia ellen, s bal és szélsőbal nem egy választókerületben küzdöttek egymással. De azért Mocsáry és Tisza pártját fogták a feloszlatott demokrata köröknek. Jókai egy nap a Kossuth nevével élőket „fizetni, dolgozni, harcolni és tanulni nem akarók táborának“ nevezte s erősen megtámadta, amiért Kossuth nevét felhasználták, másnap pedig maga — ugyanazt cselekedte a kormány ellenében. Hogy pedig a mérték teljes legyen, a Hon fő- s Magyarország legunalmasabb vezércikkirója, Ludwig, aprilban Turinba tette át hadiszállását s onnan árasztá el vizenyős cikkeivel az országot.

Mig ekként a baloldal a deákpárt és szélsőbal közt lebegett, a körülmények, vagy vezéreinek szeszélyei által hol az egyikhez, hol a másikhoz csapatva, egyben sohsem vált el a szélső baloldaltól: a személyeskedésben és pártszenvedélyben. Mig egyrészt az ellenzék a pártszenvedélyt még tisztán irodalmi ügyekbe is bevitte, másrészt nem szűnő harcot vitt, nem elvek hanem nevek s személyek ellen. Megtámadták Horváth Mihály jellemét, amiért a jobboldalhoz csatlakozott s Kossuth ellen röpiratot mert irni, méltatlan gyanúsitásokkal üldözték a kormány legtehetségesebb szakembereinek egyikét Hollánt, s mily dimensiókat tudtak adni malitiózus gyanusitásaiknak, mutatta a temesvári fakérdés, mely heteken át izgalomban tartotta a közönséget, s melyben Lónyay azon nagy bűnt követte el az egyesült oppositió ellen, hogy azon 14½ kr. jövedelemmel, melyet a kincstári erdők holdanként hajtottak, nem levén megelégedve, a temesvári erdőkben termelt fát drágábban merte elértékesiteni.

Digitized by Google

Midőn tehát arról volt szó, hogy a nemzet maga tegye ártalmatlanná a szélsőbal veszélyes garázdálkodásait, a „mérsékelt“ baloldal nem képezett számbavehető tényezőt. Annálinkább eleget tettek egyesek s a nagy közönség hazafiúi kötelességöknek. Az emigratió jelesei egymásután felléptek a szélsőbal ellen: Klapka, Türr és mindenek felett Perczel. Perczel Mór nem csatlakozott a Deákpárthoz, természete s nyugtalan vérmérséklete egyátaljában nem tették őt pártemberré, de becsületes hazaszeretete aggodalommal tölté el lelkét e rendszeres lázitás kimenetele iránt. Márciusban a pesti honvédegylet megrótta, amiért részt vett a delegátióban. Nehány nappal utóbb Percel megjelent a pesti honvédgyülésen s menydörgő beszédet tartott a szélsőbal és Kossuth ellen. Falrenditő éljenzés felelt szavaira, s a honvédgyülés közönsége az ősz tábornokot vállaira emelve vitte ki a teremből. Országos hatást tett e beszéd, melyben a hős katona ritka erkölcsi bátorsággal csapást csapás után mért a bálványra, melyet az éretlenség imádott, s melynek nevében hamis papjai annyit vétkeztek a haza nyugalma ellen. Az ország különféle részeiből özönlöttek Percel felé az üdvözletek és meghivások. Nehányat el is fogadott, s rövid körutat tett a Dunán túl; és ahol megjelent, Fehérvártt, Veszprémben s egyebütt, a nép ovátiókkal fogadta s viharos éljenekkel üdvözlé az ősz bajnokot, midőn a 67-es törvények mellett szót emelt és Deáknak és társainak politikáját védelmezte.

Percel fellépése Kossuth ellen.

Nehány honvédegylet roszalása, melyben tizek megrótták Percelt azért, amiért ezrek megéljenezték, csak annál feltünőbbé tette diadalát. És a hangulat a nyár folytán legtöbb vidéken csakugyan meg is javult,

Digitized by Google

a Deákpárt, illetőleg a rend és törvényesség javára. Mig a pesti esküdtszéken a főváros független polgársága Böszörményi és Román Sándor személyében kárhoztató itéletet mondott a szélsőbaloldali s nemzetiségi izgatásokra, Kecskemét Asztalost kiutasitá a városból s felkérte a kormányt, rendeljen ellene vizsgálatot; a megyék visszavetették Pestmegye februári ellenzéki köriratát, s az ellenhatás, melyet a baloldali lázitások a vidéken költöttek, mindenfelé „Deákkörök" alakitására vezetett.

A közvélemény visszahatása.

A közönség nagy része hónapokon át aggodalommal tekintett a jövőbe. Szájról szájra járt a kérdés: mire fog vezetni ez izgatás, mely ugy a hatalom, mint a szabadság institutiói ellen űzetik, mely a politikai s társadalmi rendet egyiránt fenyegeti, s helyenként agrarius mozgalmakat, sőt communistikus törekvéseket is hozott napvilágra? — és a gyöngébb hitűek már kétkedni kezdtek a nemzet jövője felett. De a nemzet józansága, az 1867-ki intézmények életképessége s a visszaállitott szabadság varázshatalma végre is elvette élét e lelkiismeretlen lázitásnak. Augustusban elfogatott a párt harmadik vidéki apostola, Balla Gergely is. A tiszteletreméltó férfiú 1852-ben haramiaságért hat évi börtönre itéltetett. Fogságából megszökött s különféle álnevek alatt éveken át iparlovagoskodott, újabban b. Wesselényi Miklós fiának adta ki magát s pályáját azzal végezte, hogy okmányhamisitás miatt elfogatott. Apostolainak e tragikus sorsa elhatározó csapás volt a szélsőbalra nézve. Veszett hirök lett csakhamar a demokrataköröknek is; és akik megkisértették e becses intézményt „olvasókörök" név alatt ismét a közönség közé csempészni, többnyire felsültek. Septemberben azon izgatások, melyek féléven át az ország

Digitized by Google

nyugalmát feldúlták, leszorultak a politika mezejéről s ezentúl csak a criminalitások és rendőri kihágások lajstromát szaporitották. Az izgalom nem szűnt meg, mert sok helyt már a nyár folytán megkezdődtek az előkészületek a leendő választásokra, de veszélye megszűnt fenyegető lenni s a nemzet kezdett ismét biztos reménynyel tekinteni a jövőbe. Az ég is beleszólt áldásával a politikai dolgokba s a béke angyalát leküldé, a királyi pár számára élő emlékeül a nemzettel való kibékülésének, a nemzet számára a béke galambjául.

Mária Valeria főhgnő születése. 1868. aug.

Huszonegy ágyúlövés hirdette a magyar főhercegnő Mária Valeria születését Mátyás várában, s a milliók áldást kértek a királyi anyára, ki gyermekein kivül tudott anyja lenni a nemzetnek is.

Digitized by Google

VI

Midőn a nemzet képviselői öt heti szünetelés után ismét összegyűltek, a teendők roppant halmaza állt előttök, melynek a jelen országgyülés által még el kellett intéztetnie. Az országgyülés 1867. februártól 1868. augustusig másfél év alatt sokat végzett, századok függő kérdéseit oldá meg, de mégis kevesebbet, mint végezhetett volna. A kormánynak a parlamenten kívül temérdek nehézséggel kellett küzdenie, midőn az abnormis viszonyok két évtizede után az ügyek vezetését átvéve, minden téren csak rendetlenséget és zavart talált. Óriási anyagi és szellemi munkát vett igénybe a feladat is, Magyarország és Austria egymás iránti viszonyait rendezni. De ennek dacára a kormány megfeszített munkásságával sokkal több eredményt tudott volna felmutatni, ha az ellenzék a törvényhozáson belől nem keresi dicsőségét az akadályozásban. A baloldal rendszeresen lassítá a tárgyalások menetét, minden apróságból pártkérdést csinált, indítványokkal lépett fel minden kínálkozó s nemkínálkozó alkalommal, melyek célszerűtlenségéről s bukásáról maga is meg volt győződve, csak azért, hogy minél rövidebb legyen az eredmények azon lajstroma, melylyel a Deákpárt majdan a választók elé fog lépni. Ily módon 34 tör- 1868. aug.

Digitized by Google

vényjavaslat feküdt készen a ministerek asztalán, melyeknek időhiányból csak csekélyebb része volt már elintézhető. Lónyay törvényjavaslata az államszámvevőszékről nem kerülhetett tárgyalás alá s az országgyülésnek ahelyett, hogy a választási törvény számos hiányait kiigazítsa, be kellett érnie azzal, hogy a kormányt megbízta a következő országgyülés elé választási törvényjavaslatot terjeszteni. A parlamenti tanácskozások célszerűbb szabályozására a képviselőház új házszabályokat adott magának. A legsürgősebb ügyek közé, melyek felvétettek, tartozott az úrbéri váltságok megtérítésének törvénybe foglalása. Ezzel s a 29. tvcikkel, mely a szőlődézsma megváltását rendelte el a birtokosok által ugyan, de az állam közvetítése mellett, a törvényhozás a régi feudális birtokviszonyok legnyomasztóbb maradványai alól szabadítá meg a népet. Horvátnak egy más törvénye az elavult gazdasági rendszernek egy nyomasztó maradványát semmisíté meg, midőn az uzsoratörvények eltörlésével a gazdasági szabadság korszakát inaugurálta. A nagyszámú tervezett, s részben már munkába vett közlekedési eszközök a kisajátítási ügy rendezését is halaszthatlan szükséggé tették; s az országgyülés törvényt alkotott a közlekedési eszközök, folyószabályozás és mocsárkiszárítás érdekében eszközlendő kisajátitásról. Budapest számára pedig, melynek gyors emelkedése s nagyvárosi viszonyai a vidékétől eltérő rendezést igényeltek, külön kisajátítási törvényt hozott.

Urbéri váltság.

Uzsoratörvények eltörlése.

Kisajátítási törvények.

Törvénykezési rendtartás.

Az igazságszolgáltatás mezején a legnagyobb hiányokon csak egy rendszeres polgári törvénykönyv által lehetett segíteni, addig is azonban, míg ez elkészülhet, Horvát Boldizsár legalább az eljárás főhiányait akarta orvosolni. Novelláris újítás helyett Horvát egy

Digitized by Google

rendszeres művet alkotott törvénykezési rendtartásában, melynek legfontosabb, elvi jelentőségű intézkedései abban álltak, hogy a tárgyalások nyílvánosságát kimondá, a községi biráskodást békebirósági alakba foglalta, kimondta, hogy háromnál több foruma egy ügynek sem lehet, beszűntette a vegyes folyamodások rendszerét, mely a régi magyar jogban uralkodott s minden törvényszéket tisztán első, másod vagy harmad folyamodásúvá tett s a semmiségi eljárást az alakiság és közvetlenség elveire fektette.

Politikai tekintetben ez ülésszak legnevezetesebb törvényei a népnevelési, az erdélyi unióról, a Horvátországgal való kiegyezésről szóló s a nemzetiségi törvények valának. Az 1868: 43. tvcikk az erdélyi kérdésben csak egy kétségbevonhatlan érvényű törvény részletezésére szorítkozott. A nemzetiségi törvény azonban fontos és új elvi megállapodásokat tartalmazott. E törvény kimondta az állam szükséges egységének korlátain belől a nemzetiségek egyenjogúsitását. Minden jogot függetlenné tett a nemzetiségtől, a nyelvek használatára nézve pedig megállapítá, hogy az állam hivatalos nyelve ezentúl is a magyar lesz, a törvényhatóságok jegyzőkönyvei magyarul s esetleg még azon nyelven fognak vezettetni, melyet a tagok $^1/_5$-öde kiván, a törvényhatóságok gyülésein mindenki használhatja saját nyelvét, a helyhatóságok a községekkel való érintkezésben ezek nyelvével élnek, az egyesek a hatóságokkal szemben úgy mint bíróság előtt saját nyelvöket használhatják. A túlzó nemzetiségiek hevesen megtámadták e törvényjavaslatot, s olyat állítottak ellenébe, mely az egyenjogúság elvét túlhajtva, a gyakorlatban ad absurdum vitte volna, s Magyarország formaszerinti decompositióját foglalta magában. A vita

Unió-törvény. 1868: 43.

Nemzetiségi törvény. 1868: 44.

Digitized by Google

hosszú volt és heves, de a törvény végre nagy többséggel elfogadtatott Eötvösnek egy nagyszerű beszéde után, melyben e kérdést az államfilozof mélységével s a lángész éleslátásával minden oldalról megvilágította.

Népoktatási törvény. 1868. XXXVIII.

Mig a nemzetiségi kérdésben a kormány a nemzetiségek fanatikus szóvivőinek túlfeszített igényeivel volt kénytelen megküzdeni, a népiskolai ügy tárgyalásában a vallási fanatizmus tört ki ellene. Eötvös már juliusban beadta népoktatási törvényjavaslatát. A külföldi sajtó örömmel üdvözlé a munkálatot, mint olyat, mely Magyarországot szorosabban a civilizált világhoz csatolja s hatalmas fegyver leendett az állam kezében a szabadság legveszélyesebb ellensége, a tudatlanság ellen. Az országban két hónapon át egy hang sem szólalt fel ellene. Hála az ellenzék felesleges szószaporításainak, a javaslat a nyári sessión már nem volt tárgyalható, s őszre maradt. Midőn tárgyalás alá vétetett, a szűkkeblűség s partikuláris érdekek, szövetkezve a felekezeti és nemzetiségi fanatizmussal, támogatva a pénzbeli fukarság által oly erőszakos támadást intéztek a kitünő munkálat ellen, hogy a közönség elámulva olvasta a lapok jelentéseit a képviselőház üléseiről. A botrány kikerülésére zárt ülést kellett tartani, s miután a baloldal minden áron való oppositiója számos bal s némely jobboldaliak vallási türelmetlenségében s rövidlátásában támogatásra talált, a ház a zártülésben egy 25-ös bizottságot küldött ki, hogy hallgassa meg a felekezetek szakembereit. Amily nagy része volt a fogalomzavarnak és avas elfogultságnak a háznak e határozatában, mely a felvilágosodás ügyét a felekezetiség foruma elé utasítá, a bizottság még túlment ezen is, midőn szakemberek helyett az egyházfőket hítta össze, hogy adjanak véleményt a

Digitized by Google

javaslat felett, — mintha csak a népoktatási ügy temetésére hítta volna meg a vallási türelmetlenség hivatalos képviselőit. És e türelmetlenség főbajnokai ez alkalommal azon táborból keltek fel, melyben a nemzet megszokta volt a szabadság, a nemzeti haladás lobogóját látni: a protestantismus köréből. A törvényjavaslat azon helyeit, melyek a felekezeteknek omnipotens, az oktatásügy kárára váló gazdálkodását korlátozni akarták, a protestáns orthodoxok hevesen megtámadták, s Tisza oly fanatismussal kelt ki ellene, mely helyén lehetett a 17. században a Caraffák és Kollonicsok ellenében, de mely visszataszító látványt nyújtott, midőn Magyarország legemelkedettebb szelleme, Eötvös ellen volt intézve. A baloldal már 1867-ben megtámadta volt Eötvös felhivását népnevelési egyletek alakítására, a legszabadabb, legjótékonyabb eszmék egyikét, melyek valaha kormányférfi agyában megfogamzottak. Most Tisza oly elhalasztó indítványnyal lépett fel, mely nemcsak ezen, de bármely népnevelési törvény tárgyalását lehetetlenné tette volna. De Eötvös, ki ritka képességeinek s idejének nagy részét a közoktatási ügy tanulmányozásának szentelé, ki nem egy minister szorgalmával, hanem egy próféta lelkesülésével lépett e térre, és nem egy ministeri előterjesztését, hanem lelkének legszentebb vágyát látta megtámadva, támogatásra talált a közvéleményben. Oly hangosan itélte el ez az oppositio szűkkeblűségét, hogy az végre megszégyenülten visszavonult, s a ház változtatásokkal ugyan, de mégis elfogadta a törvényjavaslatot.

A törvény amint hosszas, bonyolódott viták és sok toldás-foldás után létrejött, még ezen alakjában is magán viseli alkotója nagy szellemének bélyegét s egyik legbecsesebb műve az 1865/8-ki törvényhozásnak.

Digitized by Google

Kimondja a tankötelezettséget s azt a 6. évtől a 12., illetőleg 15-kig szabja meg. E törvény szerint nyílvános iskolát bárki állíthat, egyesek úgy mint testületek. A felekezetek iskoláit az állam felügyelete alá adja, s bizonyos feltételek betöltését kivánja tőlök, melyek hiányában az államnak joga van ugyanazon községben helyettök állami népiskolát állítani. Hol felekezeti iskola nincs, a község köteles községit állítani, melynek tanitóját maga fizeti. Minden állami s községi népiskola ezentúl felekezetlen. Az állam ahol szükségesnek látja, bárhol állíthat népiskolát. Hogy az iskolák képzett tanítókat kaphassanak, a törvény 20 férfi s több női tanítóképezdét állít fel. Közigazgatási tekintetben a községek hatóságát az iskolák felett az iskolaszékek gyakorolják, felettök a kormány által kinevezett tanfelügyelő áll s gyakorolja a felügyeleti jogot.

Horvát kiegyezés. 1868: XXX. Magyarországnak Austria iránti viszonyai ez országgyülés által szabályoztatván, még csak egy nagyfontosságú államjogi kérdés maradt hátra. A Magyar- és Horvátország közt fennállott nyolc százados kapcsot Horvátország 1848-ban a kamarilla által félrevezetve, erőszakosan széttépte. A Bach-korszak, melynek közös szolgaságában a horvátoknak jutalmul adatott az, mi Magyarországra büntetésül méretett, csakhamar felnyitá a horvát nép szemeit s a szabadság felvirulásával élénken nyilvánult a vágy a Magyarországgal való viszályt kiegyenlíteni. A 61-ki lelkesedés rövid napjai után azonban a Schmerling-kormánynak sikerült Horvátországot egy időre ismét ellentétbe hoznia Magyarországgal, s a provisorius kormány perfidiája oly magyarellenes mozgalmat teremtett a Száva partjain, hogy 1866 végén a zágrábi országgyülés oly kihívó, dacos és visszautasító hangon nyilatkozott

Digitized by Google

Magyarország ellen, mely az államjogi kapocs békés megújítását sokak előtt lehetetlennek tünteté fel. Ennek dacára amint az alkotmány visszaállíttatott, 1867. aprilisban, Deák egy határozati javaslatot adott be, mely a Horvátországgal való megszakadt tanácskozásokat ismét megújítsa. Miletics természetesen nem fogadta el az indítványt, mely békét volt hozandó a két testvérnemzetre, mi az izgatónak nem lehetett ínyére. Ghyczy beadott egy másik határozati javaslatot, mely csak lényegtelen eltéréseket foglalt magában a Deákétól, de kevésbbé volt engesztelékeny szellemű. A képviselőház Deákét fogadta el. Az új zágrábi országgyülés erre 1868. márciusban köldöttséget választott, mely a magyar országgyülés megfelelő küldöttségével értekezzék s most már a siker alapos reménye mellett indultak meg a tanácskozások. És csakhamar eredményre is vezettek. September 25-kén a képviselőház elnöke már jelenthette a háznak, hogy a horvát országgyülés elfogadta az országos küldöttségek által készített egyezményt, melyet sept. 28-kán a magyar törvényhozás is helybenhagyott.

A mindkét fél által elfogadott kiegyezés a következő módon szabályozta a két ország közti kapcsolatot: a király egy tény által, sz. István koronájával koronáztatik Magyar- és Horvátország királyává. Austriával szemben Magyar- és Horvátország egy állami testet képeznek, s ez utóbbi magáévá teszi az 1867-ki kiegyezést. A Magyarország s Austria közt közös ügyek költségeiből a magyar koronára eső 30%-hoz Magyarország 93.55, Horvátország 6.45 százalékkal járul, miután Horvátország jövedelmeiből az ország belkormányzatára előbb 2.200,000 frt levonatott. A magyar korona és Austria közt közös ügyeken kívül

Digitized by Google

azonban, a magyar korona államjogi kapcsán belől ismét vannak közös ügyek Magyar- és Horvátország közt, és pedig: az udvartartás, újoncozási ügy, védrendszeri törvényhozás, kereskedelem, közlekedés és pénzügy. Ezen Magyar- és Horvátország közt közös ügyek költségeinek fedezéséhez Horvátország úgy járul, hogy jövedelmeinek 45%-a belügyeire, 55%-ka a közös ügyekre fordíttatik, az ország bevételeinek mindenkori hiánya Magyarország által előlegeztetvén. A közös ügyekben a törvényhozás és kormányzás a magyar országgyülést és kormányt illeti. Evégből Horvátország 29, országgyülése által választott követet küld a magyar képviselőházba, kettőt a főrendiházba, melyben ezeken kívül a horvát főrendek s főpapok is helyet foglalnak. Ezek közől az alsóház részéről 4, a felső részéről 1 horvát küldetik mindenkor a delegátióba. A horvátok az országgyülésen és delegátióban horvátul is szólhatnak. A közös pesti kormány, mely egy tárcanélküli horvát ministerrel szaporíttatik, Horvátországban csak horvát hivatalnokokat használ. A többi ügyek, — beligazgatás, közoktatás, igazságügy stb. — törvényhozási és kormányzási tekintetben Horvátország autonomiája körébe tartoznak. Az autonom kormány élén a bán áll, ki magyar felsőházi tag marad, polgári egyén lesz és a király által a magyar ministerelnök ellenjegyzése mellett neveztetik ki. Az autonom kormányt a horvát országgyülés szervezi. Horvátország közigazgatási s törvénykezési nyelve, még a közös magyar kormány közegeié is, a horvát. Ezeken kívül a törvényben Magyarország támogatását igéri Horvátország integritásának helyreállitásában, nevezetesen, hogy a határőrvidék polgárosítását s Dalmatia visszacsatolását sürgetni fogja.

Digitized by Google

Ez egyezmény által, miután azt mindkét ország törvényhozása elfogadta, végre békésen kiegyenlíttetett azon viszály, mely két évtized óta uralkodott a testvérnemzetek közt. Magyarországnak ugyan anyagi áldozatokba került a béke, valamint politikaiakba is, mert általa Horvátország oly önállást nyert, minővel sohsem bírt, de szívesen meghozta azt a horvát nemzet kielégítése kedveért. Csak egy tekintetben nem jött létre a megegyezés, Fiuméra nézve. Magyar- úgy mint Horvátország magoknak kivánták a várost, melyet érdekei s rokonszenvei Magyarországhoz fűztek, s mely több ízben sürgette idecsatolását. Horvátország azonban nem mondott le róla, s a magyar országgyülés sept. 28-kán, midőn az egyezményt elfogadta, utasítá a kormányt, hogy Fiuménak s kerületének Magyarországhoz közvetlen visszacsatolását eszközölje. A király eként két nemzet ellentétes kivánatai közé volt állítva. Nem akart hatalomszavával dönteni s nem mondott le a reményről, hogy a kérdés az érdekelt felek békés megegyezésével még eldönthető. November 7-ki leiratában ennélfogva a király felszólítá a magyar és horvát országgyülést, egyesüljenek abban, „hogy Fiume városa kikötője és kerülete a magyar koronához csatolt külön testet képez, és egyezzenek bele, hogy Fiume közremíködése mellett, barátságos úton köztök mindaz megállapíttathassék, mit az illetők méltányos kivánalmai s a magyar szent korona országainak közös érdekei követelnek.“ E leiratot a képviselőház el is fogadta azon kijelentéssel, hogy Fiuméra nézve fenntartja jogát, akaratát függetlenül nyílváníthatni.

A fiumei kérdés.

A fiumei kérdés megoldása eként kedvezőbb időre halasztatott, s addig oly ideiglenes állapot hozatott be, mely Magyarország jogának nem praejudikálhat. Ez

Digitized by Google

azonban nem gátolhatá meg a horvát-magyar egyezmény végrehajtását, mely időközben királyi szentesítést nyervén, törvénynyé lett. E törvény értelmében már 1868. nov. 24-kén a horvát képviselők megjelentek a képviselőházban, mely hangos éljenekkel fogadta a megtért testvérnemzet követeit. A horvátok már a delegátióban is részt vettek s decemberben Bedekovics horvát ministerré neveztetett, mialatt Horvátország autonom kormányának szervezéséhez látott.

Időközben a nyáron alkotott védrendszeri törvények is megnyerték a királyi szentesítést s december 25-kén a király egy napiparancsban tudtára adta a hadseregnek, hogy a honvédelmi reform a magyar és osztrák törvényhozások által elfogadtatott. Egyetértést kivánt a király a honvédek s a közös sereg közt, s a megtörtént kiegyenlítésről mondá a seregnek: „Hadseregem ezáltal oly szövetségest nyert, ki őt szerencsében s balsorsban erőteljesen támogatandja.“ A törvény szentesítve levén, a magyar honvédség tettleges életbeléptetésére megtétettek az előkészületek. S hogy e törekvést siker koronázandja, arról kezeskedett a nemzetnek Andrásy Gyula kitartása s ügyessége, és mindenekfelett azon férfi megválasztása, ki az új magyar honvédsereg élére állíttatott. A király ugyanis december 10-kén a magyar honvédség főparancsnokává Józsefet főherceget nevezte, testvérét Magyarország feledhetlen nádorának, Istvánnak, kit az ország mint egyenes, férfias jellemű, érzelmeiben s erkölcseiben úgy, mint meggyőződésében igaz magyart tisztelt és szeretett. December hetedikén a pesti honvédegylet tisztelkedett a királynál s felajánlá neki a régi honvédek szolgálatát. Mióta a banderiális szervezet elavult, Magyarországnak a 48. év rövid napjait kivéve

József főhg kinevezte-tése.

Digitized by Google

nem volt nemzeti, szervezett hadserege. Most egy ily haderőt látott a nemzet keletkezni, s az általános lelkesülésben még a Hon érdemes szerkesztője is annyira elragadtatá magát, hogy „a honvédség újjászületéséről“ szép cikket irt ugyanazon Honba, mely annyi piszkot és gáncsot szórt ez intézményre.

A 69-ki budget.

Az országgyülés még megállapítá az 1869. költségvetést. Jóval nagyobb volt a tavalinál, 151.867,000 ftra határozta a rendes, 33.641,000-re a rendkivüli kiadásokat. Amazokból 22.554,000 frt ment a közösügyek költségeire, melyeket a delegátió valamivel kisebbre szabott, mint a múlt évre; ezekből 22.200,000 ft vasutak épitésére, a többi szintén hasznos beruházásokra előirányoztatott. Nagyobb volt a költségvetés, anélkül azonban, hogy az ország jobban terhelve lett volna. Mert az 1868. év végén már lényegesen volt érezhető az anyagi emelkedés minden téren. Igy történhetett, hogy míg 1866-ban az osztrák budget Magyarországra 123 millió bevételt előirányzott, miből azonban csak 104 folyt be, Lónyay 1868-ra 130, 1869-re 185 milliónyi kiadást előirányozhatott anélkül hogy számításaiban csalódnék.

Az új törvények hiányai.

Amióta az országgyülés törvényhozó lehetett, 1867-ben 18, 1868-ban 58 tvcikket alkotott. E törvények az ország megannyi égető szükségeinek kielégitésére valának irányozva, s kevés kivétellel megfeleltek a szükségnek úgy, mint a nemzet várakozásainak. E kivételek közé tartozott nehány törvény, melyet a közönség szabadelvűbbnek kivánt volna. A zsidók emancipátiója egyhangúlag fogadtatott el egy szélbali képviselő kivételével, ki ülve maradt a szavazásnál, de a közönség ehelyett egy általános vallásszabadsági törvényt várt volna. Az 53. tvcikk részletesen szabá-

Digitized by Google

lyozta a felekezetek viszonyosságát, de fenntartá a törvény régi korlátait a „bevett vallásokról“. E mulasztásnak egyik oka a kormány némely tagjaiban rejlett, kik nem szerettek törvényekben nagy elveket proklamálni, de elfogadták az elvek consequentiáit s készek valának azokat alkalmazni. Midőn valaki interpellálta Andrásyt, miért tartá meg a kormány a „bevett ker. felekezetek“ kitételét, a gróf azzal felelt neki, hogy hiszen be nem vett felekezetek nem léteznek. „De hátha lesznek?“ szólt a kérdező. „Akkor csinálunk az ő számukra is egy ily törvénycikket“ — viszonzá Andrásy. Visszatetszést szült sokakban a 48. törvénycikk is, mely vegyes házassági válóperekben a szentszékek bíráskodását fenntartá. De ezt fenn kellett tartani mindaddig, míg a házasság polgárilag nem szabályoztatik, mert az egyházi házasságkötés mellett a házassági pereket a világi bíró elé utasítani annyi lett volna, mint az állam bíráit kényszeriteni, hogy a kánoni, tehát idegen törvények szerint itéljenek. A polgári házasság behozatalával pedig a kormány nem bőszíthette maga ellen a papságot akkor, midőn oly ellenzékkel állt szemben, mely az alkotmány alapjait akarta aláásni. A közvélemény azonban a papságot olyannak ismervén, mely, ha érdekei csak legkevésbé is sértetnek, rögtön átmenne az alkotmány elleneinek táborába, méltányolta a kormány helyzetének nehézségeit s fájdalommal bár, de beleegyezett óhajai teljesülésének kénytelen elhalasztásába.

A baloldal veszélyes hatása.

De nemcsak a szabadelvű haladásnak volt az ellenzék akarva vagy nem akarva, akadálya, hanem valódi veszedelem volt a politikai józanságra és morálra nézve is. Azon ellenzék, mely minden lehetségest elvetett magától s a lehetetlent hajhászta, systematice táp-

Digitized by Google

lálta a népben a politikai éretlenséget s elfogultságot. Azon ellenzék, melyre támaszkodva nehány ember személyes ambitióját tehette a politika főcéljává, midőn felhasználtatá magát eszközválogatás nélkül az ország alkotmányának feldöntésére, megingatá a nemzet nagy részében a politikai morál öntudatát. Mert ennek első kelléke az őszintén bevallott célok s a loyálisan megválasztott eszközök. A baloldal pedig mintha csak zavarban akarta volna tartani a közönséget céljai felett, miben nagy könnyebbségére vált az, hogy két vezére s két organuma vala. A Hazánk Austriát megnyerni remélte programmjának, a Hon ezt feleslegesnek tartotta. A párt két közlönye akárhányszor ellentétesen nyilatkozott, s a párt, mely hivatalosan a Hazánkat vallá organumának, a Hont, melyben Jókai politikai sokszínűségével bámulatra ragadta a közönséget, sem nem desavouálta, sem nyíltan magáévá nem tette. Igy történt, hogy a szélbalnak ép úgy igaza volt, midőn a baloldalt magához tartozónak tekintette, mint akkor, midőn megtámadta. A vezérek úgy mint a lapok. Septemberben a honvédelmi minister rendeletet adott ki az újoncozás előkészítésére. Tisza Kálmán törvénytelennek állítá e rendeletet, mert a védtörvény még nincs szentesítve s Biharban kivitte, hogy végrehajtása felfüggesztessék. Ugyanakkor Ghyczy Komáromban bebizonyítá, hogy a rendelet nem törvénytelen, mert nem az újoncozás végrehajtásáról, csak „előkészítéséről“ intézkedik, s Komárom végrehajtá a rendeletet. Igy a közönség sem azt nem tudta, melyik orthodox organuma, sem azt, melyik valódi vezére a baloldalnak.

Míg eként a párt folytonos szembekötősdit játszott a közönséggel, rettenthetlenül felhasznált minden eszközt a kormány depopularizátiójára. Alig van a politi-

Digitized by Google

kában lelkiismeretlenebb eljárás, mint oly dolgokat hirdetni szóval, melyeket tetté válatni magunk sem akarnánk. Ezt tette a baloldal kezdettől fogva, ezt tette most is, midőn a „tiszta 48“ helyreállítását prédikálta, mit maga sem nem akart, sem üdvösnek, sem lehetőnek nem tartott, mint közösügyi különvéleményei bizonyíták. Általában nem átallta oly izgatásoknak is gyümölcseit szedni, melyeket röstellt, vagy egyenesen megtagadott. Ily módon a következetességet is bajos volt megőrizni. Nyáry Pál egyszer elveté a pragmatica sanctiót, mert az Magyarország függetlenségét compromittálja, másszor ugyanazt Magyarország önállása alapjának deklarálta. A baloldal sohsem lett volna hajlandó több concessiót tenni a nemzetiségeknek mint a Deákpárt, de azért tűrte, hogy Jókai, nevében nyíltan cseh sympathiákat hirdessen s a szlávoknak fogja pártját a dualizmus ellen s midőn novemberben Dimitrievics országos subventiót akart adatni egy Újvidéken állítandó szerb szinháznak, Nyáry Pálban talált legmelegebb pártolóra. A címkérdés megoldása után Jókai constatálta a Honban, hogy ezáltal „Magyarország mint ország ismertetik el a küldiplomatia előtt,“ — de azért Magyarország mégis „be volt olvasztva, önállása feladva, jogai elárulva.“ Ily eljárás mellett nem csodálható, ha a baloldal közlönyei elveszték a helyes mértéket az izgatás loyális és illoyális eszközei megítélésére, s a közönség nem meglepetve, de megundorodva fordult el a lapoktól, melyek nem átallták Deákot, Andrásyt rút vádakkal üldözni, s minden népszerűtlen kérdésben denunciálták a tömegnek azokat, kik a kormánynyal szavaztak.

A baloldal vezérei.

Sajátszerű jelenség, hogy egyáltaljában jó hazafiakból, feddhetlen férfiakból álló párt a politikában

Digitized by Google

oly útra s oly eszközökre vetemedett, melyeket a társadalmi életben kétségkívül méltatlanoknak tartott volna magához. E szomorú jelenség a baloldal ellenmondásokkal telt politikájának s erőltetett oppositiójának volt kifolyása. A tények logikája kérlelhetlen hatalommal uralkodik a politikai életben, s a ki ferde álláspontokból indul ki, nem találhatja meg többé az egyenes utat. Ehez járult, hogy a baloldal oly két férfi vezérlete alatt állt, kik közül az egyik épen nem, a másik a szó nemesebb értelmében nem volt pártvezérségre való. Ghyczy Kálmánban a feddhetlen hazafiság mély tudománynyal, s azon nem mindennapi képességgel párosult, hogy tudott tanulni és haladni még hajlott korában is. De kételkedő, folyton scrupulózuskodó lelke teljesen alkalmatlanná tették főkép oly párt vezérletére, mely sohsem volt tisztában positiv céljai felett. Tisza Kálmán pedig egy modern doktrinarizmussal eltelt félig junker, félig táblabíró volt, határtalan, de kicsinyes hiúsággal, mely képtelen volt pártvezéri viszketegét az ország nyugalmának feláldozni. Ezenkivül teremtő eszmék és lelkesülés hiánya tüntették ki leginkább. Kezdetben Ghyczy bírt kora és terjedt tudományánál fogva nagyobb tekintélylyel a baloldalban. Utóbb együtt ültek kétfejű saskent a párt nyakán. Az országgyülés vége felé, bár a viszonyok külsőleg ugyanazok maradtak, Tisza mindinkább fölibe kerekedett Ghyczynek hatalom dolgában. És ez természetes volt. Ghyczy kételkedő, folyton kutató szellemén szükségkép felülkerekedett Tisza rövidlátó makacssága és telhetetlen uralkodásvágya.

A delegátióba menés kérdése.

Az annyi belviszontagságokon keresztül ment párt novemberben ugyanazon kérdéssel állt szemben, mely a pártot 67 végén megosztá. E veszedelmet most el

Digitized by Google

kellett kerülni. Az országgyülés végén, a választások küszöbén nem volt szabad a párt egységét kockáztatni. A baloldal két része közől, melyekre azt az első delegátió osztá, a mérsékeltebb volt kénytelen meghajolni. Azon pártban, mely az ellenféllel szemben a mérsékletet mindenben elveté, csakis a túlzás tarthatta meg az uralmat. A tavali mérsékeltebb elemek tehát ürügyet kerestek a Jókai pártjához való megtérésre. Egy ideig híre járt, hogy a második delegátió is Bécsben fog ülésezni, ami kedvező ürügyül szolgálhatott volna Tiszának és társainak kilépni a delegátióból. De midőn a delegátiók novemberben Pestre hívattak össze, e becses ürügy elveszett. Hozzájárult, hogy a delegátiók tanácskozásai Pesten, midőn egész Európa figyelmét Magyarország fővárosára fordítják, ismét oly ünnepnapjává lettek a Deákpárt politikájának, melyet a baloldal érdekében zavartalanul hagyni nem lehetett. Ürügyet kellett tehát keresni, s találtak is, bár nem a legszerencsésebbet. Az első delegátióban ugyanis Ghyczy interpellálta volt a közös kormányt a „Reichsminister“ cím használata iránt, mire a kormány kijelenté, hogy azt egyértelműnek tartja a magyar „közös minister“ címmel. Ghyczy a választ fontolóra vette társaival, aztán kijelenté, hogy a kormány értelmezésével meg van elégedve. Most, kilenc hónappal utóbb a baloldal nem talált más ürügyet a delegátióból való kilépésre, mint azt, melynek semmisségét maga elismerte. Ghyczynek, bár az első delegátió óta ez irányban mi sem történt, ismét „aggódnia“ kellett Magyarország önállása felett. Indítványozá tehát, hogy miután a közös kormány németben a „Reichsministerium“ címet használja, az országgyülés mondja ki, hogy a delegátió vele mindaddig nem léphet érintkezésbe, míg az aggodalom ez

Digitized by Google

okát meg nem szünteti. Az indítvány, mely oly későn tétetett, hogy a budget elkészülését lehetlenné tette volna, természetesen elvettetett, minek folytán Ghyczy, Bónis, Tisza, Simonyi Lajos, Várady, Ivánka, Szontagh, a 67. XII. cikk megsértését adva okul, kiléptek a delegátióból; sőt hogy teljes legyen a mérték, midőn a megürült helyeket be kellett tölteni, az egész baloldal cseh módra nem vett részt a szavazásban. Ugyanekkor Schmerling, Rauscher, Skene s az osztrák centralisátió több címeres bajnoka is kilépett a delegátióból, miáltal a baloldal visszavonulásának erkölcsi súlya kétségkívül öregbedett. A mérsékelt ellenzék tehát egy kortesfogás kedveért felmondta az engedelmességet a törvénynek. Jókai kifejezte örömét Tiszáék megtérése felett az ő tavali politikájához, s eként a szakadás veszedelme szerencsésen el lőn hárítva.

De ez még nem volt elég a baloldal egységének biztosítására. Közlönye nyíltan kijelenté volt, hogy szándéka a jobb oldalt megbuktatni és septemberben mennyet földet igért az országnak, ha többségre jut, de ugyanazon lélekzettel kijelenté, hogy ha többségre jutna, „egyelőre“ respektálná a 67-iki kiegyezést. Ez alkalmas volt a baloldal mindazon tagjainak párthűségét megingatni, kik nem személyes ambitióból, hanem meggyőződésből voltak a kiegyenlítési politika ellenségei, mert azon kérdésre kellett jutniok, hogy ha Tisza pártja, többsége esetére is respektálná a 67-et, akkor mit keresnek ők e párton? — E belátás a baloldal bomlására vezetett volna. Ennek elejét kellett venni. A bölcsek tehát újra tanácsba ültek, hogy programmot adjanak a pártnak, rövid létele óta már az ötödiket. Az elaborátum elkészült, és nem tagadható, hogy magán viselte az ellenzék szellemének bélyegét.

A baloldal ötödik programmja.

Digitized by Google

A legszükségesebb anyagi s politikai reformügyekről, az ország életkérdéseiről egy szóval sem emlékezett meg. Nem is kisérté meg a közönséget meggyőzni politikájának helyességéről, s ez egyben Tisza Kálmán nagy tapintatot árult el, midőn a lehetetlent meg nem próbálta. Mindezek helyett az aprilisi programmhoz, hogy „nem kell delegatió, nem kell közös kormány, de kell nemzeti hadsereg“ még két pontot adott, „kell pénz- s kereskedelmi ügyeink függetlensége s Magyarország függetlenségének diplomatiai elismerése.“ Az, hogy az utolsó három pont már meg volt, hogy az utolsónak meglételét Jókai maga constatálta lapjában, sem a baloldalt nem gátlá a programm elfogadásában, sem Jókait abban, hogy decemberi előfizetési felhivását e programm alapján ne adja ki. Különben ez irat inkább vallási hittétel, mintsem politikai programm vala. Nem eszméket, nézeteket mondott ki, melyeket bizonyítani, hanem dogmákat, melyeket hinni kell. Az anathéma sem hiányzott s a bal organumai bőven szórták azt mindenkire, ki e dogmák egyedül üdvözítő voltában kételkedni merészelt. Igaz ugyan, hogy maga e programm alkalmas volt az élesebben látók szemében e dogmák értékét leszállitani, midőn kimondá, hogy azok valósítására „higgadtan fogja megválasztani az időt“; — mert egy államphilosoph fejtegethet eszméket, melyeknek cél- és időszerűtlenségét bizonyos adott viszonyok közt elismeri, de praktikus politikusoknak, concrét viszonyok közt oly programmot adni, mely egy szuszszal követel s ad calendas graecas halasztja követeléseinek megvalósítható voltát, annyi, mint saját politikai tehetetlenségöket hirdetni a világnak. Az országgyülés vége felé Ghyczy agyában

Digitized by Google

derengeni is kezdett e belátás. A baloldal egy conferenciájában javaslá is a kiegyenlitési alap elfogadását. Később a politikai életből való visszalépése felett elmélkedett. De végre győzött benne a külső következetesség álszemérme s a meggyőződés, miszerint az országnak szüksége van oly kormányképtelen, tehetetlen ellenzékre mint a baloldal, s e hit megtartá második vezérét az ellenzéknek. A programm tehát szerencsésen létrejött egy symbolikus irat alakjában, mely rövid volt és homályos, mint minden dogma és symbolum, — és igy a baloldal ezentúl is világos programm nélkül bolyongott a negativ oppositio mezején. Csak az iránt volt tisztában magával, hogy semmit sem akar ami lehetséges, és hogy kész feldúlni a 67-iki művet s újra kezdeni, — nem tudva mikép, de tudva, hogy kilátás nélkül a sikerre.

Rablások.

Mig a baloldal eként a sajtóban és törvényhozásban tört az ország politikai rendje ellen, a vidékről egymást érték a rémhirek. Az alföldön s a Dunán túl a politikai anarchia aegise alatt a rablók valódi hatalommá lettek. Nem a szélsőbal izgatásai teremtették e rabló bandákat, melyek az ország nagy részét rémületben tarták, de midőn minden rendet megzavartak, s majdnem a szenvedélyek chaoszába fojtották az országot, az általános zavarból a rablók merítettek hasznot s bátorságot. A Dunán túl Vasban és Somogyban naponként vakmerő rablások követtettek el, a rablók fényes nappal megjelentek a falukban s az utcán itatták a népet, mely remegve bosszújoktól, nem találva ótalmat a hatóságnál, a rablóbandák passiv bűntársává lett. Somogymegye dícséretes buzgalommal elkövetett minden lehetőt, s épen ezáltal bizonyitá, hogy országos rendőrség hiányában „az alkotmány őrei“

Digitized by Google

még a közbátorságot sem képesek megvédeni. Mindkét megye királyi biztost kért a kormánytól, s ez kénytelen volt ily rendkivüli eszközhöz folyamodni. Még erősebb dolgok történtek az alföldön. Debrecentől le Torontálig vakmerő rablások tarták rémületben a népet. Szegeden a postát a városon kívül, másutt a város kellő közepén megrabolták s decemberben a posta kénytelen volt Kecskemét és Kalocsa s Szeged és Dorozsma közt a pénzküldemények elfogadását felfüggeszteni. A megyék itt is tehetetlenek valának. December 8-kán a rablók Félegyháza s Puszta-Péteri közt felszedték a vasúti síneket. Az éjjeli vonat csakugyan kisiklott s a rablók megtámadták. Szerencsére három katona is volt rajta. Ezek kiszállva tüzet adtak, mire a haramják több katonaságot sejtve megfutottak. „Mondtam nekik, — vallá utóbb az alföldi rablások nagyobb részének értelmi szerzője, Rózsa Sándor, — hogy a vasutat ne bántsák; mert eddig csak a megyének volt köze hozzánk s jó dolgunk volt, de ha ezt teszszük, az országgal gyűlik meg a bajunk s akkor végünk van.“ Itt sem volt más hátra, mint gr. Ráday Gedeonban királyi biztost küldeni az alföldre a rablók kiirtására.

Hevesi határozat.

Míg ekként a megyék az alföldön s a Dunán túl magok vallották be tehetetlenségöket a közbátorság fenntartására, Hevesmegye egy újabb hőstettet követett el az alkotmány védelmében, decemberi közgyülésén bizalmat szavazván a baloldalnak, bizalmatlanságot a Deákpártnak. A vármegye felfedezte, hogy „Magyarország bekebeleztetett az osztrák birodalomba“ s kijelenté, hogy „az országgyülés a megye várakozásainak meg nem felelt.“

Digitized by Google

E lesujtó itélettel szemben a Deákpárt csak az ország azon általános felvirulásából meríthetett vigasztalást, mely minden téren félreismerhetlen vala. A nép gyorsan emelkedő jóléte, párosulva Lónyay takarékos, életrevaló pénzügyi politikájával, már az alkotmányos kormányzat másfél éve után jótékony fordulatot idézett elő az államháztartásban. Az 1868-dik évben az egyenes adókból ugyan kevesebb folyt be, mint előirányozva vala, mert a nép nagy része hagyományos ellenszenvvel viseltetett az adófizetés iránt s a kormány e tekintetben nem talált eléggé hathatós támogatásra a hatóságok részéről. Annál nagyobb volt a különbség az előirányzott és tényleg befolyt összegek közt a közvetett adóknál, melyeknek váratlanul megszaporodott jövedelme biztos mértékül szolgálhatott a nép gazdagodásának megítélésére. A fogyasztási adóra például előirányozva volt 10, tényleg befolyt 12 millió; jövedékek cimén 20 millió helyett 26, illetékek fejében 9 helyett 11 folyt be. A rendkívüli jövedelmek egy, a dohánymonopolium 4 millió többletet hoztak. Mindezeket azonban bámulatos módon felülmúlta az államjavak jövedelmi szaporodása, melyek két millió helyett ötöt hoztak. Lónyay pénzügyi kormányzata e téren mutatta fel a legfényesebb eredményeket. Alatta a mezőgazdasági államuradalmak jövedelme 100%, az államerdőké s bányáké 400%, a lugosi erdők jövedelme — melyekből az ellenzék a temesvári fakérdést kerekitette ki, — 600 percenttel növekedett. Egészben véve az 1868-iki költségvetésben előirányozva volt 98.680,000 ft rendes jövedelem, és befolyt 110.385,000 ft; rendkívüli 47.535,000 ft és befolyt 1.252,000-rel több. A jövedelmi többlet tehát 12.957,000 ftra rúgott. Rendes kiadásra előirányzott a budget 99 mil-

Az 1868-iki pénzügyi kezelés eredményei.

Digitized by Google

lió 536,000 ftot s kevesebb adatott ki 1.078,000 fttal; rendkivülire 31.081,000-et és megtakarittatott 816,000 ft. A részleteket tekintve, megtakarittatott a vámjövedelmek gyors növekedése folytán a közös költségekben 1.400,000 ft, az államadósági járulék címén 1 millió 125,000 ft, az egyes szakministeriumoknál 1.577,000 ft; ellenben több költtetett némely hasznos beruházásokra. A 68-iki év összes pénzügyi kezelése ily módon a budgethez képest 13.774,000 többletet mutatott fel. Ezáltal a budgetben előirányzott 10 milliónyi hiány nemcsak teljesen fedezve vala, de még 3 millió felesleg is maradt, mely a 67-iki felesleghez adva már 6 milliót tett. S így az évtizedeken át deficitekben sínlődő monarchiában, Lónyay, kormányzata első két évében tetemes feleslegeket tudott felmutatni, még pedig az adók felemelése nélkül. Mert bár az adók igazságosabb felosztása folytán némelyek inkább valának terhelve, mint előbb, maga az adó terhe mégis nemcsak nem nőtt, de sőt apadt, mert a földbirtok értéke mindenütt növekedett, a forgalom nagyobb, a kereset könyebb s hálásabb lett, s így ugyanazon adóösszeg könnyebben volt leróható. Ez anyagi emelkedés nem maradhatott hatás nélkül. A külföld, mely a vasúti kölcsönben bizalmat szavazott Magyarországnak, milliónként küldte be pénzét társulatok s vállalatok alapítására. Budapest, melynek lakossága a kiegyenlités óta 30,000 lélekkel szaporodott, rohamos, valódi amerikai fejlődésnek indult, s az ország egy ujjászületett, tevékeny, gyors felvirágzásban levő nép jótékony képét nyujtá a világnak.

Az országgyülés befejezése.

A nemzet és a király, ki 1868. december 10-kén személyesen fejezte be a nagyfontosságú országgyűlést, megelégedéssel tekinthettek vissza működésére. Mint

Digitized by Google

barátok, mint szövetségesek álltunk most Austria mellett, melyet a körülmények balsága oly hosszú időn át ellenségünkké tett. Magyarország, mely a külviszonyokban három századon át „lappangó társa“ volt Austriának, kiemelkedett nemzetközi névtelenségéből s az új helyzetnek megfelelőleg állapítá meg az uralkodó a monarchia új címét, elrendelvén, hogy az ezentúl „Osztrák-magyar monarchia“ névvel jelöltessék meg a hivatalos érintkezésben. Buda városa ismét megnépesedett, Hunyady Mátyás várából egy népszerű király, kinek fejére a szabadság nevében tétetett a korona, s oldalán a béke angyala, egy szeretett királyné, megelégedéssel tekinthettek le Pestre, mely jótékony képét nyujtá a virágzásnak. Gazdászati téren is kibontakozott az ország háromszázados gyarmati függéséből, s mint önálló állam már több kereskedelmi szerződést kötött a külfölddel. Az ország integritása, mely századok óta a sérelmek kiapadhatlan forrását képezte, helyreállittatott. Horvátországgal a testvérviszály kiegyenlíttetett. A védtörvény az államnak, a népoktatási a szabadságnak biztosságát növelte. A nemzetiségek jogos követelései kielégíttettek. A zsidók egyenjogusittattak. A nép megszabadíttatott a hűbéri terhektől. Soha törvényhozás ily rövid idő alatt annyi áldást nem árasztott egy országra.

Szerencsés korszaka volt ez Magyarországnak. Az alkalom ügyes kezekre talált, melyek felhasználni bírták. A nagy idők találkoztak a nagy emberekkel és kész volt a siker. Az 1848-iki forradalom az államjogi téren békés úton befejeztetett; az ország jogai győztek, mások minden kára, minden rögtönzés, minden váratlan fordulat nélkül, lassú de biztos módon, mely fő garantiája vala a diadal maradandóságának.

Digitized by Google

Az emberi természetben rejlik a gyarlóság, hogy még a legnagyobb győzelem, kivált ha új eszméket hoz világra, sem képes kielégíteni. Nagy igazságoknak, midőn születnek, kevés az apostoluk. Krisztus kereszten halt meg, s ma nehány száz millió hozzá fohászkodik. Másfél századig tartott és számos lázadásba tört ki Magyarországon az oppositio a kereszténység behozatala ellen, mely nélkül pedig Magyarország nem élt volna egy századig. Ellenszenvvel fogadta a nemzet az 1723-iki törvényeket, s utóbb mint jogainak egyik forrására hivatkozott reájok. Elégedetlenek valának 1868-ban sokan a kiegyenlítéssel is, mely a modern Európában ép oly mentő tény volt Magyarországra nézve, mint István alatt a kereszténység felvétele. Ezen elégedetlenség, támogatva azok ellenségeskedése által, kik egy „magyar" ország eszméjével kibékülni nem bírtak, mindenkép igyekezett aláásni az alapot, melyen Magyarország jogai és érdekei oly jótékony diadalt ültek. Ellene törtek a nemzetiségi túlzók, mert Magyarország fennállását biztosította; ellene a magyar ellenzék, mert „az ország önállását feladta". És e vád találó bizonyságául ellene törtek az osztrák centralista elemek, melyek másfél év óta panaszolták, hogy a monarchia minden ügyében a magyar érdek irányadó, hogy a magyarok kényszerhelyzetbe szorítják Austriát s ez kénytelen magát Magyarországnak alárendelni.

Midőn tehát az országgyülés eloszlott, s a nép új választásokra készült, a nemzet nem élvezhette nyugodtan kivívott győzelme gyümölcseit. Síkra kellett szállania e vívmányok védelmére mindazok ellen, kik azt különféle okokból, különféle érdekben megtámadták. De azon párt, mely az alkotmány visszaszerzéséért

Digitized by Google

vített harcokban vezére volt a nemzetnek, most is vezére lett annak védelmében. A Deákpárt nyugodt lelkiismerettel léphetett a nép elé, hogy számot adjon neki működéséről. Sohsem igért többet, mint amennyit beváltani bírt. 1868. dec.

Digitized by Google

VII

A kiegyezés jelentősége.

Az 1865—68-iki országgyülés a kiegyenlités által nem egy esetleges viszályt egyenlitett ki nemzet és korona, nem egy közönséges hatalomkérdést oldott meg Magyarország és Austria közt, hanem kiegyenlített egy nagy ellenmondást, mely századok óta Magyarország históriai jogának gyökerén rágódott. Ez ellenmondás forrása abban rejlett, hogy a magyar közjog Magyarország trónjára maradandólag oly dynastiát ültetett, mely a szomszéd Austriában is uralkodott, azon korban, mely egész Európában a fejedelmi absolutismus aranykora volt; hogy oly jogokat adott a király kezébe, melyek az állam legfontosabb ügyeiben korlátlan hatalommal ruházták fel, hogy kötelezte Magyarországot a közös uralkodó minden tartományát megvédeni, — de nem vette tekintetbe, hogy e viszonyból okvetlenül közös érdekeknek s közös ügyeknek kell eredniök, és sem a közös ügyeket el nem ismerte, sem azok kezeléséről nem intézkedett. Az egykori personális unióknak, melyekben Magyarország egyes szomszédaival állt, nem volt e következésök; részint mert egy ily dynastia sem tudta magát maradandóvá tenni az ország trónján, részint azért, mert a középkorban nem a királyság, hanem a hűbér-

Digitized by Google

aristokratia volt az irányadó elem az állami életben. De midőn Magyarország a mohácsi vész után a Habsburg házat ültette trónjára, ez ellenmondás a magyar közjogban annál erősebb lett, minél inkább nőtt a fejedelmi hatalom egész Európában, s minél inkább sikerült a királyságnak egész Magyarországot hatalmába vennie. Az erdélyi fejedelemség megszűnte s a félhold kiűzetése után, a 18. században ez ellenmondás lidércnyomásként nehezedett Magyarország egész politikai életére s egyik főtényezője volt a tespedés azon korszakának, melyből csak Széchenyi szava tudta felrázni a nemzetet. A reformmozgalom uj életre keltette Magyarországot s a nemzet feltámadt ereje a 48-iki dicső és békés forradalomban újjáteremteni látszott az országot. De amint e forradalom gyümölcseit szedni akarta, útját állta törvényeinek azon százados ellenmondása, mely a közös ügyeket megteremté, de el nem ismerte. És ez ellenmondás vezetett az ellenforradalomra, a véres háborúra, mely Magyarország ideiglenes bukásával végződött.

A közös ügyi kérdés megoldatlansága volt lappangó oka a nemzet és korona közti százados viszálynak, volt sokáig fel nem fedezett forrása a bécsi kormány magyarországi politikájának. Mert ha azt látjuk, hogy egy állam vezérlő politikusai századokon át megdöbbentő következetességgel ugyanazon politikát követik, hogy a ministerek egész serege, nemzetiség és rang, vallás és nézetkülönbség nélkül egymás nyomába lépnek, hogy a jesuita II. Ferdinánd és a filozof II. József, a Magyarországot gyűlölő Rudolf és a nemzet iránt előszeretettel viseltető Mária Terézia, a jesuita Kollonics és az atheista Kaunitz, a gőgös aristokrata Metternich és a proletár Bach Magyarország irányában

Digitized by Google

politikájoknak nem irányára, csak mértékére vagy modorára nézve különböznek egymástól, — át kell látnunk, hogy ez ellenséges politika nem esetleges ellenszenvek, nem mulékony constellátiók kifolyása, hanem maradandó viszonyok szükségszerű következménye volt. És a historia szellemét tanulmányozva be kell vallanunk, hogy az osztrák kormányférfiak az adott viszonyok közt, saját álláspontjukból kiindulva, más irányu politikát Magyarország ellen mindaddig nem követhettek, míg azon mélyen ható ellenmondás, mely közjogunkban rejlett, ki nem egyenlíttetik.

A forradalom vezérlő férfiai belátták ez organikus ellentétek kiegyenlítésének szükségét, midőn még sem a nemzet, sem a hatalom, sem Austria népe nem jutottak annak megismerésére. Kossuth indítványára 1848. augustusban az országgyülés követséget küldött a bécsi parlamenthez, vele a közösügyi kérdés megoldása felett értekezni. A küldöttség visszautasíttatott, a háború kitört, s tizennyolc éves absolutismusra és két szerencsétlen háborúra volt szükség, míg általánossá lett az öntudat, mely 48-ban csak egyes kiváló szellemekben élt.

Midőn az absolutismus napja lejárt, s ismét kilátás nyílt egy szabadabb jövőre, a sors kedvezése oly férfiút adott vezérül Magyarországnak, ki nemcsak teljesen felvette volt magába a 48-iki forradalom szellemét, de világosan ismerte azon szirteket is, melyeken az hajótörést szenvedett. Midőn az októberi diploma megjelenése után a nemzet a legellentétesebb érzelmek és nézetek chaoszában vergődött, Deák volt az, ki első fogta fel a helyzetet és tudott erős közvéleményt teremteni. „A 48-iki alkotmány helyreállítása és becsületes kiegyenlítés“ — volt e közvélemény jel-

Digitized by Google

szava. Ez lebegett a nemzet előtt célul 1861-ben, ez tartá össze a provisorium alatt. E programm alapján választattak 1865-ben a képviselők; s e programm nem jelszó volt többé, melyet gondolat nélkül tovább adunk, hanem meggyőződés, melyért küzdünk és lelkesülünk. Az egész nemzet akarta 1865-ben az alkotmány helyreállitását és a kiegyenlítést; és önkénytelenül vezérének ismerte azon férfit, ki e célt először formulázta világosan. Megnyilt az 1865-iki országgyülés. Magyarország legkitűnőbb férfiai, a 48 előtti reform-mozgalom s a 48-iki szabadságharc megpróbált bajnokai, a hazafiúi érdem és tehetség színe java kevés kivétellel Deák köré sorakoztak. A viszonyok kedvezők valának. Az 1866-iki háború Magyarországba tette át a monarchia súlypontját; a trónon egy kora virágjában levő, okos, jóakaratú uralkodó ült, s a kiegyenlítés létrejött. Kiegyenlíttetett azon mélyenható ellenmondás Magyarország közjogi viszonyaiban, mely két század óta megzavarta állami fejlődésünket. Kiegyenlíttetett azon módon, melyet a forradalom hiába kisértett meg: az osztrák néppel való kiegyezés útján. A 48-dik év mulasztásai kipótoltattak.

Oppositio a kiegyezés ellen.

De egy tetemes része a nemzetnek nem vala képes a politikai belátás azon magaslatára felemelkedni, melyen 1848. augustusban a forradalom s 1867-ben a Deákpárt álltak. A 67-iki kiegyenlités tekintélyes oppositióra talált az országban. Ez ellenzék árnyalatai közt első helyen állt a magát „mérsékelt"-nek nevező baloldal. Általjában tiszta hazaszeretet s theoriában jó szándékok jellemzék e pártot. Vezéreinek egyike, Ghyczy Kálmán, kitünő helyet foglalt el hazánk elsőrangú politikai tehetségeinek sorában. Politikájok, mint az

Digitized by Google

események s eljárásuk bizonyitják, kicsinyes, előítéletekkel s ellenmondásokkal telt; egyeseknél a személyes ambitio s ki nem elégített hiúság, másoknál a táblabirói korlátoltság, némelyeknél a hétköznapi népszerűséghajhászat, sokaknál a gondolkodni nem tudás vagy nem akarás, legtöbbnél a túltengő szív politikája volt. E párt akarta a kiegyenlítést, de több ízben kész lett volna meghiúsítani. Akart haladást s azt mégis lehetlenné tette. Midőn követelni kellett, mindig tudott valamivel többet követelni a Deákpártnál; oly elveknek, melyeket maga is elismert, consequentiáit nem akarta elfogadni; nehézkes, akadékoskodó, sérelmi politikát űzött akkor is, midőn ok csak az ellenkezőre volt.

Másik árnyalatát az ellenzéknek a szélsőbal képezte. Becsületes rajongók mint Böszörményi, gondolkodni nem tudó patrióták mint Patay, született demagogok mint Madarász, önmagokkal eltelt maniacusok mint Irányi, volt Bach-huszárok mint Lázár Ádám, köpenyforgatók mint Szilágyi Virgil, szellemi proletárok mint Csiky és közönséges gonosztevők mint Asztalos, Balla et consortes képezték a szélsőbal tarka csoportját. Az ócska táblabirói szellem szörnykinövései, feljajduló régi előítéletek, megemésztetlen modern radikalismus, Patay zsiros magyarsága és Irányi tartalmatlan cosmopolitismusa párosultak e párton a politikai lelkiismeretlenséggel, forradalmi aspirátiókkal, költői rajongással és közönséges spekulátióval. Kossuthot istenitésökkel, Deákot szidalmaikkal szennyezték be. Az alkotmányon kívül foglaltak állást, s elleneztek mindent, amit a nemzet óhajtott. A közvélemény érdemök szerint itélte meg őket. „48-as pártnak“ hirdette magát e töredék, mely képtelen volt a 48-iki

Digitized by Google

eszmék magaslatára felemelkedni. De az ország keresztül látott rajtok és tapssal fogadta Andrásy szavait, ki a szélsőbalnak, mely a 48-iki elvekből monopoliumot akart csinálni, bátran szemébe kiáltá: Protestálok, — a 48-asok mi vagyunk!

Bármily nagy volt a különbség a bal és szélsőbal közt társadalmi míveltség, s egyéb lényeges tulajdonok dolgában, a két párt közt a gyakorlat mezején volt legalább annyi érintkezési pont, amennyi eltérés. Különösen most, a választások előestéjén, midőn a 67-iki kiegyenlítés mellett vagy ellen kellett a nemzetnek nyilatkoznia, a negativ cél közössége még közelebb hozta a két pártárnyalatot egymáshoz, melyekhez, az ellenzék harmadik árnyalataként a nemzetiségi túlzók is járultak.

Midőn ily módon a Magyarországon még fennmaradt barbarizmus letéteményese, a szélsőbal, s az ország integritása ellen conspiráló nemzetiségek a baloldalhoz álltak; mindazon elemeknek, melyek a haza fennmaradását, a törvényes, vagy legalább a társadalmi rendet és a tulajdon biztosságát szívökön hordták, a Deákpárthoz kellett csatlakozniok. Az értelmiség és vagyon négy ötödrésze a többséghez tartozott. A felvilágosodott polgárrend azon zászló köré csoportosult, melyen rend és szabadság, béke és haladás állottak jelszóul. Ezekhez járultak most a coservativek, kiknek „nem illett“ volna azon alkotmány és kiegyenlítés ellenségei sorába állaniok, melyet „ő felsége“ szentesített, s kik zsiros szájú demagogokkal egy társaságban meg nem tudtak volna maradni. Ezekhez járult a papság egy része is. Az alpapság egyéni meggyőződését vagy a lokális többségeket követve feloszlott a különböző pártok közt. A főpapság e korban, midőn

Pártviszonyok. 1869. jan.

Digitized by Google

a szélsőbal számos kortese földosztásról diktiózott, nagyobb részt a többséghez állt. De a haszon, melyet a Deákpárt ez elemek csatlakozásából merített, igen mérsékelt vala. A conservativek s clerikálisok, kevés kivétellel lanyhák voltak a többség támogatásában, vagy kétértelműen viselték magokat. A kalocsai érsek Haynald Lajos egy küldöttségnek, mely a falu nevében tanácsért jött hozzá, hogy kire szavazzon, oly diplomatikus feleletet adott, melyből a deputátió azon eredményre jutott, hogy „az érsek dícsérte ugyan előttünk Ivánka Imrét, de úgy látszik, nem bánná, ha Rákóczy Jánosra szavaznánk", — s az igazhivő falu a hirhedt Rákóczyra adta szavazatát.

A kérdés, mely körül a pártok ily módon alakultak, s mely felett a nemzetnek döntenie kellett, az vala: valjon fenntartassék-e a kiegyenlítés, melynek helyes és célszerű voltát minden bizonyitja? — vagy forgassuk fel újra a békét, döntsük veszélybe az alkotmányt, keverjük tán uj polgárháborúba a monarchiát s ezáltal kockáztassuk Magyarország lételét azért, hogy a baloldal közösügyi programmja értelmében kevesebb legyen szabadságunk és kisebb a befolyás, melyet ügyeinkre gyakorlunk?

A Deákpárt tagjai a 67—8-iki törvénykönyvvel kezökben léptek a nép elé s számadásul elég volt azon vívmányokra mutatniok, melyek az államélet minden terén kiküzdettek, azon általános, anyagi s szellemi emelkedésre, melynek áldásos gyümölcsét az ország minden polgára érezte s élvezte. Egy gondolat vonult át minde manifestátiókon, s a valóság minden lépten nyomon bizonyítá igazságát: szavunkat beváltottuk, Magyarország sorsa ismét önkezébe van letéve.

Digitized by Google

Szemben a deákpárti nyilatkozatoknak ez egyhanguságával, mely az igazságból eredt, az ellenzék hazatért tagjainak nyilatkozatai változatos, tarka látványt nyujtának. A mély gondolkozású Ghyczy, ki folyton kereste az igazságot, de tépelődő szelleménél s azon helyzet balkövetkezményeinél fogva, melyet elfoglalt volt, csak ritkán találta meg, hazatérve választói körébe, egy órákig tartó beszédben bizonyítgatá nekik, hogy „az ellenzék létezése nem volt jogosulatlan". S ha maga azon körülmény, hogy az ellenzék egyik vezére alig tud választóinak mást mondani, mint hogy mentegeti pártja létezését, alkalmas volt a hallgatókban alaposan megingatni a baloldali politikába vetett bizalmukat, még inkább megtették ezt azon vallomások, melyeket Ghyczy el nem nyomhatott. Mert nem fukarkodott ő sem vádakban a többség és politikája ellen, de akaratlanul tán, engedve az igazság hatalmának, önmaga megcáfolta e vádakat, midőn mondá: „Most, három év elteltével törvényesen koronázott király ül Magyarország királyi székén, Magyarországnak alkotmánya van, felelős ministeriuma vezeti kormányzatát, országgyülése alkotja a törvényeket, Magyarország nem tartománya többé az osztrák császárságnak, a kibékült Horvátország, a Magyarországgal egyesült Erdély visszaléptek a magyar birodalom kapcsolatába, az országgyülés állapítja meg az ország költségvetését és szavazza meg évről évre az adót, a sajtó a törvény oltalma alatt áll, szabadon választott törvényes tisztviselők és képviselőtestületek igazgatják a törvényhatóságokat, haladás, élénkebb mozgalom tapasztalható az ország számos vidékein, a társulatok, ipar és kereskedelem térein sat."

Digitized by Google

Voltak a baloldalban mások is, kik legalább pillanatra, nem hunyták be szemöket a valóság előtt. „Magyarország hatalmas parlamenttel bír, irá januárban Mocsáry a Honban, van szólásszabadság, sajtószabadság, az udvar a legjobb indulattal viseltetik hozzánk, nemzeti szellemben társalog, a külföldről csak úgy ömlik a sok pénz, a magyar államférfiak nagy befolyással bírnak az egész külföldi politikára, a külföld elismeri Magyarország önállását és hizeleg neki“ stb. Még Jókaiban is megszólalt a belátás, s egy világos pillanatban tollat fogott a 67. vívmányok elismerésére és írta 1869. januárban: „Önkormányzatunkat visszanyertük, megyéink helyreállitvák, országunk területe ki van egészítve, Erdélylyeli uniónk megerősült, Horvátországgal kibékültünk, vasutaink legszükségesebb vonalai biztositvák, száműzötteink ismét visszanyerték hazájokat, a polgári jog a hon minden lakosára ki van terjesztve, a népnevelés ügye országossá lett, sajtónk szabad, az úrbéri szolgálatok utolsó maradványa is el van törölve, a vallásegyenlőség egy nagy lépést tett előre, a király és királyné régi törvények eddig nem teljesített kivánatai szerint fővárosunkat saját fejedelmi székvárosukká emelték; és ami legdrágább kincsünk, ismét kezünkbe kaptuk az elveszett jog legnagyobbikát, a honvédelem fegyverét.“

Míg ekként a baloldal azon tagjain, kik nem egészen jól érezték magokat e párton, mint Ghyczy, s azokon kik nem tudtak magoknak számot adni róla, mért ülnek az ellenzék padjain, mint Jókai, megtörtént hogy a higgadt gondolkozás perceiben apologiákat írtak vagy szavaltak a Deákpárt művére, Tisza Kálmán keményen tartotta magát Biharban s a következetlenségnek legalább e neme távol maradt tőle. Midőn

Digitized by Google

választói előtt megjelent, csak epés vádjai, s leplezett, de mérges tűszúrásai valának a többség számára. És ez természetes vala. A baloldal szükségéről s politikájának helyességéről senki sem volt annyira meggyőződve, mint ő, ki apjának vallotta magát. És minél kevesebben valának értesülve Tisza Kálmán államférfiúi nagyságáról, annyival inkább el kellett keserednie a debreceni követnek, ki el volt telve Tisza Kálmán csalhatatlanságával. Ez elkeseredés hatása alatt már decemberben ki is mondta előre a Hazánkban, hogy ha a Deákpárt ismét többségre találna jutni, azt csak vesztegetésnek és hatalommal való visszaélésnek fogja köszönhetni.

Míg Tisza Kálmán így bölcs előrelátással előre fedezte pártját a leendő minoritás esetére, a baloldal vidéki tagjai, hol az ő, hol Ghyczy nyomába lépve, hol egyéni nézeteik, hol választóik hangulata által vezéreltetve nyilatkoztak az elmult törvényhozásról. S a közönség könnyen megtévedhetett volna ennyi ellentétes nyilatkozattal szemben, ha a Honnak nem sikerül mindez ellentételeket kiegyenlitenie, azáltal hogy egy nap hozta Ghyczy, Mocsáry vagy Jókai dícsériádáit a 67-es mű felett, másnap pedig felfedezte, hogy Magyarország bekebleztetett Austriába, hogy jogaink feladattak s hogy idegen hatalom rendelkezik pénzünkkel.

Deákpárti programmok.

A választók előtt tett számadást nyomon követték a választási kandidátiók, annyira, hogy némely követek egyszerre tettek küldőiknek jelentést s fejték ki programmjokat a jövő választásokra. E téren a jobboldal nyilatkozatait, szinte kivételt nem ismerő egyhangúsággal egy eszme lengte át: a visszavitt közjogi alapon a belreformokhoz látni. „A lefolyt országgyülés

Digitized by Google

feladata volt a hazát megmenteni. A jövő országgyülésnek feladatául jutott azt újjáalkotni" mondá Horváth Boldizsár választóinak s részletes tervet fejtett ki előttök a szabadelvű reformok keresztülvitelére nézve. Példáját követték mások és S.-A.-Ujhelyen maga a ministerelnök adta ki a jövő országgyülés politikájának jelszavát: „Haladnunk kell sebesen és idővesztés nélkül. Haladnunk a meglevő alapon, se jobbra, se balra, hanem egyenesen előre!"

Mialatt a többség tagjai, élökön a ministerekkel egy határozottt haladási politikát hirdettek a nemzetnek, mely megszokta e férfiaktól soha teljesithetlen igéreteket nem hallani, Tisza Kálmán Debrecenben választóinak újra elmondta mindazon vádakat, melyeket a baloldal lapjai a Ludas Matyitól a Hazánkig másfél év óta variáltak, s azon politika nevében, melyet képviselt, még Ghyczy sem tudott nemhogy concrét cselekvési programmot, de még csak egy árva eszmét sem adni hallgatóinak. Az ellenzék kisebb tagjai, amint közjogi téren mennyet földet igértek, úgy reformok dolgában sem fukarkodtak a szóval; de szabadelvűségök vagy a kormány bátor szidalmazásában, vagy megemésztetlen theoretikus radikalismusban, vagy legtöbb esetben abban állt, hogy régi elavult intézményeket akartak új életre galvanizálni.

Az ellenzék egyesülése.

Megindultak az egész országban a választási mozgalmak. Az ellenzék egy része egyesíteni akarta a baloldal két árnyalatát a választásokra s a bal és szélsőbal választási értekezletre gyültek össze Pesten. A szélsőbalnak érdekében állt az egyesülés, mert nem volt mit vesztenie. A nyereségre azonban nyílt némi kilátás, ha sikerül a balközépnek egy részét magával összekevernie. Elkezdé tehát az egyesülés szükségét

Digitized by Google

feszegetni, s Jókai csakugyan lépre ment, és felhasználtatta magát, nem gondolva meg, hogy ha az egyesülés valóban létrejön, az unifikált ellenzékben szükségkép a mérsékeltebb elemek fogják az alárendelt szerepet játszani. A pesti januári értekezleten tehát kiadatott a jelszó: „az ellenzék egyesülése a választások alatt.“ Tisza Kálmán Biharban nyíltan elveté ugyan a szélballal való egyességet, de valamint ő nem tartá szükségesnek emiatt az egyesülés apostola, Jókai ellen felszólalni, úgy ez is a legellentétesebb dolgokat összeférőknek tartá baloldaliságával. A kitünő regényíró általjában ez alkalommal is bámulatra ragadta a közönséget sokoldalúságával. A pesti Terézvárosban, hol jelöltül lépett fel, valóságos ostentatióval mutogatta dynastikus loyalitását s választóinak formális jobboldali beszédeket tartott, míg lapjában a szélsőballal fraternizált és a Deákpártot kizárta a „hazafias pártok“ sorából. Az új szövetségeseknek is nagy épülésökre szolgálhatott, midőn Jókai csak a „választási időszakra“ ajánlta a két pártnak, hogy bánjanak tisztességesen egymással, miáltal elismerte, hogy az a múltban nem így volt, s kilátást nyujtott rá, hogy a jövőben máskép lesz.

A baloldal ügyefogyott apróbb tagjai, kik megszokták a pesti próféták beszédjeit variálni választóik előtt, eként a legnagyobb zavarban valának. Kit kövessenek, Tiszát-e, ki a szélsőbalt ellökte magától, vagy Jókait, ki uszályába fogódzott? S melyik Jókait, a terézvárosi kandidátust, vagy a véresszájú cikkirót? Hol találják meg az egyedül üdvözítő politika orthodox evangéliumát, a Hazánk, Hon vagy Magyar Ujság hasábjain? A geniális regényiró azonban e bajon is tudott segíteni. Januárban a Hon kijelenté, hogy

Digitized by Google

egy párton van a Hazánkkal, s a vidékieknek szabad tetszésökre bízta, ha csináljanak-e fúziót a szélsőballal, vagy ne. És így történt. Egy helyt a fuzionált ellenzék egyesült erővel agitált, némely helyen még a nemzetiségekkel is szövetkezett, másutt a szélsőbal küzdött a ballal, melynek nehány jelesebb tagja minden fúzió dacára megbukott a szélballal szemben. A közönség csakhamar elveszté eként a határvonalat, mely a balt a szélsőbaltól s ezt a nemzetiségektől megkülönbözteté, s azon zavarosból, melyet Jókai geniális naivsága teremtett, a szélbal a maga számára halászta ki a legjobb falatokat.

Az izgatás jelszavai.

Az izgatás első fegyverét ellenzéki részről a 67-iki alap lepiszkolása képezte. A bal s szélbal meglepő leleményességet fejtettek ki új rágalmak s gyanúsítások feltalálásában s régieknek új alakba öntésében; és ez eszközt még a párt vezérei sem tekinték méltatlannak magokhoz. Tisza januárban a jobboldalt ámítással vádolta, a második szájban az ámitás már „csalássá“ lett, s harmadrangú hősök már nem átallták Deákot köpenyegforgatással vádolni. Ráfogták, hogy megcsalta a nemzetet a kiegyenlités által, melyre álmában sem gondolt senki. Az ellenzék írástudó elemei jól tudták, hogy ez nem így volt. Deák már 1865-ben kifejtette volt fővonásaiban közösügyi programmját s az be is járta a lapokat. E programm részletesen kidolgozva a 67-es bizottság albizottságának munkálatában 1866. juniusban megjelent s 1867. márciusig közkézen forgott, midőn a törvényhozás asztalára került. A nemzet, mely 1848-ban meglepetve olvasta az új törvénycikkeket, teljesen elő volt készítve a kiegyenlítésre. Ennek dacára a baloldalon nem szűntek meg a kiegyezést becsempészettnek hirdetni, s midőn ez

Digitized by Google

argumentum már el volt koptatva, azzal gyanúsíták a kormányt, hogy a kiegyenlités megkötésekor egy titkos egyezményben nem ismert dolgokra kötelezte magát. Magától értetődik, hogy a régi vádak jogfeladásról, hazaárulásról, stb. végtelen változatosságban variáltattak. S ebben megegyezett az ellenzék minden árnyalata. Míg Ghyczy sajátságos skepticismusával lefesté az ország előnyös helyzetét s abban okot talált az — aggodalomra és bizalmatlanságra, míg Tisza epés kifakadásokkal támadta meg a kiegyenlítést, nem feledve a klauzulát, hogy csak békés eszközöket fog használni, míg a Hon a kiegyezésben hazaárulást fedezett fel, de megigérte, hogy azért nem fog forradalmat csinálni, — addig a Kállayak a „ledögönyözött alkotmány“ feletti véres könyhullatással ejtették kétségbe a népet s Mocsonyi és Miletics oly nemzetiségi programmot adtak ki Temesvártt, mely hasonlókép a 67: XII. eltörléséből indult ki s a nemzetiségek harcát proklamálta a magyarság ellen. És mind ezen hazamentő izgatások fölé a szélbali szentháromság feje terjeszté ki áldó kezét Turinból, ki januári leveleiben elhitette Magyarországgal, hogy nincs sajtószabadsága és kijelenté, hogy a jogaitól megfosztott Magyarországba vissza nem tér!

De ez még nem volt elég. A haza szomorú sorsának rajzolásával elkeserítették, kétségbe ejtették a népet, de ez, mely e szomorú sorsból csak munkabérének növekedését, terményei árának emelkedését s jövedelmének szaporodását látta, csak úgy volt megnyerhető, ha a haza megmentésén kívül még kézzelfoghatóbb előnyökkel is kecsegtetik. A feladat volt tehát ámítani a népet, a jelen félremagyarázásával s igéretekkel a jövőre. Míg az intelligentiát az ország

Digitized by Google

önállásának visszaszerzésével, adórendszer reformjával biztatták, s elveik diadala esetére kifejezték reményöket, hogy azok a korona által el is fognak fogadtatni, a tömegnek tudatlanságához s rosz szenvedélyeihez fordultak. Az egyik jelöltről elhitették a kortesek a néppel, hogy Kossuth fia, bár csak tiszteletbeli. Másutt elhitették, hogy a király baloldali. Harmadik helytt megmagyarázták, hogy „a király mindent megadott a népnek, de az urak — a Deákpárt — ki nem adják". Ehez járultak az igéretek. A vidéki jelöltek, kik nem álltak az országos közvélemény ellenőrzése alatt, mint a párt vezérei s fővárosi jelöltjei, nem ismertek határt az igérésben. Az adófizetés be fog szűnni, trafik eltöröltetik, közlegelők felosztatnak, uradalmi erdők, papi javak kiosztatnak a nép közt — ezek valának a jelszavak, melyek segélyével ezrek és ezrek nyerettek meg az ellenzéknek. Hát még ahol bal és szélsőbal jelölt álltak egymással szemben! Az egyik adóelengedést igért. A másik megfogadta, hogy a már befizetett adó vissza fog fizettetni, mire amannak nem maradt más hátra, mint megesküdni, hogy kamatostól fog visszafizettetni. És — szomoru jelensége a magyar nép míveletlenségének, — e képtelen igéretek sok helyt oly hitelre találtak, hogy aki kétkedni mert a próféták igéreteiben, Baranyában és Somogyban nem mert szót emelni ellenök, nehogy agyonverjék vagy házát felgyújtsák.

Kihágások. Ez izgatás, mely elérhetetlen vágyakat támasztott a míveletlen tömegben, aláásta nemcsak minden hatalom iránti tiszteletet, de az élet, sokhelytt a tulajdon tiszteletét is. A központi fuzionált izgató bizottság szolgált a vidéknek bujtogatókkal, ahol ilyen nem termett. Obscurus „hazamentők" Jókai s más ismeretes

Digitized by Google

ellenzéki férfiak erkölcsi bizonyítványaival ellátva megjelentek a vidéken, mint leendő vezérei azon Magyarországnak, mely a levegőből fog élni, mert polgáraitól többé adót nem kiván. Az ország némely részei egy óriási orgia látványát nyújták a világnak, melyben az izgatók lelkiismeretlensége a tömeg tudatlanságával s szenvedélyével bujálkodott. A politikai fanatismusnak nevetséges és undorító jelenetei elől megdöbbenve vonult vissza a józan ész. A nőnemet sem hagyta az epidémia illetetlenül. Egerben csak nevetséges volt a városi kofák ünnepélyes processiója Csiky Sándorhoz, ki kétségkivül hozzá illőbb hallgatóságra nem vesztegethette ékesszólását; másutt azonban elszomorító jelenetekre vezetett a fanatizmus, mely az asszonyokat nyílt utcákon, téreken, a szemérem legcsekélyebb mértékéből is kivetkőzteté. A felfűtött nép Szentesen, Oroszházán az odajövő izgatók kabátja szegélyét csókolta, némely megyékben nem volt tanácsos gyorsan hajtani az országúton, mely részeg polgártársakkal volt tarkázva. Az ország legkülönbözőbb részeiben a tömeg terrorizmusa uralkodott. A vagyon- és életbiztosság ismeretlen fogalmakká lettek, durva erőszakoskodások fordultak elő mindennap. Fehérvártt megverték a jobboldaliakat, több városban verekedéshez nem szokott polgárok nem mertek szavazni menni, s alkonyat után nem mertek az utcára lépni, nehogy koponyájuk bezúzassék. Ungvártt valóságos csata volt. Míg a vagyonosabb alföldön csak adóelengedéssel és hasonló igéretekkel dolgoztak, a Dunán túl a népboldogítók már nyiltan hirdették a földosztást. A véres szájú izgatás Zala, Somogy, Baranya megyében az osztályokat hadi lábra állitá egymás ellen, a „kabát“ és „suba“ ellenséges fogalmakká lettek. Pécsett csak egy verekedésben 49

Digitized by Google

ember sebesült meg. Falukon a nép vénjei már afelett tanácskoztak: mennyit hagyjunk meg az uraknak?

És ez izgalmakkal szemben, melyek az értelmiségben a társadalmi életet tönkretették, az alföldet a politikai mámor karjaiba taszították, a Dunán túl a társadalmi rendet megtámadó agrarius mozgalmakra vezettek s az ország nagy részében urrá tették az anarchiát, a kormány állt szemben, alig bírva itt-ott a vidéken megbízható közegekkel. Mert a megyék csak akkor engedelmeskedtek a ministeriumnak, ha kedvök tartotta, s az ellenzék a megye-rendszer hiányait kizsákmányolta a kormány ellen. Mennyire felfuvalkodtak némely megyék a Nyáry Pál által feltalált coordinátió doktrinájától, bizonyítá Pestmegye központi választási bizottságának eljárása. A központi bizottság, melyben az ellenzék dominált, a választási törvényt kedve szerint magyarázta, hol megszoritá, hol kiterjeszté pártja érdekében, s legigazságtalanabbul járt el a zsidók és „lateinerek“ iránt, kiket Deákpártiaknak ismert, s kiknek választási jogát lehetőleg eldisputálni igyekezett. A belügyminister utasitást adott a bizottmány által követett szabálytalan eljárás ellen, mire az megtagadta a minister felügyeleti jogát s protestált az ellen, hogy a minister megjegyzéseket tegyen eljárására. Egy más megyében a kormány azon rendeletét, mely a választási szabadság ótalmára adatott ki, a megye egy héttel a választás után hirdette ki. Ily megyékkel szemben a rendeletek, melyeket a kormány a választási szabadság ótalmára kiadott, csak ott hajtattak végre, hol a megyéknek tetszett, s a kormány kénytelen volt több helyt kivételes rendszabályokhoz nyúlni. Túrócz-Sz.-Mártonba, hol a panszlávok forgatták fel a közbátorságot, katonaságot kellett

A pesti központi bizottság.

Digitized by Google

küldenie. Pécs felett, hol személybántalmazás, ablakbeverés és verekedés a választási mozgalmak alatt napirenden voltak, a baranyai főispánt ruházta fel kir. biztosi hatalommal. Ilyet kellett Somogyba is küldeni, hol az agrarius mozgalom tetőpontját érte.

Az ellenzék félretette a választásokban a politikai ildom minden tekintetét. Míg a jobboldal oly baloldaliak ellenében, kiknek megválasztatása előrelátható volt, nem állitott fel jelölteket, nehogy a keserűséget ok nélkül szaporítsa, a bal nem kimélt senkit. Ghyczy, Tisza s mások ellenjelölt nélkül választattak meg; Deáknak azonban küzdenie kellett ilyennel. A pesti fuzionált baloldal nem találván Magyarországon senkit, ki Deák ellen fellépni ne röstellne, Ujházy nevét írta zászlajára. Ujházy László derék, becsületes öreg ember volt, de a távol Amerika egy félreeső zugában élve, aligha lehetett teljesen tájékozva a magyar viszonyokról, s azonfelül oly későn szólíttatott fel a fellépésre, hogy nyilatkozata, melyben a kandidátiót elfogadta, csak akkor érkezett meg, midőn Pesten már megbukott. Szerencsésebben járt a baloldal másokkal. Lónyay, Csengery, Somssich, Trefort, Zichy A. csakugyan megbuktak a választásoknál, de helyöket nem baloldaliak, hanem szélsőbalok foglalták el. Átaljában a választási izgatásokból ezek vontak hasznot. A baloldal mindössze vagy tiz szavazatot nyert ez országos erőmegfeszítés által. A szélsőbal nyert vagy harmincat. Ellenben elveszté Böszörményi Lászlót, ki márc. 24-kén meghalt. Az igazságügyminister kész volt őt kibocsátani fogságából, hogy fürdőre mehessen egészségét helyreállitani, de barátai rábeszélték, ne fogadjon el semmi kegyelmet a „hazaáruló kormány“ kezéből. Böszörményi ekként pártja vad fanatismusának

Digitized by Google

áldozata lett. Csekély tehetségű, de talpig becsületes, tiszta jellemű férfi volt, azon kevesek egyike, kiket meggyőződés csatolt azon zászlóhoz, melyet a nagyobb rész csak érdekből szolgált.

A választások eredménye.

A választásokban eként az ellenzék nyert nehány szavazatot, de a Deákpártnak még mindig vagy 100 főnyi többsége maradt; oly nagy majoritás, mely ritka a parlamentek történetében. A legérezhetőbb veszteségek nagyobb része is csakhamar helyreüttetett, Lónyay, Somssich, Csengery, Trefort s mások utólag megválasztattak. Az ellenzék, mely márciusban már azon themát kezdte feszegetni, hogy a választások eredménye nem mindig fejezi ki híven a közvéleményt, midőn a választások a Deákpártnak oly fényes diadalt hoztak, meghamisítottnak állítá a közvéleményt s már előre aláásni igyekezett az összeülendő törvényhozás tekintélyét.

Ami már a bekövetkezendő országgyülést illette, a közönség az eddiginél nagyobb erélyt várt a kormánytól azon ellenzék izgága akadékoskodása ellen, melyet a nemzet elítélt. A Deákpárt eljárásában a parlamenten belől s kívül oly türelmes, méltányos, kiméletes volt, oly mérséklettel használta fel többségét, hogy az ellenzék vérszemet kapott tőle. Most a közönség azt kivánta, hogy a többség használja fel hatalmát s törölje le az államjogi vitát a napirendről. És joggal. A nemzet, mely 1865-ben Deák kiegyenlitési politikáját elvben helyeselte, 1869-ben nagy majoritással magáévá tette a végrehajtott kiegyenlítést, mely csak 1865-iki elveinek részletezése volt. Azon politika, mely győztesen keresztül ment az 1867—9-iki féktelen izgatások próbatüzén, nem egyes emberek, hanem a nemzet politikája lett.

1869. april.

Digitized by Google

VIII

Az új képviselőház tagjai april 22-kén gyűltek össze az első tanácskozásra. Már az első ülés némi előizét nyujtá annak, mily eljárást fog az ellenzék az új országgyülés alatt követni. Irányi ugyanis a maga és pártja nevében kijelenté, hogy míg az uralkodó családi zászlója, a sárgafekete, a várpalotán leng, nem fog az országgyülés megnyitására elmenni. Az országgyülés megnyitását tehát a szélbal távolléte által tünteté ki. Mert a megnyitás Irányi dacára sikerült és april 24-kén a királyi várlakra felvont magyar és horvát lobogók hirdették, miszerint a király a törvényhozást fogadja. A trónbeszéd, melyet a király személyesen olvasott fel, semmi meglepőt nem tartalmazott, és ez volt legjobb oldala. Alkotmányos országban a trónbeszéd nem lehet más, mint az ország többsége közvéleményének nyilvánulása; s mint ilyen, parlamentáris kormányzatban alig bír nagyobb fontossággal egy formai kérdésnél. És ily értelemben a trónbeszéd teljesen megfelelt feladatának. Hű kifejezése volt az ország közvéleményének, amint az a választásokban nyilatkozott, s híven kifejezte a nemzet óhajait, midőn a törvényhozás teendőinek első sorába a függőben levő reformkérdések megoldását helyezte, félre-

1869. apr.

A trónbeszéd.

Digitized by Google

érthetlenül proklamálva: „Szakítanunk kell a múlt hagyományaival, melyek a korszerű haladás útjában állnak.“

Az országgyülés feladatai.

Az összes nemzet örömmel és megnyugvással fogadta e szavakat. „Ez a reformok országgyülése lesz!“ — hangzott az örömszózat Magyarország térein keresztül. E remény általános volt, és nem ok nélkül. A király határozottan a reformok terére utasította a nemzetet. Az ország az államjogi vitát a Deákpárt részére döntötte el, s ezáltal kijelenté, hogy a 67-es alapot nem akarja többé discussio tárgyává tétetni. Május elseje, midőn a képviselőház elnökévé Somsich, alelnökeivé Gajzágó és Bittó választattak, az első kérdés, melyben a pártok mérkőztek, csatányosan bizonyítá, miszerint a kormány túlnyomó többséggel rendelkezik reformtervei kivitelére. Senki sem kételkedett tehát benne, hogy e törvényhozás belreformok dolgában ép oly korszakot alkotó leend Magyarországra nézve, mint volt az előbbi az államjogi téren. A kérdés csak az volt, fog-e az ellenzék, lemondva a nemzet által elitélt politikájáról, segédkezet nyújtani a kormánynak reformterveiben, támogatva azt a haladás ellenségei ellen, ösztönözve, kényszerítve a határozott haladásra, ha lankadni kezd igyekezetében, — vagy pedig tovább fogja folytatni meddő oppositióját, s ezáltal gátolni, akadályozni fogja a kormányt, lehetlenné téve, hogy teljes erejét a reform műveinek szentelje? Hogy az új törvényhozás a reformok országgyülése lesz, afelett a Deákpárt nagy többsége minden kétséget eloszlatott; de az, mennyire fog e téren mehetni, mily eredményeket fog felmutathatni, első sorban attól függött, hogy az oppositióban támogatásra vagy akadályra fog-e találni törekvéseiben.

Digitized by Google

A dolgok természetes rendje azt hozta volna magával, hogy miután a nemzet határozottan magáévá tette a 67-es alapot és a belreformok kérdéseire kivánta főtevékenységét fordítani, az ellenzék mondjon le az államjogi alap további feszegetéséről és tegye lehetővé, hogy az ország minden erejét benső újjászervezésének nagy munkájára fordíthassa. De a baloldal, valamint a koronázás után azon politikát folytatta a koronás király és alkotmányos többséggel szemben, melynek csak az absolutismus irányában lehetett jogosultsága; most a választások után is oly politika folytatására szánta el magát, melyet a nemzet előre elitélt; és folytatta nem az elvek nagy harcát, hanem a személyeskedések és elkeseredés kicsinyes civakodásait. Az álláspont, melyet 66—7-ben elfoglalt, annyira félszeg volt, hogy még a jobb útra térés lehetőségét is kizárta.

Az első tájékozást eziránt az ellenzék magatartása a felirati vita alkalmával hozta meg. Május 8-kán a ház egy 9 tagú bizottságot küldött ki felirati javaslat készítésére, s az máj. 13-kán bemutatta munkálatát. E munkálat tárgyalásán röviden át lehetett volna esni. Parlamentáris országban, hol a kormánynak naponként van alkalma nyilatkozni s az országgyülés azt naponként kérdőre vonhatja, a felirat úgy mint a trónbeszéd nem oly fontosak, mint rendi alkotmányban. De most ellenzéki részről három külön javaslat adatott be Tisza Kálmán, Simonyi Ernő és Miletics Szvetozár által. A kilences bizottmány javaslata visszatükrözése volt a trónbeszédnek. Feladata nem is lehetett más, mint constatálni, hogy a ház véleménye megegyez a trónbeszédben kifejezett nézetekkel. Nem így az ellenzék javaslatai. Tisza Kálmán felirati javaslata telve volt

Felirati javaslatok.

Digitized by Google

kicsinyes vádaskodással s üres frázisokkal. Kikelt a kiegyezés ellen, de egyetlen új érvet sem tudott felhozni ellene. Okai azok voltak, melyek a törvényhozásban és sajtóban már százszor megcáfoltattak s két évnek tapasztalatai által meg valának hazudtolva. Tisza a már megoldott államjogi kérdésre fektetett fősúlyt, fel akarta dúlni a 67-es alapot, melyet a nemzet magáévá tett, s ahol a negátió terét elhagyta, a phisikai lehetetlenségek mezejére lépett, mint midőn a personálúniót kívánta, ami a 19. században egyszerűen lehetetlen. Az ellenzék vezére az egész terjedelmes munkálatban egy eszmét nem tudott adni a közönségnek. Sőt a reformokról szólva, melyeket a trónbeszéd szavai után ignorálni nem lehetett, óvta a nemzetet „az elhamarkodástól, a rögtönzéstől," s nehogy e szavak félreérthetők legyenek, nyíltan kijelenté, hogy „a nemzet összes erejét kizárólag a benső átalakulás nagy munkájára fordítani nem lehet." Tisza és pártja tehát nyíltan kijelentették, hogy reformok dolgában nincs más politikájuk mint a non possumus. Tisza Kálmán sivár, eszmeszegény s zavarosan fogalmazott munkálatánál ezúttal a szélsőbal javaslata minden tekintetben különb volt. Félreismerhetlen volt benne a közeledés az alkotmányos élet alapelveihez. Míg ugyanis a múlt országgyülésen a szélsőbal Kossuthtal együtt az alkotmányon kívül foglalt állást, most — bár csak szóval — elismerte azt s felajánlta erejét az ország mindennemű érdekeinek támogatására, mit Tisza Kálmán egy euphemistikus fordulattal ugyan, de érthetőleg megtagadott. Reformok dolgában a megyei mozgalom pressiója alatt ugyan belintézményeinket „az ősi alkotmány szellemében" kívánta reformáltatni, de midőn ez irányban szándéklatait részletezte, jótékony inconse-

Az ellenzék s a reformok.

Digitized by Google

quentiába esett és oly valóban szabadelvű követeléseket állított fel, melyek az ősi alkotmány szellemével incompatibilisek valának. A szélsőbal javaslata ugyan szintén azon rögeszmében szenvedett, melyben Tiszáé, hogy t. i. ő fejezi ki a nemzet közvéleményét, de azért őszintébb volt, és jobban volt írva és gondolva, mint a baloldalé. Méltóbb volt Tisza Kálmán művéhez Miletics és társainak felirati javaslata. Miletics és társai mint Tisza Kálmán, a 67-es alap elvetéséből indultak ki, és ép úgy mint Tisza, egyenesen hiábavalónak nyílvánítottak minden reformtörekvést, míg a kiegyezés fennáll. Csak abban különböztek tőle, hogy világosan fejtegették a fraktió panszláv politikáját, mely a monarchiát apró nemzetiségi államocskákra szerette volna feldarabolni. Míg tehát a többség a közjogi vita befejezése után határozottan a reformok útjára akart lépni, az ellenzék mindhárom árnyalata megegyezett abban, hogy első feladat a létező alkotmányos alapot felforgatni. Az eszközt céljokhoz kétségkívül legjobban megválasztották Mileticsék. Ellenezték a 67-es alapot, mely a lázadni akaró nemzetiségeket megfosztá egy netaláni bécsi kamarilla pártfogásától. Ellenezték, mert mint januári programmjok kimondta, egy közös parlamentet akartak Bécsben, melyben a nemzetiségi territoriumokra feldarabolt Magyarország s Austria foederátió alapján egyesüljenek; s ez ellen egyetlen, de erős akadály a dualizmus rendszere volt a 67-es formában. Különben nemcsak Tisza akarta békés úton felforgatni a kiegyezést, Mileticsék is békés úton akarták Magyarországot feldarabolni. A nemzetiségi túlzók tudták mit tesznek, midőn kiindulási pontjukat megválasztották. Tisza és Simonyi nem tudták, de azért nem kevésbé ragaszkodtak hozzá. Tisza Kálmán ugyan fel-

Digitized by Google

szólalt a vitában Simonyi és Miletics inditványa ellen, de ez a közönséget félre nem vezethette, mely előtt világosan állt, hogy az ellenzék három árnyalata a kiindulási pontban — a 67-es alap rosszasága, — úgy, mint közvetlen céljokban, a 67 felforgatásában egyetért. A hetekig tartó válaszfelirati vita, melynek végén a Deákpárt javaslata (jun. 4.) 255 szóval 142 ellen elfogadtatott, félreérthetlenül bizonyítá, hogy az ellenzéknek nincs érzéke az ország életszükségei iránt, s hogy a múlt országgyülés meddő, közjogi oppositióját az új törvényhozás termébe is át akarja vinni.

Igazságügyi reform.

Szomorú de félreismerhetlen bizonyítványát adta ennek mindjárt az első alkalommal, midőn a kormány egy nagyfontosságú reformkérdéssel lépett a törvényhozás elé. Az igazságszolgáltatás hiányai s azok orvoslásának szüksége napról-napra hangosabban nyilatkoztak. Minél inkább nőtt a forgalom az anyagi emelkedés folytán, annál sürübbek lettek e tekintetben a panaszok. És ezen csakis az összes törvénykezési rendszer átalakításával lehetett segíteni. Amíg a szolgabirák közigazgatási s bírói tisztviselők voltak egyszersmind, s mint ilyenek választás alatt álltak, sem a képesség nem volt irányadó e helyek betöltésénél, sem becsületesség nem volt várható a biztalan állású bírótól. Amíg az igazságszolgáltatás a törvényhatóságok attributuma volt, nem valának elkerülhetők oly anomáliák, mint pl. az, hogy Pozsony megyének a területén fekvő városokkal együtt 6, a 100□ mföldnyi Zalának 1, a 114 mföldnyi Somogynak 1, s a 10□ mföldnyi Tornának szintén egy törvényszéke volt. Amíg a bíró választatott, nem lehetett számítani rá, hogy független legyen. Amíg az igazságszolgáltatás kiegészitő részét képezte a megyei autonomiának, a bírák visszaélései

Digitized by Google

ellen nem volt orvoslás s a birói felelőség megállapítható nem vala. Amíg a bíró a kortesek kegyétől függött ingatag hivatalában, nem lehetett tekintélye. S az igazságszolgáltatás fő bajai voltak: az első bíróságok szervezetlensége s túlhalmozottsága, a bíróválasztás, minden qualifikátió hiánya, birói függetlenség s tekintély hiánya, s végre az, hogy az igazságügyér tehetetlen volt a bírói visszaélések ellen, mert csak a megyék útján érintkezhetett a bíróságokkal, melyek minden visszaélésben autonomiájok egy-egy oszlopát látták. Az igazságügy rendezetlen volta eként rosszá, lassúvá, megvesztegethetővé tette az igazságszolgáltatást, mi az országban minden jogviszonyt biztalanná tett, s a külföld irányában, mely a temérdek keletkező vállalatban mind gyakoribb érintkezésbe lépett Magyarországgal, az ország hitelét kockáztatta.

A kormány e körülmények helyes méltánylásában a belreformok sorát az igazságügy reformjával kezdte meg. És 1869. május 29-ke, midőn Horvát Boldizsár beadta törvényjavaslatát a bírói hatalom gyakorlásáról s a bírói felelősségről, új korszakot jelzett a magyar igazságszolgáltatás történetében. Ezt követték juniusban a bírák nyugdíjazása és áthelyezéséről szóló törvényjavaslatok. A legfontosabb ezek közől az első volt, mely a magyar igazságügy újjáteremtésének alapjait lerakta. Horvát javaslatának alapelvei valának: a közigazgatásnak az igazságszolgáltatástól elkülönítése, — a bírónak eltiltása oly functióktól, melyek kötelessége teljesítésében gátolják, — a qualifikátió megállapítása, — a birói függetlenségnek le s felfelé biztosítása, — a bírák kinevezése, — a bírák kivétele a politikai pártéletből, — a bírói tiszt emelése fizetés és tekintély dolgában, — s a bírák személyes felelősségének meg-

Digitized by Google

határozása. Horvát e javaslatban oly művet alkotott, mely megfelelve Magyarország külön viszonyainak, színvonalán az európai tudománynak, teljesen megvalósítva alkalmas volt hazánk igazságszolgáltatását a legjobbak egyikévé tenni Európában.

Milyen lesz az ellenzék magatartása e kérdésben, már kivehető volt junius 8-kán, midőn Ghyczy a törvényjavaslatok elhalasztását indítványozta. A képviselőház elveté az indítványt s elhatárzá a tárgyalást, mely a házban jun. 23-kán meg is kezdetett. Ekkor Ghyczy azon indítványnyal lépett fel, halasztassék a javaslatok tárgyalása akkorra, midőn majd a megyeszervezési javaslat is a ház előtt fog feküdni; mert nem lehet a kettőt külön tárgyalni. Az egész baloldal Ghyczy mellé sorakozott s óriási vita fejlett ki. A baloldal maradó táblabírószelleme a 67-iki törvények meghozatala óta, belkérdésben most először ütközött meg a modern államfelfogással, melyet a kormány képviselt. Az ellentét a 47-es rendi alkotmány szelleme s a 48-as szabadelvű irány közt erőszakos explósióra vezetett. Az ellenzék temérdek sophismái nem valának képesek valódi célzatait eltakarni. Azt vitatták, hogy a megye és igazságszolgáltatás kérdéseit nem lehet külön tárgyalni, midőn épen arról volt szó, hogy a kettő egymástól elválasztassék. Ghyczy végre azzal állt elő, hogy e kérdés nem tárgyalható mindaddig, míg a kormány szándékai a megyerendezés dolgában nem ismeretesek. Ez ismét egy „junctim“ volt, melyet a 48 előtti közélet emberei úgy ismertek, mint minden reform sírásóját. Horvát megfelelt Ghyczy kívánságának s előadta azon elveket, melyekre a kormány a megyei reformot alapítani szándékozik. Eötvös egy ragyogó beszédben megcáfolta az ellenzéket, kimutatta, hogy ha 48-ban

Digitized by Google

az országgyülés ez eljárást követte volna, ma a 48-ki törvények nem léteznének; kifejté, hogy a bírói s közigazgatási hatalom egyesítése a középkori állam attributuma volt s hogy a bírói hatalom egysége szükséges consequentiája a törvényhozó hatalom egységének. Soha még pártnak alaposabban meg nem cáfoltattak minden argumentumai, de azért az ellenzék nem hátrált. És ez természetes volt. A kiindulási pontok ellentétessége kizárt minden kapacitátiót. A kormány az igazságügyet szabadelvűen reformálni s a kor színvonalára emelni akarta. A baloldal e kérdésben nem az igazságszolgáltatás, hanem a 47-es megye érdekeit tartotta szem előtt. Ennek kedveért meg akarta gátolni a legszükségesebb reformokat. Az ellenzék, midőn az igazságszolgáltatás életkérdéseit a régi megyei gazdálkodás érdekében akarta kizsákmányolni, oly térre vitte a vitát, melyet csakhamar a szenvedélyeknek kellett kizsákmányolniok.

Az Irányi-botrány.

Ez csakhamar be is következett. A magyar képviselőház még nem volt oly elkeseredett viták színhelye, mint aminőket 1869 jun.-jul.-ban a baloldal okozott. Julius 3-kán az elnök kénytelen volt az ülést a nagy zaj miatt feloszlatni Horvát Boldizsárnak egy remek beszéde után, melyben elevenére talált az ellenzéknek. De tetőpontját érte az elkeseredés junius 24-én az Irányi által okozott botrány alkalmával. Irányi az igazságügyi vitába belekeverte Böszörményi esetét, alacsony gyanúsításokkal illette a pesti esküdtszéket, s Horvátot azzal vádolta, hogy Böszörményit „törvénytelen itélet következtében halálra kínozta.“ E méltatlan bántalmazás az egész házat felzudítá. Másnap jun. 25-kén Horvát felszólalt, s kijelenté, hogy sem a ministeri, sem a képviselői széket el nem foglalja mind-

Digitized by Google

addig, míg elégtételt nem kap s elhagyta a termet. Deák a ház rosszalását indítványozta Irányi felett kijelentetni. A kérdés a megsértett becsület kérdése volt, oly férfié, kinek képességeitől s jellemétől senki sem tagadta meg a tiszteletet. De a balközépnek még ez is jó volt eszközül. Tisza Kálmán elismerte, hogy sértés követtetett el, de a házszabályok ürügye alatt megtagadta az elégtételt, s midőn a ház szavazással döntött, az ellenzék vezére kiment, s vele a bal és szélbal öt ember kivételével elhagyta a termet, jeléül, hogy pártgyűlölete határt nem ismer. A képviselőház jobbjai azonban megadták a ministernek a kivánt elégtételt, s az ország legkülönbözőbb részeiből jött bizalmi feliratok biztosíták Horvát Boldizsárt, hogy a nemzet túlnyomó része előtt Irányi támadása csak népszerűségének növelésére szolgált.

A baloldal szóval és tollal nagy szavakkal hirdette volt liberalismusát. Az igazságügyi reform feletti vita most letépte az álarcot róla, s a közönség tapssal fogadta Horvát szavait, ki bátran fejére olvasta az ellenzéknek a 48. év szelleme ellen elkövetett bűneit s nyíltan kimondá máj. 31-kén, hogy a baloldal megakadályozta „egy életerős reformpárt alakulását, mely biztos kezességül szolgálna a jövőre minden reakció ellen, jöjjön az bármely oldalról!“ Hetekig tartott a vita. Azok, kik a megyerendezés segélyével az igazságügy reformját akarták elhalasztani, azzal vádolták a kormányt, hogy az igazságügygyel a megyerendezést akarja késleltetni. Legnagyobb szenvedélylyel a táblabírói szellem a bírókinevezés ellen küzdött, a bíróválasztás javára, mely igazságszolgáltatásunk egyik legnagyobb baját képezte, s melyben rendesen nepotismus és alárendelt egyéni érdekek s még legjobb

Digitized by Google

esetben politikai tekintetek voltak irányadók. A vidéken tucatszámra gyártott az ellenzék kérvényeket a reform elhalasztása iránt, a házban pedig végtelen beszédekkel és minduntalan névszerinti szavazással igyekezett a kérdés megoldását halasztani. Sikerült is ez annyiban, amennyiben a nyári ülésszak alatt csak a birói hatalom gyakorlásáról szóló törvény fogadtatott el, s a többi a téli ülésszakra maradt. De meggátolni nem birta a reformot s októberben a hátralevő javaslatok is elfogadtattak.

A baloldal eljárása.

A baloldal ez évben is hű maradt magához s a múlt országgyülés traditióihoz. Nem tanult s nem feledett semmit. Rágalom és gyanusitás voltak fegyverei, akadékoskodás és halogatás taktikája, s célja — semmi egyéb, mint oppositió. Az ellenzék egy része az új országgyülésen is folytatta a tavali erkölcsi írtó háborút a Deákpárt jobbjai ellen. Juniusban Horváthot gyilkossággal vádolta s novemberben, midőn Lónyay a 68-iki zárszámadást a ház elé terjeszté, oly keserű, gyanusításokkal telt vitát idézett elő, mely visszataszítólag hatott minden nemesebb érzésű emberre. Szemére vetették a kormánynak, hogy nem indokolja javaslatait, s midőn Lónyay egy javaslatának indokolásául az államvagyonról jelentést tett a háznak, Irányi annak hosszasága ellen panaszkodott. Az csak naiv vala, midőn Jókai a házban panaszolta, hogy a többség dönt, de már valóságos attentátum volt a parlamentarizmus ellen, midőn a választások eredményét meghamisítottnak hirdették, s azzal álltak elő, hogy a nemzet részökön van, mert nem azt kell nézni, amit a nép tesz, hanem amit kolomposai — beszélnek. Vádolták a Deákpártot, hogy lapjaiban minduntalan a közösügyi alap felett polemizál, ők, kiknek naponkénti

Digitized by Google

imádságuk ez alap elátkozása vala. Vádolták a kormányt, hogy törvénytelenségeket eltűrt, melyeket — a baloldal követett el s a baloldali megye orvosolni nem engedett. Magyar, mindenekfelett nemzeti pártnak tartották magokat. A választások után a bécsi centralista közlönyök a Deákpárt veszteségeit említve, remélték, hogy ezentúl Magyarország nem fog oly követelésekkel léphetni fel Bécsben, mint eddig, — és a baloldal segített tolni a centralisták szekerét. A nemzetiségi túlzók szakadatlan agitátiót folytattak az ország területi épsége ellen, s hogy ez agitátiók nem csak szóval, de kézzelfoghatóbb csábeszközökkel is rendelkeztek, mutatta a tófalusi eset, hol pénz osztatott ki a parasztok közt. De azért a baloldal megtagadta Román Sándor perbefogatására az engedélyt, ki e dákóroman izgatásoknak tűzhelyévé tette hírlapját. A parlamentarizmus barátjainak hirdették magokat, de azért a 47-es megye érdekében a parlamentáris rendszer ellen küzdöttek. Hevesmegye 1868. decemberben formaszerint hazaárulással vádolta az országgyülést. A megye, midőn itélni mert a törvényhozás felett, oly térre lépett, melyre még 48 előtt sem merészkedett soha. A kormány rendeletet küldött Hevesre, hogy vonja vissza a határozatot. A megye megtagadván az engedelmességet, a kormány kénytelen volt királyi biztost küldeni reá, ki e határozatot végrehajtsa s felfüggeszsze azon törvényhatóságot, mely hatalmát az alkotmány alapjainak megtámadására használta. Valódi merénylet volt ez a 48-iki alkotmány ellen, de azért Tisza határozati javaslatot inditványozott, mely a kormány tettét roszalja. S mennyire nem értette vagy nem akarta e párt a parlamentarizmust, bizonyítá eljárása az igazságügyi reform ügyében, és bizonyítá

A hevesi ügy.

Digitized by Google

Tisza, midőn egy újsütetű theoriával törvénymagyarázási jogot vindikált a megyének, de azt a kormánytól megtagadta. Alkotmányos, kormányképes pártnak állították magokat, de azért novemberben ellene szavaztak az újoncozásnak, mely pedig a törvényben meg volt állapítva s az ország biztosságára szükséges vala, és oppositiójok modorával naponként kormányképteleneknek bizonyították magokat, mert többségök esetére ad absurdum vitték volna a parlamentarizmust. Vádolták a kormányt lassusággal, mulasztással, de rendes taktikájok volt meddő viták végtelenbe nyujtásával, százszor megvitatott kérdések szőnyegre hozatalával az országgyülési tárgyalások menetét lehetőleg lassítani, minek következménye volt, hogy a legfontosabb ügyek egyik ülésszakról a másikra haladtak. Mily arányokat öltött az ellenzék bőbeszédűsége s felesleges vitatkozásai, elképzelhetjük, ha a ház naplójából azt látjuk, hogy azon 94 ülésben, melyet a képviselőház 1869-ben tartott, 136 interpellátió adatott be, Simonyi Ernő beszélt 92-szer, Irányi 123-szor, Tisza Kálmán 173-szor!

A baloldal helyzete.

A baloldal kétségkivül többre lett volna képes és jobb sorsra érdemes. Voltak e párton nem mindennapi tehetségek, s voltak a nagyszámú táblabírói elem mellett szabadelvű férfiak is. Amazok elől elzárta a tért az államjogi oppositio, mely nem nyújtott alkalmat képességeik kifejtésére; emezeket elnyomta a párt conservativ része s azon táblabirói politika szelleme, melyet az államjogi kérdésekben követett. Az országgyülés elején b. Simonyi Lajos kijelentette, hogy a párt reformokat akar s nem fog akadályozni. Hitte is, és kétségkívül sokan akarták ezt vele együtt, de helyzetök átka épen az vala, hogy legjobb szándékaikat

Digitized by Google

önkezökkel hiúsiták meg. Mert a helyzet, melyet választottak, meddő volt és kizárt minden haladást. Az államjogi kérdések alapján foglaltak állást, melyek már meg valának oldva, s oly politikát követtek, melyet harmadfél év fényes eredményei meghazudtoltak s a nemzet szavazatával elitélt. Némelyeket az álszemérem gátolt benne, hogy letegyék azon zászlót, mely mellett küzdöttek, de melyet a nemzet magáénak nem ismert. Mások jól érezték magokat az édes semmittevésben s kényelmesebbnek találták a már betéve tudott rekriminátiók hajtogatását, mint új reformkérdések tanulmányozását. A táblabírói elem az államjogi oppositió folytatásában oly védsáncot látott a „nivelláló“ haladás veszélye ellen, mely a félmívelt osztályoknál még népszerű is vala. Ezekhez járultak azon elemek, melyek minden pártban feltalálhatók, emberek, kik baráti vagy rokoni kötelékek folytán választanak pártállást, olyanok, kik a hazafisággal ellenkezőnek tartják egy kormány pártolását s olyanok kik spekulációból tartoznak az oppositióhoz. És mindez elemek felett összekötő kapocsként lebegett a múlt országgyülésen való összetartozásuk traditiója; s egy középszerű tehetségű, de saját nagyságával eltelt, nagyravágyó és a sikertelenség által elkeserített férfi pártvezérsége, ki napról napra nagyobb hatalomra vergődött pártjában. A baloldal politikája, midőn tétlenségre kárhoztatta a párt tehetségeit s meddő izgágáskodásra azokat, kik szerettek is, tudtak volna is az alkotás művéhez hozzájárulni, a pártban a túlsúlyt szükségkép azok kezébe adta, kik lomhaságból vagy táblabírói szellemből visszariadtak minden haladástól; s ily párt vezére csakis Tisza Kálmán lehetett. Tisza hatalma nőtt is naponként s a baloldal fokonként

Tisza Kálmán pártvezérsége.

Digitized by Google

annyira süllyedt, hogy e politikai rabulista szavazógépe lett; mely engedelmesen mozgott a vezér parancsára még akkor is, mikor az kicsinyes irigységtől elragadtatva a politikai, sőt társadalmi ildom szabályait is lábbal tapodta, mint pl. az Irányi-féle botrány esetében.

Ami e pártnak az ellenzék egyéb töredékeihez való viszonyát illeti, az a régi zavaros maradt. A nemzetiségi túlzókkal ezentúl is a távolból kacérkodás rendszerét követé. A szélsőbal ezalatt mindinkább veszélytelenné lett. A közönség megunta a Kossuth nevével való spekulátiót, s a szélsőbal, bár a parlamentben erősebb volt, mint tavaly, azon kívül mindinkább elveszté támaszát. Jókai, ki a választások alatt fúziót csinált vele, ugyan továbbra is simogatta ideiglenes szövetségeseit, állhatatosan tagadta a hirhedt földosztással való izgatást, sőt egy merész fordulattal még kérdőre is vonta a kormányt, hogy, ha csakugyan izgatott valaki földosztással, miért tűrte? A szeretetreméltó regényíró ez extravaganciái azonban ártalmatlanokká lettek, midőn Csernátony kivált a Honból s az Ellenőrt megindítá. Tisza Kálmán engedelmes organummal bírt az Ellenőrben, mely szükség esetén tán Jókait sem kimélte volna, s lehetővé tette juniusban a „Hazánk“ beszüntetését, ugyanakkor, midőn Jókai egy német lapot is indított meg. Jókai megnagyobbította üzletét és csakhamar négy közlönynyel rendelkezett a baloldali politika hirdetésére, az Üstökös, Neuer Lloyd, Hon és Igazmondóval. Ennek dacára mind jobban beletalálta magát Tisza pártfegyelmébe, mely, miután némely balközépiek kisérletét, kik aprilisben fuziót szerettek volna a Deákpárttal, az Ellenőr alaposan ledorongolta, napról napra növeke- Az Ellenőr.

Digitized by Google

dett. És Tisza csakhamar korlátlanul uralkodott azon pártban, melynek helyzete, mint Simonyi Ernő a házban találólag megjegyezte, az volt, hogy kénytelen jobbra is balra is opponálni.

A delegátiók. 1869.

Mialatt az országgyülés, hála a baloldal folyton akadékoskodó oppositiójának, csak lassan, nehézkesen tudott haladni, a delegátiók, melyekben nem vett részt, az év nyarán harmadszor ültek össze a közös ügyek költségeit meghatározni. Lelkiismeretes pontossággal jártak el a költségvetés vizsgálatában s csak két kérdésben nem tudtak megegyezni, a Lloyd-társulat adójára nézve s az építendő két dunai monitor felett. Amannak adóját az osztrák delegátió Austria javára követelte, míg a magyar a közös pénztár javára, miután a társulat subventiója a közös pénztárból fizettetett. A két dunai monitort, mely első sorban Magyarország védelmére volt szükséges az al-Dunán, az osztrákok nem akarták megszavazni. Háromszori izenetváltás nem vezetvén megegyezésre, a delegátiók az első közös ülésre gyültek össze a 48-iki aula termében. A közös ülés, melyben gr. Majláth elnökölt s mely a delegátusok egyszerű szavazásából állt, a magyar delegátió véleményének hozott többséget.

Határőrvidéki ügy.

A határőrvidék kérdésében is a 69-iki delegátió készíté elő a kielégítő megoldást s már aug. 19-kén megjelentek azon királyi kéziratok, melyek az illető ministeriumokat a szükséges alkotmányos előterjesztések elkészitésével megbízván, a határőrvidék polgárosítását megindították. Nem oldták meg egyszerre a kérdést, mert azon magyarellenes szellem, mely a határőrvidék nagy részében uralkodott, az átmenet mellőzhetlen nehézségeivel párosultan rendkívüli óvatosságot tett szükségessé. Hogy azonban a tett intézke-

Digitized by Google

dések a kielégitő megoldás csiráját már magokban hordták, csattanósan bizonyitá azon elkeseredés, melyet panszláv körökben költöttek. Miletics lapja nem palástolt dühvel panaszlá, hogy „Andrásy diadalt ült!“ E diadalt azonban, mely nem a Deákpárt, hanem a magyar kormány diadala volt, a baloldal, szokásához híven el nem ismerte, s kisüté, hogy az sérti az ország integritását, sőt a kormányt árulással és hazafiatlansággal vádolta.

Ily oppositióval szemben a törvényhozás 1869-iki tevékenysége, bármily becses törvényeket alkotott, nem elégíthette ki a vérmesebb reményeket. A már említetteken kívül a képviselőház legnevezetesebb tényeit ez évben a népszámlálás elrendelése, a botbüntetés és bilincs eltörlése iránti törvényjavaslat s a hirlapbélyeg beszüntetése képezték, melyet Tóth Kálmán inditványozott. Ezalatt a fiumei ügy is egy lépést haladt előre. A kiküldött regnicoláris deputátió az év folyamában több izben összejött, de mindannyiszor siker nélkül; juliusban Fiume s Horvátország képviselőinek igényei oly éles ellentétben álltak egymással, hogy közös megegyezéssel békés megoldás lehetetlen vala. Végre decemberben egy új, s már kielégítőbb provisoriumban történt megállapodás, mely szerint Fiume Magyarországhoz kapcsoltatik, kormányzót kap, kinek kineveztetését a magyar ministerelnök ellenjegyzi, Fiume közös ügyei a magyar országgyülésen tárgyaltatnak, Fiume autonom ügyeinek rendezése s a Horvátországnak teendő concessióknak meghatározása pedig későbbi egyezkedésre halasztatik. Fiumei ügy.

Mialatt az országgyülésen az ország regenerátiójára célzó törekvéseknek az ellenzék izgága oppositiójával kellett küzdeniök, a gyakorlati életben az ország oly A kiegyezés gyümölcsei.

Digitized by Google

virágzásnak s emelkedésnek indult, mely minden theoretikus argumentumnál inkább hirdeté a 67-iki kiegyezés áldásos voltát. Az európai államrendszerbe bevezetett önálló Magyarország mind nagyobb tért foglalt a világ elismerésében s a nagyhatalmak egymásután állítottak Pesten generál-consulátusokat. A magyar ministerelnökben, ki a királyt az év végén a suezi csatorna megnyitására kisérte, a világ az önálló Magyarország képviselőjét ismerte meg. S az ország ez önállóságát minden külső jeleknél hatályosabban bizonyítá az, hogy azon mélyenható kormányválság, mely Austriában az év végén beállott, Magyarországot illetetlenül hagyta. Az anyagi téren az általános jólét emelkedését bizonyítá a napszámnak majdnem amerikai progressióban történt növekedése, az, hogy mindenki, aki akart dolgozni, könnyű szerével tudott munkát találni s már egy heti munkájával lefizethette adóját. Az ország vasúthálózata két év alatt megkétszereztetett; s az új vasutak csekélyebb kamatbiztosítással építtettek, mint a régiek. A forgalom könnyitésére a kormány a vasuti tariffákat is lényegesen reformálta. Az anyagi emelkedésnek nyomai félreismerhetlenül meglátszottak az államháztartásban is. Az egyenes adók ugyan, hála az ellenzék izgatásainak, hanyagabbul fizettettek be, mint a többiek, de azért 1869-ben mégis 4 millióval emelkedtek. A fogyasztási adó jövedelme ez évben 2.300,000, a dohány 1.400,000, a bélyegek és illetékek dacára annak, hogy e tekintetben némi könnyítések hozattak be, 2.500,000, az államvagyon 1.700,000, a posta és távirda 500.000, a só 300,000 ft. többletet hoztak. A vámjövedelmek az év első tiz hónapjára 6.600,000 fttal voltak előirányozva, és hoztak 13.600,000 ftot. Ily módon nemcsak a bud-

Digitized by Google

getben előirányzott deficit be nem következett, de a honvédség felszerelésére tett költségek dacára az év végén $1^1/_2$ millió pénztári felesleg maradt. E jövedelememelkedés egyrészt a pénzügyi szolgálat rendezése s átalakításának eredménye vala, mely azt olcsóbbá tette az osztráknál, másrészt a nép adóképességének emelkedését tanusitá. És ez oly jelentékeny vala, hogy míg az osztrák monarchia államháztartásában évtizedek óta csak hirből ismerte az egyensúlyt, s folyvást deficitekkel küzdött, Lónyay, midőn az 1868-iki zárszámadásokat beterjeszté, constatálhatta, hogy mióta az ország pénzügyeinek kezelését átvette, Magyarország jövedelmei költségeit mindig fedezték. Érezhető volt már a megjavult pénzügyi helyzet hatása az ország hitelén is. A vasuti kölcsön kötvényei, melyek 1868-ban átlag 95-ön álltak, ez évben 106—110 fton keltek, s így miután a kölcsön kötvényei nem egyszerre, hanem a szükséghez képest értékesíttettek, a kölcsön is többet hozott, mint előirányozva volt, s az ország e cimen is 8 millióval többet vett be. Ily módon az 1869-iki kezelés is messze fölülhaladta a budget tételeit.

A pesti honvéd tanosztály.

Ezalatt az ország egyik legforróbb óhaját teljesülésbe látta menni. A honvédségbe sorozandó legénység csak a téli újoncozás által kerülvén be, a kormány a nyár folytán önkénytes toborzás útján alakított meg nehány szakaszt s számukra Pesten központi tanosztályt nyitott. Az ellenzék nagy része még mindig nem hagyott fel nemes törekvésével: a nemzeti haderőt depopularizálni. Ludwigh a Honban megzavarhatlan phlegmával kisebbítette a „közösügyes honvédeket"; Irányi megtagadta tőlök a nemzeti jelleget s a vidéki celebritások a legfurfangosabb koholmá-

Digitized by Google

nyokkal izgatták a népet a honvédségbe lépés ellen. E törekvéseket Ivánka Imre felszólalása nem volt képes ellensúlyozni. Jókai is eljött és kijelenté meggyőződését, hogy 300,000 nemzeti kokárdával jobban meg lehet védeni az országot, mint 800,000 szuronynyal, de a közönség nem tudott lépést tartani a költő fantáziájával, ki változatosság kedveért most önmagát parodizálta s nem szűnt meg súlyt fektetni a honvédség kifejlődésére. A pesti honvédtanosztály kellőleg begyakoroltatván, a király már a nyár folytán Budára jött, az alakuló hadsereget bölcsőjében megtekinteni. Rájok bízta a királyi palota őrizetét, s szemlét tartott felettök, melynek végén teljes megelégedését nyilvánitá. A nemzet ünnepnapjai közé sorozta azt, melyen a koronás király először tartott szemlét a magyar honvédség felett s megvetéssel nézte azon ellenzékiek taktikáját, kik azelőtt a honvédség elhanyagolásával vádolták a kormányt, most pedig szemrehányást tettek a királynak, hogy miért foglalkozik annyit a katonasággal.

A kormány azonban határozottan haladt előre. Az újoncozási törvény legénységet hozván a honvédség számára, decemberben megjelentek az első tömeges tiszti kinevezések. Az egyetemen rendes katonai tanfolyam nyittatott. És most, midőn már alakulóban volt a hadsereg, melyet a nemzet kitartása hozott létre és ereje volt fenntartandó, eljött Magyarország első hölgye, a szép királyné, ki megszokta részt venni a nemzet minden örömében, hogy jó példával járjon elő az ország asszonyainak. A budai honvéd-zászlóalj lobogójára a királyné himezte a zászlószalagot, mely jelenlétében a zászlószentelés alkalmával rá feltűze-

Honvéd-zászlószentelések.

Digitized by Google

tett. Az ország asszonyai siettek a szép példát követni, egymást érték a honvéd-zászlószentelések s egész Magyarországon ajakról ajakra szállt szent fogadáskép a jelszó, melyet a királyné keze hímzett a honvédek zászlajára: „Királyért s hazáért!“ 1869. dec.

Digitized by Google

IX

1870. jan. Midőn a képviselőház 1870. januárban az újévi szünidők után üléseit ismét megkezdé, első teendője a folyó évi budget megállapítása volt. A kormány által beterjesztett költségvetés jóval nagyobb volt a múlt évinél. De a kiadások szaporodása mind hasznos beruházás vala. Igy az 1868. évhez képest a honvédelmi szak költségelőirányzata nőtt 4 millióval, a közlekedésié 2, a kereskedelmié 3, az igazságügyié 1, Horvátországé ½ millióval, a tanügyié 800,000 fttal. Ezzel arányban állt a jövedelmi előirányzat növekedése is. 1869-ben 2.300,000 fttal volt nagyobb a tiszta jövedelem mint 68-ban. 1870-re a kormány, tekintettel azon gyors anyagi emelkedésre, mely minden téren nyílvánult, 6 millió szaporodást vett fel. Ennek dacára vagy 7 millió hiány előirányoztatott. Az országgyülés, midőn számos egyes tételeket felemelt, még 1.200,000 fttal szaporítá a költségeket s így a budgettörvény vagy 8 millió deficitet helyzett kilátásba, s annak fedezésére feljogosítá a kormányt kamatozó kincstári utalványok kiadására. Utóbb az ülésszak vége felé a kiadások még növeltettek. Az igazságügyér a megszaporított bírói hivatalokra s a közoktatásügyér jelentékeny póthiteleket kaptak, s midőn a háború kitört, a törvényhozás öt millió póthitelt szavazott meg a honvédek felszerelésére, minek folytán 1870.

Költségvetés 1870-re.

Digitized by Google

augustusban az ez évre engedélyezett rendes és rendkivüli költségek s póthitelek 199.099,501 ftra rugtak, 184.332,859 ft fedezettel s így 14.766,642 ft hiánynyal. E hiány, tekintve az eddigi évek kedvező eredményét, nagy volt, — de még ez is az ország emelkedése mellett bizonyított. A több kiadás a kormányzat azon szakaiban nyilatkozott, melyekben égető volt a reformok, az alkotás szüksége, s legnagyobb tétele oly maradandó beruházás volt a nemzeti hadsereg emelésére, mely az ország biztosságának növelése által bőven ellensúlyoztatott. És pedig maga a képviselőház emelte fel a kormány budgetjének számos tételét, gyakran ellenzéki indítványok folytán, mert bízott benne, hogy a nemzet megbírja a szaporodott kiadásokat, s hogy a jövedelem folytonos emelkedése az adók emelkedése nélkül csakhamar helyre fogja ütni azon csorbát, mely csupa hasznos költségek kedveért az egyensúly addig épen tartott elvén üttetett.

Majd három hónapig tartott a vita a költségvetés felett. Az ellenzék felhasználta azt mindenre, ami céljai s eszközei keretébe beillett, az államjogi kérdések helytelen felmelegítésére úgy, mint a személyes pártgyűlölet kielégítésére. E tekintetben a törvényhozás ezen ülésszaka is bizonyítá, mily kevésbe veszi az ellenzék az ország pénzét, a törvényhozás idejét s mások becsületét, midőn ezeket saját céljai érdekében kizsákmányolhatja.

A közlekedési ministerium lelke, mint általánosan tudva vala, Hollán Ernő államtitkár volt. Gr. Mikó tudományánál és nagy politikai képességeinél fogva teljesen megfelelt állása igényeinek, de azon teendőkben, melyek részletes szakismeretet, fárasztó munkát s minden apróságra kiterjedő figyelmet igényeltek, már

Hollán Ernő.

Digitized by Google

hajlott kora és gyönge egészsége folytán is támogatásra szorult. Igy lett Hollán Mikó jobb keze; egyike a kormány legtehetségesebb, legszakértőbb s legbecsületesb hivatalnokainak. S hogy az volt, afelett senki sem kételkedett, főkép a van Mons belga bankárház esete után. Hollán állásának egyik, személyére nézve kellemetlen következése volt, hogy számos egyéni érdekkel jött összeütközésbe. A vállalkozások és szédelgés ama lázas korában neki az állam érdekeit kelle védelmeznie, s minden csúffá lett spekuláns, minden elégületlen vállalkozó benne látta legnagyobb ellenségét. A gyűlölet, főkép a megsértett üzéreké, nem szokta elleneit kimélni; s magához illő eszközt választott a boszúra: a rágalmat. Kávéházakban, kocsmákban, utcákon különféle általános és homályos híreket terjesztettek felőle. S most januárban Simonyi Ernő felszedte magába az utcai pletykákat és a közlekedési ministerium budgetjének tárgyalásakor Hollánt a déli vasút-társaságnak az állam rovására protegálásával gyanusítá, maga is bevallva, hogy vádjainak egyetlen alapja a korcsma és piac pletykája. Hollán oly modorban felelt e méltatlan vádakra, mely maga fényesen bizonyítá azok semmiségét. Minden személyes érzékenykedés nélkül, stoikus önmegtagadással, hidegen megcáfolta Simonyi sophismáit. Felszólalása megszégyenité ellenfeleit. Mikó sarokba szorítá őket, midőn vizsgálatot igért az ügyben rendelni s felhítta a vádló képviselőt és társait, hogy adják be vádjaikat és legyenek jelen a vizsgálaton. A budget befejezése után az ügy ismét szőnyegre került. Majd két hónap telt el Simonyi első fellépése óta, és senki egy sornyi concrét váddal nem tudott előállni az államtitkár ellen. Ez azonban nem gátolta Tisza Kálmánt, hogy meg-

Digitized by Google

irígyelve Simonyi dicsőségét, indítványnyal ne lépjen fel, melyben parlamenti vizsgálatot kért Hollán ellen. Ily körülmények közt, midőn ismételt felhívás dacára heteken át senki egy szónyi concrét vádat nem tudott felhozni, ez indítvány elfogadása bizalmatlansági szavazat lett volna a kormány s méltatlan sértés a gyanúsított becsülete ellen. A ház Hollán kívánata ellenére az indítványt elveté, s a közönségben azon tiszteletthez, melylyel Hollán képességei s jelleme iránt viseltetett, most azon rokonszenv is járult, mely a méltatlanul üldözöttet kitünteté. Visszataszító látványt nyújtott a napokig tartó vita, melyben az ellenzék azon ürügy alatt, hogy alkalmat akar adni Hollánnak saját tisztázására, őt alacsony gyanúsításokkal illette, s végre is névszerinti szavazással kellett eldönteni a kérdést, ha valjon akar-e a törvényhozás könnyelmű játékot űzni másnak becsületével vagy nem.

Államszámvevőszék.

Ezalatt a kormány előkészíté a megyei törvényjavaslatot s Horvát Boldizsár egy sereg javaslatot terjesztett a törvényhozás elé, az igazságügyi reform érdekében. Mindezek előtt azonban a képviselőház az államháztartási ügygyel szorosan összefüggő számvevőszék kérdését intézte el. Az 1867. évre Lónyay a bécsi állami számszékkel egyezkedett a számadások vitelére. 1868 elején átvette azt a bécsi legfőbb számszéktől s minden ministerium kebelében külön számviteli osztályt szervezett. Ez csak átmeneti intézkedés volt és lehetett, mert a számviteli ügy elforgácsolása s az egyes ministerek alá való rendelése nem felelhetett meg a számviteli s ellenőrzői feladat igényeinek. Lónyay tehát törvényjavaslatot nyújtott be a háznak, mely egy a ministeriumtól független, önálló államszámvevőszék felállítását rendelte el. A tör-

Digitized by Google

vénynyé lett javaslat értelmében a számvevőszék elnökét az országgyülés három jelöltje közől a király nevezi ki; az elnök személyes felelősségre van kötelezve s a képviselőház többségének határozatára vád alá fogható. E kérdésben a képviselőház először jött összeütközésbe a felsőházzal. A képviselőház által elfogadott törvényjavaslat ugyanis azt mondta, hogy a képviselőház választja meg a három elnöki kandidátust. Midőn e javaslat a felsőház elé került, ez oly értelemben változtatta meg, hogy az országgyülés mindkét háza kandidálja az elnököt. Nyílt beavatkozás volt ez az alsóház jogába, s azonfelül ellenkezett a parlamenti kormány alapelveivel, midőn a felsőháznak kezdeményezési jogot adott. A képviselőház márc. 31-én elveté a főrendek módosítását. A felsőház azonban makacsul kivánata mellett maradt, kész inkább meghiúsítani a számszék létrejövetelét, mintsem jogosulatlan igényeiről lemondani. Végre a második izenetváltás után a képviselőház, nehogy az államszámszéket lehetlenné tegye, elfogadta a főrendek módosítását. A törvény szentesíttetett, junius 25-kén a képviselőház három jelöltet választott, első helyen Gajzágó Salamont, mely kandidátióhoz a felsőház is hozzájárult. Julius elején Gajzágó Salamon kineveztetett a számvevőszék elnökévé s hozzálátott szervezéséhez.

Lónyay Bécsbemenetele. 1870. máj.

Ez ügy még nem vala befejezve, midőn Magyarországot, bár csak ideiglenesen, súlyos veszteség érte Lónyay távozása által, kit az uralkodó bizalma a b. Becke halála által megürült közös pénzügyéri állás betöltésére Bécsbe hítt. Lónyaynak kiváló része volt a 67-ki kiegyezésben. Deák készíté elő a tért, tette hajlandóvá királyt és nemzetet a békére, adta meg a kiegyenlítés alapeszméit, s mindvégig tettlegesen támo-

Digitized by Google

gatta létrejövetelét; a gyakorlati élet apró s nagy nehézségeinek elhárítása, az eszmék bevezetése a praktikus életbe s főkép az udvar és Austria megnyerése Andrásy és Lónyay műve valának. Deák és Andrásy az államjogi, Lónyay a pénzügyi kiegyezés megalkotója volt. Amennyiben egyes férfiak hozzájárulhatnak nagy események megalkotásához, e három férfiúé a 67. évnek érdeme. S a feladat, mely Lónyaynak jutott, nem volt csekélyebb a másiknál. Az államadósság pénzügyi kérdése mérgesítette el 48-ban a viszonyokat Pest és Bécs közt, s a pénzügyi kiegyezés Magyarország és Austria közt 67-ben is a legfáradságosabb, legtöbb kitartást, éles elmét igénylő feladat vala. Minden lépten nyomon küzdeni kellett itt, s nem az idő által megcáfolt előítéletekkel, hanem rideg érdekekkel. Lónyaynak ez sikerült. A magyar ellenzék ugyan terhesnek állítá a kiegyenlítést, de Austria nem szünő panaszai, mely magát tartá túlterheltnek, bizonyíták, hogy Lónyay a kiegyezés minden stádiumában győzelemre vezette Magyarország érdekeit. Lónyay 1867-ben még nem volt nagy financier. Nem volt alkalma képességei kifejtésére. De teljes mértékben bírt a szükséges tulajdonokkal. Sok és alapos nemzetgazdasági ismeretekkel bámulatos munkaerő, az óvatossággal bátorság, a gyors feltalálással diplomatiai ügyesség és simaság s mély emberismeret párosultak benne. Lónyay erős kezét, ruganyos elméjét s szívós természetét 67-ben ki sem pótolhatta volna. Ép oly gondviselésszerű embere volt Magyarországnak, mint Andrásy. Bírt a tehetség azon hajlékonyságával s fejlődési képességével, mely nem magában, hanem csak a körülményekben bir határral, s napról napra szemlátomást nőtt a munka, nehézségek és fáradalmak közepette.

Digitized by Google

Csakhamar általános elismerésre vergődött. Az osztrákok tisztelték tehetségeit, de féltek tőle, mert veszedelmesebb ellenfelök az alkudozásban nem volt, és saját pénzügyministeröket, a jeles Brestlt éveken át azzal vádolták, hogy játékszerül szolgál a magyar pénzügyér kezében. A pénzvilágba Lónyay respektust öntött Magyarország iránt. Mint államférfinak, a parlamentben ereje az erős akaratban, az eszközök feltalálásában való leleményességében, mint szónoknak azon biztosságban rejlett, melylyel tárgyán, hallgatóin, sőt ellenfelein is uralkodni tud. A szónoklat segédeszközeit elveté. Gyakran beszélt pongyolán, soha cothurnusban s csak néha emelkedett, de akkor sem a páthosz fokára; s csak akkor, midőn a politikai meggyőződés kifejezésének szüksége akarata ellen erőt vett frázisoktól irtózó természetén. Beszéde mindig tömör, telve tényekkel, számokkal, melyek erejével ellenfeleit lesújtja. Sohsem szólt hatás nélkül. Május 21-kén tartá a képviselőházban búcsúbeszédét. A legnagyobb szabású pénzügyi beszéd volt ez, mely a magyar parlamentben tartatott. Kilenc kötetben bemutatá a háznak az adóreform-enquétek munkálatait, visszapillantást vetett a múlt évek pénzügyi kezelésére s a törvényhozást lelkiismeretességre, takarékosságra buzdítá a jövőre. Lónyay büszkén constatálhatta, hogy az osztrák-magyar monarchiában, mely évtizedek óta a deficitekből ki nem lábolt, neki sikerült három éven át az állam pénzügyeit az egyensúly elvének szigorú fenntartása mellett vezetnie. Austria örült, midőn e férfiút megválni látta a magyar pénzügyi tárcától, ki Magyarország érdekeinek mindig diadalmas képviselője vala, a baloldal örült midőn e félelmes ellenféltől megszabadult, de épen ez mutatta, mily nagy volt a veszte-

Digitized by Google

ség, melyet távozása által Magyarország s a kormány szenvedett.

Sorsjegy-kölcsön.

Utolsó nagy pénzügyi művelete Lónyaynak azon 24 milliónyi sorsjegykölcsön megvalósítása volt, melyet a képviselőház a főváros emelésére megszavazott. Budapest népessége a kiegyenlítés óta amerikai progressióban szaporodott s vele arányban nőtt a forgalom és vállalkozási szellem. Hogy azonban az ország méltó fővárosává s majdan világvárossá lehessen, mivé azt a kereskedés előbb utóbb teendi, két tekintetben az ország támogatására volt szüksége. Biztosíttatnia kellett a Duna kiöntései ellen, s oly közlekedési eszközöket nyernie, melyek arányban álljanak forgalma növekedésével. Ez okból a kormány a törvényhozás beleegyezésével 24 milliónyi kölcsönt kötött, melyből a lánchíd megváltása, a Dunának Budapest körül szabályozása, 1—2 új híd s Pesten főközlekedési vonalok nyitása legyen fedezendő. Ugyane törvény a fővárosi közmunkák tanácsát állítá fel, melybe 9 tagot a kormány, 9-et Budapest nevez, s mely Pest szépítése s kifejlődése érdekében legfelsőbb hatóság legyen építkezési ügyekben. A kölcsön tetemes felüljegyzéssel íratott alá, s juniusban már kineveztetett a közmunka-tanács, hogy tevékenységét megkezdje.

Megye-reform.

Az ülésszak legfontosabb törvényhozási tényét azonban a törvényhatósági reform képezte. A 48-iki törvényhozás, midőn az alkotmánynak az addigiaknál szilárdabb garanciákat nyújtott, midőn a sajtót szabaddá s a kormányt függetlenné s parlamentárissá tette, a megyét eo ipso megfosztá 48 előtti hatáskörének javától. Nem volt érkezése a megyerendszert a megváltozott szükségekhez képest reformálni, de belátva a gyökeres átalakítás szükségét, utasítá a kor-

Digitized by Google

mányt, nyujtson be a jövő törvényhozásnak javaslatot, mikép lehetne a megyei rendszert a parlamenti kormánynyal öszhangzásba hozni. A bekövetkezett háború, s az absolutismus, mely annak nyomába lépett, lehetlenné tették két évtizeden át ez utasítás megtartását. Most azonban a reform nem volt tovább halasztható, mert minden újításnak, belintézményeink minden korszerű reformjának előfeltétele a közigazgatás reformja vala. A kormánynak, mint ilyennek nem volt érdekében a megyerendezést sürgetni, mert a megyék öthatnak kivételével megfeleltek törvényes kötelességöknek s híven végrehajták a kormány rendeleteit; de a közönség, mely rendet és biztosságot kivánt a közigazgatásban, sürgetőleg követelte a visszaélésekkel telt s elavult megyerendszer átalakítását, mely naponként tehetetlennek bizonyítá magát a közigazgatás legelemibb szükségeinek megfelelni. Azon póthitel, melyet a ház ez évben is kénytelen volt a királyi biztosságnak megszavazni, hogy a közbátorságot az alföldön helyreállítsa, ékesszóló bizonyítványa volt a régi megyerendszer élhetetlenségének.

A törvényjavaslat, melyet a kormány benyújtott, s mely csekély változtatásokkal törvénynyé lett, elvül tűzte ki magának a helyhatóságok jogkörét annyira kiterjeszteni, amennyire az egy erős parlamenti kormány exegentiáival megegyeztethető, s ez elvből kiindulva megadta a helyhatóságoknak — megyéknek és városoknak Budapest kivételével, melynek szervezése külön törvénynek tartatott fenn, — a teljes önkormányzat jogát hatósági ügyekben, s felruházta őket az állami kormányzat kizáró közvetítésével. Amabból folyt, hogy a megye statutumokat alkothat, s azt saját közegei által végrehajtatja, hogy tisztviselőit maga választja,

Digitized by Google

költségvetését maga állapítja meg, az árva- és gyámhatóságot gyakorolja, a kormánynyal közvetlen érintkezésben áll stb. Ehez járul, hogy a megye őrködik a községek autonomiája felett, rendelkezik a községi tisztviselőkkel s gyakorolja a felügyeleti jogot felettök. Az utóbbiból következik, hogy a kormánynak a közigazgatás vitelére a megye tisztviselőin kivül saját közegek nem állnak rendelkezésére. A megyei administratió feje az alispán; a tisztek, kik 6 évre választatnak, minden általok okozott kárért személyes felelősséggel tartoznak. A kormány tehát a decentralisátió mezején elment a legszélső határig, melyet a 48-iki alkotmány szelleme megengedett. Az ily nagy hatáskörrel felruházott megye jogait a megyei bizottmányok gyakorolják. Tagjaik számát a törvény, aránylag a külföldi municipális hatóságokéhoz, roppant nagyra szabja, megállapítván minimumnak városokban 48, megyében 120, maximumnak városokban 400, megyékben 600 tagot. A bizottmány felerészben a helyhatóság legtöbb adót fizető polgáraiból, fele részben választott tagokból áll, kiknek activ és passiv választóképességére nézve a képviselői aktiv választó képesség irányadó. A bizottmány azon tagjai, kik valamely törvényellenes végzéshez szavazatokkal járulnak, részvétökért felelősek. E bizottmány és tisztviselői kar mellett a kormány egyetlen képviselője a főispán, ki ellenőrzi a kormányzatot, s a tiszt-kijelölés jogát gyakorolja. E passiv jogkörből a főispán csak akkor léphet ki, ha a helyhatóság törvényes kötelességét nem teljesíti, s ekkor közvetlenül rendelkezhetik a megye vagy város tiszteivel, kiket az alispán s polgármester kivételével fel is függeszthet hivataluktól; de amint a szükséges rendeletet végrehajtotta, hatósága rögtön megszü-

Digitized by Google

nik. A főispán jogai tehát a régiek maradtak, s e törvény csak abban tett változtatást, hogy azon esetekben, melyekben az addigi alkotmányos praxis szerint királyi biztos küldetett a megyére, ennek teendőit a főispánra ruházta; de másrészt, ellentétben a múlttal, elrendelte, hogy amint a főispán végrehajtotta a szóban forgó rendeletet, a megye eo ipso rögtön visszalép ismét jogaiba. De nemcsak az országos és önkormányzat tekintetében szabályzá e törvény a megye jogait Európában hallatlan bőkezűséggel, nemcsak biztosította azokat törvény által, ami előbb nem igy volt, de a hajdani vis inertiae tekintetében is meghagyta régi jogait. A törvény ugyanis nyíltan jogot ád a megyének hogy országos ügyeket tárgyalhat s bennök petitionálhat, hogy a kormányrendeleteket vita, sőt felírás tárgyává teheti, és csak akkor köteles valamely rendeletet végrehajtani, ha azt a kormány felírások dacára harmadszor is megparancsolja.

A modern állameszmék barátai, a valódi szabadelvűek, kik szabadságot rend nélkül nem ismernek, nem lehettek megelégedve e törvénynyel. Azon mód, melyen a „megyét az alkotmány keretébe beilleszté“ — nem vette eléggé figyelembe a parlamenti rendszer követelményeit. A javaslat többet hozott át a múltból, mint kellett volna, s a vis inertiae visszaállítása által oly tért nyitott meg a megyék előtt, melyre a példa bizonyítá, hogy előszeretettel lépnek, s melyen szereplésöket mindig a közigazgatás érdekei bánták meg. A megye jogainak kiszabásában úgy, mint a bizottmány megalakításában a kormány túlságosan ragaszkodott a 47-es megye traditióihoz, ez aristokratikus elemekből álló institutióhoz, mely a szabadelvű

Digitized by Google

haladásnak és erős kormánynak természeténél fogva, elvi ellensége vala.

Úgy a demokratia hívei, mint egy életerős kormányzat barátai elégedetlenek valának a kormány javaslatával, de nem emelhettek szót ellene, midőn e javaslat az ellenzék által épen azon pontjaiban támadtatott meg, melyek annak, bár mérsékelt előnyeit képezték. Mert bekövetkezett az, amit a 48-iki törvényhozók meg sem álmodtak, hogy utódaiknak húsz évvel utóbb a parlamentáris rendszert egy megyei reaktió támadása ellenében kellend megvédeniök.

S e reaktionárius politikának, mely a 48 év legbecsesebb vívmányát, a parlamenti rendszert alapjaiban megtámadta, az ellenzék tette magát hordozójává. Május elején kiosztattak a képviselők közt a megyei s községi szervezésről szóló törvényjavaslatok. Midőn máj. 21-én a javaslatoknak osztálytárgyalásokra utasítása volt szőnyegen, Tisza Kálmán azok tárgyalását az őszi ülésszakra halasztatni indítványozta. Azon két napi elkeseredett vita, mely ez előzetes kérdés felett kifejlett, előízéül szolgálhatott a későbbi tanácskozásoknak, s félreérthetlenül hirdeté, amit a sajtó polemiáiból már tudott a világ, hogy az ellenzék a megyei ügyet nemcsak a kormány, hanem a parlamenti rendszer megbuktatására is fel akarja használni. És midőn junius 25-kén a központi bizottmány beadta jelentését, b. Simonyi Lajos a baloldal részéről ennek tárgyalását őszre halasztatni kivánta, a szélsőbal pedig azt indítványozta, hogy a javaslat vettessék el, s a kormány utasíttassék másnak készítésére. Az ellenzéknek a reformok iránti előszeretete tehát most is csak abban nyílvánult, hogy a megye-reformot is lehetőleg halasztani igyekezett. Szerencsére azonban ezen, az ország

Digitized by Google

életkérdései iránt érzékkel nem bíró ellenzék kisebbségben vala, s a képviselőház junius 30-kán megkezdé a vitát, mely több hét múlva a javaslat elfogadásával végződött.

E vitában a balololdal tekintet nélkül felhasznált minden eszközt, szövetkezett mindazon elemekkel, melyek a kormánynak ellenségei valának, de hiába. Ghyczy hirdette, hogy e törvény „megsemmisíti a megyei önkormányzatot és helyébe merev centralisátiót állít fel", panaszolták, hogy a kormány „sírt ás a hazának" ugyanazon törvény által, melyről Tóth Vilmos a ház tapsai közt Kossuth 48-iki előterjesztéseivel bizonyitá, hogy decentralisátió dolgában hasonlíthatlanul túlment még Kossuth akkori megyei követelésein is. Reaktióval vádolta a kormányt azon baloldal, mely minden aristokratikus előitélet fészkét, a megyét, védelmezte a feltámadt 48-ki kormányforma ellen. Érezvén kisebbségét, kérvényeket gyártatott vidéken s keresztvonással alájegyzett államférfiak nézeteit állítá szembe a Deákok és Eötvösök meggyőződésével. A baloldalban a megyei érzék az állam rovására, — s ez a nagy különbség, mely a 47-es táblabírói elemet a 48-as modern szellemű Magyarországtól elválasztja, annyira ki volt fejlődve, hogy az állam legfontosabb érdekeit nyíltan alárendelte az elavult megyerendszer érdekeinek. Midőn a megyerendezés törvénynyé lett, az ellenzék egy része azt akarta, hogy a baloldal ne vegyen részt ezentúl a megyei önkormányzatban, de a többség a részvétel mellett vala, hogy pártja érdekeit a megyén is előmozdíthassa. És kiadatott a jelszó: az új megyét is felhasználni a párt érdekében, a közigazgatás, a rend, a törvényesség rovására. Ez ügyben sem hiányoztak pedig ékesszóló jelenségek, melyek figyel-

Digitized by Google

meztethették a baloldalt, miszerint megyei politikája Magyarország egységét, lételének alapelveit támadja meg. A nemzetiségi túlzók a legextravagansabb decentralisátió mellett küzdöttek, mely az állam fogalmát majdnem puszta formalitássá devalválta volna s Mocsonyi Sándor hosszú beszédben támadta meg a javaslatot, mint olyat, mely a magyar nemzet supremátiája érdekében készült. Az igaz, hogy az ő álláspontjáról, beszéde jobb és gondolatokban gazdagabb volt, mint Tisza velőtlen szószaporítása, de igaz az is, hogy leplezetlenül feltárta a nemzetiségek decomponáló politikáját. És a magát mindenekfelett magyarnak hirdető ellenzék zajos tapsokkal kisérte Mocsonyi beszédét, lapjai napokon át dythirambokat zengtek a „magyar faj supremátiája“ ellen küzdő románnak, s ugyanazok, kik Deákot, Andrásyt, Eötvöst hazaárulással vádolták, Mocsonyi Sándort kikiáltották „magyar szellemű hazafinak, a szabadság bajnokának!“

Határőrvidék.

Az ellenzék politikájának nemzetellenes voltát ez ülésszak alatt a határőrvidék kérdésében követett eljárása is bizonyítá. A kiegyenlitési törvény szerint minden változás, mely Magyarország s Austria tényleges területi s népesedési viszonyaiban beáll, azon aránynak változását vonandja maga után, melyben a két fél a közös költségek fedezéséhez járul. A törvény értelmében tehát világos volt, hogy ha Magyarország területe s népessége növekszik, növekednie kell a quotának is. Ez bekövetkezett most, midőn a határőrvidék polgárositása s a magyar koronához visszacsatolása munkába vétetett. A kormány mindenekelőtt az osztrák kormánynyal volt kénytelen a quota felemelésére nézve egyességre lépni. Ez temérdek nehézséget okozott, mert az osztrák ministerek nemcsak

Digitized by Google

a közösügyi, hanem az államadóssági járulék felemelését is kivánták, melyet a törvény nyiltan változatlannak rendelt. Végre sikerült az osztrák kormány ellenállását legyőzni. Nagyobb nehézségek támadtak magában a Határőrvidéken a polgárositás ellen. Az egész tiszti osztály, mely a tartomány katonai szervezete mellett valódi pasamódra uralkodott s a katonai fegyelem segélyével vezette az administrátiót, saját uralkodását, kényelmes existentiáját látta fenyegetve a tartomány polgárositása által. A katonai testületi szellem, szövetkezve az osztályérdekkel, ez elemeket halálos ellenségévé tette a polgárositásnak, és a magyar kormánynak, mely annak keresztülvitelére vállalkozott. S mialatt a szerb congressus politikai testületnek nyilvánitá magát, és a délszlávság közt folytonos gyüjtések történtek a dalmát lázadás támogatására, melyek a népnek a lázadók iránti rokonszenvét bizonyíták, a határőrvidéken lelkiismeretlen agitatió dúlt a polgárositás rendszabálya s a magyar kormány ellen, s egymásután támadtak és érkeztek a petitiók, melyekben a nép, nem tudva mit kér, kérte, hogy a polgári szabadság s jó közigazgatás áldásai tartassanak távol fejétől. A baloldal 1867-ben elismerte, hogy a határőrvidék a quota megállapitásakor a magyar korona területébe be nem számittatott, hogy tehát visszacsatolása a quotát alterálni fogja, s akkor egy határozati javaslatot indítványozott, mely épen ezt vette kiindulási pontul, s melyet a ház egyhangúlag el is fogadott. De e ténynek 67-ben elismerése az ellenzéket 70-ben nem gátolhatta, hogy a quota felemelését is fegyverül ne használja a kormány ellen. Megtagadta s küzdött a felemelés ellen, s eként a katonai cliquehez, mely a Határőrvidéken a polgárositás ellen lázított, s az osz-

Digitized by Google

trákokhoz, kik nem érték be a quota felemelésével, a hazafias ellenzék is járult, a centralista bécsi s nemzetiségi elemek tapsai közt szaporítván azon nehézségeket, melyekkel a kormánynak küzdenie kellett, midőn egy szép országot a szabadságnak, civilisatiónak s a magyar koronának visszahódított.

A honvédség fejlődése.

Minden lépten nyomon gátoltatva, akadályoztatva, a kormánynak minden lépésnyi tért a haladás mezején ki kellett küzdenie az ellenzék ellen. Tette nem szűnő erélylyel s kitartását és munkásságát siker koronázta, mint ezt a honvédség ügyének gyors fejlődése ez idő alatt is bizonyítá. A honvédelmi ministerium Andrásy és Kerkápolyi vezetése alatt zajtalanul, de buzgón működött. Az év elején már 60,000 szuronyos fegyver volt a honvédség kezében, a Werndl-féle hátultöltőkből, melyek jobbak a közös hadsereg Wenzl-féle puskáinál. Kerkápolyinak sikerült minden fegyverdarabot 3 fttal olcsóbban szerezni meg, mint azt a közös hadsereg kapta, s a Werndl-gyár kötelezte magát oly fegyvergyárt állítani Magyarországon, mely hetenként 1000 puskát készítsen. Az ellenzék mindent megtámadott, ami a ministerium ügyviteléből nyilvánosságra jutott. A Hon valódi kereszteshadat indított a ministerium ellen, amiért az a Harapat-céggel szerződött a honvédség ruházására, pedig e cég olcsóbban dolgozott a többi concurrenseknél, s kötelezte magát 50 lóerővel dolgozó posztógyár állítására. Azonfelül a ministerium még egy vászongyár felállítását is biztositá a honvédség szükségletei számára, s mindezen gyárakat az országnak egy fillérnyi költsége nélkül. A központon nagy mennyiségben készültek a katonai térképek, a vidéken minden kerületben felállíttatott egy-egy tisztképző iskola s minden zászlóalj

Digitized by Google

székhelyén kaszárnyák emeltettek a legénység elszállásolására. Ez évi januárig már 28,000 tartalékos katona lépett a közös seregből a honvédségbe s márciusban a sereg 68,980 főre emelkedett, 906 tiszttel és 6% utászszal, mi igen kedvező arány egy sereg hadképességére nézve. Az öt millió póthitel folytán pedig, melyet a törvényhozás a nyáron a felszerelésre megszavazott, augustusban a honvédség száma már 130 ezer főre volt menendő.

A honvédség e gyors, minden várakozást meghaladó fejlődésével szemben a közönség már visszatetszéssel fordult el az ellenzék taktikájától, mely ez ügyet lelkiismeretlenül kizsákmányolta, s a honvédség kérdése már nem volt haszonnal felhasználható a kormány depopularizátiójára. A honvédelmi budget feletti vitában az ellenzék nagy vereséget szenvedett. Kerkápolyi eltipró ékesszólásával tönkreverte, s a baloldal annyira kénytelen volt hátrálni, hogy egyik kedvenc napi foglalkozását, a honvédségi intézmény elleni izgatást nyiltan meg kellett tagadnia. Keresett tehát magának egy e tárgygyal rokonságban álló themát, melylyel a kormány által kivítt nagy erkölcsi diadalt leszállítsa és saját megrendült hitelét némileg megszilárdítsa. Talált is ilyet, s ismét inditványnyal lépett fel a 48-iki honvédek rokkantjai, özvegyei s árvái nyugdijazása iránt. Nem gondolta meg, hogy inditványának elfogadása annyi lett volna, mint egy gyászos múlt tévedéseit kiméletlenül szemébe dobni azon királynak, ki e múlttal való teljes szakitását a nemzet lelkesült tapsai közt oly nemesen manifestálta, s nem törődött vele, hogy a 48-iki szerb, román lázadók az „ország“ pénzéből magoknak is ugyanezt követelnék, amit siettek is megtenni. Napokig tartó kemény vita

Digitized by Google

fejlődött ki e tárgy felett. Tisza Kálmán ismét kitűntette magát. Végigrágódva más szónokok beszédein, miben ő az ellenérvek cáfolatát vélte feltalálni, tartott egy oly beszédet, melyben a politikai őszinteség s államférfiui belátás hiányát busásan pótolta a malitia, a sofismák végtelen serege, támogatva a gyanúsitások tartalékhada által. Pulszky egy jeles beszédben fejtegette a demokratikus népek eljárási módját ily kérdésekben, ellentétben az aristokratikus felfogással. Végre Andrásy egy roppant hatású beszédben megcáfolta a baloldal minden argumentumait, s kimondá elvül, hogy nem országos adóból, tehát a nép kényszerített, hanem egyesek önkénytes adakozásából kivánja a honvédeket segélyeztetni. Le is tett egy ívet, melyen maga 10,000 fttal nyitotta meg az adakozást. József főhg, a honvédség főparancsnoka 20,000, Lónyay ötezer, s mások oly összegekkel járultak hozzá, hogy nehány hét mulva ez adakozások a 110,000 ftot meghaladták s ma a honvédsegélyző egylet alaptőkéje már 400,000 ftra rúg. A baloldal veresége e kérdésben is teljes volt. A népszerűség díját, melynek kedveért lábbal tapodott minden tekintetet, a többség nyerte el előle, s a közönség tudott distingválni azok közt, kik önzsebökből nagylelkűen hozzájárultak a honvédsegélyzéshez, s azok közt, kik azt az ország zsebéből akarták tenni, csak hogy popularitásukat növeljék, nem gondolva meg e rendszabály kellemetlen, sőt veszélyes következményeit.

Önkénytes honvéd-segélyzés.

De mind e fellépések, melyekkel az ellenzék egyenesen az ország érdekeit veszélyezteté, természetes következményei valának azon alapnak, melyet elfoglalt. A kiegyenlités megoldott kérdésének alapján e pártok létezésök egyetlen kulcsát abban látták, ha

Az ellenzék eljárása.

Digitized by Google

minden áron opponálnak a többségnek és kormánynak. A baloldalt a tények logikája önként, sokakat akaratuk ellenére ragadott tovább e lejtőn, mely amily meddő volt rájok, oly káros az országra nézve. Ehez járult, hogy e meddő törekvések sikertelensége elkeseredést szült, s az ellenzék annál szenvedélyesebben támadta meg a kormányt, minél inkább érezte saját tehetetlenségét. A szélsőbal következetesen haladt tovább az absurdumok megkezdett pályáján, el is fogadva, nem is az alkotmányos alapot. Elveté a budgetet, elveté a civillistát s elvetett mindent, amit a többség kivánt. Kossuth ugyan írt még epistolákat, de levelei már elhangzottak s alig költöttek több figyelmet egy sikerült vezércikknél. Egyátaljában, a szélsőbal nem az volt többé, ami a múlt országgyülésen. Akkor egy dühös had, mely forradalomra vezetett volna, s azt talán akarta is, most egy tehetetlen fraktió, melynek élén Irányi Európa első emberének tartá magát és Simonyi Ernő, Magyarország legunalmasabb szószátyárja, iszonytató terjedelmű lapos diktiókkal kétségbeejté a hallgatóság türelmét. Kossuth babérain e párt addig rágódott, míg végre azokat meglehetősen felemésztette, s a közönség nem többé aggodalommal, hanem ásítva fordult el a Madarászok padjaitól.

Tehetetlenség, üres szószaporítás és unalmasság dolgában a balközép sem maradt hátra a szélbal mögött, de nagyobb száma s az intelligentia és míveltség kedvezőbb arányánál fogva nagyobb szerepet játszott a törvényhozásban. Igaz ugyan, hogy a benső ellenmondások e párt politikájában mind érezhetőbbekké váltak, de Tisza hatalomvágyó, elkeseredett uralkodása, a pártvezér eszmeszegénysége dacára még össze tudta a pártot tartani. Eljárása nem változott.

Digitized by Google

Amint a nemzetiségek minden alkalommal belerántották a vitába a nemzetiségi ügyet, úgy a baloldal is híven parodizálta Catot, minduntalan elővezetve megpókosodott lábú pálcalovát, a kiegyenlitési kérdést. Azon roppant anyagi emelkedés kellő közepében, mely minden téren nyilvánult, Tisza Kálmán annyira tudott uralkodni az igazságon, hogy rettenetes szomorúnak találta az ország anyagi helyzetét, aminek természetesen a kiegyenlités volt oka. Az általános budgetvita után még egyszer szőnyegre hozta a baloldal az államjogi kérdést, midőn a közösügyi költségek beigtatásánál, mi törvény szerint vita tárgyát nem képezheté, rettenetes philippikákat tartott ismét a kiegyenlítés ellen, ugyanakkor, midőn Schmerling lovag a bécsi urakházában menydörgött ugyane kiegyenlités ellen. Minden mellékes kérdésből hosszú vitát kanyarított, és minden ügyet, melynek fenekén némi anyagát találta az olcsó népszerűségnek, kisajtolt. Tisza nagy hangon követelte a hadsereg leszállítását akkor, midőn ez egyértelmű lett volna a monarchia abdikátiójával. Még hálásabb eszközre véltek e férfiak szert tenni akkor, midőn a 48 utáni központi kormányhivatalnokok nyugdíja került tárgyalás alá. A nyugdíjat e hivatalnokoktól, kiket az uralkodó nevezett ki, s ezáltal biztosított nyugdijukról, megtagadni, ennek megsértése nélkül nem lehetett. Egyike volt ez azon kérdéseknek, melyek megoldásában csupán a politikai tapintat és opportunitás tekintetei lehettek irányadók. De e tényezők jogosultságát a baloldal el nem ismerte, s a politikai eszélyt kiküszöbölve szótárából, helyébe az olcsó népszerűségvadászat nagy elvét igtatá. Hiába hirdeték a többség részéről, hogy a jutalom és büntetés kérlelhetlensége az absolutismus attributuma, míg a valódi

Digitized by Google

demokratia mindkét irányban a rideg hasznosság elveit követi. A baloldal, Tiszával élén ellenzé a rendszabályt s lovagiasan denunciálta a nemzetnek mindazokat, kik „a hazaárulók megjutalmazásához“ hozzájárultak. A baloldalnak Ghyczy által benyujtott határozati javaslata ugyan elvben megegyezett a Deákpártéval, s csak annyiban tért el tőle, hogy nehány emberrel kevesebbnek akart nyugdíjt adni, mint a jobboldal, de azért kizárólag a többség nyakába keríté a felelősséget a „hazaárulók megjutalmazásáért“, s az ellenzék nemes sajtója széltében hirdette, hogy „a Deákpárt a hazaárulókkal s muszkavezetőkkel szövetkezett“.

A baloldal belviszonyai.

Mindezen lélekemelő botrányok dacára azonban Tisza Kálmán uralkodásának napjai nem folytak le minden kellemetlen epizód nélkül. A sokoldalú Jókai egy józan pillanatában, — mert a kitünő hírlapgyáros néha ilyenekben is szenved — meglátogatta Horvát Boldizsárt s amennyire tőle telt, „eszméket cserélt vele reformkérdésekről“. Jókai látogatása magában véve igen ártatlan dolog volt, de népszerűsége veszélyessé tette. Hozzájárult, hogy a baloldalon elégedetlenség jelei mutatkoztak. Sokan kezdték megunni a negativ oppositiót s bihari programmot, s nem bánták volna, ha Tisza Kálmán alattvalói kötelékéből menekülhetnek. Ha az elégületleneknek sikerül a népszerű Jókait megnyerniök, a kitűnő regényiró tönkreteheti Tisza birodalmát. Ennek tehát elejét kellett venni. De mikép? Jókait Tisza nem merte megtámadni. Tehát kerülő úton kellett a népszerű írót veszedelmes törekvéseitől elijeszteni. S egy szép reggelen az Ellenőr neki ment Horvát Boldizsárnak, és őt mint „árulót“ denunciálta a kormánynak, mint aki baloldaliakkal conspirál egy új párt alakítására. Ez hatott. Jókai megértette a

Digitized by Google

leckét, az elégületlenek elhallgattak s Tisza Kálmán terrorizmusa teljes majestásában helyreállt ismét, most már világosan meggyőzve mindenkit, hogy a Tisza-párt csak feltétlen mamelukokat tűr meg körében. Egy héttel utóbb a nagy pártvezér is előjött és kijelenté, hogy a pártjában uralkodó fegyelemmel kegyesen meg van elégedve.

Hála a baloldal oppositiójának, az országgyülés nem fejthetett ki annyi tevékenységet, mint az országnak érdekében állt volna. Midőn augusztus elején az ülésszak befejeztetett, csak az egy Horvátnak 15 törvényjavaslata feküdt a ház asztalán, hónapok óta várva a tárgyalást, melynek a téli szakra kellett halasztatnia. Mindezek dacára ez ülésszak egy hatalmas lépést tett előre úgy az ország politikai, mint anyagi viszonyainak kifejlesztésében. December utolsó napján végbement a népszámlálás, hogy hiteles adatokat nyújtson a törvényhozás számára. A közlekedési eszközök fejlesztésében az országgyűlés nagy eredményt mutatott fel. A már megnyilt vasútvonalakon kivül ez ülésszakban engedélyt adott a magyar nyugoti, gácsországi, bánrév-nádasdi, gömöri, valkán-perjámosi, nyiregyházungvári, eszék-sziszek-károlyvárosi, báttaszék-zákányi, sz.-péter-fiumei vonalakra, melyek csakhamar munkába is vétettek. Törvény által intézkedett a láncchid megváltásáról, egy posta- és távirdai épület emeléséről Pesten, a dunaszabályozásról a fővárosban, a Temes- és Bégaterület ármentesítéséről s a Ferenc-csatorna megnagyobbitásáról. A fiumei ügy is előrehaladt. Január 14-kén Horváth Mihály beadta a háznak a regnicoláris deputátió végjelentését. Március 15-kén az országgyülés e jelentést magáévá tevén, fel- 1870. aug.

Digitized by Google

hatalmazta a kormányt a benne ajánlott provisorium felállitására, s miután jul. 20-kán a zágrábi országgyülés is elfogadta az országos bizottságok munkálatát, jul. 29-kén ifj. gr. Zichy József Fiume s a magyar-horvát tengerpart kormányzójává neveztetett.

Fiumei provisorium.

Digitized by Google

X

Az országgyülés második ülésszaka már vége felé közeledett, midőn Francia- és Németország közt kitört ama véres háború, mely Európa első hatalmává Németországot tette. A monarchiának, mely teljesen idegen vala a vita formaszerinti kérdéseitől, de érdekeivel engageírozva volt a nagy küzdelemben, állást kellett foglalnia a harcoló felek irányában. Összes Európa közvéleménye a harc lokalizálását kivánta. S amióta világos lőn, hogy Napoleon kormánya minden előleges biztosítás és szövetség nélkül ment a harcba, ami Olaszország és Dánia magatartása folytán csakhamar kétségtelenné vált, — az osztrák-magyar monarchiától függött a kérdés, valjon a kitörő félben lévő háború két nemzet párviadala marad-e, vagy egy általános európai conflagrátióra fog-e vezetni, melyben a világrész minden függő kérdései a kard élére kerülnek, sőt melybe valószínűleg Amerika is belekeveredné, mely Angliával még az Alabama-ügyben viszályban állt, s az utóbbi években mindinkább közeledett Oroszországhoz. Mert, ha monarchiánk belemegy a harcba, kétségtelennek tartotta mindenki, s mint utóbb kisült, helyesen, hogy Oroszország is fegyverhez nyúl. Ha Oroszország egyszer kivonta kardját, nem marad-

Digitized by Google

hat tétlenül a porta sem, melyet Austriával közösen fenyeget a szláv nagyhatalom. A keleti kérdés eként harc tárgyává levén, Anglia nem maradhat semleges, ha ázsiai uralmát feláldozni s európai szerepléséről abdikálni nem akar. S ez esetben könnyen megtörténhetett, hogy Amerika felhasználja az alkalmat, a polgárháborúja alatt szenvedett sérelmekért boszút venni Anglián. A kisebb európai hatalmak, Olaszország, Belgium, Dánia, stb. kénytelenek szintén egyik vagy másik félhez csatlakozni. S míg Francia- és Poroszország a Rajnán e folyó birtokáért vívnak, Austria a Kárpátokon túl s Erdély havasai alatt, ott egy lengyel lázadás, itt törökök segélyével vítt volna a muszkával. A porta hátában feltámad Görögország s Oroszország megtámadja a Kaukazuson keresztül. A fekete és földközi s az éjszaki tengeren az öt nagyhatalom hajóhada ví egymás és Amerika páncélos hajói ellen.

1870. jul. Ez volt a helyzet 1870. juliusban. Egy két világrészre kiterjedő háború eshetősége fenyegette a világot, minőt a historia még nem ismert. Egy ily háború, melyben Európa egy népe sem maradhat tétlenül, az engageírozott erők óriási tömegénél fogva beláthatlan hosszúra nyúlt volna, s bár merre dől el, évtizedekkel veti hátra Európát fejlődésében. Francia-, Angol-, Dán-, Török-, Austria-Magyarország, s a lázadó Lengyelország egyrészt, — Német-Orosz-Görögország s Amerika másrészt, a kisebb hatalmak egy-egy contingense kiséretében, — szóval a régi világ állt volna halálos tusában a legújabb kor feltörekvő hatalmaival.

Monarchiánktól függött e csapást elhárítani a világról. És e percben irányadó körökben nagy volt a kedv beleavatkozni a háborúba. Kecsegtető volt az alkalom a 66-ki vereségekért boszút venni Poroszor-

Digitized by Google

szágon. S a boszú kilátása sokakat vakká tett annak következményei iránt. Az udvarnál a harci párt, támogatva az előléptetés után áhítozó katonai ambitióktól, mind hatalmasabbá lett. Beust gróf, kinek hivatalánál fogva kötelessége lett volna a monarchia külpolitikáját vezetni, önálló politikai eszmék és célok hiányában, nem bírva sem a belátás, sem az erély kellő mértékével, tehetetlenül állt szemben a buzgón működő harci párttal; nem akarva a háborút, de készen akár a harci, akár a békepárt mellé állni, ha az egyik határozottan uralomra jut. A monarchia külügyeinek ellenőrzésére hivatott delegátiók nem valának együtt, a reichsrath el volt napolva s így Austriában nem volt közeg, melyen át a közvélemény nyilatkozhassék. A béke egyetlen garantiája egy szellemdús, de határozatlan s minden többséghez csatlakozni kész ministerben rejlett.

Az országgyülés nyilatkozatai.

Szerencsére együtt ült még a magyar országgyülés; és kormányának élén oly férfi állt, ki a monarchia érdekeit úgy mint Európáéit világosan felfogni bírta. Andrásynak voltak meggyőződései, és bírt férfias erélylyel azoknak érvényt szerezni. Ismerte Magyarország közhangulatát, mely a helyzet józan méltánylásában semlegességet követelt. Magyarország tudta, hogy egy Németország ellen vítt háború, végződjék bár győzelmesen, a monarchiára csak veszélyeket hozhat. Mert ha Oroszország beavatkozása elmarad is, és ha Franciaországnak Austria-Magyarország segélyével sikerül is Németországot levernie, a diadal szükségképi eredménye az lett volna, hogy a prágai béke megsemmisül s a monarchia ismét állást foglal Németországban. A Németországban uralomra törekvő Austria mellett pedig Magyarország, mint századok története

Digitized by Google

bizonyítá, alkotmányos önállását s szabadságát békében fenn nem tarthatja. Visszaállt volna azon százados szomorú állapot, mely a monarchia erejét saját érdekeitől elvonva, ismét a német érdekek oltárára vitte volna áldozatul, s Magyarországot vagy egy új századára a politikai tespedésnek kárhoztatta, vagy Ausztriától elszakadásra kényszerítette volna. Az osztrák egységes állam hitelvesztett hívei élénk öntudatával bírtak e helyzetnek. Ők voltak azok, kik Bécsben a porosz-ellenes német lövészünnepélyt rendezték s a hannoverai király ezüstlakodalmát, mint Poroszország ellen intézett demonstrátiót megtapsolták, ők voltak Austriában az egyetlen elem, mely 1870-ben háborút akart Németország ellen. Vereség esetében ellenben elmaradhatlan lett volna az osztrák német tartományoknak félig kényszerített, félig önkénytes csatlakozása Németországhoz, minek folytán Magyarország, szövetségesétől megfosztva, elszigetelten állt volna a világrész közepén a világ két legnagyobb katonai hatalmassága közé ékelve. Egy Németország elleni háború tehát hazánk életfeltételeit támadta volna meg. Tudta vagy érezte ezt az egész nemzet, és határozottan békét kivánt. Oroszország beavatkozása természetesen monarchiánkat is harcra kényszerítette volna, mert egy orosz háborút Austria-Magyarország, míg az önfenntartási ösztön ki nem halt belőle, nem nézhet ölbe tett kezekkel. De amíg Oroszország nem lépett fel nyíltan, mint Németország szövetségese, addig Magyarországnak érdekei parancsolták a semlegességet. S e kérdésben, dacára ama nagy rokonszenvnek, melylyel a nemzet a francia nép ügye iránt viseltetett, nem volt nézetkülönbség a pártok között.

Digitized by Google

Andrásy működése.

Andrásy, a nemzet közvéleményére támaszkodva, azon befolyást, melylyel az 1867-iki törvények értelmében a külügyekre bírt, a béke javára használta fel. Az országgyülésen egy interpellátióra válaszolván, már julius 14-kén hangsúlyozta a kormány békés szándékait, mire a képviselőház a béke mellett nyilatkozott. De ekkor még a kérdés a korona tanácsában nem volt eldöntve. Andrásy biztosíthatta a közvéleményt a kormány szándékai iránt, de e szándék még veszélyeztetve volt a háborús áramlat által, mely Bécsben magas hullámokat vetett. A magyar országgyülés határozott fellépése a béke érdekében és Andrásy erélyes magatartása azonban győztek s a ministertanács jul. 18-kán az uralkodó elnöklete alatt, szótöbbséggel elhatározta a monarchia semlegességét, melyet Beust jul. 20-ki körjegyzékében a hatalmaknak notifikált. Időközben Magyarországon népgyülések tartattak a béke mellett s egy héttel utóbb, jul. 28-án Andrásynak a képviselőházban ismételten nyilatkoznia kellett. A miniszterelnök most már, az elért eredményre támaszkodva, határozottan kijelenthette, hogy a monarchia nem fog oly állást foglalni, mely szükség nélkül háborúba keverheti. Oroszország magatartása azonban még kétséges vala. Lehető volt, hogy az orosz kabinet felhasználja az alkalmat a keleti kérdés kivívására. A neutralitás tehát nem terjedhetett az abdikációig, s a monarchiának és különösen Magyarországnak egyszersmind készülniök kellett minden eshetőségre. Andrásy ez okból két törvényjavaslatot terjesztett a ház elé. Az egyik az ez évi októberben bejövendő újoncoknak előbb behívását engedte meg, a másik pót-hitelt nyitott a kormánynak 50,000 honvéd felszerelésére. Az országgyülés megszavazta e rendszabályokat,

Digitized by Google

s magáévé tette a kormány politikáját: neutralitás, de lemondás nélkül.

E nehány hét alatt, melynél válságosabb időket rég nem élt a világ, Európa szemei Magyarországra s a magyar képviselőházra valának fordítva. Innen várta a félvilág a harc vagy béke jelszavát. Ha a magyar parlament és kormány a háború mellett nyilatkozik, a harci párt Bécsben könnyen magával ragadta volna az ingadozó Beustot, s Ausztria, akarva nem akarva bele ment volna a háborúba.

Magyarország tartá e napokban Európa sorsát kezében. Félezredév óta nem jutott hazánknak oly világtörténelmi szerep, mint 1870 nyarán, midőn a föld leghatalmasabb birodalmainak békéje vagy harca tőle függött. És „a jogaiból kifosztott, a beolvasztott, a tartománynyá degradált Magyarország", — mint az ellenzék naponként hirdeté, férfias, nyílt fellépésével a béke javára dönté el a kérdést, s Európa két harmadát egy irtó háború borzalmaitól megmenté.

A harci párt azonban a jul. 18-ki vereség után sem nyugodott, s a nyár folytában még kétszer kérdésben állt a monarchia be vagy nem avatkozása. Beust számba nem vehető tényező volt. Nem akarta a háborút, mert ösztönszerüleg félt a velejáró felelősségtől, de azért kész lett volna megindításához hozzájárulni. Andrásy volt a béke támogatója, ki saját, naponként növekvő személyes tekintélyét s Magyarország szavazatát veté a mérlegbe. Sikerült is a békét fenntartania, s Beustnak többször megingott állása csak azáltal javult meg, hogy magáévá tette a magyar ministerelnök politikáját.

A porosz-francia háborúba avatkozás kérdése már jó ideje s a béke javára volt végleg eldöntve, midőn

Digitized by Google

egy új bonyodalom veszélye kezdé fenyegetni Európát. A párisi béke megkötése mellett Orosz- és Törökország közt egy pótszerződés köttetett 1856. márc. 30-án, mely meghatározá, mennyi hadi hajót tarthat mindkét fél a fekete tengeren. E szerződés, melynek célja volt Törökországot egy rögtöni tengeri megtámadás veszélye ellen megóvni, a fekete tengeren Oroszország kizáró uralmát lehetlenné tenni, és a Duna torkolatának szabadságát biztosítani, kiegészítő részét képezte a párisi békének, sőt annak legbecsesebb eredménye volt. Most, 1870. novemberben, midőn a párisi szerződést létrehozott nagyhatalmak legveszélyesebbike Franciaország, oly iszonyú csapásokat szenvedett, midőn már kétségtelen vala, hogy jó ideig kénytelen lesz minden nagyobb külaktiótól magát távol tartani, Oroszország felhasználta az alkalmat, e terhes szerződés alól menekülni. Gorcsakoff a portánál egyszerűen kijelenté, hogy az említett szerződést nem tekinti többé kötelezőnek s a többi, a békét aláírt hatalmakkal is közlé nyilatkozatát. A háború kezdetén jót állt Poroszországnak Ausztria-Magyarország neutralitásáért, s most jótállásának díját a nemzetközi jog ez erőszakos lábbal tapodásában kísérté meg kivenni. Európa elámult azon cynikus nyíltságon, melylyel Oroszország hatalmaskodó lépését megtette, s Gorcsakoff jegyzékét jeladásnak tekinté a háború kitörésére. Törökország a resignátió azon lelkesülésével fogadta e hírt, melylyel egy könnyen halálthozó, de elkerülhetlen küzdelemnek megyünk elébe. A szultán háborút akart s a porta gyorsan fegyverkezni kezdett. A pillanat rá nézve hosszú évek óta egyike volt a legkedvezőbbeknek. Görögország teljesen készületlen vala s 20,000 emberrel sakkban volt tartható. A Dunafejedelemségekben a hangu-

A pontusi kérdés.

Digitized by Google

lat oly oroszellenes volt, minő évtizedek óta nem. Oroszország vasutrendszere s hadseregreformja még csak a keletkezés stádiumában álltak. November végén a porta el volt határozva a háborúra, Anglia is el látszott lenni, Oroszország behítta minden tartalékosát s a háború bizonyosnak látszott.

Egy keleti háború monarchiánkra nézve mindenesetre életkérdés volt 1870-ben s az ma is. Ily háborúba tehát a legnagyobb óvatossággal szabad csak bemenni, s azon elszántsággal, hogy mindent feláldozunk a diadalért. A legnagyobb bűnt követi el az oly államférfi, ki meggondolatlanul ily harcba keveri nemzetét. Egy ily háború beláthatlan válságokkal, óriási pénz- és véráldozattal, százezrek életével, egy nemzedék jólétének kockáztatásával jár. Ezek valának a fő, általános okok, melyek a háború ellen szóltak, s kívánatossá tették a viszály békés kiegyenlítését. És e vágy tagadhatlanul meg is volt. Az érzelmek, a humanitás, a mindennapi érdekek ellene szóltak a háborúnak.

De egy orosz háborút monarchiánknak, s mindenek felett Magyarországnak más szempontból kell tekintenie. Az újjászervezett dualistikus monarchiának jövőjét csak egy Oroszország elleni diadalmas háború biztosíthatja. Valamint Németország még a 66-iki harc eredményeit sem tekintheté biztosaknak mindaddig, míg Franciaországgal meg nem mérkőzik, valamint az egyesült Németország jövőjét csak a Rajna mentén ontott vér biztosíthatta, úgy monarchiánknak még vérrel kell kiküzdenie létezési jogát Oroszország ellenében. Ne áltassuk magunkat e tekintetben. Esetleges politikai viszonyok elhalaszthatják e háborút, sőt egy időre még jó viszonyba is hozhatnak Oroszországgal,

Digitized by Google

de monarchiánk jövőjének s fennállásának ára, melyet a világtörténet tőlünk követel, egy az oroszon vítt diadalmas háború. Ez előbb utóbb elkerülhetlen. Ettől fog függni monarchiánk szétmállása vagy új felvirágzása, s mindaddig míg ezen túl nem esünk, csak évtizedekre, sőt évekre szabhatjuk a jövőre tett számításainkat. Oroszország s a mai magyar-osztrák monarchia érdekei oly ellentétesek, hogy maradandólag meg nem állhatnak egymás mellett. E harc be fog következni, mint a fátum, mely elől nincs menekülés.

Ily háborúra, mely nem esetleges politikai constellátiók eredménye, hanem világtörténeti ellentételek szükséges consequentiája, meg kell ragadni az első kedvező alkalmat, mely a győzelem reményével kecsegtet. Oly háborúra, mely előbb-utóbb elkerülhetlen, fel nem használni a kedvező alkalmat, magában felér egy vereséggel. S az alkalom most oly kedvező vala, mint még sohsem volt, és sokáig nem lesz. Az egyetlen nagyhatalom, mely Oroszországgal tarthatott, Poroszország, oly harcba volt keveredve, mely erejét belátlan időre leköté. A portának kedve volt a háborúra. Egy lengyel forradalom Oroszország erejének harmadát foglalkoztatta volna. Anglia sem tarthatta volna magát távol, s tán készebb lett volna az Alabama-ügyben békés úton eleget tenni Amerika követeléseinek, csak hogy világtörténeti positiójának fenntartására fegyvert foghasson. Részünkön álltak volna a szabadság és civilisátió érdekei, s azonfelül még a túlnyomó szám hatalma is. Magyarország s Austria érdekei 1870. telén parancsolólag követelték a háborút Oroszország ellen, de azon feltét alatt, hogy Németország irányában hátunk teljesen fedezve legyen, s hogy a

Digitized by Google

keleti háború ügye elszigeteltessék a porosz-francia harc ügyétől.

A londoni conferencia.

A háború nem tört ki, az ügy békés úton kiegyenlíttetett. A Bismark által indítványozott londoni conferencia, mely hosszú huzavona után januárban megtartatott, szentesíté Oroszország hatalmaskodását s a muszka kormány kardcsapás nélkül elérte célját. Európa tanácsa utólag hozzájárult a nemzetközi jog cynikus lábbal tapodásához. A londoni conferencia veszélyes csorbát ütött a jog és civilisátió érdekein. Magyarországra nézve pedig ez eredmény felért egy szerencsétlen háborúval. Vereséget szenvedtünk harc nélkül.

A történetírás csak évtizedek múlva lesz azon helyzetben, hogy feleletet adhasson a kérdésre, ki volt oka, hogy Európa jogának e flagrans megsértését eltűrte, s hogy mi fel nem használtuk a kedvező alkalmat élethaláltusánkat a muszkával kivívni? — Oroszország volt-e oka, azáltal hogy maga ellen irányzottnak tekintett volna egy orosz háborút s ezáltal kényszerített volna az oroszban ellene is fegyvert ragadni? Anglia kalmári szelleme-e, mely napról napra inkább leszállítja világtörténeti positiójáról? az abyssiniai lázadás-e, mely a portának Afrikában bajt csinált, vagy Ignatieff ügyes ármányai, ki a szultán környezetét, nem minden siker nélkül igyekezett Oroszország számára megnyerni? Egy általános humanistikus áramlat-e, mely megsokallva a Rajna melletti vérontást, keresztyén szelídségében megirtózott egy új háborútól? Mennyire hatottak mind e körülmények közre a háború meggátlására, ma még meghatároznunk nem lehet. Nem tudjuk azt sem, mennyi része volt Andrásy grófnak azon politikában, melyet monarchiánk e kérdésben követett, szabad akaratból, vagy a körülmé-

Digitized by Google

nyek kényszerítő hatása alatt csatlakozott-e azon politikához, melyben a monarchia kardcsapás nélkül meghátrált Oroszország elől? Mind e kérdésekre csak a jövő hozhatja meg a feleletet, de az már ma kétségtelen, hogy Beust grófnak tetemes része volt e szomorú politikában. Beust gróf kicsinyes, szánalmas szerepet játszott e kérdésben s frivol játékot űzött a monarchia érdekeivel. Már 1867-ben, minden józan ok nélkül, csupán kotnyeles természete ösztöneit követve azon ajánlatot tette volt Oroszországnak, hogy egy európai congressus hivassék össze a párisi béke revideálására; 1869-ben Ouchyban ismételten kijelenté készségét. Gorcsakoff kicsinylő elutasítással felelt ajánlataira. S most, midőn Oroszország önhatalmúlag felbontá a párisi békét, Beust, ki hivatlanul késznek nyilatkozott annak revisiójára, oly helyzetbe jutott, melyben megérdemelte azon packázó eljárást, melyben Gorcsakoff részesité. Beust gróf frivol játékot űzött a monarchia becsületével. Ily külpolitikai botlások után nem maradt számára egyéb, mint Angliára bízni a kezdeményezést, miáltal az ügy alaposan el vala rontva. A három érdeklett nagyhatalom, Török-, Angol- és Osztrák-Magyarország csakhamar odajutottak, hogy egyik a másiktól várta a kezdeményezést. Bármelyik kezdte volna meg a háborút, a másik kettőre bizton számíthatott volna. De az első lépést egyik sem akarta megtenni. Anglia évek óta magába vonult s elszokott minden aktiv politikától. A portának Afrikában meggyűlt a baja. Austria-Magyarország magatartását előrelátó külügyére már évekkel előbb compromittálta, és igy a háború elmaradt és Oroszország diadalt ült.

Általjában véve a legnagyobb jótétemények egyike, ha egy háborút meg lehet hiusitani. De az orosz há-

Digitized by Google

borút meghiusitani nem, csak elhalasztani lehet. S valjon ki fog hasznot vonni e halasztásból? Adja a sors, hogy nekünk váljék hasznunkra, de e sorok irójának aggodalmas meggyőződése, miszerint a legkedvezőbb pillanatot az Oroszország elleni háborúra elszalasztottuk, s hogy e harcot kedvezőtlenebb viszonyok közt kellend kiküzdenünk, mint tehettük volna 1870-ben. Bár bizonyítaná a jövő, hogy e felfogás helytelen; de amig a tények meg nem hazudtolják, azt hiszem, hogy a közös kormány oly hibát követett el az orosz kérdésben, minőt ritkán lehet elkövetni, azon egyszerű okból, mert ritka állam képes több hasonló tévedés következményeit elviselni.

Azon félév alatt, mely a porosz-francia háború kitörésétől a londoni conferentia befejeztéig eltelt, a külpolitikai kérdések absorbeáltak minden érdeket s fontosságukkal háttérbe szoritották egyidőre a belügyeket. Ami egyébiránt a monarchia belpolitikáját illeti, e tekintetben az európai válságok Magyarországnak váltak hasznára és becsületére. Hasznára, mert a lefolyt krizisek, melyekben hazánk döntő befolyást gyakorolt a világrész ügyeire, a 67-es alap szilárdságát bizonyíták, s ezáltal hozzájárultak biztosításához. Becsületére, mert oly fontos szerepet osztának Magyarországnak, minőt századok óta nem játszott, s mert félreérthetlenül bizonyiták, hogy a legtöbb politikai érzék benne van, hogy Magyarország komolyabban fogja fel a viszonyokat s inkább szivén hordja a monarchia fennmaradását, mint Austria nagy része. E háború Magyarországot tette kifelé is az osztrák-magyar monarchia eszméjének hordozójává. Kétségtelenné tették ezt a novemberben Pesten összeült delegátiók. Az osztrák delegátusok nagy része nagynémet sym-

Digitized by Google

pathiáiba s politikai theoriáiba elmerülten nem birt kellő érzékkel a monarchia érdekei iránt, melyek pedig ekkor, a pontusi kérdés elintézése előtt oly mélyen engageirozva valának. A németek filléreskedtek s theoretizáltak s igy több kérdésben sokáig nem tudtak a magyarokkal megegyezni. A magyarok 400 tartalékágyúra szavaztak meg költséget, hogy a honvédség esetleges mozgósitása esetén tüzérséggel birjon, kimondták a territoriális diviziók elvét, melynek megvalósitása nélkül a hadsereg gyors mozgósitása lehetlen volt; 20 millióval többet szavaztak meg hadi felszerelésre mint a németek s a határőrvidék katonai költségeit a közös budgetbe foglalták, míg a németek azt a magyarba akarták áttétetni. Sokáig folyt a vita e kérdések felett, de a magyarok szilárdan tartották magokat, és védték a monarchia érdekeit a poroszbaráti németek ellen. Végre a magyar felfogás győzött, s a magyar delegátió határozatai mentek teljesedésbe, azon egy kivétellel, hogy azon 20 millióból, melylyel a magyarok többet akartak szavazni, mint az osztrákok, engedtek 12-őt, s igy az osztrákok kivánatánál 8 millióval több szavaztatott meg hadi felszerelésekre. A delegátiók, midőn igy gondoskodtak a sereg harcképességének emeléséről, figyelmöket az összes administratióra is kiterjeszték s egy bizottmányt küldtek ki a hadügyi igazgatás megvizsgálására.

A delegátiók. 1870. nov.

Míg eként a közös ügyek mezején a Deákpártnak az osztrákok szűkkeblűsége ellen kellett a monarchia érdekeit védenie, magában az országban a hazafias ellenzék tőle telhetőleg igyekezett e válságos viszonyok közt a kormány helyzetét nehezíteni s az ország bajait szaporítani. Az, hogy az ellenzéki sajtó a delegátiók alatt az osztrák centralisták szűkkeblű eljárását

Az ellenzék magatartása.

Digitized by Google

pártolta a Deákpárt ellenében, komoly bajt nem okozhatott. A szélsőbal tapintatlan interpellátiói s indítványai a háború ügyében szintén nem valának veszélyesek, sőt kellő jellemzésére szolgáltak a szélbali politikának. Mialatt ugyanis a baloldal szószéken és sajtóban valóságos porosz vazallságot hirdetett Magyarország számára, Simonyi Ernő október végén egy határozati javaslata által Francziaország érdekében azt kivánta, hogy a monarchia lépjen közbe és diktáljon békefeltételeket a diadalmas Németországnak. Ez ugyan nyilt felmondása lett volna a semlegességnek, melyet a szélsőbal a nyáron feltétlenül, minden áron fenntartandónak proklamált, de ez inconsequentia Simonyi nagy szellemét nem genirozta. Simonyi a legkényesebb külpolitikai kérdéseket, melyekre a világ semmiféle kormánya nyilt választ nem adhat, felhasználta szereplési viszketegének kielégitésére s nyárspolgári önhittséggel, általánosságokkal tartá órákon át a házat. Ez interpellátiókból s inditványokból hasznot csak Andrásy vont, ki hála a szélbal által nyujtott alkalmaknak, csakhamar megtanulta szellemdús, satyrikus, de lényegökben mitsem mondó válaszokat adni e tapintatlan kérdésekre. Andrásy rövid idő alatt ritka bravourra tett szert kényes külpolitikai ügyek tárgyalásában; bár tagadhatlan, hogy az övénél csekélyebb tehetség is képes lett volna nevetségessé tenni azon pártot, mely soha egy frtot s egy újoncot meg nem szavazott, nem még 1871. januárban sem, s mégis azt kivánta, hogy állitsuk meg Németországot diadalútjában.

Mialatt Simonyi Ernő háborúba akarta keverni a monarchiát, Irányi Dániel, a szélbal másik vezére oly indítványnyal lépett fel, mely a monarchiát nem csak képtelenné tette volna minden külaktióra, de ben-

Digitized by Google

sejében is minden közjogi viszonyt felforgatva új surlódásokra, sőt polgárháborúra vezetett volna. Nem csekélyebb dolgot indítványozott ugyanis, mint hogy töröltessék el a 67-iki kiegyezés és a kormány utasittassék a personál-unió alapján egy új törvényjavaslat beadására. A képtelenségnek e superlativusára azonban Irányit csak az absurdum azon comparativusa ösztönözhette, melyet Tisza Kálmán nehány nappal előbb elkövetett, midőn igen komoly arccal a közös hadsereg felosztását indítványozta. Tisza Kálmán, kinek politikai bölcsessége a „módok és idők“ megválasztásában culminált, a monarchia e kritikus perceit találta alkalmasoknak oly indítványra, mely, ha minden részen elfogadtatva, a legjobb akarattal valósittatik is meg, jó időre harcképtelenné tette volna a monarchiát. Az adott viszonyok közt azonban, ha a magyar országgyülés elfogadta volna a hadsereg szétválasztását, ez okvetlenül belső háborút idézett volna elő, s így a monarchia önmagát darabolta volna fel sovár szomszédjai számára. E héten, okt. 24-kétől 31-kéig az ellenzék felülmulta önmagát. Tisza sajnálatos színben festé véderőnk gyöngeségét s azt a kettéválasztás által még gyengébbé akarta tenni; Irányi államszervezetünk korhadtságát panaszlá s a korhadt hajót újabb viharba akarta kitaszítani, Simonyi Ernő pedig e gyönge véderővel és korhadt alkotmánynyal sinlődő országtól azt kivánta, hogy próbálja meg Német- és Oroszországra ráijeszteni. Szerencsére az ellenzék ez indítványai nem veszélyesek, csak nevetségesek valának. A közönség mosolyogva tért felettök napirendre, s az ellenzék, legjobb szándékai dacára képtelen volt a kormánynak komoly bajokat okozni.

Digitized by Google

XI

1870. vége. Az 1870. év második felén a külesemények uralkodtak. A francia-német háborúban a germán és román faj küzdött a vezérszerepért Európában, s a harc azt, egyelőre legalább az előbbinek adta, mialatt Olaszország elfoglalva Rómát, végre beteljesítette hazája kikerekítését s ezáltal egy új románfajú államnak alapitását fejezte be, melyet fekvése és segélyforrásai előbb-utóbb a világrész nagyhatalmai sorába fognak igtatni. E nagy események absorbeálták a közönség figyelmének legnagyobb részét Magyarországon is, hol azonkivül még a törvényhozás termében is gyakoribb viták tárgyát képezték. Midőn az országgyülés figyelmét ismét a belügyek mezejére fordíthatta, az 1870. őszi ülésszakban legfontosabb teendőjét a költségvetés képezte, melyet Kerkápoly már sept. 26-kán terjesztett a képviselőház elé. Az 1871-iki költségvetés úgy a bevételek mint kiadások rovatában ismét tetemes emelkedést mutatott. Tehette ezt a multra támaszkodva, mert 1867 óta a tényleges bevételek mindig jelentékenyen meghaladták az előirányzatot. Az 1869-iki budgetben a bevételek még aránylag csekély összeggel voltak előirányozva, mert a budget készítésekor

1871-iki budget.

Digitized by Google

az előbbi év meglepő, 28 milliónyi jövedelmi emelkedése még ismeretlen vala. Ez eredményre támaszkodva az 1870-iki budget már vagy 9, illetőleg 12 millióval emelte a kiadásokat és bevételeket. Ennek dacára a 70-iki budget hiánynyal járt, melynek fedezése végett a kormány felhatalmaztatott kamatozó kincstári utalványok kiadására. Az 1870. év első kilenc hónapjában azonban, dacára a kitört háború által okozott költségeknek, a bevételek ismét annyira növekedtek, hogy Kerkápoly októberben még nem volt kénytelen kincstári utalványokat kibocsátani. Az 1871-iki budget készitése alkalmával tehát az 1869—70-iki nagy jövedelmi emelkedés az 1871-re szóló bevételi előirányzat jelentékeny emelkedését teljesen igazolta. Az új budget nagyobbra szabta az egyes jövedelmi ágak bevételeit, és pedig az egyenes adóknál 2.500,000, az illetékeknél 2.200,000, a jövedékeknél 4.700,000, az államvagyonnál 1.100,000, a kereskedelmi ministeriumnál 1.070,000 fttal sat. Az ország gazdászati viszonyai azonban elkerülhetlen szükséggé tették a kiadásoknak még nagyobb szaporítását. Igy az 1870-ikihez hasonlítva, a 71-iki budget többet előirányzott közoktatási célokra 500,000, a közlekedésre 1.100,000, a honvédelemre 2.700,000 fttal. A pénzügyministerium hasznos beruházásokra 5 millióval kapott többet, és pedig dohánybeváltásra 2 milliót, a sótermelésnél 600,000, az állam-erdőknél s bányáknál 700,000, katasteri munkákra 140,000 stb. Utakra több vétetett fel 1.000,000, posta- és távirdára 1.300,000, pesti vámhivatal épitésére 700,000, államjavak kisebb vasutaira 420,000 fttal. Vasuti kamatbiztosítások cimén is már 5 milliót kellett felvenni. A múlt évi budgettel összehasonlitva, míg az 1870-iki költségvetés 22 millió hiánynyal vég-

Digitized by Google

ződött, az 1871-iki budgettörvény, beszámítva az átfutó tételeket is, a kiadásokat 260.800,000, a bevételeket 242.000,000 ftban állapítá meg; minek folytán a 71-iki hiány $3^1/_2$ millióval csekélyebb volt a 70-kinél. A költségrovat ily nagyra szabását azonban épen az ország anyagi érdekei tették szükségessé. Phisikailag könnyű lett volna 1871-ben is hiány nélkül kormányozni, mint történt 1867-től 1870-ig. De ez idő alatt oly intézmények alapíttattak s oly hasznos beruházások kezdeményeztettek, melyeket nagyobb kár lett volna félbenhagyni, mint némi deficit dacára is folytatni. A pillanatnyi egyensúly kedveért az országot gyors gazdászati fejlődésében megakasztani annyi lett volna, mint a jövő érdekeit a jelen kalmári szellemének feláldozni. A deficit különben sem volt oly nagy, hogy okul szolgáljon komoly aggodalmakra, és 1871-re csekélyebb volt, mint 1870-re, ami már magában nagy haladást tanúsitott. Nem volt aggasztó, mert Európában nincs állam, melynek jövedelmei az utolsó négy év alatt oly gyors növekedést mutattak volna fel, mint Magyarországéi. És hogy e szaporodása a jövedelmeknek egyrészt okszerűen vala előirányozva, másrészt hasznos beruházásokra fordíttatott, bizonyítja azon arány, melyben az egyenes adók jövedelmei a többi bevételekhez, s az, melyben a belügy költségei az állam-adósságok és hadügyek költségeihez állottak. Míg ugyanis 1868-ban az állam netto bevételeinek az egyenes adók $56^1/_2$, a többi jövedelmi források pedig $43^1/_2$ százalékát tették, három év alatt ez arány annyira javult, hogy az 1871-iki budget szerint az egyenes adók a bevételeknek már csak 52, a többi bevételek pedig azok 48%-át fedezték. Ami a második arányt illeti, összes bevételeinkből 1868-ban csak 26,

Digitized by Google

1871-ben már 38½ milliót fordithattunk belügyeinkre. Ha Magyarországot Austriával hasonlítjuk össze, még inkább szembetűnik hazánk gyors emelkedése. Míg ugyanis Magyarország 1868-ban összes bevételeinek 27%-át, Austria pedig 28%-át fordíthatta csak belügyeire, Magyarország ugyane célra 1869-ben jövedelmeinek 32, 1871-ben pedig 35%-át fordította, míg Austria ugyanekkor csak 31%-ot költhetett belügyeire. Az ország nagy és általános felvirágzása lehetővé tette a hasznos költségek tetemes megszaporitását, anélkül hogy az ország jövője távolról is veszélyeztessék.

Községi törvény.

A megye reformja már a mult ülésszak által törvénybe igtattatván, a közigazgatási rendszer újjászervezésére még a községek rendezésére volt szükség. A kormány javaslata már jó ideje be volt terjesztve a ház elé, s március végén letárgyaltatott. Tisza Kálmán ugyan változatosság kedveért a törvény életbeléptetésének elhalasztását inditványozta, de inditványa jámbor óhajtás maradt. A megyei omnipotentia barátai bizonyos titkos ellenszenvvel fogadták a javaslatot, mely a megyék lefelé irányzott mindenhatóságát a községi szabadság érdekében korlátozta, de e kérdésben a szabadság érdekei sokkal tisztábban álltak a közönség előtt, semhogy megkisérthették volna azt megtámadni, anélkül hogy liberális hírnevöket kockáztassák. A parlamentarismus elleni harcban még lehetett az értelmetlen közönség szemébe port szórni a megyei autonomiáról gyártott frázisokkal, a községi szabadságot azonban már nem lehetett a szabadság nevében megtámadni. És igy a községek rendezése szenvedélyes viták s minden nevezetesebb incidens nélkül törvénynyé lett. Az 1871: 18. tvcikk, midőn a községi élet keretébe bevitte a szabadságot, és pedig

Digitized by Google

oly mértékben, minőben azt Európában alig mutathatja fel valamely állam, oly becses és szilárd biztosítékát teremtette meg a polgári szabadságnak, melylyel Magyarország azelőtt nem bírt. A magyar községrendszer ezóta szabadabb még a belgánál is, melyet újabb korban mintául szeretnek felállítani. E törvény három kathegoriáját állitja fel a községeknek: a rendezett tanácsú városokat, nagy községeket, és kis községeket, melyek közől többen egyesülve képeznek egy községi organismust. A község saját ügyeit hatáskörén belől önállóan intézi s a törvényhatóság és kormány rendeleteit végrehajtja; bír tehát saját és átruházott hatáskörrel, mint a megye. A községtől első felebbviteli forum a törvényhatóság, a második a kormány. A község hatósága minden területén levő személyre s vagyonra kiterjed. Minden embernek és minden földterületnek kell valamely községhez tartoznia. A község belügyeiben határozatokat hoz és statutumokat alkot, s azokat saját választott közegei által hajtatja végre; rendelkezik a község vagyonával, gondoskodik az utakról, iskolákról s más rokon ügyekről, kezeli a szegényügyet s a helyi rendőrség némely ágait. A rendezett tanácsú városok ezenkivül kezelik a piaci, hegyi, mezei s egészségi rendőrséget, gyakorolják az árva- és gyámhatóságot s elintézik az iparosok s gazdák és cselédeik közt fennforgó ügyeket. Egyesek a község sérelmes határzata ellen a megyéhez s onnan a kormányhoz, a község a megye ellenében a kormányhoz felebbez. A község jogait a képviselő-testület gyakorolja, mely felerészben a legtöbb adót fizetőkből, felerészben választott tagokból áll. Általjában minden 100 lélek után egy képviselő választatik. A képviselők számának minimumát és maximumát a törvény

Digitized by Google

kis községekben 10—20-ra, nagyokban 20—40-re, rendezett tanácsú városokban 48—200-ra szabja. Választó minden húsz éves férfi, ki a községben két év óta saját vagyonától adót fizet. Választható aki választó. Rendezett tanácsú városokban választható az, ki az országgyülési képviselői választásnál választó, ha írni s olvasni tud. A képviselői testület tagjai feliben három évenként hat évre választatnak. Közgyülés minden tavaszszal s őszszel tartandó s azon kívül bármikor tartható. Elnöke kis és nagy községekben a bíró, r. t. városokban a polgármester. A tanácskozás ügyrendét maga a község állapítja meg. Az előljáróság tagjai kis községekben a bíró s helyettese a törvénybíró, legalább két tanácsbeli s a körjegyző; nagy községekben: a bíró, törvénybíró, legalább négy tanácsbeli, pénztárnok, jegyző, közgyám, és ha van, orvos; rend. t. városokban a polgármester, rendőrkapitány, tanácsnokok, fő- s aljegyzők, fő- s alügyészek, árvaszéki ülnök, pénztárnok, számvevő, ellenőr, közgyám, levéltárnok, orvos, mérnök stb. Az előljáróság minden tagja személyesen felelős és az általa okozott kárért kártérítéssel tartozik stb. Ezek fővonásaiban az 1871-iki községi törvény rendeletei, mely által Magyarország a legszabadabb községi rendszerek egyikét nyerte Európában.

A községrendezés ügye nem levén az izgatásra felhasználható, az ellenzék 1870/1. telén a honvédelmi kérdésekre vetette magát, hogy azok segélyével depopularizálhassa a kormányt. Míg a szélsőbal a honvédség és hadsereg nagy száma ellen menydörgött, a baloldal az újoncozási törvényjavaslat címének tárgyalásakor az önálló hadsereg kérdését hozta szőnyegre, s oly címet indítványozott, mely sem a törvénynek, sem a tényeknek meg nem felelt. Az ellenzéket e téren

Honvédelmi ügyek.

Digitized by Google

sajátságos logika vezette. 1867-ben Tisza Kálmán indítványozta, hogy az újoncok „a magyar ezredek kiegészítésére“ szavaztassanak meg, s e kifejezés akkor minden „hazafias aggályát“ az ellenzéknek eloszlatta. 1868-ban ugyanezen kifejezés használtatott minden kifogás nélkül. 1869-ben helyébe a „magyar hadcsapatok“ szó tétetett, mert időközben műszaki csapatok is átváltoztattak magyarokká, melyek az „ezred“ név alá nem voltak foglalhatók. És most a baloldal egyszerre a „magyar hadsereg“ címet követelte. Minél üdvösebbeknek bizonyultak tehát az 1867-iki intézmények, a baloldal annál ellenségesebb állást foglalt velök szemben. 1867-ben, midőn a közönség nagy része még bizalmatlan volt Bécs iránt, nem hitt a katonai ügyek alkotmányos kezelésének lehetőségében, midőn sokan a kiegyezést még csak kisérletnek vélték tekinthetni s nem merték egy békés jövő reményeit kötni hozzá, a baloldal a „magyar ezredek“ által biztosítva látta Magyarország önállását. 1871. januárban pedig, midőn négy év tapasztalásai meggyőzték a nemzetet arról, hogy „kamarilla“ már nem létezik, hogy a dynasztia őszintén kötött békét a nemzettel, midőn a hadügyek alkotmányos módon kezeltettek, midőn hazánk önállását senki sem vonta többé kétségbe, sőt az igazság barátai még az ellenzéken is elismerték, midőn négy év eseményei megcáfolták a 67-es törvényekhez kötött aggodalmakat, most az ellenzék egyszerre a „hadcsapatok“ szó által Magyarország önállását veszélyeztetve látta s kegyetlen vitát kanyarított a kormány ellen. Indítványa azonban, melynek praktikus célja úgy sem volt, Deáknak egy hatalmas beszéde után elejtetett. A közös hadsereg ügyén kívül a honvédség kérdései is megjelentek az oppositio „eszközeinek“ so-

Digitized by Google

rában. A budgetvitában a baloldal már a negyedik bőrt húzta le kedvenc rókájáról, midőn Várady által ismét a honvédek nyugdíjazását indítványoztatta. Ezt követte azon indítvány, hogy adassék a honvédséghez külön tüzérség. Andrásy bebizonyította a háznak, hogy ez lehetetlen, mert első befektetésre e célra legalább 15 millió kellene, mit az ország meg nem bír, s ha megbírna is, nincs annyi képzett magyar tüzér katona, mennyi az ágyúk ellátására szükséges volna; inkább érdekében áll tehát az országnak, hogy a közös tüzérség szaporíttassék, ami 400 ágyúval meg is történt, s hogy a honvédség mozgósítás esetén a közös seregből kapjon tüzérséget, melynek költségeihez Magyarország csak 30%-kal járul. Ez azonban az ellenzéket, mely különben mindig az ország „nyomorúságos állapotát“ hajtogatta, meg nem győzhette, s most már oly formában kezdték a honvédséget kisebbíteni, hogy amíg tüzérséget nem kap, nem ér egy hajítófát. Különben ez ülésszak alatt a katonai téren is szép eredményeket bírt a kormány felmutatni. A honvédelmi ministerium, melynek államtitkára Kerkápoly pénzügyministerré kineveztetése után Hollán lett, ernyedetlenül dolgozott a honvédség kifejlesztésén. Mialatt a közös hadsereg több műszaki csapatai a király engedélyével magyaroknak nyílváníttattak, a honvédségnél a tettleges szolgálatban álló törzstisztek száma felemeltetett, s a sereg golyószórókkal láttatott el, melyeknek célszerűségét a francia-német háború kitüntette. A honvédtanosztályokban 1869-től 1871-ig már 861 felsőbb tiszt, 603 hadapród s 5801 altiszt nyert kiképeztetést; a honvédség már 1870. nyarán harcképes sereg volt s az 1871. budget szerint 122,310 főnyi gyalogságot s 5472 lovast számlált. E fényes eredmény dacára,

Digitized by Google

mely a közönség legmerészebb reményeit meghaladta, az ellenzék nem szűnt meg a nemzeti hadsereget kisebbíteni. A Magyar Ujság folyton sárral dobálta a honvédséget, Jókai egy gyönge percében ugyan kiírta a Honba, hogy a honvédség „a monarchiának legcsataképesebb hadserege“, — de azért a Hon felfedezte és hirdette, hogy „a honvédek felállítása csupa szemfényvesztés“. Az ellenzék e hasznos tevékenysége, melylyel az ország katonai szolgálatát aláásni igyekezett, nem is maradt eredmény nélkül. 1870. novemberben azon hadkötelezettek száma, kiknek 1858. óta egy vagy más módon sikerült magokat a hadi szolgálat alól kivonniok, már 200,000-re rúgott.

Nyáry Pál halála. 1871. április 21.

Mialatt a képviselőház tárgyalásai csendes hosszadalmasságban folytak s az ellenzék örökös rekriminátiói szenvedélyek helyett csak az unalom érzését bírták felkölteni, a törvényhozás két kiváló tagját vesztette el, két régi bajnokát az ország szabadságának s függetlenségének, kiket a nemzet jó és balsorsában megszokott a legelsők sorában látni. Aprilis 21-kén Nyáry Pál a dunaparti Stein-ház negyedik emeletéről leugrott és szörnyet halt. Az ellenzék legkitünőbb tagjainak egyike vala, s a közönség fájdalommal látta e munkaképes és munkabíró férfit meddő tétlenségre kárhoztatva azon politika által, melynek hívéül szegődött. Nyáry Pál typusa vala azon hazafias magyar középnemességnek, mely eszével már az újvilágban él s annak eszméit magába vette, de szivével egy elmúlt kor traditióihoz ragaszkodik; mely tud meggyőződéseiben modern és szabadelvű, sőt demokrata is lenni, de erkölcseiben még az elmúlt aristokratikus kor gyermeke. Nyáry bírt ez osztály minden erényeivel és hibáival, s története annak tragikus sorsát mintegy per-

Digitized by Google

sonifikálja. Zilált vagyoni viszonyok tették öngyilkossá. Mint azonban halála után kitünt, anyagi helyzete nem volt oly szomorú, hogy ily lépésre kényszerítette volna. Passivái mivel sem haladták meg aktiváit. Az alternativa, mely előtte állt, egyszerűen az vala: munka után élni vagy nem élni. Azon név és tehetségek birtokában, melyekkel Nyáry bírt, könnyen az elsőt választhatta volna. Kényelemben, jólétben élhetett volna becsületes munkája után, mint annyi százezren a hazában, anélkül hogy meggyőződésein csak egy szikrányi csorbát ejtene. De ő, ki tudott dolgozni, midőn a munkát csak nobile officiumnak tekintette, sokkal büszkébb volt, semhogy dolgozzék, midőn reá szorult. E büszkeség volt megölő betűje. Halála tévedés volt, melyet lehetlen el nem itélnünk, de melynek forrását tisztelnünk kell. Meghalt nemesen, becsületesen, nem károsítva meg senkit, de annál nagyobb ürt hagyva azok lelkében, kik szerették.

Előtte még, február 2-kán ragadta el a halál b. Eötvös Józsefet. Közel négy évtized óta egyike vala azoknak, kikre tisztelettel és ragaszkodással, vigasztalódással és büszkeséggel tekintett Magyarország. E lapok szűk keretében Eötvöst nem lehet kellőkép méltányolni. Eötvös egyike volt azon nagy politikai jelenségeknek, kik egy egész kort képviselnek népök történetében. Mint költő és bölcsész, mint ember és államférfi a nemzet szemefénye volt. Évtizedeken át a magyar szabadságmozgalom kíváló oszlopa, egyszersmind összekötő kapocs vala Magyarország s a nyugati civilisátió között. Eötvös alakjában Magyarország európaisága áll personifikálva előttünk. Mint kormányférfiban legnagyobb ellenségei is csupán erélyének mértéke ellen tettek kifogást. Tiszta hazaszeretetét,

Eötvös halála. 1871. febr. 2.

Digitized by Google

szeplőtlen jellemét, rendkivüli képességeit nem vonta kétségbe senki. Egy hiánya volt azonban, mely az adott viszonyok közt halálának siettetéséhez is hozzájárult. Nem bírt azon érdes, rideg érzéketlenséggel, melyre mozgalmas időkben politikusnak szüksége van, ha a hazának tett szolgálatait nem akarja lelke szenvedéseivel megtoldani. Eötvös érző keblének fájt a gáncs, a félreértés; nemes lelkén sebet ejtett minden akadály, melybe eszméi megvalósításában ütközött. Ministeri működése a lelki szenvedések szakadatlan láncolatát képezte. A költői lélek ihletszerű lelkesülésével csüggött Magyarország értelmi újjáteremtésének eszméjén, ifjúi buzgalommal törekedett célja után; s a nyílt és titkos ellenzés, az oppositio, melyre az országban talált, az ármányok, melyeket papi kezek szőttek ellene, lelkének erejét emésztették. A politikai szereplés viszontagságai szíve gyökerén rágódtak; ő nemcsak lángeszével, hanem lángoló szívével is szolgálta a hazát, s mindkettővel áldozott oltárán. Különben Eötvöst a sors azon ritka kedvezése érte, hogy megérhette eszméi diadalát. A parlamentáris rendszernek ő volt első előharcosa Magyarországon, s megérte azt, hogy amiért egykor mint rajongót nevették, azt a nemzet milliói a diadal percében zászlajokra írták. Eötvös neve Magyarországon a parlamentarismus, Európában a mai tudomány történetétől elválhatatlan. Halálának híre lesujtotta az egész országot; s amily általános volt a gyász, oly általános volt a részvét is, mely a nagy halott családja iránt nyilatkozott. A királytól kezdve a szegény munkásig, mindenki részt követelt magának a nagy fájdalomból, mely Eötvös ravatala körül Magyarországnak osztályrészül jutott, részt vett benne a külföld is, mely

Digitized by Google

Eötvösben egyikét tisztelte azon szellemeknek, melyekre népüknek kizáró joga nem, csak előjoga lehet.

Az Eötvös halála által megürült ministeri tárca vezetése Pauler Tivadarra bizatott. De ezenkivül a kormány több változáson ment át ez idő alatt. Betegsége Rajnert is lemondani kényszeríté, s helyébe Tóth Vilmos, a kormány legmunkásabb tagjainak s a törvényhozás legjobb debattereinek egyike lett belügyminister. Bedekovics horvát bánná neveztetvén, januárban Pejacsevics lett tárcanélküli minister. Gr. Festetics György is nyugalomra lépett s helyét májusban az időközben felgyógyult b. Wenkheim Béla vette át. Jelentékenyebb veszteséget szenvedett azonban a kormány Horvát Boldizsár és Gorove lemondása által, melyek folytán Bittó István lett juniusban igazságügyi és Tisza Lajos közlekedési minister. Horvát Boldizsár nagy képességű államférfi, elragadó szónok, tetőtől talpig modern, szabadelvű politikus, de inkább a szív embere volt, mintsem keserűség nélkül tölthette volna be hivatalát. Magyarország igazságügyét kivéve a régi patriotikus schlendrián kezéből, modern szellemben újjáteremteni volt a nagy feladat, melyet magának kitüzött, s melyet, amennyire rajta állt, meg is oldott. Keresztülvitte a bírósági rendszer radikális reformját, s ha kidolgozott törvénykönyveket nem tudott adni az országnak, a hiba inkább a viszonyokban, mintsem benne rejlett. A kiegyenlítési politika legkitünőbb szóvivőinek egyike volt, s nem csekély része vala benne, hogy a nemzet e politika helyességéről meggyőződött. Horvát azon férfiak egyike vala, kiknek esze és jelleme sok olyat meggyőzött, kik okoknak hódolni nem akartak. Azon általános tiszteletet, melyet még ellenségei sem tagadtak meg tőle, mint minister latba vetette reformtervei-

Uj ministerek.

Horvát Boldizsár lemondása.

Digitized by Google

nek keresztülvitelére, és sikerrel. Nem kerülte el a rágalmat és gyanúsítást ő sem, aki a táblabírói elemeket legsebhetőbb oldalukon tudta megtámadni, s temérdek keserűséget kelle nyelnie, midőn jóléte és nyugalma feláldozásával s megérdemelt népszerűsége kockáztatásával bátran, lankadatlanul szolgálta a haladás ügyét. Ellenségei szemére vetették hajlékonyságát s engedékenységét a személyes érintkezésben. De ez engedékenység sohsem terjedt ki az eszmékre, melyek üdvösségéről meg volt győződve, és Horvátnak sikerült sok keserűség és szenvedés árán bár, de megvetnie Magyarország új igazságszolgáltatásának alapját. Az ellenzék részéről a legelkeseredettebb üldözésnek volt kitéve. Ha jobboldalit nevezett bíróvá, megtámadták, hogy pártérdekre hajt, ha baloldalit, azzal vádolták, hogy az ellenzék tagjait elcsábítja. Gyűlölték eszét és szónoki hatalmát; gyűlölték mert szabadelvű, gyűlölték mert népszerű volt, s gyűlöletök a törvényhozásban és sajtóban, ott midőn gyilkosságot, itt midőn árulást fogtak rá, oly jelenetekre vezetett, melyektől a jobb érzés megdöbbenve riadt vissza. Horvát érző lelkének e nemtelen támadások sok fájdalmat okoztak, de nem hátrált meg előlök. Helyén maradt mindaddig, míg megrongált egészsége lelépni nem kényszerité. Az orvosok már májusban tanácsolták neki a lemondást, de ő csak akkor tette le hivatalát, midőn a törvényszéki helyek kérdése megoldatván az új igazságszolgáltatási rendszer gyakorlati megvalósítására az eszközök a kormány kezében valának. Juniusban lemondott, utódára hagyván eszméi gyakorlati életbeléptetésének dicsőségét úgy mint odiumát. Vele együtt Gorove István is kilépett a kormányból, melynek mint kereskedelmi, utóbb mint közlekedési minister négy

Gorove István.

Digitized by Google

éven át tagja volt. Általános, magas európai miveltsége, kitünő képességei, szabadelvű nézeteivel s jelleme integritásával párosultan Gorovénak még ellenei tiszteletét is megszerezték. Midőn megvált a kormánytól, melynek nagy munkájában oly jelentékeny része vala, a becsületesen teljesített kötelesség öntudatával léphetett vissza a törvényhozó padjára, hogy más úton, de ugyanazon ügyet szolgálja, melynek szolgálatában töltötte életét.

Bírósági székhelyek.

Az elsőfolyamodású bíróságok székhelyeinek meghatározása ezalatt végbe ment. Horvát Boldizsár beadott tervezetében 134 törvényszéket s 358 járásbíróságot akart felállítani. A képviselőház a javaslatot egy huszonöttagú bizottmányhoz utasította véleményes jelentés végett. A huszonötös bizottság története egyik legkellemetlenebb lapját képezi a múlt országgyűlés történelmének. Hat hónapig dolgozott egy munkálaton, aztán megsemmisítette s újra kezdte. A provinciális érdekek kicsinyes harca hosszassá, elkeseredetté tette a bizottmány tanácskozásait. Májusban végre elkészült az új tervezet, melyre azonban a kormány nem akart ráállani. A ministertanács költségkimélés tekintetéből a törvényszékek számát 102-re, a járásbíróságokét 360-ra akarta leszállítani, míg a 25-ös bizottság 115 törvényszéket és 406 járásbíróságot kivánt. Ismét megindult a küzdelem az egyes vidékek képviselői közt s beláthatlan bonyodalmakra vezetett, melyekből a törvényhozás csak úgy menekülhetett, hogy törvény által megszabta a törvényszékek számát 102-re, a járásbíróságokét 360-ra, de székhelyeik meghatározását az igazságügyministerre bízta.

Az ellenzék magatartása.

Az ellenzék magatartása a második ülésszak alatt, mely május 19-kén befejeztetett, irányára nézve a régi

Digitized by Google

maradt, de mértékére nézve nem. A nemzetiségekkel való kacérkodással a baloldal ez időben sem hagyott fel. 1870. októberben a szélsőbal hazafiúi önmegtagadással tört lándzsát az ország integritása ellen lázító Miletics mellett, s az egész baloldal a derék férfiú ki nem adására szavazott. E gyöngéd védelem azonban nem volt képes a nemzetiségi túlzókat, kik mindig tudták, mit cselekszenek, kellőkép meghatni, s a januári budgetvitában Mocsonyi nyíltan szemébe vágta Tisza Kálmánnak, hogy igéreteit a nemzetiségek „igazságos“ igényeinek támogatása iránt csak „elkopott pénznek“ tekinti, melylyel meg nem elégedhetik. De a baloldal sokkal mélyebben meg volt győződve a Miletics-Mocsonyi-féle magyarellenes izgatások hasznosságáról, semhogy e nyílt kosár megtántoríthatta volna, és 1871. májusban ismét a hazafias szerb lázító mellett szavazott. A szélsőbalnál is józanabb maradt, mint rendesen. Megszavazta a budgetet és sugárutat, mi a szélsőbalnak nem kellett, de azért a budgetvitát ő is nem a közigazgatás komoly bírálatára s termékeny eszmék megpendítésére, hanem arra használta fel, hogy nyílt ülésben Magyarország nyomorúságos sorsa felett kétségbeessék, s az ország ijesztő elszegényedésére támaszkodva külön tüzérséget indítványozzon a honvédségnek, mely 15 millióval szaporítaná a „koldusbotra juttatott honhaza“ költségeit. Apróbb kihágásokat ez idő alatt is követett el, és november 18-kán az elnök kénytelen volt az ülést felfüggeszteni, mert a baloldal Kerkápolyt nem engedte szóhoz jutni, de azért ez idő alatt félreismerhetlen volt bizonyos lankadás a párt magaviseletében. A párt elbizakodottsága múlni kezdett, a sikertelenség lidércnyomása mind erősebben nehezedett a szellemekre, a nagy frázisok a sok hasz-

Digitized by Google

nálat által elvesztették ingeröket, némelyek kételkedni kezdtek Tisza Kálmán csalhatatlanságában, mások már alaposan megúnták e korlátolt képességű de határtalan hiúságú, inconsequens de makacs, öntelt és gőgös pártvezér tyrannizmusát. Az elégedetlenek száma naponként nőtt, de vagy az időt nem látták még elérkezettnek az elszakadásra, vagy nem merték elhagyni a szűk ghettot, melybe politikájuk által zárattak, s melynek ajtajánál az Ellenőr állt őrt, készen megmarni mindenkit, kit vágyai a szűk falakat elhagyni ösztönöznek. Ily módon bizonyos apathia vett erőt az eddig oly szenvedélyes elemeken. Tisza Kálmán kiadta a napi parancsot, Ghyczy megmagyarázta, hogy az a politikai bölcseség netovábbja, s a többiek követték, úgy a hogy húzva a döcögős szekeret, melynek tetején Tisza Kálmán diadalmenetet tartott a félintelligentia és éretlenség mind elhalóbb éljenei között. 1871. jun.

Digitized by Google

XII

1871. jun. Az országgyülés, melynek harmadik ülésszaka, a delegátió megválasztása végett a másodiknak bezáratása után rögtön megnyittatott, junius 11-kén egy királyi leirat által september 14-kéig elnapoltatott. Hála az ellenzék következetes szószaporításának, ismét egy sereg törvényjavaslat maradt elintézetlenül a jövő ülésszakra. Magának az igazságügyi ministeriumnak 15, a közlekedésinek 9, s a többieknek megfelelő számú előterjesztései már csak őszszel kerülhettek tárgyalás alá. Még együtt ült azonban a törvényhozás, midőn a határőrvidék polgárosítására vonatkozó rendeletek kiadattak. Junius 8-kán, ugyanaz nap, melyen a király koronázási esküjében Magyarország integritásának helyreállítását megfogadta, szentesítette a határőrvidék polgárosítására vonatkozó előterjesztéseket s manifestumában tudtokra adta a határőröknek, hogy tartományuk fokonként polgári lábra fog állíttatni. E nagy fontosságu rendszabályt maga a király rendelte el; részint mert a katonai szervezetű végvidék csak legfőbb „hadura“ nevében volt megszokva parancsokat kapni, részint, mert a polgárosítás nehézségei csak szaporíttattak volna, ha magyar, tehát a végvidéki népre nézve addig idegen kormányférfiak

Határőrvidék polgárositása.

Digitized by Google

és törvényhozók által dekretáltatik. Az eljárás tehát úgy formailag correct, mint politikailag észszerű volt. A polgárosítás részletes keresztülvitelére vonatkozó rendeletek azonban már az illető miniszterek által írattak alá. Két évig dolgozott a közös kormány a magyarnak részvételével e rendeleteken, melyek egy jókora kötetnyit tettek, s a végvidék összes katonai s polgári, politikai s társadalmi viszonyaira kiterjedtek. A nagy és kényes feladatot, mely itt a kormány elé tárult, midőn egy nép összes politikai, gazdászati s társadalmi életét újjáalakítani, s a különböző osztályok érdekeit tekintetbe venni kellett, a rendeletek lehető helyesen oldották meg. Átgondoltság, tapintat és összhangzás, minden érdekek lehető kímélete, minden méltányos igények kielégítése jellemezték a munkálatot, mely egy termékeny országot, egy erőteljes népet újjáteremteni volt hivatva. E rendeletek értelmében Zengg és Belovár communitások, Ivanic vára s katonai Sziszeg rögtön polgárosíttattak s Horvátországhoz csatoltattak. A végvidék többi, horvát és magyar részeinek polgárosítására az átmeneti s előkészítő intézkedések elrendeltettek. Egyszerre polgárosítani az egész végvidéket nem vala tanácsos. Az érdekeikben megrövidített tisztek és a panszláv izgatók által félrevezetett tömeg nagy része ellenszenvvel viseltetett a rendszabály iránt, mely ily módon békésen csak a legnagyobb kímélettel, az ellentétek békítő kiegyenlítése, a viszonyok és emberek részletes tanulmányozásával volt foganatosítható. Kimondatott azonban a király által az egész határőrvidék polgárosítása, s annak keresztülvitele a magyar honvédelmi miniszteriumra bizatott. A tartomány kivétetett a hadügyministerium hatósága alól. A horvát rész katonai tekintetben a zágrábi, a magyar a temes-

Digitized by Google

vári hadfőparancsnokság alá állíttattak, ideiglenesen, s csak addig, míg a polgárosítás egészen végre nem lesz hajtva. Polgári ügyekben azonban rögtön a magyar kormány hatósága alá helyeztetett, s a kereskedelmi, közlekedési s pénzügyministeriumok csakhamar élénk tevékenységet fejtettek ki a tartomány újjászervezésében. Horvátországnak úgy mint Magyarországnak ezáltal egy régi vágya ment teljesedésbe. A magyar kormány egy szép tartományt hóditott meg az alkotmányosság és civilisátió számára. Az ország terhei ugyan jelentékenyen növekedtek, mert minden területnövekedés költséggel jár, s kétszeres költséggel járt itt, hol minden polgári institutiót teremteni kellett. De a nemzet örömmel fogadta a szabadság e diadalát, hálájával adózott Andrásynak, kinek főérdeme volt annak kivívásában; és teljesen méltányolta e tény politikai jelentőségét. Az 1867-iki kibékülés teljes őszinteségét mi sem bizonyíthatta inkább, mint az, midőn a hatalom önként kiadta kezéből azon tartományt, mely egykor kiindulási pontjául szolgált a Magyarország elleni háborúnak, midőn maga szűntette be azon intézményeket, melyek utolsó reményforrásait képezték a monarchia absolutistikus elemeinek. Az uralkodó maga vette ki egy netaláni kamarilla kezéből az egyetlen fegyvert a szabadság ellen, s így a polgárositás rendszabálya gyümölcse és hirdetője lett a 67-iki eszmék áldásos voltának.

Megyeszervezés.

Tóth Vilmos, midőn belügyministeri székét elfoglalta, kijelentette, hogy a megyei s községi rendszer reformját még ez évben keresztül óhajtja vinni s május 15-iki rendeletében felszólította a törvényhatóságokat, hogy az új megyei törvény értelmében dolgozzák ki újjászervezési munkálataikat. A baloldalon némelyek

Digitized by Google

vissza akartak vonulni az új megyétől, de a többség tanácsosabbnak látta át nem engedni a tért a Deákpártnak s a pesti baloldali kör sietett májusi manifestumában felszólítani vidéki párthiveit, hogy vegyenek részt a megyék szervezésében, s igyekezzenek a tért pártjuk érdekében felhasználni. Kiadatott tehát országszerte a jelszó: a közigazgatás rendezésének ügyét pártcélokra kizsákmányolni. És sikerrel. Tudtunkra csak egy törvényhatóság akadt Magyarországon, mely párttekintetek nélkül alakitotta meg szervező bizottságát, a Jász-Kún kerület. A többiekben kisebb-nagyobb mértékben az országos pártok küzdtek egymással. Az ellenzék ily módon a közigazgatás érdekeit alárendelte pártcéljainak, de csak azt érte el vele, hogy bebizonyította, mily törpe minoritással bír az ország értelmiségében. Zarándban és Fogarasban ugyanis a nemzetiségi párt, 7 megyében a baloldal, 48-ban a Deákpárt bírt többséggel s vezette a szervezési munkálatokat, melyek országszerte a junius 15-iki közgyüléssel vették kezdetöket. Az újjászervezés nagy munkája általjában rendben és békében folyt le. Az ellenzék, melynek heve már az országgyülésen apadt, a megyékben kellő nyugalommal s loyalitással működött. A virilis szavazatok, melyek ellen a baloldali álszabadelvü táblabirák a képviselőházban oly rengeteg lármát ütöttek, sehol sem szolgáltattak okot az izgatásra. A vidéki ellenzéki pártok belátták, hogy a virilis szavazatok rendszere nem a kormány érdekében hozatott be, és elégülten éltek azon joggal, melyben országgyülési képviselőik a szabadság veszedelmét látták. A törvényhatóságok egymásután elkészítették szervezési munkálataikat, melyek a kormány által esetről esetre helybenhagyattak és julius végén már több városi főispán

Digitized by Google

kinevezése hirdette az új rendszer fokozatos megvalósulását.

A delegátiók.

Ezalatt összeültek a delegátiók a kül- és hadügyi költségvetést 1872-re megszavazni. A delegátióba menés vagy nem menés kérdése ez alkalommal ismét bizonyítá a baloldali nézetek sokoldalúságát. Mint tudjuk, az első delegátióban a baloldal tettleges részt vett, mi egy töredékét elszakadásra indította. A szakadást ugyan jóvá sikerült tenni azáltal, hogy az ellenzék a második delegátiótól fogva teljesen visszavonta magát e tekintetben törvényes kötelessége teljesitésétől, de azért e kérdés felett lappangó nézetkülönbség minden alkalommal nyilvánult. Most, 1871. májusban Horn úgy találta, hogy az ellenzéknek is részt kellene vennie az országos bizottmányban és a N. Fr. Lloydban cikket is irt ez értelemben. Tisza Kálmán lapja erre előállt s ledorongolta a merész felségsértőt, ki bátorkodik uráétól eltérő nézetet vallani, és Horn Ede csakugyan meglapult és sietett kegyelmet kérni az Ellenőr urától és parancsolójától. Fellépése azonban bizonyítá, hogy a baloldalon vannak, kik részt akarnak venni a delegátióban. Ily nézetkülönbséget, bújják bár az a pad alá, Tisza Kálmán birodalmában tűrni nem lehetett. Összeálltak tehát Jókai, ki az első delegátió alkalmával Tiszát s társait excommunikálta és Tisza Kálmán, ki félévvel utóbb megtért pártjának lapszerkesztőjéhez, s a geszti földesúr és svábhegyi majoros egyesülten gyártottak egy új theoriát, mely szerint a baloldalnak kell delegátusokat választania, de csak a Deákpárt soraiból. És így a csalhatatlan pártvezérnek sikerült e kérdésben már egy harmadik meggyőződésre jutnia. A Deákpárt, mely az ellenzéknek a delegátióban részvételét

Digitized by Google

óhajtá, ily módon kénytelen volt ismét csupán saját tagjaiból választani meg a bizottságot, mely májusban meg is kezdte működését. A német és magyar delegátió közt ismét merültek fel lényeges nézetkülönbségek. Az osztrákok a minden áron való takarékoskodás egyoldalu álláspontjáról kiindulva, oly levonásokat tettek a hadi budgeten, melyek folytán a territoriális divisiók rendszere nem lett volna kellő mérvben keresztülvihető. Ismét egy közös ülés volt kilátásban, de a németek, kik ily közös ülésben egyszer már leszavaztattak, nem akarták a dolgokat újra ennyire juttatni, mindkét fél engedett valamit s a bizottságoknak sikerült egyetértő megállapodásra jutniok. Kuhn báró, a közös hadügyminister nem volt ugyan eszményképe egy alkotmányos hadügyministernek, de beletalálta magát az alkotmányos életbe annyira, hogy nem jött összeütközésbe a küldöttségekkel, s így a delegátiók csendben ugyan, de sikeresen teljesitették hivatásukat.

Gastein és Salzburg.

A delegátiók befejeztével bekövetkezett a „holt idény“, melyben a politikai kérdések szünetelni szoktak s legfeljebb a diplomatia fürdői utazásai viszik tovább a história szekerét. Az 1871. év nyara azonban nem volt teljesen holt idény Magyarországra nézve. A monarchia és Németország közt létrejött közeledés folytán Vilmos császár september elején a gasteini fürdőbe jött s itt Ferenc József által fogadtatott. Bismark és Beust is találkoztak az uralkodók kiséretében, de a magyar és osztrák ministerelnökök távollétében Beust gróf értekezései a német birodalmi cancellárral kézzelfogható eredményekre nem vezethettek. Az uralkodók Gasteinban személyesen megpecsételték a békét, s miután Vilmos császár és Bismark már előre kifejezték óhajtásukat, gr. Andrásyval találkozhatni, a király

Digitized by Google

Salzburgba hítta a miniszterelnököt. A salzburgi értekezleten az osztrák-magyar monarchia és Németország képviselői közt létre is jöttek némely megállapodások az internationale dolgában, mely a párisi forradalom óta Európa nemzetközi veszedelmévé kezdett válni. Egyéb tekintetben csak elvi megállapodások jöttek létre s a salzburgi találkozás jelentősége nem is szerződésekben állott. Betetőzése volt azon német-barát politikának, melynek a francia-porosz háború óta Andrásy volt főtámasza, diadala azon külpolitikának, melyet a magyar országgyülés követett. Igy értelmezte azt a közvélemény Magyarországon úgy mint a külföldön, s örömmel fogadta, mint új biztositékát Európa békéjének.

A gödi csata. 1871. sept.

Alig múlt el a fejedelmek találkozása Gasteinban, midőn Magyarország új bizonyítékát vette a 67-es politika helyességének. Vác vidékén sept. 24—27-kéig nagy hadgyakorlatok tartattak, melyekben a magyar honvédség a közös hadsereggel szövetkezve először lépett nagy próbatétre a világ elé. Poroszország és Anglia, Schweiz, Belgium és Olaszország katonai képviselőket küldtek a váci hadgyakorlatokra, melyek a király jelenlétében tartattak. A háromnapi táborozásban, a közös hadsereg csapatai közé vegyítve, a honvédség oly fényes bizonyitványát adta ügyessége s kitartásának, hogy hadképesség dolgában méltó társául ismertetett a régi szervezetű közös hadseregnek. A király különös megelégedését fejezte ki a próba eredményei felett s orosz és angol, magyar és német hirlapok egyaránt dicsérettel constatálták a honvédség érdemeit. A vértelen „gödi csatában“ ily módon ismét a kiegyezés eszméje ült diadalt azon ellenszenveken és

Digitized by Google

aggodalmakon, melyeket némelyek még ellene tápláltak.

A cseh kérdés Austriában.

Mialatt Magyarország minden tekintetben egy gyors felvirulásnak indult ország jótékony látványát nyujtá a világnak, Austria szomorú belviszályokban sinlődött. Midőn 1867-ben a magyar alkotmány helyreállíttatván, a dualismus elve lett a monarchia belintézményeinek alapjává, Austria népei, többnyire kelletlenül ugyan, de belenyugodtak Magyarország jogainak diadalába; s a dualismus rendszere, bár népszerűvé a Lajtán túl nem tudott lenni, mint a viszonyok követelménye elfogadtatott, és osztrák részről négy éven át komoly akadályok a 67-es politika útjába nem gördíttettek. A németek fájdalommal ugyan, de lemondtak az egységes Austria ábrándjáról s a Magyarország feletti hegemoniáról s reformált alkotmányuk keretén belől saját hazájok újjáteremtésére fordították minden erejöket. Csak egy népe az örökös tartományoknak vetette el feltétlenül az új kormányrendszert: a csehek. A csehek, századok óta az osztrák absolutismus, majd a centralisátió főtámaszai, részt vettek a 61-iki februári pátens reichsrathjában, mely Magyarország jogait ignorálta, de a decemberi alkotmányt, mely a magyar alkotmány helyreállítása után a nép törvényhozóinak segélyével jött létre, el nem fogadták. Kiléptek a birodalmi tanácsból s az alkotmányon kivül foglaltak állást. A cseh kérdés képezte ezóta Austria belső bajainak legszaporább forrását. A polgárministerium, mely a kiegyezés után Austria ügyeinek kezelését átvette, nem volt képes a kérdést megoldani. Herbst, Giskra és társaik ügyes ügyvédek és tudós professorok voltak, de a gyakorlati politika mezején theoriákat hajhászva, eredményre nem jutottak. A kormány

Digitized by Google

elmulasztotta a kedvező alkalmat a cseh kiegyezés létrehozására s az alkotmány ellen intézett cseh mozgalom mind nagyobb dimensiókat öltött. A polgárministerium, mely tudományos ügyetlenségével a dolgokat alaposan összezavarta, megbukott, és helyette a lengyel Potocky gróf alakított kabinetet. Potocky nem volt nagy politikai talentum, de nem volt prononçirt centralista, s a szláv származású minister ügyessége és jóakarata reményt nyujtott a cseh kérdés békés megoldására. E remény azonban meghiusult. A cseh mozgalom a Herbst-Giskra kormány hibái, a panszláv agitátió s a feudális és clerikális elemeknek a nemzetiségi párttal szövetkezése folytán sokkal jobban el volt már mérgesítve, semhogy Potocky úrrá tudott volna lenni felette. Lemondott. Helyét az ismeretlen nevű és képességü gr. Hohenwart foglalta el. Beust gróf csak a hirlapokból értesült az új ministerelnök kineveztetéséről, ki a cseh Habietineket és Jireceket s a poroszfaló Schäfflet hítta meg kabinetjébe. Beust gróf, ki Austria belügyeibe való avatkozásai s az osztrák kormányok ellen szőtt kicsinyes ármányai által magának s az osztrák ministereknek annyi kellemetlen percet okozott, s kit a csehek vágyaik teljesülése legnagyobb akadályának tekintettek, ily módon háttérbe szorult, s Hohenwart 1871-ben kizárólag uralkodott Austria belügyeiben. Ha valaki, úgy ő lehetett képes a cseh kiegyezést létrehozni. Hohenwart ezt tekinté feladatának és csakhamar alkudozásba bocsátkozott a cseh pártvezérekkel. Az alkudozások titokban folytak és annyiban sikerre vezettek, hogy a kormány meg tudott a csehekkel egy elaborátumban egyezni. De Hohenwart a kiegyezés céljának feláldozta Austria érdekeit, fel a monarchia biztosságát. Egyezkedése abból

Digitized by Google

állt, hogy a csehek álláspontjára állt s elfogadta minden követeléseiket. A cseh elaborátum oly függetlenséget követelt Csehországnak, mely Austriát a foederalismus lejtőjére terelte volna s azonkívül megtámadta a magyar kiegyezést. Megtámadta formailag, midőn kegyesen utólagos jóváhagyását adta oly törvényekhez, melyekhez Magyarországon és királyán kívül senkinek nem volt joga hozzászólni, megtámadta lényegében, midőn Austriának oly belszervezetét kezdeményezte, mely a dualismus és paritás elveit rövid idő alatt lehetetlenné tette volna. Magyarország jogainak e sértését nem tűrhette, Austria többi népei nem járulhattak hazájok decompositiójának szentesitéséhez, s eként a Hohenwart-kormány azon ponton állt, hogy beláthatlan zavarokba döntse a monarchiát, melyekből hasznot nem a szabadság, csak az erőszak rendszere vonhatott volna. Az osztrák közönség megdöbbenve olvasta a cseh munkálatokat, melyek október elején a hirlapokban megjelentek, s melyekben a kormány a birodalom érdekeit könnyelműen feláldozta. Egész Bécs forrongott. Ekkor történt, hogy a bécsi egyetem megnyitási ünnepélyén a tanuló ifjuság Beustot éljenekkel, a Hohenwart-kabinet tagját, Schäfflet pedig piszszegéssel fogadta. Schäffle meghátrált a demonstrátió elől, Beust pedig hiuságától elragadtatva ott maradt az aulában, melyből ministertársának menekülnie kellett. Schäffle sértettnek érzé magát azáltal, hogy egy közös minister ily módon részesévé tette magát az ellene intézett tűntetésnek, és saját vagy Beust gróf elbocsáttatását követelte. Beust gróf a cseh elaborátum megjelenésekor mély hallgatásba vonult, nehogy beavatkozása által ugyis megingott állását veszélyeztesse. Most azonban, midőn hivatalában látta magát megtá-

Digitized by Google

madva, belátta a cseh követelések veszélyességét a monarchiára nézve. Egy memorandumban kifejezte aggodalmait a cseh munkálatnak a korona általi elfogadtatása felett, és kérte, hogy ez ügyben a magyar ministerelnök is meghallgattassék. A király ennek folytán Andrásyt Bécsbe hítta. Andrásy megjelent, de kijelentette, hogy nem mint a magyar kormány képviselője, csupán mint a korona bizalmi embere adhat véleményt a fennforgó kérdésben. Mint ilyen kifejtette a fejedelem tanácsában, mily hatással volna a cseh követelések megvalósitása Austria belviszonyaira, mint magyar minister, Magyarország jogait hangsulyozta s visszautasította a csehek beavatkozását Magyarország ügyeibe, s amennyiben a kérdés, mint a megtámadott dualismus kérdése egyszersmind közösügy volt, szavazatával s befolyásával a közös kormányt támogatta, melyben kivüle még Lónyay védte Magyarország álláspontját. Andrásy ügyes diplomatiai fellépése Bécsben általános elismerésben részesült. Sikerült compromissumot hoznia létre az ellentéses irányok közt, és megelégedéssel hagyta el Bécset, azon hitben, hogy a ministerválságot sikerült elodáznia. Csakhamar kitűnt azonban, hogy a Hohenwart-kabinet tagjai sokkal jobban lekötötték magokat a cseheknek, mintsem ezek beleegyezése nélkül álláspontjukból engedhetnének. Elkészittetett a cseh országgyüléshez intézendő leirat, mely a korona válaszát foglalja magában a cseh követelésekre s melyben kimondatott, hogy a magyar kiegyezés nem szorul a csehek elismerésére. Ezzel a Hohenwart-kormány szláv politikájával együtt megbukott.

Andrásy és a cseh kérdés.

A cseh kérdés és az ellenzék.

Mialatt Andrásy ily módon Bécsben hozzájárult egy, az egész monarchia nyugalmát veszélyeztető poli-

Digitized by Google

tika meghiusitásához, Magyarországon a baloldal a cseh ügyet is eléggé jó alkalomnak találta a kormány megtámadására. A cseh sajtó ugyan évek óta rendszeres támadást folytatott Magyarország ellen a panszlavismus érdekében, folyton izgatva, lázitva a magyarországi nemzetiségeket; de azért a magyar ellenzéki journalistika, követve pártvezérei parlamenti példáját, szüntelen kacérkodott mindennemü szláv nepekkel, s élén a Honnal most is pártjukra kelt a cseheknek, kik egy közös bécsi parlamentbe, melyben Magyarország is képviselve van, szívesen belementek volna, de a dualistikus alkotmánynyal megbarátkozni nem tudtak, s nyiltan kijelentették, hogy csak „fájdalommal“ ismerik el Magyarország állami önállását. Tisza Kálmán pedig egy félig interpellátió, félig inditvány alakban tett előterjesztéssel támadta meg a kormányt. Miután Andrásynak a 67-iki törvényekre támaszkodva sikerült a csehek megkisértett beavatkozását Magyarország ügyeibe visszautasitania, Tisza Kálmán megfoghatatlan logikával úgy találta, hogy az ország jogainak megvédése Magyarország jogait veszélyezteti és azt inditványozta, hogy tehát döntsük fel a 67-iki alkotmányt és állitsuk fel a personáluniót, és jóakaratu kérdést intézett a kormányhoz, nem volna-e kedve a bihari programm alapján a baloldal társaságában egy kis alkotmányos forradalmat csinálni. Mocsonyi megértette az intést s hasonlókép meginterpellálta a kormányt, egyszersmind inditványozván, hogy bontsuk fel az erdélyi uniót és szlavizáljuk Magyarországot. Az ellenzék józanabb elemei ugyan a németek pártját fogták a csehek ellen s Hornnak volt is bátorsága ezt kimondani, de a nagyobb rész az osztrák zavaroktól diadalt remélt a baloldal politikájának s kész volt a

Digitized by Google

szláv érdekekkel szövetkezve törni a 67-iki alkotmány ellen. Mert a csehek pártfogolása csak egy láncszem vala az ellenzék szláv-barát politikájában. A nemzetiségi túlzók, nem csatlakozhatván a Deákpárt politikájához, mely Magyarország egységét sohsem vesztette szem elől, gyűlöletökkel és aspirátióikkal az ellenzék sorait szaporitották. És a Hon, mely Deákot Lustkandlhoz hasonlitotta, dithyrambokat zengett a Mocsonyiak „magyar“ hazafiságára. Az 1871. év második felében Hohenwart dicsőségétől még Magyarországon is vérszemet kaptak a nemzetiségi kolomposok. Juliusban egy Turóc-Sz.-Mártonban tartott panszláv gyülés nyiltan a foederalismust proklamálta. Septemberben egy nyitrai panszláv gyülés a magyarokat önvédelemre kényszeritette s utcai verekedésre vezetett. Miletics lapja azzal vádolta a magyar kormány elnökét, hogy része volt a szerb fejedelem meggyilkoltatásában; s október elején, midőn a csehek már küszöbön állónak vélték követeléseik megvalósulását, melyek éjszakon megkezdték volna Austria felbomlását, a határőrvidéken kitört az ogulini zavargás, melynek nyiltan hirdetett célja volt „minden magyarnak és osztráknak kiirtása“, s mely délen Magyarország decompositióját kisérté megkezdeni. És az „idők és módok“ nagymestere Tisza Kálmán ekkor látta a legalkalmasabbnak a percet, a kiegyezést a csehek segélyével megbuktatni. Simonyi Ernő Turinba utazott Kossuthtal értekezni, s útjának eredménye Helfynek azon felfedezése lett, mely szerint Magyarországot csak oly állami önállás illeti meg, mint Csehországot. Megszólalt Kossuth is. Megleckézte Tisza Kálmánt, ki szokott nyiltságával Andrásyt csak a beavatkozás „elve“ nem „iránya“ miatt támadta meg; hibáztatta Andrásy beleszólását a

A baloldal szláv-barát politikája.

Digitized by Google

cseh ügyekbe, de kivánta a magyar országgyülés beavatkozását a csehek javára, sőt még keveselte a csehek követeléseit. És Kossuth levele nem maradt hatás nélkül. A cseh pártvezérek elmentek Turinba vele értekezni, s onnan visszatérve Prágában tanácsot ültek azon kérdés felett, miként lehetne minél több szláv elemet bevinni a — magyar országgyülésbe. A közvélemény azonban átlátta az ellenzék veszélyes politikáját s támogatása megkönnyité Andrásyra nézve a baloldali támadások győztes leverését. A cseh epizod eként szerencsésen elintéztetett. És a mód, melyen elintéztetett, kibékité Austriát a 67-iki kiegyezéssel. Az osztrákok eddig rájok erőszakolt nyűgnek, ezentúl alkotmányos szabadságuk hatalmas biztositékának tekintették a magyar kiegyezést. A Lajtán innen és túl pedig senki előtt nem maradhatott észrevétlenül az, hogy midőn a monarchiában minden párt, minden kormányférfi és minden intézmény ingadozott, midőn úgy látszott, mintha a monarchia sarkaiból ki készülne fordulni, csak a Deákpárt és műve állt szilárdan, győztesen dacolva az idő viharaival.

Az ellenzék politikája azonban, mely mindenekfelett „magyarnak és szabadelvünek“ hirdette magát, nemcsak az államjogi kérdésekben gördített folyton akadályokat a többség és kormány útjába, hanem a szabadelvű haladás ügyének is jelentékeny veszteségeket okozott. Midőn a nemzet egy tekintélyes részének erejét megvonta az alkotás művétől, midőn az államjogi politika már túlhaladott álláspontján makacsul megmaradva, lehetetlenné tette a két nagy párt szabadelvű elemeinek összeműködését, ólomnehezékként akasztá magát a haladás lábaira. Kétszeresen érezhető lőn ez akkor, midőn a liberális eszméknek hagyomá-

Digitized by Google

nyos ellenségei újra fel kezdték ütni fejöket. És ez az utóbbi időben három oldalról történt meg. Az 1871. évben nagy zajt ütöttek Pesten a munkás-izgatások. Komoly bajokat Magyarországon, hol munkás proletariátus még nem létezik, ugyan ez ideig nem okozhattak, de figyelmeztették a közönséget, miszerint azon nemzetközi conspirátió, melynek Párisban nagy része volt a commune forradalmában s mely egész Európában egy erőszakos társadalmi forradalom előkészitésén működik, Magyarországot is bevonta izgatásai hálójába. Az internationale eszméi s céljai pedig éles ellentétben állnak a mai kor szabad alkotmányaival. E hazánkra nézve ma még nem igen fenyegető mozgalomnál azonban nagyobb akadályokba ütközött újabb időben a haladás ügye a conservativek részéről, kik a nemzeti jogok diadala s a 48-iki alkotmány helyreállítása után egy időre félrevonultak, de most elérkezettnek látták a percet, megkisérteni, ha nem lehetne-e az idő szelleméből valamit saját javukra lealkudni. A múlt 1870. évben a képviselőház egy törvényjavaslatot fogadott el, mely a bot- és bilincsbüntetést eltörölte. A felsőház oda módosította a törvényjavaslatot, hogy a bot és bilincs elvben eltöröltessenek, de tényleg csak akkor, ha az elsőfolyamodású bíróságok már szervezve lesznek. Októberben a képviselőház elvetette a felsőház módosítását s a javaslatot visszaküldte hozzá. A conservativ főrendek most a passiv ellenállás eszközéhez nyúltak. Hallgattak. 1871. májusban, midőn az elsőfolyamodású bíróságok szervezése már küszöbön állott, a képviselőház felszólította a felsőházat, hogy a félév óta asztalán heverő ügyet végre intézze el, de a képviselőház juniusban eloszlott anélkül, hogy a méltóságos főrendektől választ kapott

Munkás-mozgalom.

Digitized by Google

volna. Élesebb összeütközésbe jött a két ház egymással az úrbéri, jelesen a telepítvényes kérdés ügyében. A főrendek midőn az ország életkérdései forogtak szóban, dicsőségesen hallgattak és tudták magokat észrevehetlenekké tenni. Most azonban némely nagybirtokosok magán érdekei voltak szőnyegen, s így a főrendeknek is fel kellett szólalniok. Megtették és oly módosítást tettek a kormány telepítvényesi törvényjavaslatán, mely nehány földesúr érdekében a telepítvényesek ezreit földönfutókká tette volna. A képviselőház elvetette ez igazságtalan s impolitikus módosítást és junius 6-kán visszaküldte a javaslatot a felsőháznak. A főrendek jun. 9-én vették a kérdést újra tárgyalás alá. Horvát Boldizsár már kilépett volt a ministeriumból, Andrásy a külügyekkel levén elfoglalva nem fordított elég gondot a belkérdésekre, s a kormány nem fejtett ki a felsőházban elegendő erélyt saját javaslata támogatására, melyet az alsóház egyhangúlag tett magáévá. Az eredmény az lőn, hogy a felsőház makacsul megmaradt embertelen módosítványa mellett. A végzés, melyben ez kimondatott, ugyan formailag érvénytelen volt, mert hozatalakor csak 37 tag volt jelen a házban, míg a házszabályok érvényes határozat hozatalára 52 tag jelenlétét kívánták. De Majláth György elnök azzal bújt ki a vád alól, hogy senki sem követelte a tagok megszámlálását. Három sikeretlen izenetváltás után végre Bittó kénytelen volt októberben compromissumra lépni a főrendekkel, nehogy a kérdés megoldása lehetlenné tétessék. De e compromissum nem volt kielégítő, s a visszaállított alkotmány történetében első emlékét képezi a főrendek szűkkeblű, önző politikájának.

Az úrbéri törvények a felsőházban.

Digitized by Google

A főpapság oppositiója.

Midőn reakcionárius irányok támogatásáról vala szó, a papság sem maradhatott tovább tétlenül. A római zsinaton levő püspökökhöz a kormány 1870 tavaszán egy ministeri tanácsost küldött, figyelmeztetvén őket, hogy ha a csalhatatlansági párt sorába állnak, a kormány Magyarországon „jót nem áll semmiért". Az egyházi javak saecularisátiójának rémképe lebegett a püspökök előtt s Magyarország főpapjai a csalhatatlansági dogma ellenségei közé álltak. Midőn a zsinat elnapoltatott, hazatértek, s itt az egyháznak oly autonomikus szervezetét igyekeztek létrehozni, mely az egyházi javak kérdését mellesleg megoldva, azokat a papság számára biztosítsa. Sikerült saját embereikből egy congressust hozniok össze 1870. októberben, mely munkálatot készített az egyház autonom szervezetéről. A munkálat teljesen a püspökök műve vala, s nem volt egyéb, mint a főpapság mindenhatóságának organizátiója. A püspökök siettek a munkálatot a királynak átnyujtani; ki azonban alkotmányos uralkodói helyzete helyes méltánylásában azt felelős kormányának adta át. April 3. ennek folytán Ghyczy Kálmán egyrészt, az ultramontán gr. Zichy Nándor másrészt interpellátiót intéztek a kormányhoz. Ghyczy kérdésére, ha szándékozik-e a kormány a kath. congressusnak Magyarország törvényeivel ellenkező munkálatát életbeléptetése előtt a törvényhozás elé terjeszteni, Pauler Tivadar határozottan kijelentette, hogy az országgyülés helybenhagyását e munkálat létesítéséhez elkerülhetlenül szükségesnek tartja; egyszersmind egy más interpellátióra adott válaszában kimondta, hogy a kormány a királyi tetszvény jogát csorbítatlanul fenn fogja tartani. A hierarchia első támadása az alkotmány ellen ily módon egyelőre meghiúsíttatott. De Róma

Digitized by Google

emberei ezzel be nem érték. A népszámlálás kimutatta, hogy Magyarország 13,219,350 lakosából 8.343,116 sem írni sem olvasni nem tud. Az ország e szomorú míveltségi viszonyai új reményt öntöttek a papságba. A míveletlen tömeghez fordult tehát és kivált 1871. eleje óta kath. kaszinók alakítása, kath. népgyülések tartása és ultramontán szellemű röpiratok terjesztése által igyekezett a gondolkodni nem tudó elemeket megnyerni. Mialatt a hierarchia alsóbbrendű közegei az értelmi proletariátust izgatták a szabadság ellen, a főpapok a mívelt közönség jobb érzéseinek s magának az állam souverainitásának izentek háborút. A püspökök látván, hogy az egyházi javak saecularisátiójának veszedelme nem áll oly közel, mint a zsinaton létök alatt képzelték, a kath. közönség általános megbotránkozására egymásután alája vetették magokat a csalhatatlansági dogmának, melyet a zsinaton meghiúsítani igyekeztek. Sőt egyesek még tovább is mentek, s a kir. tetszvény jogát ignorálva az új dogmát kihirdettették s seminárіumaikban taníttatni kezdték. A közoktatási minister figyelmeztette Jekelfalussy székesfehérvári püspököt ez eljárás törvénytelenségére. A püspök azonban papi gőggel eltelten azt felelte a ministernek, hogy ő dogmáját a kormány tilalma ellenére is ki fogja hirdettetni. A nyíltan fellázadó pap ellen már erélyesebb eszközökhöz kellett nyúlni. Jekelfalussy ad audiendum verbum Budára hivatott. S hogy semmi kétség ne legyen afelett, hogy a papság oppositiója hiában remél támogatást a trón lépcsőiről, a király a felelős kormány elnökét bízta meg az engedetlen pap megdorgálásával. September 11-én Jekelfalussy Budára a ministertanács elé idéztetett és gr. Andrásy Gyula komoly szavakban kijelentette neki a „királyi vissza-

Digitized by Google

tetszést, rosszalást és megfeddést.“ Az ellenzéken kivül, melynek nagy része akarata ellenére gátolta a szabadelvü haladást, ily módon a liberális eszméknek ez év három ellenségével ismertette meg a közönséget: a munkás-mozgalommal, a conservativ főrendekkel és az ultramontán főpapokkal.

Beust elbocsáttatása.

Igy álltak a dolgok, midőn a külügyminister elbocsáttatásának híre lepte meg a világot. A nagy közönség, mely csak azt tudta, hogy úgy a közvélemény, mint a delegátiók helyeselték Beust gróf külpolitikáját, meglepetve sőt megütközéssel fogadta bukásának hírét. De a beavatottak már egy év óta előre látták s csak az idő kérdésének tekintették a kancellár elbocsáttatását. Beust gróf érdemeket szerzett magának a monarchia és Magyarország körül, midőn a kiegyenlítés létrejövetelét előmozdította, de külügyéri magatartásával csakhamar paralyzálta szerzett érdemeit. A külföld irányában beleszólási viszketegével compromittálta a monarchiát, mint a pontusi kérdés bizonyítá. Austriában folyton ármánykodott az osztrák kormányok ellen s hátuk megett illetéktelen alkudozásokat folytatott több ízben a csehekkel. Magyarország keleti érdekeit teljesen elhanyagolta. A legfontosabb kérdésekben ingatagsága által tűnt ki, s ép annyiszor kész lett volna háborút izenni Németországnak, mint szövetségre lépni vele. Az uralkodó e tanácsosa iránt, ki oly meglepő könnyűséggel tudta nézeteit változtatni, ki diplomatiai babérait csak a kicsinyes áskálódásokban kereste, ki a monarchia érdekeit a külpolitikában, s azonfelül önmagát egyénileg oly módon compromittálta, mely az erkölcsi felfogásában szigorú fejedelem szemében többet nyomott politikai tévedéseknél, fokonként mindinkább elvesztette bizalmát. A cseh kérdésben tanúsított maga-

Digitized by Google

tartása, mely leplezetlenül feltárta a külügyér politikai frivolitását, végre csordulásig töltötte meg a poharat és Beust gróf november elején felszólíttatott, adja be lemondását.

Midőn a külügyministeri tárca megüresedett, az egész monarchia tekintete a magyar kormány elnökére fordult. Másfél év óta, valahányszor Beust gróf lemondásának híre járt, a közvélemény a Lajtán túl és innen Andrásyt jelölte ki utódjául. A francia-német háború s az orosz kérdés bonyodalmaiban Bécs úgy mint Pest csupán tőle várták a kérdések helyes megoldását. Ez volt az első eset, melyben magyar államférfi volt a monarchia első ministeri székébe lépendő, de Andrásy nevét már Austriában is oly tisztelet és rokonszenv övezte, melylyel szemben magyarsága nem szült megütközést. Austriában a közvélemény még sohsem nyilatkozott oly egyértelműleg egy államférfi irányában, mint ez alkalommal, és uralkodó bizalma ritkán egyesült a népek bizalmával egy emberben annyira, mint Ferenc Józsefé, midőn gr. Andrásyt a monarchia külügyei s az uralkodóház ministerévé nevezte. Magyarország fájdalommal látta Andrásyt távozni kormánya éléről és november 12-ike, midőn a volt ministerelnök pártjától a Deák-körben elbúcsúzott, a legmeghatóbb jelenetek egyikét látta hazánk újabb történetében. Andrásy kétségkívül a legnagyobb szabású politikai talentum, melyet Magyarország utolsó évtizede felmutathat. Midőn a kiegyenlítés, mely nagyrészben az ő műve volt, létrejött, képességei csak kis körben voltak ismeretesek. A nagy közönség még keveset tudott róla. De Deák éles szeme felismerte benne a jelen emberét. A nemzet vezére őt ajánlta a kormány elnökévé s a gondviselés küldötteként üdvözölte.

Andrásy gr. külügyérré lesz.

Digitized by Google

Deák bizalmának aegise alatt lépett Andrásy dicső de terhes hivatalába, és csakhamar igazolta, sőt túlszárnyalta a hozzája kötött reményeket. A dilettáns politikus rövid idő alatt kivívta magának az ország tiszteletét. A ministertanácsban, melyben politikai életünknek régi bajnokai mellett ült, szellemének átható erejével meghódította társait. „Mi, akik egész életünket politikai tanulmányokban töltöttük, — mondá egyszer b. Eötvös — néha hetekig törjük a fejünket egy bonyolódott kérdés felett, és nem tudunk belőle kigázolni. A dolog a ministertanács elé kerül, Andrásy első hallásra egyszerűen, röviden elmondja véleményét és mindenki belátja, hogy megtalálta a legegyszerűbb és legjobb megoldást.“ Eötvösnek e szavai legjobban jellemzik Andrásy képességeit. Aránylag csekély politikai studium, elővélemények, praeoccupátiók s előítéletek majdnem teljes hiánya, idegenkedés minden theoriáktól, melyek nagy részét nem is ismeri, de éles, átható tekintet, józan ész és a felfogás azon gyorsasága, mely a lángészt jellemzi, tüntetik ki leginkább. Nem volt született szónok. Előadása gyakran nehézkes, szakadozott, kivált ha előre készül beszédeire, de annál hatalmasabb midőn rögtönöz. Beszédei mindig tartalmasak, találók, s hol mély gondolkozás, hol szellemdús gúny szól belőlök. Finom érzékkel bir a közvélemény iránt, nem veti meg, de nem is fél tőle. A népszerűséget szereti, de nem keresi. Mint embert a jellem feltétlen tisztasága s magas becsvágy jellemzik leginkább. Tiszta hazafiságát még Kossuth is nyíltan elismerte a cseh ügyben írt levelében. Azok közé tartozik, kiket soha senki sem gyanúsított tisztátalan célokkal vagy indokokkal, s kik ellent és barátot egyiránt tiszteletre tudnak kényszeríteni önmagok iránt. E tulajdonok,

Digitized by Google

párosulva férfias őszinteségével, mely a különben ravasz diplomatát kitünteti, s modorának komoly szeretetreméltóságával, Andrásyt királynál és nemzetnél rövid idő alatt Deák után a legnépszerűbb emberré tették Magyarországon. És Deáknak igaza volt, midőn benne a gondviselés emberét ismerte fel. Magyarország jelenét senki úgy át nem értette, mint Andrásy. Ő európaivá tette a magyar politikát, mely századokon át csak tartományi volt; s ő van hivatva megteremteni Magyarország külpolitikáját a szó szorosabb értelmében. Azon ötödfél év alatt, míg Magyarország élén állt, Andrásyt senki sem pótolhatta volna. A magyar politikának mindaddig, míg az államjogi kérdések teljesen megoldva nem valának, mindenekfelett külpolitikának kellett lennie. Ez volt a tér, melyre Andrásyt leginkább utalták hajlamai s képességei, s melyen 1871. nyarán, a határőrvidék polgárosítása által megoldotta az utolsó függő kérdést, mely még elintézendő vala. Hibája volt, hogy az államjogi kérdésekkel elfoglaltan, melyek megoldásában diplomatiai tehetségei gyorsan kifejlődtek, nem fordított kellő gondot a szorosan vett belügyi kérdésekre, sőt nem is bírt elég érzékkel fontosságuk iránt. Ez okozta, hogy főkép az utolsó időben Lónyay eltávozása, Eötvös halála, s Horvát kilépése után a kormány belügyi működésében hiányzott az öszhang, a rendszeresség. Ez számos apró kellemetlenségeket okozott, de a tisztelet és népszerűség, melylyel Andrásy az országban bírt, már oly nagy vala, hogy a közönség kevés hajlandósággal bírt e hiányok felismerésére. Egyikét látta benne azon rendkivüli embereknek, kiket el kell fogadnunk úgy, amint vannak, ha azt akarjuk, hogy beteljesítsék mindazt amire képesek. Ily módon az örö-

Digitized by Google

met, melyet okozott az, hogy Magyarország legkitünőbb államférfia, egy tetőtől talpig magyar politikus lépett a monarchia külügyeinek élére, meglehetősen ellensúlyozta azon veszteség érzete, melyet eltávozása minden lélekben hátrahagyott. Nem örömzaj közt, hanem az ország tiszteletétől követve és szerencsekivánatai kiséretében foglalta el azon helyzet, melyre az uralkodó bizalma meghítta. Benne államférfi lépett egy udvaronc, egész tettek embere a félrendszabályok emberének helyébe. Nagy a feladat, mely reá vár: keleten megteremteni, nyugaton megszilárdítani a dualistikus monarchia érdekeinek politikáját. És be fogja tölteni hivatását. Andrásy azon rendkivüli egyéniségek egyike, melyek a nehézségekből csak erőt, az akadályokból kitartást merítenek, és együtt nőnek azon fel-
1871. nov. adatok nagyságával, melyeknek megoldására hivatvák.

Digitized by Google

XIII

Valamint a külügyministeri, úgy a magyar ministerelnöki tárca betöltésére is csak egy jelöltje volt az összes közvéleménynek. Midőn Andrásy Bécsbe ment, Lónyay volt az, ki általános elismerés szerint a magyar kormány vezetésére hivatva vala. Más név komolyan nem is említtetett s a király csak a nemzet közóhajtásának tett eleget, midőn 1871. november 14-kén gróf Lónyay Menyhértet nevezte Magyarország ministerelnökévé. Lónyay ép úgy a kiegyenlítési politika embere mint Andrásy; ők hárman Deákkal teremtették meg a 67-iki intézményeket. A Deákpárt örömmel üdvözlé a kormány élén azon férfiút, kinek oroszlánrésze volt a deákpárti politika diadalában, s ki a legsúlyosabb körülmények közt éveken át egyik vezértagja volt a magyar kabinetnek. A közönség bizalommal s nagy várakozásokkal fordult feléje. A külügyek magyar kézbe kerülvén, a magyar kormány elnökének nem kellett többé figyelme főrészét a külviszonyokra fordítania s ereje teljét az ország belső kérdéseinek szentelhette. És ez nem csekély dolog volt Lónyaynál, ki alaposan, részletesen ismerte az ország belviszonyait, s kinek administrativ képességei, bámulatos munkaereje s vasszorgalma kezességül szolgáltak

1871. nov.

Lónyay kineveztetése.

Digitized by Google

arra, hogy a belügyi kérdések gyorsan és kielégítőleg meg fognak oldatni. Az ellenzék titkos félelemmel fogadta Lónyayt, kit ritka erélyének hire kisért Bécsbe s előzött meg Pestre jövetelekor, de a közvélemény megnyugodva látta az ország ügyeinek vezetését azon kevesek egyikének kezébe letéve, kik Magyarországon frázisok és szószaporítás nélkül elismerést és népszerűséget tudtak magoknak szerezni. A miniszterek lemondtak hivatalaikról, de a király által kivétel nélkül megerősíttettek, és Lónyay november 16-kán egy rövid de velős beszéddel köszöntött be a képviselőházba, kijelentvén, hogy politikája az lesz, melyet a párt és kormány kezdettől fogva követtek. Rövid idő múlva az új ministerelnök Verseczen képviselővé választatott, s a törvényhozás, mely a ministerváltozás alkalmával nehány napra felfüggesztette működését, ismét hozzálátott teendőihez.

Budget 1872-re.

Ezek közt első helyen az 1872-ki budget megállapítása volt, mely már sept. 16-kán tétetett le a ház asztalára. Lónyay egy előleges conferenciában megkísértette compromissumra lépni a baloldallal, hogy a budgetvita megrövidíthető legyen, de az ellenzék nem kivánt takarékoskodni az idővel s az ajánlatot visszautasította. Megindult tehát a budgetvita és régi ős szokás szerint ismét eltartott vagy három hónapig. A kormány előterjesztése az 1872-iki kiadásokat ismét nagyobbakra szabta a múlt évinél, és pedig a rendes kiadásokban 8.043,000, a határőrvidék címén 6.389,000 fttal. A határőrvidék azonban 3.817,000 jövedelmet hajtván, a fedezendő többlet csak 10.615,000-re ment. Több előirányoztatott nevezetesen az országgyülés költségeire 200,000, Horvátországra 2.072,000, közlekedésre 400,000, közoktatásra 240,000, bel- és

Digitized by Google

igazságügyre 3.150,000, pénzügyi szakra 4,463,000 fttal stb. A rendes bevételek azonban 13 milliónyi többletet mutattak fel, miből 5 millió az államjavakra esett. Rendkívüli kiadások címén azonban már jelentékeny összegek előirányoztattak, melyek fedezéséről gondoskodni kellett. A pénzügyministeriumnak 9 millió rendkivüli költség előirányoztatott, vasutakra, vasuti garanciákra, építkezésekre s új hivatalok szervezésére a határőrvidéken. A közlekedési ministerium rendkívüli szükséglete 15 millióval növekedett. De minde kiadási többletek kivétel nélkül hasznos beruházásokra voltak szánva. Az 1872-iki költségvetés ekként tetemes hiányt mutatott fel, de anélkül hogy veszélyeztetné az ország anyagi felvirágzását. Bizonyította ezt a bevételek folytonos szaporodása a kiegyenlítés óta, mert újabban is 1869-ben 18, 1870-ben 27, s az 1871. év első felében 15 millióval több folyt be az állampénztárba, mint amennyi előirányozva volt, s így 1867 óta az állam bevételei évenként 10%-kal növekedtek. Bizonyította ezt az ország hitelének folytonos, szilárd emelkedése. A képviselőház ugyanis az 1872-iki hiány fedezésére 30 milliónyi kölcsön kötésére hatalmazta fel a kormányt, természetesen a szélsőbal ellenére, s a kölcsön 3%-kal kedvezőbb feltételek alatt volt elhelyezhető, mint a 68-iki, és midőn januárban Londonban aláírásra bocsáttatott, 30 millió helyett 280 millió, tehát kilencszer több íratott alá. Bizonyította ezt magának a képviselőháznak eljárása, mely a költségvetés számos tételeit saját initiativája folytán felemelte. Az 1872-iki budget-törvény ily módon az ország rendes kiadásait 161.959,503, a rendkivülieket 70.211,891, a hitel- és pénztárműveleti kiadásokat 64.787,675 ftra szabta. A baloldal külön véleményében ezen összes költségveté

Digitized by Google

sen 3½ millió megtakarítást indítványozott; de midőn e megtakarítást a legszükségesebb anyagi és szellemi beruházások leszállítása által akarta elérni, ismét canuságát adta, mily kevés érzékkel bír az ország legszentebb, mert legbecsesebb érdekei iránt.

1872. jan. Mig az országgyülés téli hónapjait majdnem egészen a budgetvita töltötte be, a törvényhozáson kívül végbement a törvényhatóságok és törvényszékek szervezése. Januárban a törvényhatóságok legnagyobb részt már szervezve levén, a belügyminister jan. 23-án elrendelte a községek rendezését. Karácson napján megjelentek a tömeges bírói kinevezések, s rövid idő alatt az első folyamodású bíróságok az egész országban szervezve valának, hogy megkezdjék működésöket.

A baloldal szervezkedési kisérletei. Az ellenzék vezérei, érezvén azon apathiát, azon buzgalomhiányt, mely az országgyülés múlt ülésszakában a baloldalnak valamivel józanabb magatartásában s a botrányok számának csökkenésében nyilatkozott, már jó idő óta eszközökről gondoskodtak, melyekkel pártjukba új erőt s összetartást önthessenek. Némelyek már 1871. juliusban megkezdték a párt szervezését a választásokra és organizátiójuk sikerült másolata vala az egyedül üdvözítő egyház erős szervezetének. Meg voltak benne a hierarchikus fokozatok, nem hiányzott a csalhatatlan látható fej sem, Tisza Kálmán. És az ellenzék teljes öntudattal vetette magát e pártfegyelem békóiba. Oly pártnak, melynek politikájában nincs világosság, nincs következetesség, nincs eszme, egyetlen összetartó kapcsa a pártvezér tyrannismusa, a szigorú, orthodox pártfegyelem lehet. Mások a szélballal és a nemzetiségekkel való szorosabb szövetségből véltek erőt meríthetni. Augustusban Jókai változatosság kedveért

Digitized by Google

egyszer ismét ellene írt a fuziónak, de mások meg „a baloldal minden árnyalatainak egyesülését“ hirdették, ami a nemzetiségeket is magában foglalta. S hogy semmi kétség ne legyen afelett, hogy a hazafias ellenzék kész szövetkezni azon szerbekkel s románokkal, kik az ország integritására törnek, s azon tótokkal kik nyíltan hirdették, hogy „a magyar nemzet hegemoniája ellen“ küzdenek, az Ellenőr kijelentette, hogy az ellenzék kész a horvát nemzeti párttal szövetkezni, ugyanakkor, midőn a Határőrvidéken javában folyt a horvát túlzók által űzött izgatás, mely nehány héttel utóbb az ogulini lázadásra vezetett. Következetes maradt magához a baloldal a következetlenségben is. Egyszer azért szidta a kormányt, hogy tart, másszor azért, hogy nem tart lapokat. Augustusban Jókai kiírta a Honba, hogy a francia-porosz háború alkalmával „Magyarország maradást parancsolt Austriának“, s pár nappal utóbb a Hon hirdette: „ott állunk most is, hogy a monarchia hadereje Austria által Magyarország ellen szerveztetik“. Azt is Jókai sütötte ki januárban, hogy Deák azért nem lett ministerré, mert a „közösügyes alapon“ nem akar kormányozni. Egy szelid kis botrányt is kisértett meg 1871. novemberben Tisza Kálmán, kinek védangyala súgta, hogy „in hoc signo vinces“. Megcsinálta a „nógrádi esetet“. Nógrádmegye ugyanis augustusban felterjesztette a belügyministerhez szervezési munkálatát, ki nehány kifogást tett ellene. A megye október 23-ki közgyülésén e kifogások helyességét elismerte, s a többi közt, miután a belügyér 12 szolgabiró rendszeresítését sokallta, a szolgabirák számát 6-ra leszállította. A biráló s igazoló bizottságok a törvény értelmében csak akkor voltak a megye által választandók, midőn szervezeti mun-

A nógrádi eset.

Digitized by Google

kálata már a kormány helybenhagyását megnyerte, mit a megye most már kétségtelennek tartván, októberi gyülésén e bizottságokat megválasztotta. Tóth Vilmos azonban nem erősítette meg a megye munkálatát s 6 szolgabiró helyett 8-nak rendszeresítését ajánlta a megyének. Ily módon a munkálatnak az októberi gyülés által kétségtelennek tartott megerősitése elhaladván, az emlitett bizottságok megválasztása nem volt törvényes, minek folytán a novemberi közgyülés az októberinek erre vonatkozó végzését megsemmisítette. A kisebbség erre elhagyta a termet, felfolyamodott a kormányhoz, s a baloldal az ügyet a képviselőház elé hozta. Tóth Vilmos bűne e kérdésben az volt, hogy nem akarta a törvényt lazábban magyarázni mint a megye, s a novemberi végzést tudomásul vette. Tisza Kálmán azonban, ki újabban minden alkalmat fel szokott használni, melyben a nevetségesség babérai szedhetők, felállt és Tóth Vilmos vád alá helyezését inditványozta. A bizarr ötlet eredménye azonban az lett, hogy némelyek boszankodva látták, miként koptatja el az ellenzék a ministeri felelősség nagy eszméjét, mások egyszerűen mosolyogtak a pártvezér tehetetlen erőlködésén, a közönség pedig megszűnt Tisza Kálmánt komoly politikusnak tekinteni.

A szélsőbal országos értekezlete.

E magaviselete mindinkább aláásta az ellenzék amúgy is csekély tekintélyét. A baloldal, mely minden eszközt elég illőnek tartott magához, csakhamar annyira jutott, hogy már a cáfolatra sem volt érdemes, melyre méltattatott, annyira hogy már a szélsőbal is elutasította magától. A szélsőbal országos pártértekezletet tartott Pesten, melyre meg is jelent ötven ember, s ez értekezleten a baloldalnak kemény leckét adott a politikai következetességről, nyiltan vádolva azt, hogy

Digitized by Google

a 61-iki határozati párt zászlaját elhagyta. Magában a pártban is mutatkoztak az elégületlenség jelei Tisza Kálmán ellen, ki pártjában minden initiativát elnyomott. Uj programm kellett tehát a baloldalnak. Készítettek is ilyet, és január 20-kán megjelent az ellenzék új politikai hitvallása.

Ezzel csordultig tölt a pohár. E programm félreérthetlenül bizonyította, hogy Tisza Kálmán pártjának még létele hatodik évében sincs véleménye az ország legégetőbb reformkérdései felett. A programm azon ponton állt, melyet a baloldal 1867-ben elfoglalt. Ez eseménydús, termékeny időkben a baloldalnak nem volt egy árva eszméje sem.

A baloldal bomlása.

Ez fontolóba ejtette a párt jobbjait. Ami positiv elemeket e párt magába foglalt, azok csak rombolásra képesek, vagy tenni nem merők valának. Amazokat mérsékelte, ezeket tétlenségre kárhoztatta Tisza Kálmán meddő de makacs szelleme. Nem hozott e politika gyümölcsöt és nem hozott dicsőséget. Gondolatlan negátió, kicsinyes irtóháború, öncsalás és ámítás voltak alkatrészei. Érezte ezt az ellenzék nagy része már jó idő óta. Az elégületlenség több ízben ki is tört az ellenzék clubjában, de Tiszának és Csernátonynak mindig sikerült elnyomniok a lázadást. Eszmék és organikus összefüggés hiányában egy erőszakos pártfegyelem mechanikus eszközén kívül csakis politikai becsület és álszégyen, a külső következetesség s az adott szó, a múlt hagyományai s a közös baklövések emlékezete volt képes ez elemeket még úgy a hogy összetartani. De most, midőn Tisza Kálmán a harmadik országos bukásra hítta össze híveit, végre nyiltan kitört az elégületlenség. A józanabb elemek belátták, hogy pártjok politikája alapjaiban compromittálja a

Digitized by Google

parlamentarismust, és nyiltan kiléptek Tisza Kálmán alattvalói kötelékéből. Prónay József már múlt évi septemberben írt egy röpiratot, melyben a baloldal politikájának oktalan és veszélyes voltát bebizonyitotta. Akkor ellenzéki lapok ráfogták, hogy e röpirat jobboldali tollból eredt, de most nem lehetett többé eltagadni az igazságot. A tehetséges és buzgó Schwarz Gyula volt az első, ki bátor fellépése által még ellenfeleinek tiszteletét is kivívta magának, midőn december 21-kén Tisza szűkkeblűségét a közoktatási ügy iránt megtámadta. Most, a januári programm után előállt Prónay, bemutatta magát, mint ama röpirat szerzőjét s kijelentette, hogy baloldali programmal többé fel nem lép. Őt követte b. Podmaniczky Frigyes, a legjózanabb politikusok, legtisztább jellemek egyike a baloldalon. Gr. Károlyi Ede is kilépett a pártból s új párt alakitását hirdette szükségesnek. A temesvári baloldal sietett hozzájok csatlakozni, a pozsonyi kijelentette, hogy szintén elfogadja a kiegyenlitést, s az ország minden részéből üdvözlő visszhangra talált e férfiak fellépése, kik meg merték törni a tehetetlenség átkát, mely évek óta pártjukra nehezedett.

Mialatt a baloldal így lassanként bomladozni kezdett, politikájából erőt és reményt merítettek a katholiko-conservativ elemek és szintén szervezkedni kezdtek. A pozsonyi ultramontánok már a múlt évben jelét adták hősiségöknek, midőn egy szabadelvü gyülést szétvertek. Viola Károly és gr. Apponyi György tehát Pozsonyt választották működésök kiindulási pontjává s 1872. januárban a pozsonyi katholikus kaszinóban ékes beszédeket tartottak „positiv hithez ragaszkodó“ követjelöltek mellett. Január végén az esztergami érsekhez értekezletre gyültek a főpapok és ultramon-

Digitized by Google

tán mágnások. Februárban Haynald, gr. Wenkheim László és gr. Cziráky János nyiltan megtagadták a felsőházban az állam tetszvényi jogát és gr. Apponyi György tollat fogott és hírlapokban kezdte hirdetni egy katholikus párt szükségét.

Igy álltak a dolgok, midőn 1872. február 17-ke virradt a nemzetre. Az ellenzék fokozatos felbomlásnak eredt, s meddő politikája új sorakozásra bátorította a reakció elemeit. Csak egy párt állt szilárdan, tömören, mitsem vesztve régi erejéből, sőt új erélyt merítve öt év sikereiből: azon párt, mely nemzedékek munkáját végezte el és Magyarországot öt év alatt újjáteremtette. 1872. febr. 17.

Nagy szó ez, de áttekintve azon eredmények gazdag lajstromát, melyekben a Deákpárt öt év alatt soha nem múló emléket emelt magának, el fogja ismerni minden részrehajlatlan itélő, hogy teljesen megfelel azon párt érdemének, mely századok függő kérdéseit megoldotta, az ország belső újjászervezésének alapjait leraktą, a szabadelvű haladás elzárt terét a nemzet előtt megnyitotta, az országot gyors anyagi s szellemi felvirágzás karjaiba vezette és Magyarországot ismét európai jelentőségre emelte.

Egy rövid pillantás az elmúlt évek vívmányaira bebizonyítja, hogy a Deákpárt mindez öt irányban oly nagy feladatokat oldott meg, minőkön azelőtt nemzedékek ereje és kitartása megtörött. Öt év eredményei.

A közösügyi törvény meghozatala által kiegyenlittetett azon háromszázados viszály hazánk s a dynastia közt, mely Magyarországot szüntelen harcra kényszerítette alkotmánya s önállása védelmében, mely a nemzet erejét meddő védelmi tusákra kárhoztatva s Austria hegemoniáját Magyarország fe-

Digitized by Google

lett megállapítva, hazánkat a politikai tespedés és a lassú halál, vagy az erőszakos elszakadás veszélyes alternativája elé állitotta. Kiegyenlíttetett oly módon, mely Magyarországnak önállását a réginél nagyobb mérvben intézmények által biztositotta, mely Ausztriának alkotmányos életet adott s az uralkodónak megszerzé a békét népeivel.

A Deákpárt visszaállította az alkotmányt s a koronázáskor megeskette a királyt az ország törvényeire.

A számüzötteknek visszaadta hazájokat.

Mint önálló állam kereskedelmi és vámszövetséget kötöttünk Ausztriával.

Erdély végkép egyesíttetett az anyaországgal.

Horvátországgal megkötöttük a kiegyezést.

A fiumei kérdés nagyot haladt előre s ma már csupán opportunitási tekintetek halasztják el végleges megoldását.

A határőrvidék polgárositása által egy netaláni reakció főfészke megsemmisíttetett s egy szép tartomány visszaadatott a civilisatiónak és szabadságnak.

A közös hadsereg magyarországi része fokonként magyarosíttatik. Az általános védkötelezettség által a hadsereg megszűnt kaszt lenni.

A honvédségben a nemzet egy önálló, testben és szellemben nemzeti haderővel bír, melynek létszáma ma már a 200,000-et megüti.

Magyarország mint önálló, Ausztriával szövetkezett állam, bevezettetett a diplomatiába s világszerte elismertetett.

Ezekben megoldattak azon államjogi kérdések, melyek századokon át politikai balsorsunk forrásait képezték.

Digitized by Google

Sajtónk a censura eltörlése által szellemi, a hírlapbélyeg beszüntetése által anyagi bilincsei alól felszabadíttatott.

A nemzetiségi kérdés törvény által megoldatott, kielégítőleg mindazokra nézve, kik nemzetiségi vágyaikat meg tudják egyeztetni Magyarország fennállásának érdekeivel.

A népoktatási törvény alapját vetette meg hazánk intellektuális újjáteremtésének, mely ezentúl már csak a kitartás és pénzügyek kérdése lehet.*)

---

*) Szerettem volna Magyarország általános emelkedését az állami élet minden terén, az egyes szakok szerint kimutatni, de az adatok, melyek e tekintetben nyilvánosságra jutottak, nem elegendők arra, hogy egy kimerítő rajzra anyagot szolgáltassanak. Felhasználtam mindazonáltal a törvényhozás nyomtatványaiban, hirlapokban s egyebütt megjelent kimutatásokat s jelentéseket, melyekből egyes érdekes adatok meríthetők. Ami különösen a közoktatás ügyét illeti, sajnálattal nélkülözünk oly kimutatásokat, melyek a közoktatásügy 1867-iki és mai állapotát, s igy az öt év alatt tett haladást szembetüntetnék. A közönség rendelkezésére álló adatok inkább csak az oktatásügy mai helyzetéről világosítanak fel. De a költségvetések segélyével nehány, az utolsó öt év haladására vonatkozó adatot is állithatunk össze. Tankötelés gyermek volt például 1870-ben Magyarországon s Erdélyben a 6—15. év közt 2.284,741; ebből iskolába járt 1.152,115, tehát csak 48%. — Ugyanekkor 11,903 község közöl 1712-ben épen nem volt, 10,187-ben pedig volt 13,798 iskola. Néptanító működött összesen 17,792, átlag 208 ft fizetéssel. A létező népiskolák közt csak 479 közös iskola volt. Ezekből látni, mennyi áldozatra van még szükség a népoktatási ügy mezején, s mily tévesztett azon ellenzék politikája, mely oly szükkeblüuek bizonyitotta magát hazánk népnevelési ügye iránt. E tekintetben az utolsó években különben történt haladás. A legszükségesebb taneszközökkel a kormány 6—8000 népiskolát látott el; azonkivül felállitott 14 állami tanitóképezdét stb. Kézzelfoghatóbb adataink vannak a fensőbb tanügy emelkedéséről. A gymnáziumok, melyek 67-ig átlag 12,000 ftba kerültek, ma 20,000 fttal, a jogakademiák, melyek 9000-be, most 16—17,000 fttal tartatnak fenn. A budai műegyetemre az állam költött 67-ben 28,000, ma 146,000 ftot. Több új gymnázium állittatott, mások megnagyobbittattak. Több új reáliskola alapittatott vagy megnagyobbittatott. Győr új jogakadémiát kapott. A kolosvári egyetemnek megnyitását csak az ellenzék hiusította meg. Uj tanárképezde állíttatott gymnáziumi tanárok képzésére s számosan az állam segélyével külföldre utaztak magokat kimívelni. Az egyetemen, a többi közt a hadi tudományok számára, új tanszékek állíttattak, a tanári fizetések megjavít-

Digitized by Google

A személy- és vagyonbátorság az egész országban helyreállíttatott.

A pénzügyi kormányzat szigorú ellenőrzésére felállíttatott egy a kormánytól független államszámvevőszék.

Az igazságszolgáltatás rendszere gyökeresen reformáltatott, s Magyarország egyikét nyerte a legjobb birósági szervezeteknek.

A megyerendszer helyreállíttatott és a kor szellemében reformáltatott.

Az újonnan szervezett községrendszer oly biztosítékául szolgál a szabadságnak, minővel azelőtt nem bírtunk.

Ezek által hazánk belső újjászervezésének alapjai minden téren lerakattak, s a következő korra már csak a munka folytatása marad.

A Deákpárt megbuktatta és a szereplés teréről hosszú időre leszorította azon conservativ elemeket, melyeknek célja még 1866-ban is a 48-iki alkotmány reaktionárius módositása volt.

Megalapította a parlamentáris kormányrendszert, melyet a conservativek nem akartak elismerni, s az ellenzék aláásni igyekezett.

Kivívta a 48-iki eszméknek az általános elismerést.

Az állam souverainitását a papság ellenében megóvta.

Az alkotmányviszály kiegyenlítése által megnyitotta a nemzet előtt a szabadelvű haladás rég elzárt mezejét.

---

tattak, a tanszerek megszaporíttattak s egy Európában szinte páratlan vegytani intézet emeltetett. Az egyetemnek fentartására 1868-ban 255,410, ma 406,699 ft fordíttatik stb.

Digitized by Google

A visszaállitott liberális intézményeket s a 48-iki elveket megvédte a conservativ és baloldali részről eredt reaktionárius támadások ellen.

És ezáltal liberális reformok dolgában új korszakot nyitott meg Magyarország történetében.

A még fenállott úrbéri terhek beszűntetése által befejezte a nép anyagi emancipátióját s gazdászati viszonyait a szabad és korlátlan tulajdon elveire alapitotta.

Az uzsoratörvények eltörlése, az ipartörvény s számos más intézkedések által a gazdászati szabadság korát inaugurálta.

A főváros előtt megnyitotta a szabad fejlődés pályáját, melyen világvárossá lehet, s Pest lakosságát már 220,000 lélekre emelte.

A mezei gazdaságot, ipart és kereskedelmet törvényhozási és kormányzási úton nagyban előmozdította.*)

---

*) A kormány tevékenységének anyagi fejlődésünk mezején illustrátiójára álljanak itt a következő adatok, melyek rendelkezésemre voltak: Tökéletes gazdasági tanintézet 1867-ben csak egy létezett, a magyaróvári. Ehez járult egy új gazd. tanintézet Kolosmonostoron, a hradeki földmíves iskola, ér-diószegi vincellér-képezde stb., melyekben ösztöndíjak és szabad ellátás által számos szegény ifjú részesül oktatásban. Más gazdasági tanintézetek tanszerekkel láttattak el vagy segélyeztetnek. A tanulók száma az állami intézetekben négy év alatt 302-ről 552-re emeltetett. A gazdászati oktatás a népiskolákba behozatott. A kormány szaklapok s munkák kiadása által előmozdította a szakirodalmat. Rendezett dohány-, len-, kender-, kertészeti gyümölcs- és más kiállításokat. Állított mintadohány-telepeket s mintapincéket, faiskolákat, s különféle intézkedések által előmozdította az állattenyésztést. A kormány kezelése alatt álló lótenyész-intézetek $16^1/_2$ millió értéket képviselnek. Uj magyar földtani intézet állíttatott. Magyarország számos kereskedelmi s más szerződést kötött a külfölddel. Fiumében magyar tengerészeti hatóság szerveztetett. 1870-ben 7, 1871-ben 16 kiállítás tartatott az országban. A gazdasági egyletek száma 33-ról 46-ra emeltetett stb.

Öt év alatt keletkezett 170 új gyár-részvény-társulat. 1867-ben az országban létező 4 bank forgalma 7 millió volt, ma van 68 bank 24 m. for-

Digitized by Google

Vasútrendszerünket megnagyobbította, s úgy szervezte, hogy nehány év mulva e téren Európa első nagyhatalmaival versenyezhetünk. *)

Ezen s hasonló intézkedések által oly anyagi felvirágzásnak vetette meg alapját, mely Európában ismeretlen mérvben növelte Magyarországon a tőke és földbirtok becsét, a munka értékét, s mely hazánk pénzügyi hitelét a világban megalapította.

---

galommal. 1867-ben volt 56 takarékpénztár 43 m. betéttel, ma van 175 mintegy 130 millió betéttel. A biztosító intézetek száma 6-ról 15-re emelkedett. Három év alatt népbank, takarékegylet s hasonló nevek alatt 436 önsegélyző egylet keletkezett stb. A posta 1867-ben Magyarországban s Erdélyben 3447 mföldön járt, ma jár 4943 mföldön. Új postahivatal, Horvátországot is beleértve 534 állíttatott. A posta ma 5.600,000 mföldet jár be évenként, tehát két annyit, mint 67-ben. Bevételei 5 év alatt 45%-kal szaporodtak. A levélposta forgalma 68-ban 32 millió, 1870-ben 40 m. volt, az emelkedés tehát két év alatt 22½ %-ot tesz. Érték szállíttatott 68-ban 246, 70-ben 426 millió, tehát 73%-kal több. — A távirdahálózat megkétszereztetett. Belforgalma volt 67-ben 758,000, 1871-ben 1.527,000 sürgöny. 1867-ben külföldre ment 48,600, onnan jött 53,100 sürgöny, 1871-ben kiment 81,900, bejött 75,800 sürgöny, az összes átmeneti forgalom pedig 5.493,000 darabot tett. A pesti tőzsdének 67-ben volt 579, ma van 1181 tagja. Ez adatok, melyek a forgalom növekedését mutatják, megannyi bizonyítványai az ország általános anyagi emelkedésének.

*) Vasutak dolgában Magyarország igen szomorú állapotban volt 1867-ben. Míg 1868-ban Belgiumban 1.3, Angliában 1.8, Braunschweigban 2, Badenben 2.8, Würtembergben 3, Bajorországban 4.1, Poroszországban 4.8, Franciaországban 5 □ mértföldre esett egy mértföld vasút, Magyarországon 1867-ben 19, 70-ben 12.9, 1872-ben 9.5 □ mföldre s 27,000 lélekre esik 1 mf. vasút; ha pedig azon vasútvonalak ki lesznek épitve, melyeknek engedélyezését a múlt országgyülésen a baloldal meghiúsította, minden 4.8 □ mföldre fog esni, egy mf. vasút. Megnyittatott 1867-től 1871-ig 299½ mföld, 1872—4-ben meg fog nyittatni 277½ mföld, miáltal két év múlva hazánk 857½ mf. vasúttal fog birni, melyek a beléjök fektetett tőke szerint 650.184,000 frt értékét képviselnek. Az utolsó időkben még 308½ mföldnyi vasutterv terjesztetett a törvényhozás elé. Ha ezek a jövő országgyülés által elfogadtatnak, Magyarország pár év múlva 1166 mf. vasúttal fog birni, melynek értéke 944.000,000 forint lesz. — Az államutak 53, a megyeiek 1064 mfölddel szaporodtak. Útépítésre és fenntartásra öt év alatt 17.250,000 frt fordíttatott, víziutakra 5.930,000 frt stb. E nehány hiányos adatból is következtetést vonhatunk azon nagymérvű lendületre, melyet közlekedési ügyünk az utóbbi években nyert.

Digitized by Google

És mindezek által Magyarországot kiemelve három százados névtelenségéből Európa jelentékenyebb államai sorába igtatta.

Zászlónk a világtenger minden zugában hirdeti hazánk létezését.

Politikánk diadalai meggyőzték érettségünkről, életképességünkről az egész világot, mely Magyarországban Európa szabadságának és civilisátiójának egyik hatalmas tényezőjét tiszteli.

Magyarország fellépése a német-francia háború ügyében egy világháborút hárított el Európáról, s ezáltal tanuságát adta, hogy hazánk nem csak névleg, de tényleg is számot tesz Európa tanácsában.

És mindez eredményeket a Deákpárt vítta ki. Kivítta folytonos, kezdetben az absolutismus, majd a conservativek, utóbb a baloldal s a vele egyesült nemzetiségi oppositió elleni küzdelemben.

A Deákpárt nyugodtan tekinthet vissza működésére.

Egy népei megérdemlett ragaszkodása által boldoggá tett királyi család, mely közénk jő megülni legszebb családi ünnepélyeit, — egy önállását, alkotmányát visszanyert ország, — egy felszabadult nemzet, — egy virágzásnak indult nép, — ime az emlék, mely a Deákpártot halhatatlanná teendi hazánk történetében!

Oly politikának, mely mellett ennyi siker szól, helyességét további okoskodásokkal bizonyitani felesleges.

A Deákpártért tettei beszélnek.

Digitized by Google

XIV

1872. márc.-apr.

És itt a napok krónikása bevégezte feladatát.

Legfeljebb a megbotránkozott erkölcsi érzés emelhet még szót, hogy ítéletet mondjon azon frivolitás felett, melylyel az ellenzék hat héten át a nemzet politikai s intellektuális érettségét, a szabadságot és parlamentarismust prostituálta.

De kezdjük elölről.

A választási törvény hiányai.

Az 1848-iki választási törvény hiányai minden alkalmazásakor kirívóan léptek előtérbe. Különösen 1869-ben a temérdek választási kihágásban és visszaélésben nagy részök volt a törvény hiányos vagy homályos intézkedéseinek. Nem volt 1869-ben az országban senki, aki e törvény revisiójának szükségét ne érezte volna, s maga a trónbeszéd a 69/72-iki országgyűlés feladatai közé sorolta egy új választási törvény hozatalát. A kormány már 1869-ben gondolt egy erre vonatkozó törvényjavaslat beterjesztésére. De akkor, közvetlenül a választási botrányok hatása alatt a hangulat olyan volt, hogy egy választási törvény hozatalánál aligha lehetett volna a 48-iki census felebbemelését kikerülni. A közönség nagy része a census alacsony voltában vélte a temérdek visszaélés forrását felfedezni, és felemelését követelte. A kormány nem

Digitized by Google

akart a pillanat szenvedélyének engedni, s hogy megmenthesse a 48-iki elveket, inkább elhalasztá a választási törvény revisióját. Az országgyűlés azon kedélyes vagy unalmas lassúsággal folytatta tanácskozásait, melyre az ellenzék folytonos szószaporítása kárhoztatta. Hónapokig tartott a vita egy-egy fontosabb kérdés, mint az igazságügy és megye reformja felett; a költségvetés felett évenként 3—5 hónapig tanácskozott a ház, és így a választási törvényjavaslat beadása mindinkább elhaladt. Végre november 9-kén Tóth Vilmos beadta javaslatát. A budgetvita ugyan e télen is vagy három hónapot vett igénybe, de eközben a választási törvényjavaslat az osztályokban tárgyalható volt, s a kormány azon reménynek adta át magát, hogy a képviselőház öt hónap alatt képes lesz egy törvényjavaslatot letárgyalni. Mielőtt a javaslat az osztályok elé került volna, a képviselőház hosszabb szünetet tartott, mi alatt a tagok bőven tanulmányozhatták a javaslatot. Az osztályok heteken át tanácskoztak felette és számos módosításokat tettek rajta. Végre, a költségvetés befejeztetvén, február 22-kén megkezdődött az általános vita, mely 14 napig tartott. E vita végén, melyben a kérdés kelletén túl kimeríttetett s minden oldalról meg volt világítva, a javaslat 42 szótöbbséggel a részletes tárgyalás alapjául elfogadtatott.

A kormány választási törvényjavaslata.

A javaslat három részből állott. Az első a választói qualifikátióról szólt. A második rész a választók állandó lajstromának behozatalát rendelte el s a reclamátiók felett a kir. kuriát tette birává, tehát a biráskodást kivéve a belügyminister kezéből, független birákra ruházta. A harmadik a választási eljárást szabályozta. Ami különösen az elsőt illeti, a 48-iki törvény hiányai e tekintetben voltak a legkirívóbbak. A köztehervisélés

Digitized by Google

elve csak akkor levén kimondva, a 48-iki törvény nem az adófizetésre, hanem a jószág és jövedelem becsértékére alapította a választói qualifikátiót, s ezáltal, mint a gyakorlat bizonyítá, tág tért nyitott a pártérdekben elkövetett visszaéléseknek, melyekben minden pártnak része volt. Egyéb intézkedései is oly eltérő s ellentétes magyarázatokra adtak alkalmat, hogy e törvény mellett a választási tény sok esetben könnyű módon meg volt hamisítható. A kormány javaslatában nem változtatta meg a 48-iki törvény elvi intézkedéseit; mert hiányos adórendszerünk mellett a censust véglegesen megállapítani még nem lehet; és csak a 48-iki törvény idevágó intézkedéseinek szabatosítására törekedett. Igy például a 48-iki törvény alapján a választási bizottmányok némely helyen minden nemes embernek, másutt csak azoknak adtak választási jogot, kik azt 48-ban már személyesen gyakorolták. A 48-iki törvény intentiója az volt, hogy aki bírt választói joggal, ne fosztassék meg tőle, de nem az, hogy a nemesi osztály jövőre is privilégiumot élvezzen. A kormány tehát világosabban formulázta a 48. év szándékát s javaslatában a privilégiumot mint a választási jog forrását eltörölte, és így a praxisban demokratikusabb volt a 48-iki törvénynél. A 48-iki törvény választói jogot adott annak, ki városban 300 frt értékű házzal vagy földdel bír, iparosnak, ki egy legénnyel dolgozik. A kormány javaslata nem a vagyon értékére, hanem a tőle fizetett adóra alapítja a választási jogot, vagyis megkivánja, hogy az illető ne azt bizonyítsa, hogy mije van, hanem hogy mitől fizet adót. Ezáltal bűnteti a csalókat, kik jövedelmöket polgártársaik kárára eltagadják s a törvényt kijátszák. Ez intézkedés tehát a törvényesség és szabadság érdekében történt. A 48-iki tör-

Digitized by Google

vény szerint választó az, ki földje vagy tőkéje után 100 frt jövedelemmel bír; a kormány javaslata azt mondja, hogy bármily forrásokból van valakinek 100 frt jövedelme, választó, és így kiterjesztése a qualifikátiónak. Mindezek tehát nem változtatják a 48-iki törvényt, csak világosabban fejezik ki szándékait. Leglényegesebb újitása a javaslatnak abban áll, hogy míg a 48-iki törvény Erdélyben a honoratioroknak csak a külön képviseleti joggal bíró városokban adott szavazati jogot, a javaslat azt nekik tekintet nélkül lakhelyökre, megadja; hogy másodszor a gazdatisztekre, tisztekre, gyárvezetőkre stb., vagyis a szellemi tőkére kiterjeszti azon jogot, melyet tőle a 48-iki törvény hiányos rendelkezései segélyével sok helytt eltagadtak, vagyis szabadelvű irányban tágítja a qualifikátiót. Való igaz, hogy e javaslat által némelyek elvesztenék eddig gyakorolt szavazati jogukat, de csak azok, kik azzal a 48-iki törvény értelmében nem bírtak, kiknek az csupán pártérdekből adatott, vagyis kik azt bitorolták.

A parlament botrány.

Ime fővonásaiban azon javaslat, melyet a képviselőház általánosságban elfogadott. Az általános vita befejeztetvén, a ház tagjainak a szabályok értelmében kötelességök lett a részletes tárgyalásba bemenni. Ez azonban némi inconvenientiával járt volna az ellenzékre nézve. Az általános vitában ugyanis divatba hozott az ellenzék egy új drastikus kifejezést: „jogfosztás.“ Az 1869-iki jelszavak „jogfeladás, hazaárulás“ már elkoptak, a bekövetkezendő választásokra tehát új jelszót kellett keresni, mely ép oly hangzatos legyen, habár ép úgy nem igaz, mint a 69-iki. Ezt az ellenzék a „jogfosztásban“ vélte feltalálni. De e jelszó használhatósága attól függött, ha sikerül-e meggátolni a nép felvilágositását az iránt, hogy a kormány javas-

Digitized by Google

latában nincs jogfosztás. Ha a képviselőház belemegy a részletes vitába, ebből kitűnt volna, hogy a „jogfosztás“ rágalom, s az ellenzék jelszó nélkül állt volna a választókkal szemben. E veszély elhárítására a szélsőbal bölcsei eszközt kerestek. És találtak is. Elhatározták, hogy addig fognak beszélni, hogy a javaslat a jelen országgyülés alatt törvénynyé ne lehessen. Március 6-kán Lónyay gróf másnap délutánra is kivánt ülést kitüzetni, hogy a törvényhozás gyorsabban működhessék. Erre megnyiltak az egek csatornái és megkezdődött a javaslat „agyonbeszélése“. Csiky, Csanády, Németh Albert és mások szájából záporként hullott a szó. Madarász panaszolta, hogy „testi erőszaktételt“ akarnak rajtuk elkövetni, Simonyi Ernő pedig kijelenté, hogy ők minden órában új és új indítványt fognak tenni az ülés eloszlatására.

E botránynyal szemben a baloldalnak is állást kellett foglalnia. Tisza Kálmán már egy idő óta aggódva látta pártját bomlásnak indulni. Minden nap új veszteséget, új megaláztatást hozott. A sorok ingadoztak, készen az egyes desertorok példáját követni. Ez a pártvezért elkeserítette. Tisza Kálmán március 4-kén ez elkeseredés hatása alatt férfiatlan, parasztos gorombaságokkal s a junker büzhödt gőgjével támadta meg Schwarcz Gyulát. Ez másnap hatalmasan megfelelt a bukófélben levő pártvezér kicsinyes személyeskedéseire. Nemes hévtől lelkesülten szemébe vágta Tisza Kálmánnak politikai bűneit. Vádolta, hogy pártjában a véleményeket elnyomja, a lelkiismereteket terrorizálja, hogy a reformkérdésekben csak szűkkeblűsége által tünt ki, s kimondta, hogy csupán egy erőszakos pártfegyelem volt képes e pártot eddig összetartani. A meztelen igazságok, melyeket Schwarcz szemébe mondott Tiszá-

Digitized by Google

nak, általános tetszést arattak. A hatás, melyet tettek, meggyőzte róla Tisza Kálmánt, hogy a végfelbomlás veszélye sokkal közelebb áll, mint ő gondolta. Mentő eszközről kellett tehát gondoskodni Tisza dicsőségének fenntartására.

E ponton állt a balközép vezére, midőn a szélsőbal a parlamenti botrányt megkezdte. És most megjelent a mentő gondolat a geszti agyvelőben. Mi által lehetne a még meglévő pártot erősebben kötni vezéréhez, mint egy új, minden eddiginél nagyobb botrány által, mely lehetlenné teszi a megtérést? Egy ily botrány annyi volt, mint a visszavonulni akarók megett minden hidat felszedni, hogy akarva nem akarva kénytelenek legyenek a zászló mellett maradni. Csak az oly párt, mely magát politikailag, jóvá nem tehető módon compromittálta, maradhat meg ezentúl Tisza Kálmán vezérlete alatt.

A baloldal a szélsőbalhoz csatlakozik.

Ez volt a helyzet március 6-kán. Tisza Kálmán átlátta a helyzetet és övéivel együtt karjaiba vetette magát a szélsőbalnak. Kiadatott a jelszó: tettleges részt venni a szélbal által kezdett botrányban. Tisza még aznap felkelt s hozzájárult a maga részéről. Beszélt Ghyczy is, kijelentvén, hogy nem helyesli ugyan a szélsőbal eljárását, de nem fog ellene működni. És ezóta Tisza és hívei a szélsőbal fegyverhordozóivá sülyedtek. A balközép szónokai nem átallták a törvényhozás teremében feldicsérni a szélbal ötletét. Március 6-kán a kormány törvényjavaslatot adott be az incompatibilitásról s az országgyülés ülésszakának öt évre meghosszabításáról, 7-kén a ludoviceum átvételéről, de az ellenzék, minélinkább látta, mennyi sürgős tárgy vár még elintézésre, annál nagyobb dühvel vetette magát a haladás útjába. Március 7-kén egész délelőtt

Digitized by Google

a napirend megállapítása felett diktióztak az ellenzék emberei, apró skandalumokkal fűszerezve szószaporításukat. Az esti ülésben, mely d. u. 5-kor kezdődött, a botrány tetőpontját érte. Csernátony hencegve hirdette, hogy agyon fogják beszélni a javaslatot, Tisza fenyegetődzött, hogy naponként tizszer fogja az ülések meddigtartását szóbahozni s Madarász és Lázár Ádám vezérlete alatt a baloldal éjfél utáni $^1/_4$2-ig lármázott ily modorban, míg végre az általános kimerülés véget vetett a piacra illő csetepaténak. A Deákpárt higgadt türelemmel nézte e dühöngést s a kormány annyira ment engedékenységében, hogy alkudozásra lépett az ellenzékkel. A közvélemény határozottan kárhoztatta e lépést, mert az csak az alkotmányosság alapelvei feletti megalkuvás lehetett. Nem is vezetett semmire. A baloldal ugyanis azt kivánta a kormánytól, hogy vonja vissza a választási s az öt éves országgyülésről szóló törvényjavaslatot, s megigérte, hogy akkor felhágy a botránynyal. A baloldal ekként feltételhez kötötte törvényes kötelessége teljesítését, s feltételül azt szabta, hogy a többség áldozza fel neki a parlamentarismus alapelvét. Erre a kormány rá nem állhatott. Március 9-kén tehát folytattatott a komédia. Győrffy Gyula felolvasott a házban egy három íves interpellátiót, Várady Gábor előkeresett egy három év előtt beadott interpellátiót s azzal untatta a házat, Ghyczy tartott egy hosszú beszédet a közraktárakról, Pauliny Tóth Vilmos a panslavizmus áldásait fejtegette. Ily módon fecsérelték a törvényhozás idejét. A kormány és többség túlságos kíméletet tanusított az ellenzék iránt, s 9-kén délután még ülést sem tartott, hogy a baloldal másnap tartandó országos értekezletére készülhessen.

Digitized by Google

A „balközép“ március 10-iki országos értekezlete azon belátásra hozta a közönséget, hogy „balközép“ az országban tulajdonképen nem létezik. Tisza Kálmán e gyűlésen lehetőleg méltóvá igyekezett magát tenni Madarász és Csanády pártvezérségére. Tartott egy frázisokkal, rágalommal, ferdítésekkel és kortesfogásokkal teljes beszédet, melylyel magát nagy gyorsan utcai kortessé degradálta, kinek helye nem a parlament szószékén, hanem hordófenéken van. De a tömeget még ezáltal sem tudta megnyerni. Nem kell delegátió! — mondá Tisza Kálmán, s a „balközépi“ gyűlés rákezdte: éljen Kossuth! Valaki felkelt és indítványt tett, hogy a párt egyesüljön a szélsőballal és hívja haza Kossuthot. Tisza és Ghyczy elsáppadva hallgatták Kossuth dicsőítését, ki kezdettől fogva legnagyobb rémje volt a Tisza-pártnak, de nem mertek ellene felszólalni. Az egyetlen Csernátonynak volt annyi bátorsága, hogy kimondja, amit gondol, és protestáljon a fúzió ellen. A gyülés elfogadta a párt szervezési javaslatát, gyártott egy kérvényt az országgyüléshez a választási törvény ellen, s így a formai siker megvolt. De Tisza megijedve tapasztalta, hogy a gyülés előtt, melyet ő hítt meg, legnépszerűbb ember Kossuth, utána Jókai, aztán Csernátony, aztán Szodoray, s csak azután ő és Ghyczy. A balközép vezérei nem tudták meggátolni, hogy gyülésük szélsőbal irányt ne vegyen, Ghyczy sáppadt arccal kénytelen volt rá vállalkozni, hogy üdvözletet táviratozzon Kossuthnak, a fáklyásmenetnél Tisza alig bírt szóhoz jutni „elvtársai“ kegyelméből s Jókai a jezuitismussal határos naivsággal fel is talált egy formulát a szélballá lett balközép érzelmeinek kifejezésére abban, hogy „az első magyar ember a király, de a legnagyobb magyar

A baloldal országos értekezlete.

Digitized by Google

ember Kossuth," s így e gyülés azt bizonyitotta, hogy van egy meglehetős számú osztály az országban, mely Kossuth neve után bomlik, de hogy párt, mely Tisza politikáját vallaná magáénak, — nincs.

A botrány folytatása.

A balközép beolvadása a szélsőbalba így országgyülésen és azon kivül mind nagyobb mérveket öltött. A képviselőházban március 11-kén újra kezdődött a nyelvelés, melyben a baloldali szónokok beszéltek Chináról és Amerikáról, zabhegyezésről és forradalomról, belekevertek hol egy kis államjogi, hol egy kis nemzetiségi vitát, s így beszéltek naponként tizen, huszan szakadatlanul, kétségbeejtően, unalmasan. Március 12-kén Jókai felszólította a királyt, hogy kergesse pokolba a többséget, s nevezzen a kisebbségből ministeriumot, amiért még a „Magyar Ujság" is rendreutasította a Kossuthot imádó loyalis alattvalót. Március 19-kén Jókai új alkudozást próbált, de a többség nem alkudhatott meg az alkotmány rovására. Tovább folyt ismét a nyelvek sáskajárása. Változatosság kedveért most az ellenzék, miután a Deákpárt stoikus nyugalommal nézte dühöngését, egymással kapott hajba. Elkezdtek az ország színe előtt egymás közt az általános szavazat és census felett civakodni. Tisza Kálmán, midőn politikai szereplésének legjelentékenyebb phásisában annyira vitte, hogy Helfy Ignác kabátjába fogódzott, lemondott már az initiativáról s hiveivel egyetemben Madarász zászlója alatt küzdött. Gondoskodva volt róla, hogy az ellenzéknek legyen úgy az „ó nép" mint az intelligentia előtt mire hivatkoznia, s az egyik suffrage universelt követelt, a másik censust, a harmadik az írás és olvasás qualifikátiójához akarta a választói jogot köttetni, az ötödik a városok, a hatodik a vidék érdekében beszélt, a hetedik nyílt, a nyolcadik titkos

Digitized by Google

szavazást kivánt, szóval oly kérdésekben, melyeknek egy árnyalata a külföldön compact pártokat szokott teremteni, az ellenzékben a legeltérőbb nézetek egyesültek. A baloldal kiválóbb tagjai közől csak Ghyczy, Jókai és Csernátony merték magokat a szélsőbalról kapott vezéreik terrorizmusa alól emancipálni, mialatt Tisza Csanádyval versenyzett a piaci ékesszólásban.

És ez így tartott március 6-kától az országgyülés befejezéséig. Sértő, illetlen, durva kifejezésekkel telt meg a képviselőház naplója. A törvényhozás teremében a neveletlenség tétetett szabálylyá. Az ellenzék a nép elkeseredésével fenyegetődzött, forradalomról diktiózott, mely nem létezett, és így parodizálta a forradalmat. Visszaélt a névszerinti szavazással, visszaélt a kérvényezés és interpellátió jogával, vissza a házszabályok minden hiányával. Visszaélt a szólásszabadság szent jogával, lealacsonyította az alkotmányos életet, compromittálta a parlamentarizmust, és oly praecedens esetet teremtett, melyre hivatkozva egy nemzetiségi vagy ultramontán minoritás bármikor meghiúsíthatja az alkotmányos életet.

De ezen a házszabályok megváltoztatásával lehet segíteni.

Amit azonban nem dekretálhat el a törvényhozás, az azon fogalomzavar, melyet az ellenzék eljárása az alkotmányos élet alapelvei körül sokaknál előidézett. Midőn a fizikai erőszakhoz folyamodott a többség törvényes jogai ellen, midőn a parlamentben fellázadt a parlamentarismus eszméje ellen, midőn a minoritás uralmáért küzdött s azt nyíltan hirdette, oly veszélyes tanoknak lett apostolává, melyekből romlást csak a szabadság, hasznot csak az erőszak vonhat. A kisebbség erőszaka vesztette el Lengyelországot, s ha egy-

Digitized by Google

szer a minoritás uralmát fogadjuk el elvül, oly lejtőre léptünk, melyen többé nem kell parlament, s melyen a fátum hatalmával ragadtatunk az absolutismusba, mint ez elv végső consequentiájába. És e téveszmék terjesztése által követte el az ellenzék a legnagyobb bűnt a szabadság ellen.

A botrány eredményei.

A cél, mely az ellenzéket e pusztító munkára bírta, az volt, hogy meggátoljon egy törvényt, mely a 48-iki elveket világosan körülírja, s a választási jogot teljesen demokratikus alapra fektesse.

De nemcsak ezt érte el vele a baloldal. Elérte azt is, hogy Magyarországot a külföld előtt pellengérre állította.

Elérte azt, hogy egy sereg hasznos és szükséges törvény hozatalát meggátolta.*)

---

*) Azon törvényjavaslatok, melyek az ellenzék három éves következetes szószaporítása és a parlamenti botrány folytán elintézetlenül maradtak, a képviselőház elnökének jelentése szerint a következők:

1. Az 1848. IV. tvcikk 3. 4. és 5. §§-ainak módosításáról.
2. A hosszasan szolgált altiszteknek a közszolgálatban való alkalmazásáról.
3. A honvédségi Ludoviceum-akadémia felállításáról.
4. Az államtisztviselők nyugdíjazásáról.
5. A dunagőzhajózási társulat jövedelme biztosításáról.
6. A földadókataszter kiigazításáról.
7. A horvátországi úrbéri viszonyokból eredő költségek beszedéséről.
8. A dohányjövedék- és termesztésről.
9. Az 1871-iki előlegezési hitelmívelet kezelési költségeinek fedezéséről.
10. A közös hadügyministernek engedélyezett 300 ezer ftnyi póthitelről.
11. Az 1869-iki közös kiadásokra még fizetendő összeg fedezéséről.
12. A Ferenc-csatorna engedélyokmánya módosításáról.
13. A magyar- és erdélyországi képviselőválasztási törvények módosításáról.
14. Budapest beligazgatási szervezéséről.
15. Az incompatibilitásról.
16. Bajának és Hódmezővásárhelynek törvényhatósági joggal felruházásáról.
17. A magyar államvaspályák pesti udvarának átalakításáról.

Digitized by Google

Elérte azt, hogy lehetetlenné tette az alföld vízáradás által sujtott népének vasútépítés által munkát adni; minek folytán nem maradt a kormánynak más hátra, mint az inségsujtotta megyéknek kölcsönöket nyujtani.

---

18. A munkás-stryi vasútról.
19. A temesvár-orsovai vasútról.
20. A kikinda-pancsovai vasútról.
21. A győr-sopron-ebenfurthi vasútról.
22. A vojtek-bogsáni vasútról.
23. A sopron-pozsony-lundenburgi vasútról.
24. A mező-túr-mezőhegyesi vasútról.
25. A csáktornya-ivaneczi vasútról.
26. A zimony-pest-budai vasútról.
27. A zimony-ogulini vasútról.
28. Az eszék-gradiskai vasútról.
29. A buda-esztergom-jálnai vasútról.
30. Az alföldi és zimony-ogulini vasút összeköttetéséről (összesen 308½ mföldnyi vasútakról).
31. A tizedes súly- és mértékrendszerről.
32. A közös külügyministerium s az osztrák-magyar Lloyd-társulat közt a tengeri postaszolgálat iránt kötött szerződésről.
33. A hajóépítés és fölszerelésre szükséges tárgyak vámmentességéről.
34. A Portugalliával kötött kereskedelmi és hajózási szerződésről.
35. A vallás-szabadság gyakorlatáról.
36. A kisdedóvodákról.
37. A középoktatásról.
38. A pesti egyetemről.
39. A kolosvári egyetem felállításáról.
40. A mű-egyetem újjászervezéséről.
41. A felnőttek oktatásáról.
42. A békebírákról.
43. A bérföldekről.
44. Az udvartelki birtokviszonyokról.
45. A telepítvényekről.
46. A törvényszékek illetőségéhez tartozó bűnvádi eljárás szabályozásáról.
47. Az ország címerének meghatározásáról.
48. A felnőttek elemi oktatásáról.
49. Törvénykönyvek és kisebb törvények alkotásáról.
50. A vallásszabadságról.
51. Az államhivatalok és fizetések halmozásának beszüntetéséről.
52. Új adórendszer kidolgozásáról.

Digitized by Google

Elérte végre azt, hogy aki mindeddig nem volt magával tisztában az ellenzék félszeg és az országra nézve veszélyes politikája felett, ma már azon meggyőződésre jutott, hogy a Tiszapárt fennállása ellentétben áll Magyarország érdekeivel.

Az országgyülés ily módon, mely oly szép remények közt indult meg s e remények nagy részét teljesítette is, egy országos botránynyal fejeztetett be, de a közönség azon biztos reményében, hogy e botrány sirkövévé fog válni a Tisza-pártnak.

Maga választotta magának e monumentumot. És szó sincs róla, jól kiválasztotta.

Nehány hét múlva a nemzet, mely már egyszer szentesítését adta a Deákpárt és kárhoztató itéletet mondott az ellenzék politikájára, ismét hivatva lesz souverain szavával eldönteni a kérdést, valjon azon párt, mely Magyarországot újjáteremtette, vezesse-e ezentúl is az ország ügyeit, vagy pedig átadja azon

---

53. A kir. kisebb haszonvételek beszűntetéséről.
54. A történelmi műemlékek és régiségek fenntartásáról.
55. A szőlőváltságról szóló 1868: XIII. tvcikk módosításáról.
56. A hirlapok és nyomdák cautiója beszűntetéséről.
57. A testi büntetés eltörléséről az iskolákban.
58. Az úrbéri örökváltsági 1868: XXXIII. tvcikk módosításáról.
59. A halálbüntetés eltörléséről.
60. A Nagysomkúton felállítandó törvényszékről.
61. Az italmérési jog megszüntetéséről.
62—69. Magyarország részére öt fővasútvonal megállapításáról s egyéb csatornázás- és folyam-szabályozásról szóló nyolc törvényjavaslat.
70. Némely szerzetek és zárdák eltörléséről.
71. A nőknek egyenjogúsításáról.
72. Törvényszék állításáról Dicsőszentmártonban.
73. A hirlapbiztosíték eltörléséről.
74. Az italmérési jog szabályozásáról.
75. A választási visszaélések és vesztegetések megbüntetéséről.
76. Törvényszék állításáról Rozsnyón.

Digitized by Google

ellenzéknek, melynek minden árnyalata kitünően alkalmas hazánknak sírját megásni?

Két nagy párt viszi ügyét e napokban a nép itélőszéke elé: a Deákpárt és az ellenzék. A pártok a választások előtt.

Ha a politikai pártokat a célok világos öntudata, az eszközök helyes megválasztása s a körülmények és emberek ügyes felhasználása szerint akarjuk osztályozni, úgy az ellenzék árnyalatai közt az első hely kétségkívül a nemzetiségi túlzóknak jut. A Mocsonyiak, Mileticsek és Pauliny-Tóthok célja: a foederalismus által a monarchiát nemzetiségi államokra feldarabolni, s ezáltal az illető részeket külföldi szláv szomszédaikkal leendő egyesülésre előkészíteni. Eszközük e célra a 67-es dualistikus alkotmány feldúlása, mely egyetlen gátja monarchiánkban a foederalismusnak. S hogy a nemzetiségi izgatók ügyesen fel tudják használni a körülményeket, azon ma többé nem kételkedhetünk, midőn látjuk, hogy a „magyar“ ellenzék — akarva, nem akarva, az mindegy — teljes erejével segíti tolni a panslavismus szekerét, midőn a baloldal pártját fogja minden szláv és román törekvésnek, midőn Helfy oly képtelenségre vetemedik, hogy a magyar kormánytól, mert a horvát országgyülésen nem bír majoritással, lemondást követel, midőn az ellenzék naponként jobban közeledik a nemzetiségekhez és Kossuth a cseheket dédelgeti Magyarország ellen. April 13-kán a Hon, Ellenőr s a román Albina jelentették olvasóiknak, hogy „a nemzetiségi és magyar ellenzék közt szembetünő közeledés történt“, az erdélyi románok, kik a passivitással felhagynak, a baloldal részére állnak, — és a cseh lapok, midőn Kossuthot hazatérésre biztatják, a Zasztava, midőn a maga érdekében ugyanezt kivánja, a csehek s horvátok, midőn depu- A nemzetiségi ellenzék.

Digitized by Google

tatió által felszólítják Kossuthot, jöjjön haza és álljon a délszláv oppositiónak élére, — Magyarország fennállásának e kiengesztelhetlen ellenségei jól tudják mit cselekszenek, midőn a magyar oppositió diadalához kötik reményeiket!

A magyar ellenzék.

Második helyen, — és március eleje óta csak e két részből áll az államjogi oppositió, — áll a szélsőballal egyesült baloldal. A baloldal mint párt nem lehetett maradandó, mert sohsem tudta mit akar. Egy része váltig azt hirdette, hogy közte és a Deákpárt közt nincs elvi különbség, másik része mindig azt hajtogatta, hogy közte és a szélsőbal közt nem léteznek elvi differenciák. Hogy mi végcélja azon férfiaknak, kik nem akartak forradalmat, de éveken át oly politikát követtek, melynek ez volt egyetlen logikája, nem tudta senki, s így megbocsátható lőn a közvéleménynek, hogy végre Tisza Kálmán pártvezérségének fenntartásában látta egyetlen célját a baloldalnak. És ez természetes volt. A baloldal minden idényben új programmot gyártott magának, és mire ment vele? A bihari program lejtő volt, melyen mindinkább legurult a szélsőbalhoz; és ma már Tisza és hívei meg is tértek Madarász kebelébe. April eleje óta a gyeplő kiesett Tisza Kálmán kezéből. Ő és hívei a Csanádyak és Lázár Ádámok zászlaja alá álltak, a többi ment ki erre, ki arra. A józanabbak ma egymásután elhagyják a megfeneklett járművet. Tisza és hívei kézzel lábbal igyekeznek őket visszatartani, de hiába. Ivánka Imre nyíltan megtagadja a baloldal programmját, de Csernátony és Tisza kijelentik, hogy azért pártjukhoz tartozónak tekintik. A baloldali lapok anathemát menydörögnek mindazokra, kik az ellenzéki mamelukságot megunták. Hiába. A közönség napról-napra inkább

Digitized by Google

elitéli a tehetetlenség e pártját s végre megszólal Ghyczy is, hogy megadja pártjának a végső kegyelemdöfést. A baloldal legtudósabb embere, legjózanabb politikusa, a mély eszű Ghyczy, kit pártja kebelében az éretlenség, a szenvedély vagy rosszakarat másodrangú szerepre kárhoztatott, ki nem egyszer lesütött fővel, néma pirulással hallgatta vezértársának diktióit, ki az utólsó botrányban oly hatalmasan felszólalt a párt törzskara, Tisza, Vukovics, Várady s Mocsáry ellen, april 14-kén kijelentette, hogy többé meg nem választatja magát. Ghyczy neve kölcsönzé még a baloldalnak azon súlyt és tekintélyt, melylyel bírt. Távozása erkölcsi megsemmisülés e pártra nézve. Az ellenzék megrémülten értesült első embere szándékáról, és búcsút járt hozzá, kikönyörögni tőle, hogy mondjon le róla. Meglehet, hogy a megszokás és a barátság tekintetei még rábírják Ghyczyt, hogy megváltoztassa határozatát, de az tény marad, hogy Ghyczy kétségbeesett pártja jövője felett.

A baloldal vezéreit egyáltalján trakigus sors éri. A nemes Teleki László a halálban keresett menedéket. A mély eszű de folyton kétkedő Ghyczy három év óta ingadozik s már egyszer kapitulált. Az elkeseredett és gőgös Tisza beleöli magát a — szélsőbalba.

Nyugodjanak békével.

A Tiszapártnak már lejártak napjai. A választások alatt a „baloldaliak“ még fognak lármát ütni, fognak küzdeni egy helyt a szélsőbal ellen, másutt a nemzetiségekkel s szélsőballal egyesülten a Deákpárt ellen, — de a választási zaj hattyúdalát képezendi Tisza Kálmán pártvezéri dicsőségének.

Az államjogi ellenzéken kívül a baloldal némely tagjai szabadelvű ellenzéket készülnek alkotni, s evégre Reformpárt.

Digitized by Google

már megkisértették egy reformpárt alakítását. Theoriában szándékuk helyessége ellen nincs mit mondanunk. Öt év óta átkunk az volt, hogy az államjogi kérdések szolgáltak alapul pártjainknak, s ha 1867-ben a koronázás után „szabadelvű ellenzék“ alakult volna a képviselőházban, ma már a deákpárti politika még busásabb gyümölcsöket bírna felmutatni. De gyakorlatilag véve, a „reformpárt“ felesleges dolgot cselekszik, midőn a Deákpárton kívül foglal állást. Mert azon párt, mely öt év alatt összes államjogi viszonyainkat, tanügyünket, igazságszolgáltatási, közigazgatási rendszerünket stb. a kor szellemében reformálta, — azon párt, mely mindenütt a modern állameszmék zászlaját lobogtatta és diadalra vitte, — mi egyéb e párt, mint reformpárt a szó legnemesebb értelmében?

A Deákpárt. A Deákpárt a kiegyenlítés pártja Deák vezérlete alatt, — sem több sem kevesebb. Akik a kiegyezést elfogadják, hozzá tartoznak; s azon szabadelvű elemek, kik a korszerű haladás érdekeit lelkökön viselik, e párt kebelében találják meg azon tért, melyen képességeiket leghasznosabban, legnagyobb mérvben értékesíthetik a haza javára. Vannak e pártban conservativ elemek is, és ez természetes. Az ellenzék okozta, hogy az állami és társadalmi rend minden barátja, az őrültség és impotentia politikájának minden ellensége kötelességének érzi a Deákpárt államjogi politikáját támogatni. Ma, a márciusi botrány után nincs is többé szó conservativ vagy katholikus párt alakításáról. De azon pártban, melyet a 48 előtti reformmozgalom hősei alakitottak, melynek Eötvös és Andrásy, Horvát Boldizsár és Mihály, Lónyay és Gorove főszerepvívői, melynek vezére ma is Magyarország legnagyobb polgára, Deák Ferenc, — azon pártban az

Digitized by Google

oktalan conservátió érdekei nem játszanak s nem játszhatnak vezérszerepet. A XIX. században nem volt párt Magyarországon, mely oly szolgálatokat tett volna a szabadelvű haladás ügyének, mint a 48 előtti reformpárt, vagyis a mai Deákpárt; s ma nincs oly párt, melynek erősebb érzéke volna a haladás érdekei iránt, mint a Deákpártnak.

És ebben rejlik varázsereje. Ebben rejlik megfejtése azon talánynak, miként tudott Magyarországon, e hálás földén az izgatásnak és ámításnak, párt, mely ellen az éretlenség és szenvedély öt év óta írtóháborút ví, nemcsak csorbitatlanul fennállni, de sőt napról napra számban és erkölcsi erőben gyarapodni?

Mert a legújabb megyei választások, s a hírek, melyeket e sorok irásakor a választási mozgalmak megindultáról veszünk, az ország minden vidékein azon tényt constatálják, hogy a Deákpárt mindenütt terjeszkedik. Ma már van Deákpárt Biharban, Debrecenben, ma már a Deákpárt győzni fog nagy részében Pest megyének, — oly vidékeken, hol nehány év előtt még híre sem volt.

És ez az, ami biztos reményt önt belénk a nemzet jövője iránt.

Oly nép, mely ily viszonyok közt még habozni tudna, mely pártnak itélje oda a győzelem pálmáját, — éretlenségéről vagy elaggottságáról győzné meg a világot.

A Deákpártnak nemcsak diadala, de tetemes megszaporodása a választások által ma már kétségtelen.

Nem veszélyeztetheti semmi, csak saját tagjainak indolentiája. De valjon szabad-e, lehet-e ezt feltennünk az ország értelmiségének színe-javáról?

Digitized by Google

E napokban Magyarország elvárja minden fiától, hogy kötelességét teljesítse.

A nép ítélni fog hűtlen tanácsosai felett és a Deákpártban diadalra segítendi Magyarország érdekeinek politikáját.

Nyomatott Bécsben, Holzhausen Adolfnál.

Digitized by Google

ÁTTEKINTÉS

Bevezetés. . . . . 1. lap.

I. (1865. april 16.—1866. okt.) A husvéti cikk. — Schmerling bukása. — A trónbeszéd. — Az első felirat. A 67-es bizottság kiküldése. — A márciusi leirat. — Második felirat. — A 15-ös albizottság munkálata. — A 66-iki háború. — Eredményei. — A conservativek harca a 48-iki törvények ellen. — A conservativek s a kiegyezés. . . . . 4. lap.

II. (1866. aug. — 1867. febr. 17.) Andrásy s Lónyay Bécsben. — B. Beust. — Novemberi leirat. — A conservativek bukása. — Nézetkülönbség a közös ügyekben. — A baloldal elválása. — A közös ügyek kérdése. — A baloldal első különvéleménye. — A 67-es bizottmány. — Hadkiegészitési pátens. — Az alkotmány helyreállitása. — A ministerium. 21. lap.

III. (1867. febr. — 1867. jul.) A kormány első teendői. — A sajtó felszabadulása. — Megyék helyreállitása. — A közösügyi javaslatok. — A pártok államjogi politikája. — Közösügyi viták. — Az 1867. XII. tvcikk. — Koronázás. — Amnestia. — A királyi pár adománya a honvédeknek. — Kossuth levele Deákhoz. — Tisza honvédsegélyzési inditványa. — A baloldal eljárása. — A szélsőbal. — Nemzetiségek. — Megyei reakció. — Az ülésszak vége. . . . . 34. lap.

IV. (1867. jul. — 1867. dec.) Megyei mozgalom. — Kossuth manifestumai. — Váci levele. — A hevesi ügy. — A honvéd-egyletek. — Az új ülésszak. — Vasuti kölcsön. — Bőszörményi pőre. — A hányadtörvény. — Államadóssági törvény. — Kereskedelmi s vámszövetség Austriával. — Az ellenzék hatása. — Sajtója. — A közös kormány kineveztetése. — A számüzöttek hazatérése. . . . . 51. lap.

V. (1868. jan. — 1868. aug.) Szakadás a baloldalban. — Hon és Hazánk. — Az első delegátiók. — Veres könyv. — Költségvetés 1868-ra. — Védelmi törvények. — Izgatás a honvédség ellen. — A baloldal eljárása. — A szélsőbal lázitásai. — Spekuláció Kossuth nevével. — Az izgatás jelszavai. — A félegyházi eset. — Nemzetiségi izgatások. — Demokratakörök. A baloldal magatartása. — Percel fellépése Kossuth ellen. — A közvélemény visszahatása. — Mária Valeria főhgnő születése. . . . . 66. lap.

Digitized by Google

VI. (1868. aug. — 1868. dec.) Úrbéri váltság. — Uzsoratörvények eltörlése. — Erdélyi unio. — Törvénykezési rendtartás. — Nemzetiségi törvény. — Népoktatási törvény. — Horvát kiegyezés. — A fiumei kérdés. — József főhg kineveztetése. — A 69-iki budget. — Az új törvények hiányai. — A baloldal veszélyes hatása. — Vezérei. — A delegátióba menés kérdése. — A baloldal ötödik programmja. — Rablások. — Hevesi határozat. — A 68-iki pénzügyi kezelés eredményei. — Az országgyülés befejezése. 87. lap.

VII. (1869. jan.—apr.) A kiegyezés jelentősége. — Oppositio a kiegyenlítés ellen. — Pártviszonyok. — Deákpárti programmok. — Az ellenzék egyesülése. — Az izgatás jelszavai. — Kihágások. — A pesti központi bizottság. — A választások eredményei. . . . . 112. lap.

VIII. (1869. apr.—dec.) A trónbeszéd. — Az országgyülés feladatai. — Felirati javaslatok. — Az ellenzék s a reformok. — Igazságügyi reform. — Az Irányi-botrány. — A baloldal eljárása. — A hevesi ügy. — A baloldal helyzete. — Tisza Kálmán. — Az Ellenőr. — A delegátiók. — Határőrvidéki ügy. — Fiumei ügy. — A kiegyezés gyümölcsei. — A pesti honvéd-tanosztály. — Honvéd-zászló-szentelések. . . . . 131. lap.

IX. (1870. jan.—aug.) Költségvetés 1870-re. — Hollán Ernő. — Államszámvevőszék. — Lónyay Bécsbe menetele. — Sorsjegykölcsön. — Megyereform. — Határőrvidék. — A honvédség fejlődése. — Önkénytes honvédsegélyzés. — Az ellenzék eljárása. — A baloldal belviszonyai. — Fiumei provisorium. . . . . 152. lap.

X. (1870. jul.—dec.) A francia-porosz háború. — Az országgyülés nyilatkozatai. — Andrássy működése. — A pontusi kérdés. — Londoni conferencia. — A delegátiók. — Az ellenzék magatartása. . . . 175. lap.

XI. (1870. dec. — 1871. jun.) Az 1871-iki budget. — Községi törvény. — Honvédelmi ügyek. — Nyáry Pál halála. — Eötvös halála. — Az új ministerek. — Horvát Boldizsár lemondása. — Gorove István. — Bírósági székhelyek. — Az ellenzék magatartása. . . . . 190. lap.

XII. (1871. jun.—nov.) A Határőrvidék polgárosítása. — Megyeszervezés. — A delegátiók. — Gastein és Salzburg. — A gödi csata. — A cseh kérdés Austriában. — Andrássy és a cseh ügy. — A cseh kérdés és az ellenzék. — A baloldal szlávbarát politikája. — Munkásmozgalom. — Az úrbéri törvények a felsőházban. — A főpapság oppositiója. — Beust elbocsáttatása. — Andrássy külügyminister lesz . . . . . 206. lap.

XIII. (1871. nov. — 1872. febr. 17.) Lónyay kineveztetése. — Budget 1872-re. — A baloldal szervezkedési kisérletei. — A nógrádi eset. — A szélsőbal országos értekezlete. — A baloldal bomlása. — 1872. febr. 17. — Öt év eredményei. . . . . 229. lap.

XIV. (1872. márc.—apr.) A választási törvény hiányai. — A kormány választási törvényjavaslata. — A parlamenti botrány. — A baloldal a szélsőbalhoz csatlakozik. — A baloldal országos értekezlete. — A botrány folytatása. — Eredményei. — A pártok a választások előtt. — A nemzetiségi ellenzék. — A magyar ellenzék. — Reformpárt. — Deákpárt. 244. lap.

Digitized by Google

Ráth Mór kiadásai:

Szemere Bertalan összegyüjtött munkái.

(Cabinet-kiadás.)

Első és második kötet: Számüzetés alatt irt napló. Ára 5 frt. — Harmadik és negyedik kötet: Utazás keleten a világosi napok után. 2 kötet. Ára 4 frt. — Ötödik kötet: Levelek. (1849—1862.) Ára 2 frt. — Hatodik kötet: Szépirodalmi dolgozatok és beszédek a forradalom előtt és után. Ára 2 frt.
A hat kötet diszes angol kötésben 17 frt.

TOLDY FERENCZ

összegyüjtött munkái

tiz kötetben. (Cabinet-kiadás.)

Első és második kötet: **Magyar államférfiak és irók.** Életrajzi emlékek. Ára 3 frt. 60 kr. Angol kötésben 4 frt. 50 kr.

Tartalom. Forgách Ferencz, Brutus János Mihály, Descy János, Esterházy Miklós, Mikes Kelemen, Faludi, Csokonai, Kis János, Reguly Antal, Széchenyi István.

Harmadik és negyedik kötet: **Magyar költők élete.** Ára 4 frt. Angol kötésben 5 frt. 60 kr.

Tartalom I.: Farkas András, Pesti Gábor, Istvánffy Pál, Batizi András, Székely István, Erdősi János, Szegedi Kis István, Horvát András, Tinodi Sebestyén, Sztárai Mihály, Bánkai Nagy Mátyás, Heltai Gáspár, Bornemisza Péter, Ilosvai Péter, Görgei Albert, I. Balassa Bálint, Szenci Molnár Albert, Rimay János, Beniczky Péter, gróf Zrinyi Miklós, báró Liszti László, gróf II. Balassa Bálint, Gyöngyösi István, gróf Kohári István, Rádai Pál, báro Amadé László, Faludy Ferenc, Bessenyei György, báró Orczy Lőrinc, Barcsay Ábrahám, Ányos Pál, gróf Teleki József, Péczeli József, Baróti Szabó David, Révay Miklós, Rájnis József, Dugonics András, Pálóci Horváth Adám, gróf Gvadányi József, Földi János, gróf Ráday Gedeon, Szentjóbi Szabó László, Dayka Gábor, Bacsányi János, Verseghy Ferenc, Virág Benedek, Csokonai Vitéz Mihály, Kis János, Kisfaludy Sándor. **II.:** Kazinczy Ferencz, Berzsenyi Dániel, Szemere Pál, Szász József, Tóth László, Vitkovics Mihály, gróf Teleki Ferencz, Szentmiklóssy Alajos, Döbrentei Gábor, Dukai Takács Judit, gróf Dessewffy József, Kisfaludy Károly, Katona József, Horváth Endre, Fáy András, Kölcsey Ferencz, Szenvey József, Bajza József, Aranyosrákosi Székesy Sándor, Vörösmarty Mihály, Czuczor Gergely, Debreczeni Márton, Garay J., Erdélyi János, Vachott Sándor, B. Eötvös József, Szabó István, Székács József, Tárkányi Béla, Szigligeti Edward, B. Jósika Miklós, Petőfi Sándor, Tompa Mihály, Arany János.

Ötödik és hatodik kötet. **Irodalmi Beszédek.** Ára 4 frt. Angol kötésben 5 frt. 60 kr.

Horváth Mihály.

Huszonöt év Magyarország történelméből.

Második javitott kiadás. 3 kötet.

Ára 10 frt. Ajándék-kiadás diszes kötésben 12 frt.

Digitized by Google

Ráth Mór kiadásai:

B. Eötvös József.

A XIX. század uralkodó eszméinek befolyása az államra.

(Az összes munkái első és második kötete.) Második átdolgozott kiadás. Két nagy kötet. (Cabinet-kiadás.) Ára 6 frt. 80 kr. Angol kötésben 8 frt.

Szabó Károly kisebb történelmi munkái.

2 kötet. (Cabinet-kiadás). Ára füzve 4 frt. Angol kötésben 5 frt. 60 kr. (Sajtó alatt.)

I. kötet tartalma: Priscus Rhetor életéről és tört. iratáról. — Etel lakáról. — A magyarok hadszerkezete Árpád korában (Bölcs Leó). — A bolgár-magyar háború Kr. u. 888-ban. — Elöd vajda. — A hét magyar nemzetségről. — A X. századi besenyőkről. — Erdély a magyar vezérek alatt. — Igaz-é, hogy a kárpátalji felföldet Sz. István hódította meg? — Piroska, Sz. László leánya. — A magyar nemzeti büszkeségről. — Emlékezzünk régiekről. I. Ős vallás. II. Hadi szerkezet. — Emlékbeszéd Benkő Károly fölött. — Emlékbeszéd Mike Sándor fölött.

II. kötet tartalma: A régi Mikó váráról. — A székely krónika védelme. — A székely krónika ügyéről. — Enlakai székely felirat. — A magyar helynevekről. — Büdinger, Oesterr. Gesch. bírálata. — Béla kir. névtelen jegyzőjének német bírálói. — Egy schweizi követ Mátyás király udvarában. — A Kendefiek a XIV. XV. században. — Tököly hűtlenségi pere 1685-ben. — Huszár Gál életéről és nyomdájáról. — A XVI. századi műnyomdákról s Heltairól. — A „Cronica János király fáról" szerzője.

Hunfalvy Pál.

Utazás a Balttenger vidékein.

2 kötet. (Cabinet-kiadás.) Ára 4 frt. 60 kr. Angol kötésben 6 frt.

Tartalom: I. kötet. 1. Danzigból Rigába. 2. Rigában. 3. Rigából Revalba. 4. Dorpátban. 5. Vallás. 6. Eszt irodalom. 7. Fellmen át Revalba. 8. Reval. 9. Az esztek régi állapota. 10. A magyar nyelv rokonsága. 11. Pétervárt.

II. kötet. 1. Viborg. Imatra. 2. Utban vett értesülés. Helsingfors. 3. Finnország politikai léte. 4. Helsingsforsi ismeretségek, irodalmi társaságok. 5. Lönroth és a Kalevala. 6. Tavasztehusz. Tammerforsz. 7. Abo vagy Turku. 8. Stockholm. Upsala. Göteborg. 9. Kopenhága. Az őskor vizsgálói.

Nyomatott Bécsben, Holzhausen Adolfnál.

Digitized by Google

Digitized by Google

Digitized by Google

Digitized by Google

Digitized by Google

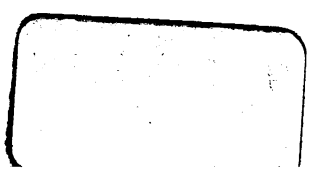

Digitized by Google

Digitized by Google